Trecute vieţi

DOAMNE ŞI DOMNIŢ
EC. GANE
TRECUTE VIEŢI
DE
DOAMNE şi DOMNIŢE
vol. I
Ediţie îngrijită de
VICTOR LEAHU
EDITURA JUNIMEA 197

1Coperta: H. RiCK Vinièlele : ANETA COVRIG

Capitolul I
PRIMELE DOAMNE ALE MUNTENIEI ŞI ALE MOLDOVEI
DOAMNA CLARA A LUI ALEXANDRU BASARAB

î pomelnicul ele la Cîmpulung, aflăm numele cîtorva din primele doamne muntene. astfel, Basarab cel Mare ţinea pe Marghita. Fetele acestora erau Teodora şi Ruxanda, cea dintîi măritată cu ţarul Bulgariei, Alexandru (din Vidin, nepot şi co-regent al ţarului Mihail). Ea se călugări mai tîrziu sub numele de Teofana. A doua fată, Rusa^ xanda, a fost soţia regelui Serbiei, Ştefan Uroş III, iar fiul lui Basarab cel Mare, Alexandru Nicolae Voievod, a avut doua soţii, pe Maria şi pe Clara, despre care vom vorbi îndată.

Radu I (1374—85) cel Mare, zis apoi Radu-Negru, presupusul descălecător al legendei (confuzia datează din veacul al 17-lea) a avut, după pomelnicul din Cîmpulung, de soţie pe Ana iar după cel din Tismana, pe Colinichia. Pomelnicul fiind de dată recentă, primul din 1711 şi al doilea din 1798, nu

putem pune multă bază pe ele. Rămîne totuşi ipoteza că Radu Vodă a avut două neveste. **În** tot cazul pe Calinichia o cunoaştem, prin binevoitorul concurs al marelui nostru Haşdeu. Ea era de neam împărătesc din Bizanţ, sora sau vara împăratului Ion Paleologul. Ştim şi felul cum s-a făcut această căsătorie, prin mijlocirea lui Ioachim Critopol, mitropolitul Vicinei[1] ajuns mai tîrziu cel dintîi mitropolit al Ungro-Vlahilor şi al Plaiurilor (Munteniei şi ducatele de peste munţi) drept mulţumire pentru serviciul prestat lui Radu Vodă.

Dan I, fiul lui Radu, ţinea pe fata lui Vuc Brancovici, regele sîrbilor, iar Mircea cel Bătrîn pe Mara, o vară primară de-a lui, deci o basarabă şi ea. Pentru a putea face această căsătorie, oprită de canoane, Mircea Vodă ceru întîi învoirea arhiepiscopului de Ohrida, care i-o dete, şi apoi aceea a patriarhului de Constantinopol, care-i răspunse (1394) că nu aprobă o însoţire cu o femeie care-i este rudă atît de apropiată, însă că nu dezaprobă o căsătorie recunoscută de arhiepiscopul de Ohrida. Uite popa, nu e popa ! Şi Mircea se însură !

Cît despre Clara, a doua soţie a lui Alexandru-Nicolae Voievod, cel care a domnit între anii 1330 şi 1364, ea era din neamul banilor unguri de Severin, conţi de Doboka. Se ştie că pe vremea aceea ţinutul Mehedinţi şi partea de vest a Gorjului aparţineau coroanei ungare. La sfîrşitul veacului al XIII-lea aflăm acolo pe un puternic senior transilvan, Ştefan Mikud Kukenus, numit ban de Severin şi primind în apanaj de la rege un întins domeniu, compus din satele Dăbăceşti, Runcu, Bîlta, Brădiceni, Stroeşti, Stolojeni etc. care domeniu fu erijat în comitat ereditar. Ştefan Mikud avu patru fii, pe Ion (Ianoş), Dumitru, Ni- colae şi Petru. Ei moşteniră de la tatăl lor domeniul Dăbăceştilor, în părţi egale, purtînd cu toţii titlul de conte iar Ion, cel mai mare din fii, moşteni şi bănia Severinului. Clara era fata acestuia, şi căsătoria ei cu voievodul Ţării Româneşti însemna nu numai o întărire a neamului ei în ţinuturile noastre, cît mai ales un nou

mijloc de-al Papei de-a încerca răspîndirea catolicismului la noi.

Doamna Clara, fiind bigotă şi în strînse legături cu regele Ungariei şi cu Papa, şi-a petrecut viaţa de doamnă în Curtea de Argeş, atît în timpul domniei soţului ei Alexandru Voievod, cît şi într-a fiului ei vitreg, viteazul vodă Vladislav, căutînd să convertească pe soţ, pe fiu, pe fratele ei, pe boieri şi tot poporul la adevărata credinţă creştinească, după părerea ei, catolicismul. Cu toate aceste strădanii, cu toate că era înconjurată de preoţi şi de misionari papistaşi, cu toată corespondenţa ce întreţinea cu scaunul papal din Roma, ea nu reuşi să catolicească decît numai una din fetele ei, Ana, care ajunse nevastă de crai, a lui Straşimir, ţarul Bulgariei. Biserica papistaşă din Curtea de Argeş a fost făcută de ea, acea biserică ale cărei pitoreşti ruine se mai văd şi astăzi, pe un deal, în mijlocul grădinei publice din acel orăşel de provincie, fostă glorioasă capitală a Ţării Româneşti. Această ruină, acum 120 de ani, a fost luată de un călugăr englez prin ţările noastre, Mister Clarcke, drept un templu roman, ca dovadă că civilizaţia şi cultura nu sunt numaidecît gemene surori.

Un alt succes trecător al doamnei Clara fu cel de a influenţa pe fiul ei vitreg, Vladislav I, după ce acesta, în anul 1369, încheiase definitiv pacea cu regele Ungariei, a-l influenţa sau poate a-l sili, să cheme pe un episcop catolic, din Transilvania, în Ţara Românească, pentru a sfinţi aici biserici şi altare, pentru a ierta păcate şi a judeca pricini. Ceea ce dovedeşte de altfel, că numărul catolicilor din ţară era totuşi destul de mare. Papa, la auzul acestei veşti, fu cuprins iar de fiorii nădejdei, scrise lui Vladislav Voievod (1370) pentru a-i mulţumi de buna lui voinţă şi pentru a-l îndemna şi a-l ruga să treacă el însuşi la catolicism, încredinţîndu-l că astfel va deveni un aţlet al lui Christ, care în orice timp şi în orice împrejurare va avea sprijinul scaunului papal. Drept răspuns la această epistolă, şi sfătuit fiind de sfîntul Nicodim al

Tismanei, care pînă la moarte a luptat împotriva tendinţelor eretice ale Clarei, Vladislav înfiinţă la Severin, adică la chiar marginea ţărilor catolice, o a doua mitropolie română ortodoxă. Papa o fi muşcat din buze, iar ce a făcut doamna Clara, istoria nu ne spune. De altfel, istoria nu ne spune despre doamna Clara aproape nimic altceva decît cele înşirate mai sus. Tot restul e închipuire, iar Alexandru Davila, în celebra lui dramă „Vlaicu Vodă", s-a priceput a da acestei închipuiri o formă, care l-a aşezat în fruntea listei bunilor noştri scriitori[2].

Doamna Clara pare a fi avut o singură fată, pe Ana, împărăteasa Bulgariei, nevasta lui Ion Straşimir, ultimul ţar din Vidin. De altfel, Ana şi Straşimir erau veri primari, mama ţarului, Teodora, fiind sora voievodului Alexandru, fiica lui Basarab cel Mare. Sîngele românesc al basarabilor curgea deci în vinele multor crai vecini. Femeie deşteaptă şi energică, ca şi mama ei, Ana a protejat în Bulgaria arta şi literatura. Se cunoaşte, în limba slavonă, o culegere a Vieţii Sfinţilor, scrisă sub al ei patronaj : „Mulţumită îngrijirii pioasei şi vestitei ţarine Ana, şi din porunca ei a fost scrisă această carte numită Syna- xarul Sfintelor Femei, la Vidin, 1360". Cu zece ani mai înainte, 1350, Papa Urban al V-lea scria doamnei Clara ce fericit se simte de a afla că „Prea iubita în Christos fiica noastră, slăvită împărăteasă a Bulgariei, a urmat pilda mamei sale, trecînd la catolicism", dar că Anca, -regina slăvită a Serbiei, rămasă în legea răsăritului, va trebui convertită şi ea.

Această Ancă, nevasta lui Uroş regele Serbiei[3], nu poate să fi fost decît fata vitregă a doamnei Clara, fiica lui Alexandru Vodă din prima căsătorie. Astfel s-ar înţelege de ce a rămas ea ortodoxă, şi iarăşi s-ar putea tălmăci cum de purtau două surori acelaşi nume, Ana şi Anca.

O a treia soră, domniţa Elisabeta, a fost măritată cu Ladislau, palatinul l)ngariei. Moartă la 1370, ea a fost îngropată la Oradea Mare.

În timpul acesta, în Moldova, lucrurile se petreceau altfel. Acolo, de la înccput, aflăm nu numai doamne catolice, dar şi pe un domn convertit, renegat, Laţcu, fiul lui Bogdan. Papa, neputîndu-se mîngîiâ de desfiinţarea episcopiei Cumanilor, cum află că Moldova s-a organizat în stat independent, începe o politică de convertire, în care scop încercă în toate chipurile să reînfiinţeze episcopia pierdută. Planurile lui nu izbutiră pe această cale. întrucît partea de sud a Moldovei, în care fusese episcopia Cumanilor, nu era încă pe vremea aceea în stăpînirea domnilor Moldovei. Dar, ce n-a putut face la sud, reuşi să înfăptuiască, în bună parte, la nord, prin mijlocirea emisarilor săi. Sarcina lor fu» în Moldova, cu atît mai uşoară, cu cît voievozii descălecători aduseseră cu ei din Ardeal, o parte din populaţia catolică ungurească şi sasă, care se stabili în inima ţării, cu instituţiile şi preoţii lor, şi ale căror urme se mai constată astăzi, atît prin existenţa ruinei bisericii catolice de la Baia (pe atunci centrul de căpetenie al saşilor), cît şi prin populaţia ungurească aşezată încă în zilele noastre, prin părţile Romanului şi ale Bacăului şi rămasă din punct de vedere etnic, intactă.

Despre doamnele primilor descălecători nu ştim nimic. De altfel, Dragoş Vodă şi fiul său Sas nu mai pot fi priviţi astăzi, după datele istoriografiei moderne, ca voievozi moldoveni, Ei erau nu numai vasalii regelui Ungariei : erau procuratorii lui, un fel de guvernatori de provincie. Abia cînd, după moartea lui Sas, Bogdan din Cuhnea, fost voievod al Maramureşului şi conte de Ugoci răzvrătin- du-se contra craiului Ungariei, năvăli cu oamenii lui în Moldova, atacă pe Drag, fiul şi moştenitorul lui Sas, îl învinse la Şiret, reşedinţa lui, şi-l alungă dincolo de munţi, împreună cu toţi cei rămaşi credincioşi coroanei lui Arpad, abia de atunci putem vorbi de o ţară independentă şi de un prim domn al Moldovei.

Acest domn a venit în Moldova, bătrîn, cu o nevastă bătrînă, Maria, o polonă catolică.

După cîţiva ani de domnie (date controversate), Bogdan Vodă moare, lăsînd în 1365, moştenitor ţării înfiinţată de cl, pe fiul său Laţco. Numele nevestei lui n-a ajuns pînă la noi, însă era ortodoxă. Iar despre aceasta a doua doamnă a Moldovei, avem de povestit ceva frumos.

Laţco Vodă, prin presiunile şi făgăduielile venite de la Roma, prin influenţa mamei lui desigur, a trecut la catolicism, înfiinţînd chiar în Şiret o episcopie catolică. Papa triumfă, şi odată ce voievodul Moldovei îmbrăţişase această credinţă, această formă a credinţei creştine, era şi iiresc să caute înainte de toate a-şi converti soţia. Dar această femeie ortodoxă, din Ardeal se împotrivi. Se împotrivi soţului ei, misionarilor care mişunau prin ţară şi îndeosebi în Şiret, capitala ; se împotrivi însuşi Papei, care cu mîna lui îi scrise o scrisoare, căreia doamna, al cărui nume nu îl ştim, răspunse că ea de legea strămoşilor nu se leapădă. Energia acestei femei a făcut ca, împotriva voinţei soţului ei, care era doar domn, singurul lor copil, domniţa Anastasia, să rămînă şi ea ortodoxă. Prin această îndărătnicie a ei, ea a scăpat de legea romană care, după moartea lui Laţco, s-ar fi lăţit pretutindeni de ar fi fost şi Anastasia catolică. Căci, în adevăr, cînd în 1373, voievodul Laţco îşi dădu obştescul sfîrşit în cetatea lui din Şiret, nu lăsă în urmă-i alt moştenitor decît pe fiica lui, Anastasia. Obiceiurile de atunci nu îngăduiau ca o femeie să se urce pe tron, dar nici ca moştenirea acestuia să treacă în mîini străine, atîta timp cît mai curge în vinele cuiva sîngele foştilor stăpînitori.

Aşadar, la moartea tatălui ei, Anastasia trebuia măritată pe

dată, spre a da Moldovei un domn. De ar fi fost această domniţă catolică, catolic i-ar fi fost probabil bărbatul. Dar mama ei, doamna văduvă, îndărătnica ortodoxă, era încă în viaţă şi veghea. Ea îşi alese ginerele, care, după credinţa ei, trebuia să fie de viţă domnească şi creştin pravoslavnic. îşi

îndreptă deci privirile asupra Lituaniei, şi peţi, ca să zicem aşa, pentru fata ei, pe Iuga Coriatovici, fiul ducelui Lituaniei

.Istoria românilor, cea de la 1850 încoace, ştie să ne povestească multe lucruri frumoase despre acest voievod, care ar fi domnit în Moldova între anii 1373—75, precum şi despre doamna Anastasia. **Însă,** precum nici vechile cronici moldoveneşti nu pomenesc o vorbă despre domnia lui, astfel şi istoricii cei mai noi îi neagă existenţa [4]. Să nu fi fost Anastasia nici măcar măritată cu el ? în tot cazul Anastasia a avut o fată, pe care o chema tot Anastasia şi care fu nevasta lui Roman Muşat. Copiii lor au purtat numele de Alexandru (cel Bun), Bogdan şi Iuga (cel care a domnit cîteva luni în 1400)[5]. E deci de presupus **că** acest Iuga, care a existat ca domn al Moldovei, purta numele bunicului său. Concluzia ce trebuie trasă este că, chiar dacă ducele lituanian, Iuga Coriatovici, nu a domnit la noi după cum ar fi dorit soacră-sa, el a fost în tot cazul bărbatul Anastasiei Muşat, fata lui Laţco Voievod.

Rămîne acum de văzut în ce chip şi pe ce temei de drept au

ocupat, după moartea lui Laţco — dacă nu a lui Iuga I — Muşatinii scaunul Moldovei

.Capitolul II

MUŞATA ŞI NEVESTELE LUI ALEXANDRU CEL BUN

n anul 1375, Petru, fiul Mușatei, s-a urcat în scaunul Moldovei.

Cine însă era această Muşată, care a dat numele ei întreg şirului de domni ce s-a perindat în Moldova timp de aproape 250 de ani ?

Unii istorici — îndeosebi Xenopol — au crezut că era munteancă, din viţa basara- bilor, alţii au luat-o drept o poloneză, pe cînd ea, vestita Muşată, ar fi de fapt moldoveancă, nici mai mult nici mai puţin decît fata lui Bogdan descălecătorul, sora lui Laţco, şi prin urmare mătuşa Anastasiei.

Această presupunere, de dată recentă şi nu încă dovedită documentar, pare cea mai verosimilă, şi pînă la proba contrarie trebuie adoptată. Ea aruncă o lumină vie asupra felului, foarte precis, de bună şi deja stabilă organizare a începuturilor statului moldovenesc. Nu o în- tîmplare a adus prin meleagurile noastre o ceată de vînă- tori, cărora le-a

trecut deodată prin minte să înfiinţeze şi să organizeze un stat. Ci, dimpotrivă, întemeietorii Moldovei au venit din Ardeal cu gîndul bine «preconcepu» de a crea aici un stat neatîrnat şi care nu s-ar deosebi de acel pe care-l aveau din vechi în Maramureş. Şi de aceea, după moartea lui Bogdan şi a fiului său Laţco, domnia, pentru a nu încăpea pe mîini străine, a fost dată lui Petru, fiul Muşatei, care era fata lui Bogdan.

Petru era şi el fiu de domn. îl putem chiar privi ca adevăratul întemeietor al Moldovei. Căci tatăl său, Ştefan, bărbatul Muşatei,[6] , era voievodul Sepeniţei.

Bogdan care-şi întinsese teritoriul voievodatului său de la cotul Prutului în jos, îşi măritase fata înainte sau după descălecare, cu acest voievod vecin, Ştefan al Sepeni- ţului, probabil urmaşul bolohovenilor. La moartea lui Ştefan i-a urmat în scaun fiul său, Petru, iar la stingerea dinastiei Bogdăneştilor, moldovenii l-au rugat să le fie şi lor domn, ca fiind nepot de fată al lui Bogdan, nepot da soră al lui Laţco şi văr primar cu Anastasia. Astfei dinastia Bogdăneştilor va putea continua prin femei, astfel s-a înfiinţat domnia Muşatinilor în Moldova, astfel, prin această alegere, unindu-se voievodatul lui Bogdan eu acel al lui Petru, s-a creat adevărata Moldovă, care, de bine de rău, a ştiut să-şi păstreze o relativă neatîrnare.

Muşata, fiind fata catolicei Maria, a fost catolică şi ea. Purta chiar, prin străini, numele de Margareta. Totuşi fiii ei au rămas în credinţa tatălui lor, voievodul Ştefan, ortodocşi. Aceşti fii au domnit tus-trei : Petru, şaisprezece ani, frate-său Roman, trei ani, şi cel mai mic, Ştefan şase ani (de la 1357 pînă la 1400). Alexandru cel Bun, care, după scurta domnie a unui al doilea Iuga, neidentificat pînă azi, a urmat lui Ştefan în scaunul Moldovei, era fiul lui Roman şi al Anastasiei. Aşadar, într-o vreme cînd viaţa patriarhală avea altă însemnătate decît azi, Muşata noastră era fată de domn, a lui Bogdan, soră de domn, a lui Laţco, nevastă de domn, a lui Ştefan din Sepeniţ, mamă a trei domni, Petru, Roman şi Ştefan, bunica lui Alexandru cel Bun, răzbunica lui Ştefan cel Mare şi strămoaşa tuturor celorlalţi domni, Ştefăniţă, Petru Rareş, Lăpuş- neanu,

etc. Iată pentru ce numele ei de botez a rămas în istoria noastră un nume patrimonial cunoscut de toată românimea timp de aproape 600 de ani.

Amănuntele vieţii ei nu se cunosc. Dar puţinul cît ştim ajunge pentru a-i aa o faimă care merită să fie reamintită. Ca mamă de domni, ea a locuit în Şiret, unde catolicii o numeau doamna Marghita, şi unde a clădit o biserică, Sf. Ion Botezătorul., pe care a. încredinţat-o călugărilor dominicani. Atît această biserică, cît şi aceea a călugărilor franciscani s-au năruit şi nu rămîne astăzi din ele nimic.

Şi sub Alexandru cel Bun, deşi intrăm în secolul al XV-lea, lupta pentru catolicism a urmat a se da cu înverşunare. Acest domn, una din cele mai deosebite figuri ale istoriei noastre, a fost însurat de patru ori. Cea dintîi soţie, pe care o avea încă înainte de a urca treptele tronului, se chema Margareta şi era catolică, fiica palatinului Ştefan din Losontz, din Transilvania[7]. Ea făcu biserica papistaşă de la Baia, unde şi fu îngropată. Celebrul călător Bandini, trimisul Papei, a văzut, în anul 1646, mormîn- tul ei acolo, astăzi dispărut, atunci însă întreg şi în bună stare. Strădaniile Margaretei de a-şi converti soţul la catolicism rămaseră ca şi ale Clarei în Muntenia, zadarnice.

După moartea ei, Alexandru Vodă se însură din nou, cu o româncă de data aceasta, Neaeşa, sau, cum îi zic autorii străini, nu se ştie de ce, Ana. Iorga ne spune că această doamnă pare a fi fost fata lui Mircea cel Bătrîn. Ceea ce este sigur, e că ea muri, scurtă vreme după cununie [8], şi că Alexandru cel Bun, căruia nu-i plăcea văduvia, se însură a treia oară, luînd de soţie iar pe o catolică, însă de neam mare de tot. Anume pe Ringala, vara regelui Vladislav al Poloniei (sora lui Vitold). Ringala era de altfel vară de al treilea cu Alexandru. Rudenia aceasta ar fi venit după bunica lui Alexandru cel Bun, Muşata, a cărei mamă, Maria, era polonă, după cum ştim.

Măritată întîia oară cu ducele de Mazovia, Ringala era văduvă cînd o luă Alexandru

.Căsătoria ei, făcută cu mare alai în anul 1411, se desfăcu fără multe forme, zece anî mai tîrziu, în 1421. De ce şi-a trimis Alexandru soţia acasă, după o convieţuire cuviincioasă, zice-se, nu se ştie. Istoricii tac, din lipsă de documentare. însă, bănuiala trebuie să cadă tot asupra ches- tiunei catolicismului. Propaganda acestei doamne ajunsese atît ele întinsă, încît pînă şi mitropolitul ţării fu convertit la credinţa catolică. Un document din 1435, adică doi ani după moartea lui Alexandru, ni-l arată pe acest înalt prelat, fost mitropolit ortodox al Moldovei, cutreierînd Europa spre a face propagandă credinţei papistaşe. De altfel, cronicile polone arată lămurit, că „Ringala s-a des- părţit de soţul ei Alexandru din pricină că acesta nu voia în ruptul capului să devie catolic". Aşadar, a plecat ea de bună voie ; n-a fost alungată. E deci învederat că sistemul de convertire pe cale piezişă, adoptat de Papa pentru propagandă în ţările noastre, a urmat încă multă vreme după înfiinţarea voievodatelor, timp aproape de o sută de ani.

- Alexandru cel Bun, fie că-i era sufletul larg, fie din diplomaţie, pentru a nu se strica cu puternicul său vecin, regele Poloniei, dete fostei lui soţii, după despărţire, venitul a două oraşe din Moldova, Şiretul şi Volohăvăţul, precum şi 600 de zloţi pe an. Ba mai mult decît atît, — şi acep.sta arată că în adevăr ţinea foarte mult să nu se certe cu regele Vladislav, — în 1422, adică un an după despărţire îi trimise 400 .de călăreţi sub conducerea spătarului Coman pentru a-i veni în ajutor în războiul ce purtau polonii cu cavalerii teutoni. Coman al nostru, cu moldovenii lui, repurtă la

Marienburg strălucita izbîridă, prea cunoscută de istorie pentru a mai vorbi de ea.

Patru ani mai tîrziu, în 1426, Alexandru arătă încă o dată dorinţa ce avea de a rămîne prietenul Poloniei, eerînd, pentru fiul său Ilie, ce avusese cu doamna Ana, mîna Marincăi, cumnata regelui Vladislav Iagellon. Şi aceasta este încă o dovadă că nu Alexandru, însurat cu vara regelui Poloniei şi care cerea acum în căsătorie pentru fiul său pe cumnata acestuia, că nu el alungase pe Ringala, ci că, dimpotrivă, ea, unealta Papei, plecase de bună voie şi mîhnită dintr-o ţară pe care, cu toate strădaniile ei, nu o putuse îndruma pe calea „adevăratei credinţe".

De altfel, după despărţirea lui de Ringala, orientîn- du-şi politica mai mult spre Bizanţ, mai ales după trecerea împăratului Ioan al VUI-lea prin Moldova (1424), Ale- xaiidru cel Bun se însură a patra oară, cu o ortodoxă de data aceasta, Marina, despre care se ştie numai că era fata lui Marin şi că se intitula, după pilda soţului ei, „doamnă de sine stătătoare a toată Moldova şi a malului mării". Din această titulatură, ce-şi dădeau voievodul şi doamna lui, se vede lămurit că Moldova se considera, către sfîrşitul domniei lui Alexandru, neatrînată de poloni. Legăturile cu această ţară rămăseseră cordiale, dar vasalitatea dispăruse.

Marina e întîia doamnă română de la care ne-a rămas chipul „autentic". Un epitrafir, ţesut de meşteri bizantini contemporani şi care se afla înainte de război într-unui din muzeele Petrogradului, ne-o arată pe Marina în bogatul ei costum de doamnă, subţire şi mlădioasă, cu ochji galeşi, sprincenele încondeiate şi foarte ridicate deasupra ochilor, nasul subţire, gura mică, părul împletit. Această din urmă doamnă a lui Alexandru a fost mama lui Petru Aron, despre care vom vorbi în capitolul următor

Capitolul III

DOAMNA MARINCA A LUI ILIE VODA

aria, sau Marinea, sau . Manca, era sora reginei Poloniei, Solia, ambele fete ale ducelui lituanian, Andrei Olig- mandovici.

Nunta ei cu Ilie, liul mai mare ai lui Alexandru cel Bun, s-a făcut la Suceava, în ziua de 23 octombrie 1425, nuntă cu alai mare, cu slujbă oficiată de cel dinţii mitropolit al Moldovei, Iosif, vărul domnului. Tînăra domniţă nu bănuia atunci viaţa de durere care o aştepta. În faţa altarului, toate mi- rcsele, în toate vremurile, sunt la fel. îndrăgostite sau nu, ele cred, cînd li se pune cununa pe cap şi preotul le binecuvântează, că de acum viaţa va însemna pentru ele o necurmată fericire. Abia atunci însă încep grijile şi necazurile. Cît despre domniţa Maria a lui Vodă Ilie Muşat, viaţa ei a fost un blestem.

Şapte ani după cununie, în 1433, Alexandru cel Bun moare. Ilie şi Maria urcă treptele tronului. însă, nu apucară bine a gusta din plăcerile domniei, că iată, un frate de al lui, numit Ştefan, al doilea fiu al lui Alexandru, soseşte din Muntenia cu ajutor de la Vlad Dracul şi-l alungă, împreună cu doamna lui, peste hotarele Moldovei[10]. Ilie şi Marinca, izgoniţi de Ştefan, părăsiţi de boieri, fug în Polonia, la cumnatul lor, regele Vladislav. Marinca avea doi prunci, pe Roman şi pe Alexandru, de 6 şi de 5 ani. Credea biata femeie, că cumnatul ei îi va ajuta să recapete scaunul. însă Vladislav îşi primi rudele, le găzdui, le mîngîie, le purtă cu vorba şi mai mult nimic.

Ştefan, noul domn al Moldovei, i se închinase, primind suzeranitatea Poloniei, aşa încît regele Vladislav chibzui că este mult mai cuminte să-şi

găzduiască cumnaţii, decît să facă, de ochii lor, război moldovenilor.

însă, nu trece bine anul şi, în 1434, Vladislav Iagello îşi dă duhul în capitala ţării lui, plîns — zic cronicele polone — de întreg poporul, iar eu zic că de cumnaţii lui nu cred să fi fost plîns. îi urmează în scaun Vladislav al III-lea, de care bieţii noştri prizonieri — căci de fapt asta erau Ilie şi Maria, nişte prizonieri — n-avură cu ce se făli.

Acest rege, ca şi predecesorul său, îşi ţinu rudele închise în palat, nevrînd a le da ajutorul cerut de ei pentru redobîndirea domniei pierdute. Ilie însă nu era om să stea cu mîinile în sîn. Văzînd că de la rege nu putea căpăta sprijinul dorit, el îşi făcu prietenii în nobilimea polonă, ştiind că nobilii erau adeseori mai puternici decît regele însuşi. Astfel, într-o zi, prietenii lui îl făcură scăpai şi, cu o armată strînsă de ei, îl duseră pînă la hotarele Moldovei.

Aflînd regele despre aceasta şi fiindu-i teamă că dacă Ilie şi-ar redobîndi scaunul, fără ajutorul său, s-ar lepăda se suzeranitatea polonă, îi trimise în ajutor o armată destul de puternică pentru a putea ataca, cu sorţi de iz- bîndă, pe rivalul său frate. Ilie, pentru a se feri de luptele interne, se împăcă în curînd cu fratele său, hotărînd împreună să domnească amîndoi, unul asupra Moldovei dintre Carpaţi şi Şiret, iar celalt asupra părţii de jos a ţării, spre mare. Ilie simţindu-se sprijinit de poloni, păstra totuşi un fel de supremaţie. Pe el îl vedem locuind în Suceava, şi tot pe el figurînd în fruntea documentelor oficiale. " '

Au domnit astfel nouă ani, de la 1435 la 1444. Doamna Marinca, întoarsă la căminul ei, putu crede în răstimpul

acesta că s-a isprăvit cu zilele amare. Neştiutoare de viitor, îşi creştea în linişte odraslele, pregătindu-le pentru o viitoare domnie. În 1444, Roman, cel mai mare dintre fiii ei, împlini 18 ani, cu care prilej se făcură la curtea din Suceava mari serbări, petreceri populare în oraş, împărţire de daruri boierilor, popilor, prostimei. Însă abia cîteva luni mai tîrziu, nenorocirea, care pîndeşte pe om şi vine cînd nu crezi şi dincotro nu

ştii, se năpusti asupra casei lui Ilie Vodă şi a doamnei Marincăi.

Vladislav al III-lea, regele Poloniei, murind în bătălia de la Varna împotriva turcilor, Ilie rămîne fără sprijinul care ţinea pe frate-său în ascultare. Ştefan, domnul Ţării de Jos, aflînd momentul prielnic, îşi strînge prietenii şi oamenii, şi sosind în Suceava fără veste, prinde pe frate-său Ilie, îi scoate ochii şi-l aruncă în închisoare. Doamna, nu se ştie prin ce întîmplare, scăpă de urgia cumnatului ei, şi luîndu-şi copii, fugi din nou în Polonia, la sora ei, regina văduvă, Sofia.

Pentru a înţelege ce urmează, trebuie amintit că în timpul domniei lui, Ilie restituise Poloniei cetăţile Hoti- nului şi a Hmielnovului, pe care Vladislav Iagello le amanetase lui Alexandru cel Bun. Ştefan, după ce uzurpă scaunul fratelui său, nevoind să recunoască această restituire făcută de Ilie, se pregăti să atace cetăţile pentru a pune din nou stăpînire pe ele.

în timpul acesta, Ilie, orb, murise în închisoare. Doamna Marinca, rămase văduvă, exilată şi îndurerată, în loc de a se lăsa covîrşită de nenorocire, se arată

deodată fată de duce şi soţie de domn

.Chemă împrejurul ei pe foştii prieteni ai lui Ilie, nobilii poloni, care îl sprijiniseră cu 9 ani înainte de redo- bîndirea scaunului Moldovei, adună cu ajutorul lor o armată de lefegii şi, înainte ca Ştefan să se dezmeticească, puse ea stăpînire pe întăritele cetăţi ale Hotinului şi ale Hmielnovului. Încredinţînd apoi paza unor prieteni, poate chiar rude, lui Ion de Cicior, căpitanul Cracoviei şi lui Petru de Sprowa, palatinul Liowului (Lemberg), ea se întoarce în Cracovia şi prin farmecele ei, prin voinţă, prin bani, prin rugăminţi, prin ameninţări, prin făgăduieli, nu ştim prin ce mijloace, dar ştim că şi-l impuse pe fiul ei Roman, băieţandru de 18 ani, domn al Moldovei, cu dreptul de stăpînire asupra cetăţilor amintite. Ciopîr- ţită Moldova, dar straşnică lemeie.

În 1445, Roman făcu jurămîntul de credinţă lui Ca- zimir al IV-lea, noul rege al Poloniei. El însă domneşte din mila acestui rege şi prin voinţa mamei lui, domneşte cu numele, de la Hbtin, de la Hmielnov, de la Cracovia, însă în Moldova nu se poate întoarce. Acolo era stăpîn unchiul său Ştefan, uzurpatorul, care îşi coasociase la domnie pe alt frate, Petru, al treilea fiu al lui Alexandru cel Bun. Acest Petru, numit şi Aron, pare a fi ajutat de Ştefan la detronarea, orbirea şi omorîrea fratelui lor Ilie, iar drept răsplată, Ştefan l-ar fi îngăduit a domni în Moldova împreună cu el, păstrîndu-şi însă întîietatea pentru sine.

Din Cracovia, doamna Măria veghea. îi trebuia pe de-o parte domnia efectivă pentru fiul ei, iar pe de altă parte ii trebuia răzbunare pentru omorul soţului ei. Şi astfel, după vreo trei ani de neobosite sforţări, ea izbuteşte, prin rudele şi prietenii ei, a îndupleca pe regele Cazimir să-i dea o armată pentru a alunga pe cumnatul ei din scaunul Moldovei. Comanda trupelor e încredinţată fiului ei, Roman, care trece hotarul, ajunge pe neaşteptate la Suceava, prinde pe unchiul

său Ştefan şi-l omoară, răz- bunînd astfel în sfîrşit rătăcitoarea umbră fără odihnă a tatălui său.

Iată-l pe Roman, la vîrsta de 21 de ani, războinic ostaş, răzbunător asasin, domn ! Iat-o pe doamna văduvă Marinca întoarsă la căminul ei, răzbunată în sfîrşit de schingiuirea şi de omorul bietului ei soţ. Şi de acum vor curge zile de lapte şi de miere, dacă... dacă n-ar fi „dacă şi poate".

Petru-Aron, la auzul omorului lui Ştefan, se refugiase în Ardeal de frica nepotului său Roman, la curtea lui Ion Corvin de Hunyade, cu gîndul de a-i cere ajutor pentru recăpătarea domniei Moldovei. Acolo, pentru a-şi ajunge mai lesne scopul, ceru în căsătorie pe sora lui Ion Corvin. Mîna ei fu acordată, căci domnişoara Corvin de Hunyade avea 50 de ani bătuţi, ceea ce a făcut pe unii gravi istorici, unguri şi români, să zîmbească şi cu oarecare dreptate.
Petru-Aron, fiul lui Alexandru cel Bun cu Marina, trebuie să fi avut prin 1448, cel mult *23* de ani, cam de vreo vîrstă deci cu nepotul său. Aşa încît această căsătorie, care ne aduse pe tronul Moldovei o doamnă ardeleancă, n-avea alt scop deeît de a îndupleca pe Hunyade să-i dea ajutorul de care Petru avea nevoie pentru a-şi alunga nepotul din scaun. Veni deci cu armată ungurească şi lo- vindu-se eu Roman Vodă lîngă Suceava, îl bătu şi-l alungă din ţară, aşezîndu-se în scaun în locul lui.

Roman, care domnise abia cîteva luni de zile, luîn- du-şi mama şi frăţiorul, fugi din nou la Cracovia aceea, scăparea atîtor domni moldoveni pribegi.

Un an mai tîrziu, la vîrsta de abia 22 de ani, fugarul domn îşi dă duhul în capitala Poloniei, de boală zic unii, iar alţii zic că de otravă. Ce s-o fi petrecut în sufletul doamnei Marinca, a ştiut ea şi dumnezeu. Dar ce a ştiut lumea şi ne-a repetat-o istoria, e că această curajoasă şi neobosită femeie, nelăsîndu-se abătută nici de această lovitură a soartei, începu din nou lupta pentru căpătuirea singurului fiu ce-i mai rămînea, Alexandru. A găsit, de data aceasta un sprijin mai grabnic decît înainte. întrucît polonii, ne- putînd îngădui amestecul ungurilor în treburile Moldovei, se

hotărîră pe dată să scoată din scaun pe Petru- Aron, creatura şi cumnatul lui Hunyade. Tînărul Alexandru căpătă deci o puternică oaste leşească şi intrînd' în Moldova, alungă pe unchiul său din Suceava. Cum însă între timp, Cazimir şi Hunyade se împăcară între dînşii, Alexandru fu nevoit să se împace la rîndul său cu Petru-Aron. Domniră deci, ca şi predecesorii lor, amîn- doi împreună, nepotul şi unchiul, unul în Ţara de Sus, cellalt în Ţara de Jos, precum, după cum se vede, se făcuse obicei acum de a împărţi Moldova.

Domnia aceasta împreună ţinu un an, în care timp, doamna Marinca, îmbătrînită şi sătulă de atîtea hărţuieli, rămase în Polonia.

Ion Corvin — nu se ştie din ce cauză — supărîndu-se pe cumnatul său Petru-Áron, îl dete afară din Moldova, nici mai mult nici mai puţin. Avea şi putere destulă pentru aceasta. în locul lui, trimise ca domn al Moldovei de Jos, pe un general de-al său, Ciopor. Pe acesta, care împreună cu Alexandru, a domnit cîteva luni în Moldova, l-a botezat poporul mai tîrziu : Ciubăr-Vodă, despre care povestea ne spune că l-ar ii mîncat guzganii!

În timpul acesta, un pretendent domnesc, Bogdan, fiu din flori al lui Alexandru cel Bun, (şi tatăl lui Ştefan cel Mare), sosi în Moldova, cu oaste adunată nu se ştie de unde, învinse pe Alexandru şi pe Ciopor, îi alungă din ţară şi urcă treptele bîntuitului scaun moldovenesc.

Ca şi tatăl său, ca şi frate-său, Alexandru se refugiază în Polonia, la rudele şi prietenii lui. Găseşte în Cracovia, pe doamna Marinca, obosita văduvă care nădăjduia să-şi isprăvească zilele acolo, **în** linişte. **Însă,** cum află bătrîna că fiul ei şi-a pierdut iar domnia, energia de altă dată reînvie, şi iarăşi, prin alergături, prin rugăminţi, prin făgăduinţi, pune la cale întoarcerea lui în Moldova. Acolo, **în** Polonia, se retrăsese şi fugarul Petru-Aron, cumnatul lui Corvin. Foştii codomnitori, unchi şi nepot de aproape aceeaşi vîrstă, se înţeleg uşor şi, cu sprijinul lui Cazimir, pornesc la Suceava **să-l** scoată pe Bogdan din pîine. Vom arăta în capitolul următor cum l-au prins pe

neaşteptate, la Reuseni lîngă Suceava, şi cum l-au omorît, împărţin- du-şi apoi din nou Moldova, Alexandru domn al Ţării de Sus şi Petru-Aron domn al Ţării de Jos. în răstimp de mai puţin de zece ani s-au făcut trei omoruri, măceluri de fraţi, de unchi şi de nepoţi între ei. Cruzimea acelor vremuri e înspăimîntătoare, şi cam la fel, dealtmintrelea, era pretutindeni. Omenirii, ieşită cu greu din epoca tulbure a invaziunilor barbare, i-a trebuit multă vreme pînă să păşească pe căile civilizaţiei, pînă să se aşeze pe "principiile umanităţii.

Unchiul şi nepotul, ba cu certuri, ba cu împăcări, de bine de rău, domnesc împreună încă patru ani. Aron Vodă ambiţios, cu veleităţi de întîietate, de a domni singur dacă se poate, izbuteşte, după scurgerea acestor patru ani, să-şi formeze un partid destul de puternic pentru a pune mîna pe Alexandru, a-l scoate din scaun şi a-l trimite prizonier la Cetatea-Albă, unde după scurtă vreme, tînărul voievod Alexandru moare otrăvit!

Iat-o pe doamna Marinca, despre care nici nu mai ştim unde se afla, în Polonia, în Moldova, la Cetatea Albă, iat-o trăind zile destule pentru a vedea şi moartea acestui din

urmă copil al ei. Băbatul orbit şi sugrumat, fiul mai mare mort de boală la vîrsta de 22 de ani/fiul mai mic mort otrăvit la 27 ani. Cită deosebire între mireasa de la Suceava, fata ducelui Lituaniei şi mama îndurerată de la Cetatea Albă, văduva Domnului Moldovei ! Ce imensă tragedie omenească în scurtul

răstimp de 30 de ani !... Pe urmă, nimic. Istoria nu mai pomeneşte de numele doamnei Marinca

.Capitolul IV

FAMILIA LUI ŞTEFAN CEL MARE

tefan cel Mare, care alături de Mihai Viteazul a fost podoaba şi mîndria ţării noastre, s-a urcat pe scaunul Moldovei în anul 1457, trei ani după cucerirea Bizanţului de către turci.

Nici azi nu ne dăm îndeajuns de bine seama ce noroc am avut de-a avea tocmai atunci, tocmai pe Ştefan.

Viaţa lui fiind închinată luptei pentru păstrarea neatîrnării neamului său în vremea cînd turcii cotropeau popoarele, e firesc să fi avut el drept simbol de luptă crucea împotriva semilunei. Atletul lui Christ, cum îl numea Papa, a fost fără voia lui. O urmare a ce-l împingea nevoia să facă. însă, apărătorul credinţei strămoşeşti a fost cu voia lui, din îndemnul unui neam care voia să trăiască.

Domn la Suceava a venit cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, scoţînd din scaun pe Petru-Aron, ucigaşul tatălui său.

Acest Petru-Aron era fiul lui Alexandru cel Bun şi al Marinei, şi deci frate vitreg cu Bogdan Vodă, tatăl lui Ştefan. Intrat în Moldova în fruntea unei armate polone, el înainta pînă la Suceava, unde se află că frate-său Bogdan, neştiutor de ce-l aşteaptă, petrecea fără grijă la nunta unui boier de-al lui, în sat la Reuseni, în apropierea Sucevei. îşi îndreptă o parte din oaste într-acolo, şi sosind noaptea, în toiul chefului acelei nunţi, cînd vodă însuşi trebuie să fi fost ameţit de vin, înconjură conacul şi intră pe neaşteptate în camera în care benchetuiau nuntaşii şi vodă. Scoţînd de acolo pe frate-său în curte, puse să i se reteze capul în faţa lui şi a oaspeţilor încremeniţi de spaimă. Era în noaptea de vineri spre sîmbătă, la 15 octombrie 1451.

Se spune că Ştefan, încă foarte tînăr pe atunci, ar fi fost şi el la nunta aceea din Reuseni, c-ar fi fost de faţă la omorul tatălui său şi c-ar fi fugit, în toiul nopţii, întîi în Polonia şi de-acolo prin Ardeal, în Muntenia. Odihnă n-ar fi avut pînă n-a văzut pe ucigaşul tatălui său scos din domnie şi omorît la rîndul său. Fapt e, că-l vedem, şase ani mai tîrziu, sosind cu o oaste adunată în Muntenia cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, învingînd, la Joldea, în ziua de 12 april 1457, pe unchiul său Petru Aron, şi aruncîndu-l dincolo de hotare la prietenii săi poloni. „Şi astfel bulu- citu-s-au a doua oară Petru Vodă" spune Ureche, în Le- topiseţi. Cîţiva ani mai tîrziu, Ştefan urmări pe acest ucigaş pînă în inima Ardealului şi punind mîna pe el. îl străpunse cu sabia lui.

La acea dată, Ştefan era neînsurat. însă, cum avea un fiu numit Alexandru, care a trăit pînă tîrziu (1496), e de presupus că noul voievod era văduv. Se cunoaşte şi numele mamei acestui Alexandru, Maruşca. Şi ca să fi fost ea numai ţiitoarea lui Ştefan, nu e de crezut, fiindcă, pe de o parte, o aflăm trecută într-un pomelnic alături de celelalte doamne ale lui Ştefan cel Mare, iar pe de altă parte, fiindcă domnii, deşi aveau obiceiul să-şi crească copiii naturali pe lîngă ei, totuşi nu-i pomeneau în genere în documente

şi nici nu-i luau cu ei la război, cum făcea Ştefan cu fiul său Alexandru.

Acuma, c-o fi una, c-o fi alta, fapt e că întîia căsătorie sigură pe care o cunoaştem, e cea făcută de Ştefan şase ani după urcarea lui în scaun, la 1463. Mireasa era o ru- tcancă, Evclochia, şi venea din Kiew, fata principelui Olelco şi sora lui Sirnion. Aceştia erau vasali regelui Poloniei vasali atît de credincioşi, încît Simion din Kiew lăsă, la moartea lui, regelui Poloniei, spre a-i dovedi dragostea şi supunerea ce avusese pentru el, îi lăsă în dar cele mai sfinte lucruri ale lui : calul şi arcul! — Nunta lui Ştefan cu Evdochia se făcu la Suceava, binecuvântată fiind de mitropolitul Moldovei, Teoctist şi de Tarasie, episcopul de Roman. Binecuvîntarea acestor înalţi prelaţi nu le fu de folos. Evdochia, după ce dărui soţului ei doi băieţi care au murit copii (1479) şi o fată, a cărei nenorocită viaţă o vom povesti mai jos, se stinse, de boală, după abia patru ani de căsnicie (1467).

Cinci ani mai tîrziu, în 1472, Ştefan se însoară din nou. De data aceasta, marele nostru voievod „a dat lovitura", cum s-ar zice în zilele noastre. Sau mai eurînd a încercat s-odea, căci nu i-a mers în plin.

în ultimele timpuri ale imperiului bizantin, împăraţii Comneni, hărţuiţi mereu de turci, deveniseră atît de slabi, atît de neputincioşi faţă de pericolul turanic care-i ameninţa, încît ei, în loc de-a ţine piept duşmanului, se certau numai între ei, ba de la moştenirea tronului, ba de la împărţirea' ultimelor petice de pămînt ce le mai rămăseseră din întinsa lor împărăţie de altădată. Astfel se întîmplă ca Comnenii să-şi împartă, la un moment dat, stăpînirea imperiului, unul din ei~ rămînînd la Bizanţ, stăpîn în Europa, celalt la Trapezunt, pe Marea Neagră, stăpîn în Asia. Imperiul Trapezuntului mai dăinui cîţiva ani, iar cînd, la 1461, căzu şi el la rîndul lui, Comnenii de acolo, alungaţi de turci, se refugiară în Crimeea, hanul Crîmului le dădu în stăpînire Mangopul, un domeniu cu

un castel pe-o stîncă, la malul mării. Pe fata acestui Ccm- nen o peţi Ştefan cel Mare, pe Maria de Mangop.

Nunta lui Ştefan cu Maria Comnen se făcu la Suceava, în ziua de 24 septembrie 1472.

Această căsătorie nu fu mult mai norocoasă decît precedentele. Convieţuirea Măriei cu Ştefan fu scurtă şi fără noroc. Trei ani după sosirea acestei odrasle împărăteşti în meleagurile noastre, turcii atacară Crimeea, supuseră pe han, puseră stăpînire asupra Cafiei şi Mangopului şi omorîră pe ultimii Comneni de acolo, pe Isac, fratele Măriei, şi pe Alexandru, un văr de-al ei Această nenorocire familiară se lega în curînd de alta, mai grozavă pentru Maria, nenorocirea casnică. Trebuie să fi petrecut în cetatea din Suceava, pe vremea aceea, o grozavă dramă, şi multe lacrimi trebuie să fi curs în cămara doamnei.

Ştefan cel Mare ţinea mai de mult acuma, la curtea lui din Suceava, două femei prizoniere, pe doamna Măria, nevasta lui Radu cel Frumos al Munteniei, şi pe fiica lor Maria Voichiţa.

Le avea la curte la dînsul dinainte chiar să se fi însurat cu Maria din Mangop, cu un an înainte, din 1471, cînd înfrînsese el pe înverşunatul său duşman, Radu, voievodul Munteniei. îl bătuse lîngă Bucureşti, la Soci, în martie 1471, şi-i nimicise oştirea, încît acesta, în graba lui de a trece mai repede Dunărea, îşi părăsise în capitală soţia, fata şi întreaga lui avere. Ştefan puse stăpînire pe bogăţiile lui Radu, iar pe femei le luă cu el la Suceava, prizoniere.

Maria Voichiţa pare a fi moştenit frumuseţea tatălui ei Radu, supranumit cel Frumos. Cu timpul, crescînd fată sub ochii lui vodă, acolo în cetatea Sucevei, s-a îndrăgostit Ştefan de ea. Cînd turcii cuceriră Mangopul, omorînd pe Isac Comnen, Ştefan, pierzînd nădejdea ce întreţinea de-a fi cîndva stăpînul acelui ţinut din Crimeea, se înstrăină de soţia lui Maria, la dragostea căreia se vedea că ţinea mai puţin decît la zestrea ei, răpită de turci. Că s-ar fi despărţit Ştefan de Maria Comnen, după cum spune Xenopol, şi că s-ar fi reînsurat chiar în acel an, 1475, cu Maria Basarab, fata lui Radu cel Frumos, nu poate fi

adevărat. De nicăieri nu rezultă lucrul acesta. Dimpotrivă, N. Iorga ne spune că în anul următor, 1476, după bătălia de la Războieni, Ştefan Vodă fiind biruit de turci şi um- bîînd o vreme fugar prin ţară, doamna lui, Maria de Mangop, rămasă în Suceava, se îngrijea că de săptămîni de zile era fără veşti de la bărbatul ei.Dacă însă Ştefan nu se despărţise de ea, în tot cazul se înstrăinase. Ochii frumoşi ai celeilalte- Maria, farmecele ei, îl subjugaseră. Şi rivalitatea între două femei, între doamna şi viitoarea doamnă, durerea de a-şi vedea dragostea stingheritâ, de-a se vedea părăsită cînd tocmai avea mai mare nevoie de sprijin, de-o vorbă bună, din pricina doliului ei recent — aceste toate au dus desigur în mormînt pe tînăra domniţă de neam împărătesc. Ea moare în anul 1477, în luna decembrie, în postul Crăciunului, după abia cinci ani de căsnicie. A îngropat-o Vodă Ştefan, cu alai şi cinste multă, la mînăstirea Putnei, noua lui ctitorie. Ştofa cusută cu fir, care-i acoperă mormîntul, o arată moartă, îmbrăcată în scumpe haine domneşti, cu coroana bizantină în cap şi cu armele Bizanţului cusute în colţurile stofei[12]

Ştefan, fie că a vrut să ţie un doliu cuviincios, fie că fata lui Radu cel Frumos era încă prea tînără, s-a însurat cu ea abia trei ani mai tîrziu, în 1480 [13]. Această din urmă căsnicie ţinu 24 de ani, pînă la moartea lui Ştefan, întîmplată la 1504. Doamna Maria-Voichiţa i-a supravieţuit 7 ani. A fost îngropată la Putna, alături de cealaltă soţie, în anul 1511, în timpul domniei fiului ei Bogdan.

Deşi în timpul căsătoriei lui cu Maria Basarab, Ştefan era trecut de mult de vîrsta maturităţii, totuşi vioi la suflet şi la trup, el mai avea ibovnice. Cea mai cunoscută din toate era întreţinuta lui din Hîrlău, Maria, nevasta unui negustor de peşte, numit Rareş. Deseori se abătea vodă de la Suceava la Iiîrlău să-şi vadă iubita, clacă nu cumva o fi luat-o, în vremea din urmă, la curte la el. în tot cazul, fructul nelegitim al acestei împreunări a fost un fiu, Petre, căruia i s-a zis Rareş, după numele mamei sale şi care va ajunge mai tîrziu şi el domn al Moldovei.

Despre mama lui Ştefan, acea pe care Bolintineanu ne-o arată, ca-n medievalurile timpuri ale lui Malbrough, stînd în turnul Cetăţii Neamţului şi refuzînd să deschidă fiului ei, învins şi rănit, poarta castelului prin vorbele : „De eşti tu acela, nu-ţi sunt mamă eu[L], despre această străşnică femeie legendară nu se ştie aproape nimic.

Subiectul poeziei lui Bolintineanu e scos din „O samă de cuvinte" a cronicarului Ion Neculce, al cărui text est

ePortretul brodat al Măriei de Mongop. Minusiirea Pulna, jud. Suceava.

următorul : „Ştefan Vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Răz-boieni, a mers să intre în Cetatea Neamţului, şi fiind mamă-sa în cetate nu l-a lăsat să intre şi i-a ziş că pa-sărea în cuibul ei piere, ce să se ducă în sus să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Şi aşa, pe cuvîntul mîne-sa s-a dus şi a strîns oaste".

Neculce trăind cam la două-trei sute de ani mai tîrziu, a raportat şi el numai ce-a auzit din bătrîni. Dar legendele avînd întotdeauna un fond de adevăr, concluzia pe care o putem trage este că doamna Oltea trebuie să fi fost neapărat o femeie energică, o femeie care ştia să impuie chiar strașnicului ei fiu.

De asemenea nu se poate şti cu siguranţă dacă doamna Oltea era soţia legitimă a lui Bogdan Vodă, cel omorît de frate-său la nunata din Reuseni, sau poate numai o ibovnică de-a lui. O chema şi Maria şi Oltea, căci ambele numiri se găsesc, alternate, în documente.

La moartea ei, a fost îngropată întîi la Poiana, de unde o mută apoi nepotul Petru Rareş în apropiata mînăs- tire a Probotei, ctitoria lui.

în schimb avem veşti îndeajuns despre copiii lui Ştefan. Din căsătoria lui cea dintîi cu Maruşca, care muri înainte de a apuca să fie doamnă, el a avut numai doi fii. Pe unul din ei, Ilie, îl cunoaştem numai din pomelnice. O fi murit tînăr. Despre cel mai mare, Alexandru, am vorbit mai sus. Acesta, favoritul lui Ştefan, cel în care-şi pusese el nădejdea pentru apărarea mai departe a Moldovei, a murit totuşi înainte de-a ajunge domn, la vîrsta de vreo 45 de ani. în ziua de 28 iulie 1495 a fost îngropat de către amărîtul său tată, care-i adusese trupul tocmai din Stambul, unde coconul Săndrel fusese ostatec.

Din căsătoria cu Evdochia de la Kiew, Ştefan a avut trei copii: pe Bogdan şi pe Petru, morţi amîndoi în ace- laş an, (1479) îngropaţi la Putna şi pe Elena, măritată cu Ion, fiul ţarului Ioan Ioan al III-lea al

Moscovei, a cărei viaţă zbuciumată o vom povesti-o mai jos.

Cu Maria din Mangop, Ştefan nu a avut copii şi poate o fi fost şi aceasta una din cauzele pentru care i se înstrăinase inima de ea

.În sfîrşit, cea din urmă soţie, Maria Voichiţa Basarab, a mai dăruit şi ea soţului ei doi copii. O fiică, Maria. zisă Chiajna, rămasă nemăritată, fiindcă nu găsise un soţ de rangul ei, mliri fată bătrînă, la 18 martie 1518 — şi un fiu Bogdan, zis orbul sau chiorul, sau încrucişatul, care a urmat în scaunul Moldovei după moartea tatălui său, în 1504.

Ştefan a mai avut o fată cu una din aceste trei soţii, măritată cu principele polonez Wisnowiecki. Nu i se cunoaşte pînă acuma nici numele, nici mama deşi nu ar fi greu de aflat aceasta în atît de bine păstratele arhive nobiliare polone. Se ştie numai că fiul lor a rîvnit la tronul Moldovei pe vremea lui Despot Vodă, ca fiind nepot de fată al lui Ştefan [14] şi după cum vom vedea mai departe, nepotul sau strănepotul acestuia a luat şi el pe-o domniţă moldoveancă, pe Chiajna, fata lui Eremia Vodă Movilă. Aceştia din urmă au fost bunicii regelui Mihai Corybut Wisnowiecki (1669-73), care avea deci de două ori sînge românesc în vine, sîngele muşatin al lui Ştefan cel Mare şi cel movilesc al lui Vodă Eremia.

În afară de căsnicie nu i se cunosc lui Ştefan, pînă acum, decît trei copii : pe Petru Rareş despre care am vorbit şi vom mai vorbi, pe unul Ion sau Iani, care se spunea în 1521 fiu al marelui voievod şi pe-o fată, măritată cu nobilul polonez Sambuszko. Poate încă pe Ştefan Vodă Lăcustă, despre care nu se ştie de era feciorul lui Ştefan, sau al fiului său Săndrel.

Din toate aceste figuri dispărute, unele fără a lăsa aproape nici o urmă, interesante sînt numai acele despre care vom vorbi fiecare la rîndul lui, anume ale voievozilor Bogdan Orbul şi Petru Rareş, a domniţei Maria Chiajna, nemăritată din mîndrie, şi a Elenei, cea care era să fie ţarină dar a fost numai o foarte nenorocită femeie.

Prin anii 1480 sau 81 se pomeni voievodul Ştefan, al cărui nume era cunoscut în toată Europa, cu o delegaţie a ţarului Moscovei Ivan Vasilievici al III-lea care venea să-i ceară mîna domniţei lui, Elena, pentru fiul său, Ion cel tînăr.

Mihai Pleştev, trimisul ţarului, sosi la Suceava cu o numeroasă şi strălucită întovărăşire de boieri moscoviţi şi cu împuternicirea de-a săvîrşi logodna, ca procurator al tînărului Ion.

Urmară ospeţe şi serbări şi domniţa Elena porni, prin Polonia, înspre destinul ei. Ştefan-Vodă îi dărui trei boieri s-o întovărăşească, pe Lascu, pe Sînger şi pe Gherasim, cu jupînesele lor. Regele Cazimir al Poloniei primi pe tînăra domniţă moldoveancă şi pe însoţitorii ei cum se şi cuvenea viitoarei ţarine moscovite, dîndu-i bogate daruri, şi alaiul domnesc porni mai departe, ajungînd la Moscova de postul sfîntului Filip. Acolo, tînăra domniţă fu dusă întîi într-o mînăstire, unde, prin mijlocirea mamei ţarului, făcu cunoştinţă cu logodnicul ei, iar de bobotează avu loc nunta. Din această căsătorie se născu, doi ani mai tîrziu, un fiu, Dumitru.

Fericirea Elenei părea asigurată. Soţie şi mamă iubitoare, ea mai avea şi bucuria de a fi favorita ţarului Ivan, socrul ei, care, la naşterea nepotului Dumitru, văzîndu-şi dinastia asigurată, de multă voie bună îşi încărcă fiul şi nora cu cele mai bogate daruri.

De după uşă, nenorocirea o pîndea. Ivan, la bătrîneţe, se însură a doua oară, cu o greacă ambiţioasă, de neam împărătesc, Sofia Paleologa, fiica celui din urmă despot al Peloponezului. Din 'această căsătorie se născu un fiu, Vasile. Din clipa aceea inima bătrînului începu să se înstrăineze de a nepoţelului Dumitru şi de a mamei sale Elena.

Pe ascuns, greaca lucra, deşi fără sorţi de izbîndă, deoarece n-ar fi fost nici un chip de-a putea înlătura pe Ion, soţul Elenei, de la drepturile sale de moştenitor legitim al tronului. Soarta favorizã pe Sofia. În 1490, de boală, sau poate din altă pricină, ţareviciul Ion muri. Din clipa aceea, ţarina Sofia nu mai avu odihnă pînă nu-şi împlini scopul, de-a vedea pe fiul ei proclamat moştenitor al tronului. Curtea, boierii, ţara, se împărţiră în două tabere, una pentru Dumitru, fiul Elenei, moştenitor prin drept de primogenitură, alta pentru Vasile, fiul Sofiei, ca fiind fecior, nu nepot al

ţarului Ivan. Partida Elenei era mai tare întîi fiindcă memoria lui Ion cel tînăr era dragă moscoviţilor şi al doilea, fiindcă Sofia bizantina, înconjurată numai de greci, era mai puţin simpatizată în ţară decît moldoveanca noastră. Simţindu-se în inferioritate, Sofia recurse la complot. Ea puse la cale omorî- rea copilului rivalei ei, precum şi, se pare, înlăturarea, printr-o lovitură de stat, a însuşi soţului ei, ca fiind prea bătrîn şi incapabil de-a domni. Complotul fu descoperit înainte de-a fi înfăptuit. Ţarul Ivan condamnă pe conjuraţi la mînăstire şi proclamă pe fiul nurorei sale moştenitor al tronului. în 1498, Dumitru, băieţaş de 5 ani, fu dus cu un strălucit alai la catedrala din Moscova şi încoronat, în văzul şi auzul întregului popor, drept viitor ţar al Moscovei, al Vladimirului şi al Novgorodului. Ma- măsa, stîndu-i de-a stînga, plîngea de bucurie.

Iar dincolo în mînăstire, plîngea greaca de necaz. Dar, nu era doar în zadar vlăstarul împăraţilor bizantini, trăiţi de veacuri în viclenii, în intrigi, în comploturi. Schim- bîndu-şi cu totul felul de-a fi, ea se arătă pocăită şi smerită, pînă căpătă iertarea soţului ei. Odată întoarsă la curte, începu, dulceagă din mîndră ce fusese, să puie întîi stăpînire pe inima bărbatului ei, şi apoi, cu încetul, să-şi cîştige dragostea boierilor şi a poporului. Cînd după patru ani de trudă, se simţi destul de tare pentru a lovi, ea învinui la rîndul ei pe Elena de complot, asigurînd pe Ivan că nora lui vrea să-l omoare, pentru a-şi vedea fiul ajuns mai curînd stăpînitorul ţinutului moscovit. Ţarul Ivan, bătrîn acum de tot, ajuns în mintea copiilor, crezu această înscenare, dezmoşteni pe Dumitru, îl trimise cu mamă-sa la închisoare şi proclamă pe fiul său Vasile, moştenitor al tronului.Acestea se întîmplă în 1502. Ştefan cel Mare, la auzul acestei nedreptăţi făcute fiicei lui şi în neputinţă de a se răzbuna împotriva acestui cuscru a cărui ţară era despărţită de a lui prin Polonia şi Lituania, îşi răcori necazul oprind şi băgînd la închisoare pe nişte soli de-ai lui Ivan al III-lea ce treceau prin Moldova în drumul lor din Italia în Rusia.

Platonică răzbunare, care nu folosi nici bietei domnițe Elena, nici fiului ei Dumitru. Ei rămaseră în închisoarea Moscovei, unde, doi ani mai tîrziu, Elena află de moartea tatălui ei Ştefan, ultimul sprijin în care mai nădăjduia. Această lovitură o fi dus-o în mormînt, căci un an după aceea, în 1505, muri şi ea, acolo în beciurile închisorii. Fiul ei Dimitri a fost otrăvit din porunca ţarinei Sofia, morala lumii a fost satisfăcută şi veşnica dreptate, ca întotdeauna, şi-a mai pus o dată pecetea pe-o pagină a istoriei.

Capitolul V

DOAMNELE MUNTENE DIN VEACUL AL XV-lea

DOAMNA RUXANDA A LUI BOGDAN VODA

ină a ajunge la Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, vom fi nevoiţi a face întîi o mică incursiune în istoria Munteniei, pe care de la moartea lui Mircea o părăsisem cu totul. Trebuie însă mărturisit, spre părerea noastră de rău, că epoca aceasta a istoriei Ţării Româneşti de la Mircea cel Bătrîn pînă la Neagoe Basarab, adică întreg veacul a] XV-lea este încă atît de săracă, sau mai bine *zis* istoriografia ei atît de neîntregită cu privire la domniţele mun- tene, încît va trebui să ne mărginim la o seacă şi necom pletă nomenclatură, în loc de-a face o plăcută descriere a unor vieţi de mult trăite, cu care doresc a atrage luarea aminte a cititorului îngăduitor.

Vom trece uşor peste această epocă — încîlcită şi nic i azi încă bine lămurită vreme a luptelor interne dintre Drăculeşti şi Dăneşti, pretendenţi la scaunul Ţării Româneşti, pe care, timp de 100 de ani, l-au

apucat cu rîn- dul, unul şi altul, slăbindu-i şi pregătindu-i astfel drumul spre desăvîrşita supuşenie turcească.

Şi mai întîi, pentru a nu părăsi firul ideii conducătoare" de pîn'acum a acestei scrieri, trebuie spus că, dacă î

nMoldova încercările papistaşilor de-a converti ţara la catolicism prin mijlocul căsătoriilor domneşti s-au menţinut, după cum am văzut, în tot cursul veacului al XV-lea, apoi în Ţara Românească nu mai dăm de urmele unei atare îndărătnice propagande. Pricina poate ii aceea că Dăneştii şi Drăculeştii, prea efemeri în scaunul domniei lor, nu inspirau puternicilor noştri vecini destulă încredere pentru a so încuscri cu ei. Singur Vlad Ţepeş a ţinut în căsătorie pe-o catolică, pe Elena Corvin, vara regelui Matei Corvin de Iîunyadi. Ba chiar despre Vlad Ţepeş el însuşi se spune c-ar fi trecut la catolicism, lucru nedovedit de altfel. în tot cazul, căsătoria aceasta a cam zăpăcit pe coborîtorii lui Ţepeş, cari, basarabi fiind, nu aveau nevoie de înrudirea corvinilor pentru a se făli cu neamul lor. Totuşi, toţi drăculeştii au adăugat în urmă, în titulatura lor, vorbele : „Din familia rcgească a corvinilor[4]. Nu trebuie însă uitat că, încă acum 80 de ani, era o ruşine de-a se zice român. „Eu sunt boier moldovean", zicea Todi- riţă Balş, „român e ţăranul" !

Celelalte doamne, ale căror nume ne sunt cunoscute, erau ortodoxe, fete de boieri, sau fete de domni munteni sau moldoveni. Astfel Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn şi tatăl lui Vlad Ţepeş (Draculea), ţinea probabil pe Maria Muşat, sora lui Roman, domnul Moldovei. Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Ţepeş, ţinea pe Maria, din călugărie Epraxia. Aceasta pare a fi păşit în viaţa monahală o dată eu soţul ei, pe vremea cînd erau numai boieri; iar cînd Vlad, lepădîndu-se de călugărie, a ajuns domn, şi-a lăsat nevasta la mînăstire şi după moartea ei (de zile amare poate), s-a însurat a doua oară cu o fată de boier, despre care nu ştim nimic decît că o cheama Rada, călugăriţă şi ea la bătrîneţe sub numele de Samonida [15].

Radu cel Frumos, un alt frate al lui Vlad Ţepeş, era însurat cu Maria, sau Maria-Despina, despre care am vorbit în capitolul precedent, cînd am arătat că Ştefan cel Mare, învingînd pe soţul ei la Soci, în martie 1.471, l-a împins peste Dunăre, luînd cu el în Moldova

bogăţiile fostului domn muntean, precum şi pe nevasta lui Maria- Despina, şi pe fata lor Maria-Voichiţa. Mai tîrziu Ştefan s-a însurat cu Voichiţa, astfel încît prizoniera de la Suceava, doamna Maria Despina a lui Radu Basarab cel Frumos, ajunse soacra marelui voievod moldovean. Cînd, după aproape 30 de ani de exil, muri această doamnă în cetatea Sucevei, la 11 mai 1500, ea fu îngropată cu alai domnesc în gropniia domnilor moldoveni, la mînăstirea Putnei.

O descoperire recentă, publicată în „Arhivele Olteniei", ne arată pe Ţepeluş Vodă sau Basarab cel Tînăr, însurat cu Ana Bengescu, iar despre Radu, zis cel Mare, ştim că ţinea pe Cătălina, curat şi frumos nume românesc, care înseamnă Ecaterina. Astăzi se mai zice şi Catinca, dar ce deosebire între asonanţele acestor două nume : Catinca şi Cătălina ! Chipul acestei doamne, cu coroană pe cap, benzi de fier pe piept şi la urechi cercei cu pietre scumpe, ne-a fost păstrat la mînăstirea Govorei, alături de-al soţului ci Iladu, ctitorii mînăstirii.

Deşi nu e vorba de-o doamnă, ci numai de mama unui domn, voi arăta totuşi două sugestive şi frumoase scrisori din anul 1481, din care se va vedea că sîngele românului iute a fost întotdeauna şi că poate mulţumită acestui fapt ne-am păstrat noi, în veacuri, cu toate greutăţile prin care am trecut, integritatea acestui teritoriu ce locuim.

Ştefan cel Mare, care nu se putea lăsa de obiceiul de-a se tot amesteca în trebile Munteniei, după ce alungase din domnie pe Radu cel Frumos şi pe Basarab cel Bătrîn, voia acum să scoată din scaun pe Basarab cel Tînăr. El ţinea la curtea lui din Suceava pe'un pretendent domnesc, Mircea, care se zicea fiul natural al lui Vlad Dracul şi a cărui mamă Călţuna, o brăileancă, fusese — se spune — batjocura pescarilor de acolo. Ştefan, cu gîndul de a da domnia Ţării Româneşti protejatului său Mircea, scria brăilenilor, la 15 martie 1481, următoarea scrisoare :

„Io Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată ţara Moldovei, scriem domnia mea la toţi boierii, şi mari şi mici, şi la toţi judeţii, şi la toţi sărmanii, de la mic la mare, din tot ţinutul aşa să vă fie în ştire că am luat domnia mea lîngă mine pe feciorul domniei mele Mircea voievod şi nu-l voi lăsa de la mine, şi voi stărui pentru binele lui ca şi pentru al meu, însumi cu capul meu şi cu boierii mei' şi cu toată ţara, pînă ce va fi în baştina sa, Ţara Românească, care-i este dreaptă baştină, cum şi dumnezeu ştie şi cunoaşteţi şi voi. Drept aceea vă zic : în ce ceas veţi vedea această scrisoare a mea, voi să va întoarceţi la locurile voastre cu tot avutul vostru cît veţi fi avînd, fără vreo frică, ori grijă şi teamă. Căci aşa să ştiţi, că nu mă gîndesc a vă face vreun rău sau vreo pagubă, ci să trăiţi în pace. Şi iarăşi cine va voi să vie la domnia mea şi la Mircea voievod, îl vom milui şi hrăni şi cinsti. Scris în Tîrgul de Jos (Roman), martie, 15".

Iar peste puţin răspunsul brăilenilor fu acesta :

„De la toţi boierii brăileni, şi de la toţi cnejii, şi de la toţi românii, îţi scriem ţie, Ştefan Voievod, domn moldovenesc. Este în tine omenie, ai tu minte, ai tu creieri, de-ţi strici cerneala şi hîrtia pentru un copil de femeie stricată, fiul Călţunei, şi zici că-ţi este fecior ? De-ţi este fecior şi vrei să-i faci bine, orînduieşte deci să fie după moartea ta domn în locul tău, şi pe mă-sa ia-o şi o ţine să-ţi fie doamnă, că au ţinut-o în ţara noastră toţi pescarii Brăilei, ci tu ţine-o să-ţi fie doamnă. Si învaţă în ţara ta cum să te slujească, iar pe noi să ne laşi în pace, că de-ţi cauţi duşman, îl vei găsi. Si aşa să ştii că avem domn mare şi bun şi avem pace în toate părţile. Să ştii, de nu ne laşi, că toţi pe capete vom veni asupra ta şi vom sta pe lîngă domnul nostru Basarab Voievod, pînă ce vom pierde capetele !"

Bravo lor, boieri, cneji şi români brăileni!

Cu aceasta încheiem istoria veacului al XV-lea. Iar în pragul celui de-al XVI-lea, aflăm în scaunul Moldovei pe Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, şi într-al Ţării Româneşti pe Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Ţepeş.

Pe soţiile lui Mihnea le-au chemat Smaranda şi Voica. Voica, alt frumos nume românesc — iar fata lui, Ruxandra. Cum aceasta se mărită în 1513 cu Bogdan, domnul Moldovei, istoria aminduror ţări, pentru această epocă, se confundă în această privinţă şi o vom trata-o deci paralel.

Bogdan, fiul lui Ştefan, se urcase în scaunul Moldovei înainte de moartea tatălui său, care-l asociase la domnie încă din anul 1502. Cînd, în 1504, se stinse marele nostru voievod, şi, trecînd prin sabie pe cîţiva boieri răzvrătiţi, asigură cîteva clipe înainte de moarte paşnica domnie viitoare a fiului său, acesta era holtei, băiat tînăr de altfel, de vreo 23 de ani. Ambiţios, avînd firea tatălui său, după cum mărturiseşte un contemporan, el dorea să facă o căsătorie strălucită, după cum făcuse, de mai multe ori părintele său. Peţi deci pe Elisabeta, sora regelui Alexandru al Poloniei. Acesta care după ultimele înfrîngeri suferite de la Ştefan prinsese frica moldovenilor, nu îndrăzni să refuze. însă mama lui, care era deci şi mama Elisabetei, se împotrivi din răsputeri la această însoţire, sub cuvînt c-ă Bogdan era ortodox. Iar ca să treacă domnul Moldovei la catolicism, nu putea fi vorba. între vremea trecutelor sforţări de propagandă catolică şi timpurile de acum, trecuseră nu numai anii zadarnicelor strădanii ale Rin-galei, trecuse mai ales chipul luminos al voievodului Ştefan, de la care învăţaseră papi sta şii noştri vechi că Moldova e ortodoxă, autonomă şi destul de puternică pentru a-şi păstra bunurile sale. Aşadar, chestiunea căsătoriei lui Bogdan, rămase în suspensie pînă la moartea reginei văduve a Poloniei, catolică îndărătnică. Cînd află domnul Moldovei că aceasta murise, trimise din nou crainicii săi regelui Alexandru pentru a-i cere, a doua oară, mîna Elisabetei. Se pare însă, că între timp domnul Moldovei şi sora regelui Poloniei se întîlniseră undeva, deoarece acum Elisabeta se opune ea însăşi la căsătorie, sub cuvînt că Bogdan e „încrucişat" (şasiu, şpanchi).

în această privinţă trebuie să ne dăm de partea părerii lui Xenopol, care afirmă (ca şi cum l-ar fi văzut) c-ă Bogdan era într-adevăr încrucişat, că adică se uita, cum spune românul, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină. Orb, cum îi zice Ureche, sau chior, cum spun mai toţi istoricii, nu putea.fi Bogdan, căci atunci ar fi fost însemnat, şi oamenii însemnaţi nu puteau domni[16].

Voievodul Bogdan, simţindu-se jignit şi în vanitatea lui de domn şi în mîndria lui de om, îşi adună oştirea şi trecînd hotarele ţării, intră în Polonia, pustiind-o. Leşii îl respinş, îl alungă peste graniţă, şi intrînd în ţară, pradă la rîndul lor Moldova. După aceste hărţuieli, domnii se împacă şi căsătoria se hotărăşte definitiv, cu condiţia ca Bogdan să clădească o biserică catolică şi să primească în Moldova un episcop papistaş. Mulţumit de puţinul ce i se cerea, Bogdan se pregătea de nuntă, cînd află deodată, în luna august 1509, că regele Alexandru murise. Noi tratative cu Sigismund, urmaşul lui Alexandru. Umblau forfota ştafetele între Suceava şi Cracovia, scrisori, răspunsuri, nimic : noul rege al Poloniei refuză să-i dea lui Bogdan pe Elisabeta în căsătorie. Între moldoveni şi poloni iarăşi începu războiul, un război care ţinu aproape doi ani.

După cum se vede, pe acele vremuri mureau încă oamenii de hatîrul ambiţiei voievodului lor şi pentru ochii unei domniţe care nu-l voia. Bogdan devastează Pocuţia şi ajunge pînă la Lwow (Lemberg). Sigismund îl respinge şi intrînd în ţară arde Hotinul, Cernăuţii, Dorohoii, Botoşanii, Ştefăneştii. Abia prin ianuarie 1510, prin mijlocirea ungurilor, pacea se încheie între : „Noi Sigismund, regele Poloniei, şi prietenul nostru magnificul domn Ion Bogdan, voievodul Ţării Moldovei !"

-Între timp, Bogdan, nemaiputînd răbda de-a tot ră- mîne holtei şi de-a avea copii nelegitimi, cum a fost bunăoară Ştefăniţă cu Stana şi Alexandru cu nevasta lui Cernea, se hotărî să se însoare cu cine o fi, numai să-şi aibă şi el muierea. Se căsători deci cu Nastasia (probabil în chiar anul 1519), o fată de boier din

Lăpuşna. Aceasta fu mama cunoscutului domn Alexandru Lăpuşneanu. Ea însă muri peste doi ani, la 14 octombrie 1512, şi fu îngropată la Dobrovăţ, unde se mai află şi azi piatra ei de mormînt, alături de mormintele mai noi ale familiei domnitoare Racoviţă.Deşi se zice că pietrele nu mint, iar mormîntul din Dobrovăţ ne-o arată pe Nastasia „doamnă", totuşi căsătoria aceasta dintîi a lui Bogdan nu pare foarte sigură. Căci n-am înţelege de ce, după moartea lui, i-ar fi urmat în scaun fiul său din flori, Ştefănită, pe cînd el ar fi avut un fiu legitim, pe Alexandru al Nastasiei. Noi credem mai curînd că, din cei trei copii din flori şi nevrîst- nici ce lăsase Bogdan la moartea sa, a arătat însuşi ca urmaş al său pe cel mai mare din ei, Ştefănită. Iar vorba „doamna" de pe mormîntul Nastasiei o fi pus fiul ei, Alexandru, s-o sape, aşa încît piatra e cea care rămîne de minciună.

Zece luni după moartea Nastasiei, nevastă sau ibovnică, ce-o fi fost ea, Bogdan îşi ia o femeie de viţă domnească, o basarabă, pe Ruxanda, fiica lui Mihnea cel Rău şi a Smarandei (august 1513).

Cu această Smarandă, Mihnea mai avusese şi un fiu, Mircea. La moartea Smarandei, Mihnea se însură a doua oară cu o fată încă tînără şi frumoasă, Voica, mamă vitregă a lui Mircea şi a Ruxandei, şi, lucru rar, o bună mamă vitregă.

Acest domn al Munteniei, Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Ţepeş, crud şi ieşit din minţi, ca şi tată-său, fusese alungat din ţară de boieri şi, retras la Sibiu cu nevesta şi cu copiii lui, fu omorit acolo de către un sîrb, Iaxici (unchiul lui Neagoe Basarab), unelta boierilor munteni care-şi urmăreau răzbunarea dincolo de hotare. A fost pumnalat în piaţa din faţa bisericii în care se închinase şi în gropniţa căreia se mai vede şi azi bogatul lui sicriu. Voica, rămasă văduvă, se aşează cu copiii lui Mihnea la Sibiu, îngrijind de ei, ca o adevărată mamă. Pe Mircea, (care a fost tatăl lui Alexandru şi al lui Petre Şchiopul) l-a sprijinit întotdeauna, cu vorba şi cu fapta, în toate încercările

lui de-a recăpăta tronul tatălui său, la care de altfel fusese coasociat. Iar pe Ruxanda o mărită ea însăşi, de două ori.

Primul bărbat al acestei domnițe a fost un boier muntean, logofătul Dragomir, cu care fu măritată, scurtă vreme după moartea tatălui ei, în 1511. Cu prilejul acestei nunți, doamna Voica avu de înfruntat o întreagă epopee din pricina unor cești de argint. Mihnea Vodă le comandase la Braşov pentru a face parte din zestrea fiicei sale Ruxanda. După moartea voievodului, văduva lui le ceru braşovenilor, care găsindu-le pasămite prea frumoase, nu se învoiră a i le da.

Doamna trebui să se roage de însuşi regele Ungariei, care porunci să i se restituie pe dată cești comandate de Mihnea. Nici în urma acestei porunci magistrații Braşovului nu dădură obiectele, scriind doamnei Voicăi cum că ordinul regal spunea că cești trebuiesc date „mamei lui Mir cea", iar ea, Voica, nu-i era mamă. Recunoscînd faptul, doamna răspunse totuşi că „deşi Mircea nu este născut din trupul meu, dar îl iubesc ca pe un fiu şi el mă iubeşte ca pe o mamă". În urma acestei demonstrații, orăşenii trimiseră în sfîrşit la Sibiu 23 de cești din cele 24 comandate de Mircea şi ele întregiră zestrea domniței Ruxanda.

Logofătul Dragomir, mereu de-a dreapta cumnatului său Mircea în încercările acestuia de a-şi redobîndi scaunul, muri probabil într-una din aceste lupte, poate nici un an după cununie. Doamna Voica începe atunci tratativele urnei noi căsătorii a Ruxandei cu Bogdan, domnul Moldovei, tratative ajunse în scurtă vreme la bun sfîrşit. La 15 august 1513 nunta se făcu la Suceava, cu mare alai, mireasa aducînd cu ea în Moldova bogata ei zestre, în care erau şi cești de argint atît de iscusit lucrate de meşterii braşoveni, încît multă vreme s-a vorbit la noi de cești Ruxandei.

La această nuntă, Bogdan pofti şi pe vecinul său Si-gismund, regele Poloniei, cel cu care se războise doi ani 'de zile din pricina Elisabetei. Regele, firește, nu veni. Trimise însă ca locţiitor al său pe căpitanul Liowului, Stanislas de Chodez, care, avînd darul să nu placă lui Bogdan, fu

trimis peste graniţă înapoi în Polonia. Sigismund se scuză, şi-l înlocui cu Krupslcy, castelanul din Bels. De unde se vede că domnul Moldovei se simţea pe atunci stînd pe picior de egalitate cil regele Poloniei, căci altfel nu i-ar fi fost îngăduit să-i arunce solul peste graniţă, fiindcă nu-i plăceau ochii lui. Dar să nu

uităm că Bogdan era
fiul lui Ştefan cel
Mare, cel temut de
toţi, iar de atunci
încoace, cum au curs
lucrurile, vom vedea
mai cu durere în
paginile ce urmează

.Şi această căsătorie a Ruxandei, din care nu s-au născut copii, a fost scurtă. Ea a ţinut patru ani, întreruptă fiind de moartea prematură a domnului Moldovei, în anul 1517. Văduvă pentru a doua oară, doamna Ruxanda dispare din istorie.

Capitolul VI

DOAMNA ŞI DOMNIŢELE LUI NEAGOE BASARAB

^^i^^^^ÇJI orbesc Letopiseţii Bistriţei şi ale Ureche ^ i i — v . Vornicul despre un mitropolit ce-ar fi avut în vremuri Ţara Românească, şi care ar fi săvîrşit o prea frumoasă faptă. Cică în anul 1507 s-ar fi pornit Bogdan Orbul, domnul Moldovei, cu război împotriva duş- Mt'^M^^M Jianului său Radu cel Marc, domnul Mun- J^^J^lIgjl teniei. Şi cînd ajunse la Retezeni, lîngă Rîmnic, a făcut tabără pe un mal al rîului, iar Radu Vodă era pe celălalt mal. Şi s-a sculat din tabăra Radului Vodă un călugăr şi a venit la voievodul Bogdan cu lacrimi şi rugăminţi să-şi facă întoarsă calea, căci e păcat să omoare moldoveni şi munteni „fiind ei creştini de acelaş neam". Şi mult s~a rugat de el, pînă domnul Bogdan s-a înduplecat şi-a făcut pace cu Radu Vodă, jurînd pe evanghelie, chiar acolo pe malul rîului, ca să-şi păstreze fiecare hotarele şi ceartă între ei pe viitor să nu mai fie.

Acest călugăr, care ştia acum patru veacuri că moldovenii şi muntenii sînt de-un neam şi că e păcat să se omoare unii pe alţii, era un sîrb, care a ajuns mai tîrziu mitropolit în Ţara Românească, cu numele de Maxim. Numele lui de mirean fusese Gheorghe Brancovici, nepot de fiu al sinonimului său, acel

Gheoghe Brancovici, ultimul despot al sîrbîlor, alungat de turci din scaunul şi din ţara lui.

Familia domnitoare a Brancovicilor rătăcise, timp de mai multe generaţii, prin Ungaria şi prin Albania, luptînd împotriva turcilor, fie cu scopul de a-şi recăpăta domnia pierdută şi neatîrnarea ţării lor, fie din simţăminte de răzbunare. Gheorghe Brancovici, el însuşi — Maxim al nostru — purtase armele în Ardeal, călugărindu-se abia pe la sfîrşitul veacului al XV-lea, cînd trecu în Ţara Românească în timpul domniei lui Radu cel Mare, care, pentru a-l răsplăti de împăcarea ce prilejuise între el şi Bogdan al Moldovei, îl făcu mitropolit.

Maxim rămase în ţară pînă la moartea acestui domn, iar sub urmaşul acestuia, Mihnea, poreclit cel Rău, el se întoarse în Ardeal, neputîndu-se împăca cu apucăturile acestui om crud şi nebisericos.

În Transilvania trăia pe atunci un rîvnitor al scaunului Munteniei, duşman înverşunat al lui Mihnea cel Rău, un boier craiovean, Neagoe Basarab. El era fiul din păcate domneşti al lui Vodă Ţepeluş şi al Neagăi Craioveasca, soţia Pîrvului vornic. Numele său de Neagoe venea deci atît de la mamă-sa Neaga, cît şi de la bunicul Neagoi Craiovescu. Din neamul acesta de bani eraioveni, puternici aproape cît voievozii din Tîrgovişte, se vor trage mai tîrziu, prin femei de altfel, Radu Vodă Şerban, Matei Basarab şi Constantin Brîncoveanu.

Mitropolitul Maxim, plecat din Muntenia de răul lui Mihnea, se împrieteni cu Neagoe. Şi pentru ca această prietenie să aibă şi consfinţirea rudeniei, el se gîndi să-l însoare cu o nepoată de-a lui, Miliţa-Despina, fata fratelui său, Ion Brancovici. Căsătoria proiectată se şi efectua, şi în anii primului deceniu al veacului al XV-lea, Neagoe Basarab din strălucită viţă de domni români se cunună cu Miliţa-Despina, prin prea strălucita viţă de despoţi sîrbeşti.

Cîţlva ani mai tîrziu, Mihnea cel Rău, alungat din scaunul lui de către boierii craioveşti, se refugia la

Sibiu. Acolo, într-o zi, fu omorît la ieşirea din biserică, de către Dumitru Iaxici, unchiul lui Neagoe (1510). Să fi avut acesta vreun amestec în omorul rivalului său, nu se ştie. Însă, doi ani după săvirşirea crimei, în 1512, scaunul Ţării Româneşti îu ocupat în sfîrşit, cu ajutorul turcilor de altfel, de către Neagoe Basarab, care, însoţit de doamna Despina, intră, învingător, în Tîrgovişte.

. Viaţa împreună a acestor doi soţi, care s-au înţeles şi s-au iubit, a fost închinată bisericii şi artei. Faţă de omorul din Sibiu, cucernicia acestui domn derutează. Episodul acela, care este unul din cel mai pasionant din istoria noastră, nu-şi are loc aici.

Protectori ai artei, Neagoe şi Despina au strîns, în timpul domniei lor, o întreagă comoară : evanghelii de aur, căţui de argint, sfeşnice, cruci, inele, paftale, cești, toate podoabele ce se puteau culege sau face la noi sau aiurea. Dar din cîte au strîns şi din cîte au făcut, podoaba cea mai măreaţă a rămas biserica Curtea de Argeş. Legenda spune că doamna Despina, pentru a săvîrşi această costisitoare biserică, şi-ar fi vîndut toate juvaie- rele pe care le avea moştenire din casa domnitoare a Serbiei. Cu prilejul sfinţirii mănăstirii Argeşului a văzut ţara o serbare cum nu-i fusese dat să vadă nici pînă atunci, nici de atunci încoace.

Au venit în vechea capitală a ţării egumenii din muntele Athos, de la Lavra, Zograf, Pantocrator ş.c.l. ; au venit episcopii greci din Seres, din Sardia, din Midia şi din Melenie ; ba pînă şi Theolept,- patriarhul Constan- tinopolului, păşi pe pămîntul nostru românesc. Veni apoi tot clerul ţării, toţi boierii şi toţi negustorii, veni prostimea. Dar ce-a fost în adevăr frumos în zilele acele de la 14 la 17 august 1517, e că, după ce Neagoe atîrnă cu mîna lui icoanele la locul lor în biserică, după ce soborul în frunte cu patriarhul făcu slujba şi sfinţi lăcaşul, după ce se făcură deniile şi toate clopotele, deodată, începură să sune, atunci începu ospăţul cel mare, nemaipomenitul ospăţ, cînd se

întinseră mesele pe pajiştea mînăstirii, şi toată lumea mînca şi bea laolaltă, Vodă cu doamna, curtea, toţi prelaţii de prin străini, împreună cu popii noştri, şi cu boierii, mari şi mici şi cu prostimea toată „săraci, văduve şi cei neputincioşi", spune cronica ţării.

Cu toate aceste serbări, măriri şi frumuseţe, doamna Despina a lui Neagoe n-a fost fericită. Doi fii şi-o fată,
Ion, Petre şi Anghelina, i-au murit în fragedă vîrstă. Iar după nouă ani de domnie, la 1521, moare şi Vodă Neagoe, lăsînd în urmă-i o văduvă cu un fiu şi două fete în viaţă.

Neagoe murind în scaun, fiul său Theodosie îi **urmează** la domnie. **Însă** acesta, încă copil, pus sub epitropia lui Pîrvu Craiovescu, e alungat din ţară de **către** altă rudă de-a lui, Radu de la Afumaţi, şi fugind peste Dunăre **la** Constantinopol, îşi află acolo moartea, pusă probabil **la** cale de către partizanii lui Radu.

Doamna Despina, cu fetele ei, Stana şi Ruxanda, se refugiază în Ardeal, la Sibiu. Unchiul ei, mitropolitul Maxim, fiind acum mort, iar celelalte rude sîrbeşti răzleţite prin lume, doamna Despina alungată din Serbia şi alungată din Ţara Românească, se puse sub ocrotirea regelui Ungariei, vărul ei, — căci aşa îşi spun suveranii între ei, veri, — iar Despina era doar fată de rege şi văduvă de domn. Trăindu-şi văduvia liniştită în Sibiu, ea, care nu mai putea face biserici, nici cumpăra podoabe, nemaiavînd bani, se îndeletnici cu creşterea celor două fete ce-i rămăseseră din şase copii cîţi avusese.

Şi acum începe o poveste unică în analele istoriei noastre : un război între doi voievozi pentru una din fetele Despinei.

Pe cînd trăia, Neagoe Basarab s-apucase să facă o înţelegere cu vecinul său domnul Moldovei, Bogdan Voievod, ca să-şi dea pe una din fete lui Ştefăniţă, fiul acestuia. Cum atît fiul lui Bogdan, cît şi fetele lui Neagoe, erau încă nişte copii mici, rămăsese ca atunci cînd s-o face Ştefăniţă mare să aibă el a alege pe care din fete o vrea. Dar soarta a vrut ca domnii amîndoi,

viitori cuscri, să moară încă tineri, Bogdan al Moldovei în 1517 şi Neagoe al Munteniei în 1521. După moartea "lor, copiii de altădată, tot încă cbpii erau. Doamna Despina îşi luă fetele să le crească la Sibiu, pe cînd Ştefăniţă, ajuns în Moldova voievod nevîrstnic, domnea sub epitropia vestitului boier Luca Arbore.

Pe atunci rege al Ungariei era Ludovic al II-lea, cel din urmă -rege al maghiarilor, căci în chiar anul întîm- plării ce urmează, turcii bătînd pe unguri la Mohaci, supuseră această ţară, desfiinţînd-o, de nu mai putu ea să se ridice timp de trei secole. Ludovic al II-lea avea, în 1525, nouăsprezece ani. Că la frageda lui vîrstă îi plăceau intrigile amoroase, sau c-a fost îndemnat de sfetnicii lui, sau poate chiar rugat de doamna Despina, nu putem şti, dar fapt e că în acel an, 1525, el porunci voievo- duluiArdealului, Ion Zapolya, să scrie lui Ştefăniţă, ajuns acum şi el în vîrstă de douăzeci de ani, pentru a-i aminti de făgăduiala dată de Bogdan lui Neagoe că-i va lua pe una din fete în căsătorie. Cum aceste fete, împreună cu mama lor Despina, se aflau acum în Ardeal, regele îl pofti să vină la Sibiu, să-şi aleagă mireasa. Iar fata care va rămîne va fi măritată cu domnul Munteniei, Radu de la Afumaţi. Ludovic al II-lea şi Ion Zapolya hotărăsc chiar şi ziua cînd domnul Moldovei şi al Munteniei urmează să vină la Sibiu.

Din nefericire însă, Ştefăniţă Vodă se afla în vremea aceea în luptă cu turcii. Neputînd veni la Sibiu, în ziua hotărîtă, el trimise pe-un boier de-al lui acolo, rugînd pe Despina şi pe fetele ei, să fie iertat şi să i se îngăduie o amînare. **În** schimb însă, Radu, domnul Munteniei, se grăbi să răspundă la chemare, sosi în ziua arătată la faţa locului şi, odată acolo, nu stătu mult pe gînduri : îi plăcu Ruxanda şi o peţi.

Zapolya, pentru a nu supăra acum pe domnul Munteniei şi pentru a scăpa de încurcătură, se înţelese cu doamna Despina şi-i dădu pe Ruxanda, rămînînd ca Ştefăniţă să ia pe fata mai mare Stana. Qui va â la chasse perd sa place.

Nunta se făcu două luni mai tîrziu şi Radu de la Afumaţi îşi luă soţia la Tîrgovişte [17].

Se vede treaba însă, că Ruxanda era de o frumuseţe cu totul deosebită, şi apoi Ştefăniţă era iute la fire şi mînios, ca şi bunicul lui, Ştefan cel Mare. Cînd auzi el despre cele întîmplate, se burzului. O voia pe Ruxanda, despre farmecele căreia auzise vorbindu-se. întors din expediţia lui peste Nistru, îşi îndreptă oştile împotriva lui Radu, pătrunse în Muntenia şi războiul începu. Se băteau acum voievodul Moldovei cu acel al Munteniei, pentru ochii unei frumoase domniţe.

Mitropolitul Maxim, care ştia să împace po coi de-un neam şi de-o credinţă, nemaitrăind, Ştefăniţă şi l'ladu, după multe lupte fără rezultat se împăcară singuri, lluxanda rămase lui Radu, iar Ştefăniţă căpătă în schimb o seamă de boieri moldoveni refugiaţi în Muntenia, cărora domnul se grăbi, pentru a-şi potoli necazul, să le taie capotele.

Farmecele Ruxandei fură scump plătite ! Cu atît mai scump şi cu atît mai în zadar a curs sîngele acesta, cu cît, curînd după această întîmplare, Ştefăniţă trimise la Sibiu să-i aducă pe Stana, devenind astfel cumnatul celui cu care în ajun se războise.

Doamna Despina, măritîndu-şi fetele amîndouă cu doi domni români, un Basarab şi un Muşat, nu se întoarse totuşi în ţara în care, cîndva, domnise şi ea. Rămase la Sibiu, un oraş în care-i plăcea să petreacă. La Suceava şi la Tîrgovişte trimitea numai ştafete cu scrisori pentru gineri şi pentru doamnele lor, iar în Sibiu făcea pomeni şi rugăciuni pentru sufletele morţilor ei.

Această viaţă tihnită n-o duse mult — abia un an. În 1527 Ştefăniţă moare la Hotin, şi gurile rele ziceau că însăşi doamna Stana l-ar fi otrăvit. „Zău, de treabă jupî- neasă moldoveancă să-şi omoare bărbatul", zice cronicarul [18], uitînd numai că Stana nu era moldoveancă, ci după tatăl ei, munteancă, iar după mamă sîrboaică.

De altfel, dacă ea l-ar fi otrăvit, Delavrancea a ştiut în „Viforul" s-o apere destul de bine, cruzimile lui Ştefăniţă putînd să scoată din fire pe oamenii cei mai blînzi. Lui Luca Arbore, care-l crescuse şi-l iubea ca pe-un fiu al său, a pus să i se taie capul; la fel lui Toader şi lui Nichita, copii nevinovaţi ai lui Arbore, la fel lui Costea Gane, pîrcălabul de Neamţ, şi lui Ivaşcu logofătul, şi lui Sima vistierul şi cîtor alţi boieri.

Doamna Stana, vinovată sau nu, părăsi Moldova, re- trăgîndu-se în Sibiu, lîngă mamă-sa.

Doi ani mai tîrziu, în 1529, moare şi celălalt ginere al Despinei, Radu de la Afumaţi, zis cel Viteaz, moare omorît de boierii lui, care-l fugăriseră din Bucureşti pe drumul Craiovei, şi prinzîndu-l lîngă Rîmnicul Vîlcii, îi tăiară capul

.Iat-o din nou pe doamna Despina cu amîndouă fetele pe capul ei, în Sibiu, ambele văduve, sau mai bine zis toate trei văduve acum, şi Despina, şi Stana, şi Ruxanda.

Stana, călugăriţă sub numele de Sofronia, moare peste foarte scurtă vreme, în 1530, iar Ruxanda, fiind încă tînără şi frumoasă, se măritǎ a doua oară, tot cu un domn muntean şi tot cu un Basarab, Radu Paisie.

De data aceasta, bătrîna doamnă Despina se hotărăşte să părăsească Sibiul şi se întoarce, cu fata şi ginerele ei cel nou, după douăzeci de ani de pribegie, în Ţara Românească. Printre anii 1541 şi 1545 o aflăm în Bucureşti, unde nu mai găseşte din splendorile-i de altădată, decît un locşor în curtea domnească, o cameră a ei anume, în care, singură şi amărîtă, urmează a-şi plînge morţii.

Şi astfel doamna Miliţa-Despina, văduvă de tînără şi mamă a cinci copii morţi, se hotărăşte, după ce şi al treilea ginere al ei e mazilit din domnie, să se călugărească.

Din 1545 şi pînă pe la 1554, cînd îşi află în fine obştescul sfîrşit, o găsim din nou în Sibiu, oraşul în care de fapt a trăit aproape toată viaţa ei[19] o maică Platonida rătăcind de-alungul zidurilor unei vechi mînăstiri, rememo- rînd poate în bătrîna ei minte puţina fericire şi multele lacrimi de care a avut parte în viaţă, rememorînd faptele războinice ale despoţilor sîrbi, cele bisericeşti ale lui Neagoe Basarab şi cele lumeşti ale frumoaselor domniţe [20].

Capitolul VII

DOAMNA ELENA A LUI PETRU RAREŞ

e c-ît sînt legendele de frumoase, pe atît sînt ele, îndeobște, îndepărtate de adevărul istorie.

Despre Petru Rareș, domnul Moldovei, se istorisește cum că era pescar și venind într-o zi de la Prut cu care încărcate cu pește să le vîndă în Ilîrlău, iată că se pomeni cu boierii în cale care i se închinară, zicîndu-i că el este fiul lui Ștefan cel Mare și de-acum înainte o să le fie domn. Ca-n ,,De-aşfi rege". Frumos, dar neadevărat.

Domnii noștri moldoveni nu-și lepădau copiii din flori. Îi creșteau lîngă ei, și nu arare se întîmpla ca ei înșiși să-i arate ca moștenitori de-ai lor, fie că nu aveau pe alții, fie că li se păreau mai destoinici.

Petre, fiul lui Ștefan Vodă și al Măriei, frumoasa tîr- goveață din Hîrlău, fu și el, ca atîția alții, crescut probabil la curtea din Suceava.

Tatăl său îl trimise mai tîrziu la Stambul, ca ostatec, unde se deprinsese cu limba și cu viața turcească, pe care ajunsese a o cunoaște foarte bine.

În tot timpul domniei fratelui său Bogdan (1504—1517), precum și a fiului acestuia Ștefăniță (1517—1527), Petru
Rareș sălășlui în Polonia, pentru a fi cît mai aproape de granițele Moldovei, al cărei scaun îl rîvnea. Abia la moartea nepotului Ștefăniță, capătă Petru Rareș sprijinul polonilor, cu care ocupă scaunul strămoșilor săi.

Petru intră în țară cu nevasta lui, doamna Maria, o fată de boier, care nu ne este cunoscută.

Această doamnă însă moare după doi ani, fără a fi lăsat în amintirea posterităţii altă urmă decît numele ei, săpat pe o piatră de mormînt în mînăstirea Putnei. Voievodul, văduv şi ambiţios, îşi alese o a doua nevastă, din neam crăiesc, din despoţii Serbiei, Elena, zisă şi „Cătălina — sora doamnei Miliţa-Despina a lui Neagoe Bas arab, despre care am vorbit în capitolul precedent[21] şi care la acea dată de 1530, văduvea acum de nouă ani, în Sibiu. Viaţa acestei domniţe a fost, ca a celor mai multe de pe vremurile acele, o însăilare de puţine zile fericite şi de mulţi ani de griji, de necazuri, de amar.

De la 1530 la 1538, cît a fost Elena înlăia oară doamnă în Moldova, soţul ei mai mult prin lagăre ostăşeşti şi-a dus traiul. În Ardeal, întărirea stăpînirii cetăţilor moldovene Ciceiul şi Cetatea de Baltă devenise constanta lui preocupare. El îşi întinse puterea lui suverană pînă şi asupra Bistriţei şi a Braşovului, de era cît pe ce s-o întindă asupra întregii Transilvanii, devenind precursorul lui Mihai Viteazul. În Polonia, revendicarea Pocuţiei, care fusese amanetată Moldovei pe vremea lui Roman Muşat, îl îndemna să nu mai lase odihnă craiului leşesc. Ba într-o parte, ba într-alta, el se afla aproape întotdeauna pe cîmpul de luptă, demnul fiu, în această privinţă, al marelui Ştefan Vodă.în timpul acesta, doamna Elena zidea biserici şi-şi creştea, în cetatea de la Suceava, copiii ce-i dăruise soţului ei. Aceştia erau trei fii i Ilie, Ştefan şi Constantin precum şi o fată Ruxanda, care a fost mai tîrziu doamna lui Alexandru Lăpuşneanu. Cît despre doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanu, domnul Munteniei, imortalizată prin pana lui Alexandru Odobescu, ea pare a fi fost fata lui Petru Rareş cu prima lui soţie, Maria. Tot astfel, fata lui Petru Vodă măritată cu Vlad Voievod beţivul, cel înecat în Dîmboviţa, a fost sau aceeaşi doamnă Chiajna, măritată deci de două ori cu doi domni munteni, sau în tot cazul, de era diferită de Chiajna, o odraslă de-a lui Petru, din prima lui căsătorie.

După cum se vede, în secolul al XVI-lea, rămăsese obiceiul ca domnii să se însoare cu odrasle domneşti, iar fetele lor tot numai cu domni să se

mărite. Cît despre creşterea pe care se pricepu doamna Elena să dea copiilor ei, vom vorbi mai departe.

în 1538, Petru Vodă, după o domnie de unsprezece ani, în timpul căreia a încercat să lăţească hotarele ţării şi să ridice prestigiul Moldovei în faţa străinătăţii, neşti- ind însă bine cu cine să se dea, aşa încît ajunsese a-şi înstrăina simpatiile tuturor vecinilor, se pomeni deodată duşmănit de toţi, şi din toate părţile atacat. Ba pînă şi boierii lui, cu care de altfel se purtase aspru, trimiseră o delegaţie la Stambul, cerînd scoaterea sa din domnie. În toamna acelui an, 1538, domnul se văzu prins într-un cleşte de foc. Pe atunci, de la sud venea marele Soliman, cu o armată de o şută douăzeci de mii oameni, o enormitate pe vremea aceea, de la nord armatele polone, şi de la est cetele hanului tătarilor. Se înţeleseră cu toţii să tabere laolaltă asupra voievodului Moldovei, spre a-l alunga dintr-o domnie supărătoare pentru vecinii lui. Dacă Petru Rareş ar fi avut sprijinul boierilor, poate ar fi încercat, cu mica dar viteaza lui oaste, să se împotrivească acestui puhoi năvălitor. **Insa,** după cum am văzut, boierii ţării, duşmănindu-l şi ei, îl părăsiră.

Mai înainte ca pericolul să devină iminent, vodă îşi trimisese soţia şi copiii în Transilvania, singura frontieră încă liberă, şi-i instala în cetatea Ciceiului, stăpânirea lui dreaptă, proprietate moldovenească în inima Ardealului.

Cînd îşi dete seama că a mai rămîne în Suceava, ar însemna a fi predat de boieri turcilor sau polonilor, o luă şi el la goană, singur, călare, -fugar prin ţara pe care o stăpînise.

Sfatul ţării alese domn pe Ştefan, supranumit Lăcustă (fiindcă în timpul domniei lui s-au năpustit lăcustele de-au sărăcit Moldova), un nepot al lui Petru Rareş, fiul lui Alexandru, acel Săndrel al-lui Ştefan cel Mare, despre care am vorbit mai sus [23].

Noul domn, care voia cu orice preţ să predea pe unchiul său Petru răzbunării turcilor, puse cete de ostaşi să-l fugărească prin ţară, să-l prindă şi, mort sau viu, să i-l aducă. Nu izbuti. Pe cît a fost de viteaz Petru Rareş la război, pe atît de iute la picior a fost în fuga

aceasta. O fugă plină de peripeţii pitoreşti. Fără o slugă domnească să-l întovărăşească, el o luase singur prin ţară, prin vîlcele şi cîmpii, prin viroade şi coclauri.

La Piatra, pe cînd trecea prin mahalaua Valea-Viei, un glonte rătăcit sau ţintit, îi şuieră la ureche. Venea dinspre biserica locului. Petru, care numai fricos nu era, dădu pinteni calului şi se opri în dreptul lăcaşului, să vadă, oare împotriva lui a fost îndreptat acel glonte şi de către cine. La geamul bisericii zări atunci un popă, îmbrăcat în odăjdiile slujbei, cu-n pistol în mînă, pe care-l îndreptă asupra-i. Avu numai vremea să sară de pe cal şi să se adăpostească în spatele lui. Glontele îi şuieră hăt deasupra capului. Ca fulgerul Petru încălecă din nou şi blestemînd pe popă — cică i-ar fi spus : „Du-te popo, la slujbă, că m-oi întoarce eu în ţară" — o luă la goană mai departe.

Zice-se că pe acel popă l-ar fi chemat Ghiţă, şi că ne- vastă-sa, preoteasa Rada, fiind ibovnica lui Ştefăniţă Vodă Lăcustă, ar fi îndemnat pe bărbatul său să omoare pe Petru Rareş. Şi iar se mai zice că atunci cînd s-a sfîrşit liturghia şi s-a întors popa Ghiţă acasă, preoteasa l-a dat pe uşă afară, pentru că nu fusese vrednic să nimerească la ţintă pe voievodul Petru. Iar popa, îndrăgostit se vede de muierea lui, se spînzură pe culmea Borsoghianului, urmărindu-l astfel blestemul celui pe care ar fi vrut să-l omoare.

Ajuns la mînăstirea Bistriţa, ctitoria lui Alexandru cel Bun, la cîţiva kilometri numai de Piatra, Petru Vodă descălecă şi intrînd în biserică, se închină la icoane, adu- cînd mulţumire domnului că-l scăpase de primejdie şi rugîndu-se de el, să-i îngăduie să-şi poată învinge duşmanii. „Intrînd în sfînta biserică", spune el într-un hrisov de-al său din 1546, „am căzut la pămînt înaintea sfintelor icoane, şi mult am plîns, aşijderea şi egumenii şi tot soborul plîngeau împreună cu mine, şi am dat făgăduinţă lui dumnezeu, eă de mă voi întoarce la scaunul meu cu bine şi biruitor, atunci din temelie voi reînnoi sfînta mînăstire".

Pe cînd se închina astfel Petru în biserică, veni un om să-i spună că e înconjurată mînăstirea de pilcuri

ca să-l prindă, încît abia dacă a mai avut timp să încalece şi în goana calului s-a ascuns într-adînc de codru. Aceste se întîmplau la 18 septembrie 1538.

„Fără drum, fără povaţă, zice Ureche, au dat de strîm- tori ca acele ce nu erau nici de cal, nici de picior, ci au căutat a lăsare calul. Şi aşa în şase zile, învăduindu-se prin munte, flămînd şi trudit, au nimerit la un pîrîu şi au dat de nişte pescari care dacă i-au luat seama (adică l-au recunoscut) cu dragoste l-au primit. Aceşti pescari, după ce i-au dat de mîncare şi de băut, l-au îmbrăcat în haine proaste de-ale lor, şi pe înserate, l-au scos în Ardeal printre santinelele ungureşti, care întrebîndu-i cine sînt, ei au răspuns „Sîntem pescari !" Astfel a trecut Petru Vodă graniţa, fără ca nimeni să-l cunoască. Acolo, a poposit la conacul unui ungur, prieten cu el, care neliind acasă, l-a primit jupîneasa lui, l-a ospătat şi l-a găzduit peste noapte, iar a doua zi în zori i-a dat un rădvan cu şase cai şi doisprezece voinici să-l întovărăşească. Ungurii, prinzînd de veste că a trecut domnul Moldovei travestit peste graniţă, au trimis o parte din oştire în urmărirea lui, însă n-a putut fi prins, căci sîmbătă la 21 septembrie, în răsăritul soarelui, a ajuns Petru Vodă la Cicei, şi în- trînd în cetate, a închis porţile !"

Era şi vremea să le închidă. în cetate putu el în adevăr să-şi îmbrăţişeze nevasta şi copiii, care de cîteva săptă- mîni acum îl aşteptau acolo cu înfrigurare — însă în afară de ziduri, nu bine închise Petru porţile, că sosi armata lui Zapolya, noul crai al Ungariei, şi asediul începu. Pîreă- labul cetăţii, boierul Simion (poate Stroici) şj episcopul Anastasie, care se aflau înăuntrul zidurilor, se dădură de partea duşmanilor lui Petru, şi era cît pe ce să-l dea pe mîna lui Zapolya, dacă nu prindea domnul de veste şi nu i-ar fi alungat, cu hulă şi ocară, dincolo de ziduri.

Asediul ţinu patru luni. Petru Rareş era hotărît să moară acolo, cu nevasta, cu copiii şi cu toată garnizoana lui, dacă soldaţii nu l-ar fi silit, din lipsă de hrană, să capituleze. S-a închinat deci viteazul Petru voievod lui Ion Zapolya, cu condiţie însă, ca el să restituie cetatea ungurilor, iar aceştia să-i îngăduie

dreptul de-a locui mai departe în castel, pînă i se va alege soarta.

Astfel rămase el, cu doamna Elena, cu copiii şi cu cîţiva credincioşi boieri în cetatea Ciceiului, timp de şaisprezece luni. Petru Rareş îşi puse de gînd să meargă la Stam- bul să ceară sultanului iertare, milă şi redobîndirea domniei. Cum însă corespondenţa în afară era deosebit de anevoioasă, nefiind Petru de fapt altceva decît prizonierul lui Zapolya, el puse pe doamna Elena să ticluiască pe sîrbeşte o frumoasă scrisoare către sultan, pe care o coborî noaptea, cu o sfoară, de pe o fereastră a castelului, unui om credincios de-al lor, care, prin mii de peripeţii, o duse la Cqnstantinopol.

Sultanul învoi cererea mazilului domn, şi în ianuarie 1540, îl aflăm pe Vodă Petru, întovărăşit de secretarul său Grigore Rosenberg din Hîrlău, părăsindu-şi din nou familia, şi alergînd plin de avînt şi de noi nădejdi, către malurile Bosforului. La 26 ianuarie era la Alba Iulia. Ve- ranciu, un istoric ungur, l-a văzut acolo şi l-a găsit : „foarte vesel, plin de nădejde căci va redobîndi scaunul şi nea- vînd înfăţişarea unui om lovit de-o soartă potrivnică". Totuşi, cînd a venit vorba de soţie şi de copii, „faţa lui pe dată se schimbă şi ochii i se umplură de lacrimi". De asemenea din Caransebeş, unde ajunse la 2 februarie, scrie el cu mîna lui bunului său prieten, Toma Boldorffer, din oraşul Bistriţa : „Să te sîrguieşti d-ta pe lîngă copiii şi soţia noastră, ce le va fi nevoia, ca să li se dea lor ceva bani... şi de cai să ai dumneata grijă".

La 23 iunie Petru e în Constantinopol. Ce face, ce în- vîrteşte, cîte pungi de galbeni a

cheltuit şi ce lux de elocvenţă a desfăşurat, nu este locul să arătăm aici. Atît doar că sultanul Soliman îl primi, îl ascultă, şi—i făgădui domnia din nou. Pînă a veni momentul oportun, Petru fu găzduit în mahalaua genovevă, Pera, dincolo de Cornul de Aur, unde întreţinu o mică curte domncască, compusă

din unguri, din greci, din italieni, ba chiar şi din turci

.Petru Rareş, doamna Elena şi doi fii. Frcsca mănăstirii Molăoviţa.

care, în dispreţul prescripţiilor Coranului, îşi luau libertatea de-a se îmbăta.

Pe doamnă şi pe copii nu-i uită ; gîndul îi era mereu le ei; şi cu orice prilej le trimetea, tot prin Boldorffer, veşti de la el. „Aici nu ne lipseşte nimic", scrie el „şi te rog pe D-ta să te sîrguieşti cu ce poţi, să faci bine .nevestei şi copiilor cu hrană şi cu alte cele, pentru care vei fi plătit, căci — adaugă el — voi fi acela ce-am fost şi încă mai mult" !

Totuşi, pe vremurile acele nesigure, ştafetele nu soseau toate la vreme, poate uneori chiar de loc, deoarece vedem pe doamna Elena cerînd, în ianuarie 1541, veşti de la bărbatul ei, prin castelanul Ciceiului, care scrie la Constantinopol că „Măria-sa doamna măriei-sale mă roagă să întreb de dînsul, fiindcă mult se întristează".

Doamna Elena încredinţase unui grec, Toader, un inel scump să i-l aducă lui Petru la Stambul. Grecul, şiret, se opri la Bistriţa şi-şi însuşise inelul, precum şi banii de drum pe care i-o dăduse doamna. Amărîta femeie se plînse bistrienilor împotriva lui Toader, cerîndu-i înapoi juvaerul şi banii, care nu mai zic documentele de i-au fost sau nu restituite.

în sfirşit, în primăvara anului 1541, Petru îşi recapătă domnia.

în timpul acesta, în Moldova, boierii Arbureşti şi Gă- neşti omorîseră pe Ştefan Vodă Lăcustă, sus într-un foişor, în cetatea Sucevei, „cît şi astăzi" spune Nicolae Cos- tin, după vreo două sute de ani „se cunoaşte sîngele pe zidul pereţilor casei aceia, pistruiat din Ştefan Vodă'-'. Aceşti boieri aleseseră domn pe

Alexandru Cornea [21], omul lor, care, aflînd că se întoarce Petru Rareş cu ajutor turcesc pentru a-şi lua din nou domnia, îi ieşi înainte la Galaţi, cu oastea lui cît o avea, „ce nimică n-au folosit, că părăsindu-l ai săi, au căzut în mîinile lui Petru Vodă şi de îndată au poruncit de i-au tăiat capul". Iar pe-boierii lui i-a tăiat pe toţi, pe Mihul Hatmanul, pe Trotuşan Logofătul, pe Crasneş şi pe Cozma Gane postelnicul-[5]. Curăţind astfel cîmpul de cei ce-l duşmăneau, Petru Vodă putu domni în linişte în ultimii ani ai bătrîneţilor sale. El trimise pe dată la Cicei să i se aducă familia, care sosind la Suceava în ziua de 25 mai „ieşitu-le-au Petru Vodă înainte trei mile de loc şi multă bucurie era la adunarea lor; că pe cită jale fusese cînd se despărţise la Cicei de se duse la Ţarigrad, mai multă bucurie şi veselie era acum la împreunarea lor". (Miron Costin).

După cinci ani de domnie destul de liniştită de data aceasta, în care găseşte totuşi cu cale ba să se dea de partea germanilor care întreprinseseră o cruciadă împotriva sultanului Soliman, ba să se întoarcă din nou de partea turcilor, prinzînd pe Mailat, voievodul Ardealului, şi tri- miţîndu-l legat la Constantinopol, — Petru Rareş, bă- trîn în 1546, moare de boală în capitala lui, Suceava. El fu îngropat la mînăstirea Probota, pe malul Şiretului, ctitoria lui.

De-acum înainte, viaţa văduvei lui, Elena, este un adevărat canon. Ea rămîne în Moldova, căci la moartea lui Petru, se urcă în scaun fiul lor, Ilie, nevîrstnic, şi doamna e silită, după obiceiul poporului, să ia trebile ţării în mînă.

Ilie fusese timp de doi ani (1544—1546) ostatec la Constantinopol, cum fusese şi tatăl său în tinereţe. De unde i-a putut veni, în scurtul timp de doi ani, dragostea ce prinsese de turci, nu putem şti. El se întoarse la Iaşi cu o ceată de mahomedani după el, bărbaţi şi femei, cu care, după vorbele cronicii, „ziua se desmierda, iar noaptea cu turcoaicele petrecînd (cronica zice mai urît), din obiceiurile creştineşti s-au depărtat". Şi mai zic Letopiseţii că altfel părea blînd şi milostiv, însă „denafară se vedea pom înflorit, eară denlăuntru, lac împuţit!". După patru ani de

destrăbălată viaţă şi nedemnă domnie, abdică de bună voie, şi trecînd coroana fratelui său, Ştefan, pleacă la Stambul, pentru a se turci. Numele lui cel nou a fost Mehemed, iar în istorie, a rămas legată de făptura lui, porecla de „Turcitul", Iliaş Turcitul. De altfel a murit curînd, exilat fiind la Brusa, în Asia Mică.

Fată de despot şi văduvă de domn moldovean, doamna Elena nu mai ştia cum o mai răbda dumnezeu pe pămînt, să trăiască atare ruşine şi atare durere.

Ajuns domn în locul lui frate-său, Ştefan începe a milostivi bisericile, pentru a şterge în ochii poporului amintirea proastă lăsată de Ilie. **Însă** moldovenii se săturaseră de odraslele acestea ale lui Petru Vodă. Li se păru că Ştefan, cu toate că bisericos, calcă pe urmele lui frate-său, în fiece clipă li se părea c-o să-şi lepede şi el legea pentru a se face turc. O mînă de boieri, conjuraţi, hotărîră să-l omoare. Noaptea, pe malul Prutului, unde mersese el să facă chef, tot cu turcoaice de altfel, înconjurară boierii cortul în care se odihnea după beţie, şi tăind sforile se nărui cortul asupra lui. în învălmăşeala aceea, se repeziră asupră-i şi-l înjunghiară. Apoi, pe loc, acolo, aleseră domn pe unul de-al lor, boierul joldea, căruia pentru a-i da şi lui înfăţişare domnească, îl logodiră cu domniţa Ruxanda, sora omorîtului Ştefan Vodă. Căsătoria aceasta nu a avut loc, căci Joldea Vodă, curînd după aceea, fu prins şi călugărit de către vornicul Moţoc, care aducea din Polonia un nou voievod Moldovei, pe stolnicul Petre, fiul lui Bogdan Orbul, nepotul lui Ştefan cel Mare. Hotărît, moldovenii erau destoinici. Le trebuia musai, domn din osul lui Ştefan.

Petru, fiul din flori al lui Bogdan cu Nastasia din Lă- puşna, se urcă pe tronul înaintaşilor săi, luînd numele de Alexandru Voievod şi poreclit fiind de popor, după numele de baştină al mamei sale, Lăpuşneanul. Urcat în scaunul destinat lui Joldea, el îi luă şi mireasa, pe domniţa Ruxanda, a cărei poveste face obiectul capitolului ce urmează.

Doamna Elena, care în ultimii şase ani se obişnuise cu toate nenorocirile, o văzu şi pe aceasta, pe fiică-sa Ruxanda, logodită, văduvă şi măritată apoi cu-n văr primar de-al ei

.Nu se ştie cum s-a sfîrşit doamna Elena. S-a spus c-a fost sugrumată din porunca ginerelui ei, Lăpuşneanul. Dacă aşa s-o fi întîmplat, înseamnă că în spaima unui asasinat s-a stins blinda doamnă Elena, fiica regelui Ion al Serbiei, văduva unuia din marii noştri voievozi, care şi-a petrecut o parte din viaţă aşteptînd în cetatea Sucevei întoarcerea soţului ei din războaie, petrecînd trei ani prizonieră în castelul de la Cicei, îngrijorată de soarta domnului fugar, ajunsă pe la patruzeci de ani văduvă, avînd nemărginita durere să vadă pe unul din fiii ei turc-indu-se, pe celălalt omorît de boieri şi pe fata ei măritată cu cel care trebuia să-i răpună zilele.

Vieţele aceste de doamne române nu erau tocmai de invidiat. Vom vedea mai jos ce soartă au avut fetele lui Petru Rareş, doamna Ruxanda şi doamna Chiajna, două cunoscutc figuri ale istoriei noastre

Capitolul VIII

DOAMNA RUXANDA A LUI LAPUŞNEANU

omniţa Ruxanda se trăgea din neam strălucit. Prin tatăl ei, Petru Vodă Ra- reş, era nepoata lui Ştefan cel Mare, iar prin maică-sa, doamna Elena, ne-poata lui Ion, despotul sîrbilor. Dar a fi fată şi nepoată de domn, nu însemna, pe vremile acele, o ideală fericire pâ- mîntească

.Născută la Suceava prin anul 1535, în timpul domniei tatălui ei, această domniţă avu o trudită copilărie. Fraţii ei Bogdan şi Chiajna, din întîia căsătorie a lui Petru, şi fraţii ei drepţi, Constantin, Ilie şi Ştefan, or fi răsfăţat-o poate cum răsfaţă fraţii mai mari pe cel mai mic copil al casei. însă această copilă

avea abia 3 sau 4 ani cînd tatăl ei, împresurat de duşmani, fu nevoit să-şi trimită familia în Transilvania, la cetatea Ciceului, pe atunci proprietatea domnilor moldoveni. Sosind şi el după cîteva săptămîni, fugarul domn avu de susţinut acolo un asediu de patru luni împotriva armatei lui Zapolya, craiul Ungariei; iar cînd, silit de garnizoana lui, deschise porţile celătii şi se predă, i se impuse să rămînă în cetate prizonier al regelui.

Prin urmare, primele amintiri ₍ care se vor fi deşteptat în sufletul copilului, trebuie să fi fost o fugă prin munţi, o bejănie de la Suceava la Cicei, o zarvă de arme, de împuşcături, de vaiete, poate foametea chiar, ororile unui asediu şi pe urmă închisoarea. Cum Petru Rareş plecă mai în urmă la Stambul ca să-şi recapete domnia, iar familia rămase mai departe prizonieră în Cicei, copilăria Ruxandei îi mai fu otrăvită şi de plînsetele mamei sale, care, zice o scrisoare a prietenului casei, Boldorffer, „mult se întrista" că nu avea ştiri de la soţul ei.

În sfîrşit, în iarna anului 1541, se întoarseră cu toţii din nou la Suceava, căci Petru Voievod recăpătase domnia. De aici încolo, timp de vreo 4—5 ani, o fi fost un trai mai mult sau mai puţin tihnit şi o fi văzut şi copila aceasta ceva linişte împrejurul ei. Însă, după abia patru ani şi jumătate, Petru Rareş, bătrîn în 1546, îşi dădu duhul în cetatea Sucevei, Ruxanda avea pe atunci 11—12 ani. Rămase îa Suceava, căci fratele ei mai mare, Ilie, fusese ales domn, şi nea^vînd el însuşi mai mult de 15 ani, mama lor Elena luase, împreună cu sfatul ţării, trebile Moldovei în mînă. Urmară iar zile necăjite, căci fratele acesta, după cinci ani de netrebnică domnie, părăsi scaunul Moldovei de bună voie şi plecă la Stambul să se turcească. în locul lui, boierii aleseră domn pe celălalt frate de-al doilea, Ştefan, care, cu toată făţărnicia lui umbla şi el înconjurat de turcoaice, ceea ce neliniştea ţara, făcînd-o să bănuiască faptul că va călca şi el într-o bună zi pe urmele fratelui său, Ilie. O conjuraţie se formă, cu hotărîrea de-al omorî.

Domnița Ruxanda avea acum, în 1552, cam la 17—18 ani și zic mărturiile timpului, că era frumoasă. Trebuie să se fi aflat cu maică-sa la curțile din Iași, nu din Suceava, în zilele de septembrie, cînd s-a desfășurat drama ce urmează.

Ștefan Vodă cu turcoaicele lui merse pe malul Prutului să se scalde. După baie urmă cheful și după chef odihna, într-un cort, pe malul rîului, păzit numai de 17 ostași, voievodul Moldovei adormi. Boierii conspiratori, flămînzi de sîngele viitorului renegat, se aruncară asupra gărzii, o străpunseră cu lăncile și apoi, tăind sforile cortului care se nărui peste Ștefan, se năpustiră asupră-i și-l în- junghiară. Acolo, pe loc, l-au și îngropat. Și cum îl bă- gară în pămînt, se și puseră la sfat pe cine să aleagă domn. Dacă persoana acestuia era sau nu hotărîtă de mai înainte, nu ne spune istoria. Atît știm, că l-au ales pe Joldea, un boier încă tînăr, din capii conspirației. Cum obiceiul țării nu îngăduia însă ca vodă să nu fie, dacă nu „os de domn", cel puțin înrudit cu vreun domn, sfatul hotărî ca Joldea să ia de nevastă pe domnița Ruxanda.

Cam aceasta rezultă din cronică și din spusele istoricilor. l'ar adevărul poate fi că tînăra domniță și noul voievod se iubeau mai de mult și erau înțeleși între ei ca să se cunune împreună. Altfel nu s-ar înțelege cum de-au pornit îndată cu toții de pe malul Prutului înspre Iași, unde domnița îi aștepta, deși iarăși trebuie mărturisit că e ciudată această nuntă ce urma să aibă loc între Ruxanda și ucigașul fratelui ei.

Oricum vor fi stat lucrurile, sigur e numai că Joldea. porni la Iași să-și ia mireasa, și de acolo urma să meargă amîndoi la Suceava, să facă nunta și să se așeze în scaun. La Șipote, în județul Botoșani, alaiul domnesc e întîm- pinat de-o armată polonă, avînd în fruntea ei pe vornicul Moțoc, care atacă mica oaste a lui Joldea, o bătu și prin- zînd pe noul voievod, alesul boierilor, îl însemnă la nas — fiindcă, după obiceiul țării, oamenii însemnați nu mai puteau domni. Îl trimise apoi la mînăstire, călugărindu-l cu sila. Visul de domnie al lui Joldea ținuse trei zile.

Ce voia însă acest Moţoc, cu oastea lui leşească ? El aducea cu sine pe un alt domn, stolnicul Petru, fiul lui Bogdan Vodă Orbul cu Anastasia, tîrgoveaţă din Lăpuşna. Acest Petru trăise în Polonia [26], se înţelesese cu o parte din boieri pentru a înlătura pe Ştefan Rareş, şi acum, cu ajutorul regelui polon, venise în ţară să-şi

ocupe scaunul,
moştenirea lui dreaptă,
zicea el, după tatăl său
Bogdan şi bunicul său
Ştefan cel Mare.
înainte chiar de-a intra
în Moldova, el fusese
încoronat domn, în
oraşul Trebovla în
Polonia de către
armatele regale
leşeşti. Auzind că
boierii aleseră în locul
asasinatului Ştefan pe
Joldea, îşi trimisese

vornicul să prindă pe acest nepoftit voievod, să-l călugărească şi punînd mîna şi pe domniţa Ruxanda

„Doamna Ruxancla, sofia Im ***Alexandru lApusneanu — frescă din mănăstirea Dochiariu de la Muntele Athos.*** cu boierii asasini ai fratelui ei, fu deci dusă din Iaşi la Suceava. Acolo, ea găsi pe noul domn urcat în scaunul tatălui şi fraţilor ei, acel domn eare-şi schimbase numele din Petru în Alexandru, iar de popor fu poreclit Lăpuş- neanul, după locul de baştină al mamei sale. Mai eu voie, mai cu sila. ea primi .să-i fie nevastă, deşi erau veri primari. însă mitropolitul găsi cu cale să afirme că, (după canoane, ei nu se înrudeau, intrucît şi Rareş şi Lăpuşn-ea- nul erau numai copii naturali.

Deşi atît pana poetică a lui Costaehe Negruzzi, cît şi judecata istorică a lui Xenopol au făcut din Alexandru Lăpuşneanu o fiară eu înfăţişare de om, domnul acesta nu pare să fi fost atît de sălbatic şi de crud, precum ne-a fost înfăţişat până acum. Nici afirmarea că «1 şi-ar fi sugrumat soacra, pe blinda doamnă Elena, nu poate fi acceptată fără o mai temeinică cercetare. Şi s-ar pare chiar ciudat că doamna Ruxanda, care a trăit bine cu soţul ei," să fi putut ţine la asasinul mamei sale. în tot cazul II vedem pe Vodă Alexandru avînd mereu grijă de nevasta lui. La Sibiu, la Braşov, s-au descoperit scrisori, prin eare Lăpuşneanul cere în repetate rinduri, lucruri bune de mîncare : prune, cireşi, altele de-ale gurii „pentru soţia mea". De asemeni îl vedem primind la curtea lui, cu o uimitoare bunăvoinţă, pe acel vîntură-ţară ce-a fost lacob Eraclide Despotul, pentru simplul motiv că se zicea văr. cu doamna Ruxanda, nepoată de despot şi ea,

după ma- mă-sa, Elena. Şi în sfîrşit, clnd în 1561, acelaşi inteligent şi cultivat aventurier, Taeob Eraclide Despotul, alungă, cu ajutorul unei armate de mercenari, pe vărul său din scaun şi din ţară, Alexandru Lăpuşneanu, fugar, avu grijă în primul rînd de soţia şi de copiii lui, pe care-i trimisese în siguranţă la vecinul lor, domnul Munteniei, nepotul Ruxandei.

Din aceste fapte trebuie trasă concluzia că Lăpuşneanu nu era neom, că şi-a iubit soţia şi că aceasta, la rîndul ei, o fi ţinut la bărbatul ei.

După detronarea lui, Lăpuşneanu se refugie la Cons- tantinopol pentru a cere turcilor recăpătarea domniei. O şi obţinu, după doi ani, în 1563. Şi iarăşi, prima lui grijă cînd ajunse în Iaşi, unde-şi mută el de data aceasta scaunul, fu să-şi aducă din Bucureşti pe Ruxanda şi pe copii. Că în timpul acestei domnii de-a doua (1563—63) Alexandru Vodă făcu acel grozav măcel de boieri, despre care ne vorbesc cronicile (a omorît 47 din ei într-o singură zi), iarăşi nu trebuie să ne ducă la concluzia că el era o fiară. Lăpuşneanu fusese trădat de boierii lui, care dăduseră domnia lui Despot. Se impunea, nu numai o răzbunare, ci un exemplu. Şi Ştefan cel Mare îşi tăiase boierii, pe patul ele moarte fiind, şi Petru Rareş a omorît & sumedenie de căftăniţi, fără ca istoria să facă din ei nişte monştri ; dimpotrivă. însă istoria are ciudăţeniile e£ A vrut să facă din Lăpuşneanu pata de sînge pe filele imaculate ale cronicilor. Şi nu s-a băgat de seamă că a iest scrisă după mărturiile contemporane ale unor pătimaşi boieri,, ei înşişi poate atinşi de răzbunarea lui vodă. Şi nu s-a băgat iarăşi de seamă că Moldova avea o veche,, puternică, ambiţioasă, gălăgioasă şi turburătoare boierime, care de mai bine de 50 de ani începuse să-şi facă de cap, care voia să facă şi să desfacă domniile, şi împotriva căreia s-a ridicat mtîi Ştefăniţă, apoi Petru Rareş şi la urmă Lăpuşneanu. Cei dintîi au distrus numai cîteva din aceste neamuri boiereşti, (Tăutuleştii, Arbureştii şi Găneştii),, el l'e-a exterminat pe aproape toate, înlocuindu-le cu altele noi. (Balş, Sturza, Stroici, Movilă, Septilici ete.). A primenit boierimea. A distrus puterea boierilor descălecători, pentru a se servi de

bunăvoința unor noi veniți. A fost un om politic. Istoria acelei epoci trebuie refăcută.

Cred că cel mai bun apărător al lui Lăpușneanu este doamna lui, Ruxanda, care i-a stat alături neclintită, care, cînd în 1567 s-a îmbolnăvit, trimitea la Sibiu după doctori, care, cînd pe patul lui de moarte a cerut să fie călugărit, i-a stat de-a dreapta pînă l-a văzut cu scufia în cap pe noul călugăr Pahomie.

Iar dacă o fi adevărat — ceea ce nu e dovedit — că trezindu-se din letargie, cînd se văzu Lăpușneanu chiar călugăr de-a binelea, ar fi răcnit boierilor că „dacă se va scula din pat, pe mulți va popi și el", și că boierii înspăi- mîntați i-ar fi dat atunci otravă ca să-i curme zilele — chiar dacă aceste ar- fi adevărate, apoi sigur este că nu doamna Ruxanda și-a otrăvit soțul. Pînă și severul Xe- nopol apără pe această doamnă de învinuirea ce i-o aduce legenda. Cît despre Letopiseți, zice Ureche că Ruxanda era „o femeie creștină, înțeleaptă, destoinică și dumnezeiască, și la toate bunătățile plecată și milostivă".

Iar Ureche vornicul trebuie să fi știut ce fel de femeie fusese Ruxanda, deoarece a trăit numai cu puține generații mai tîrziu.

Așadar, la 1568 iat-o pe Ruxanda văduvă, la vîrsta de abia 33 de ani. Boierii, mai mult de hatîrul ei, decît în amintirea răposatului Lăpușneanu, aleseră domn pe Bogdan, fiul lor, un copilandru de cincisprezece ani. Iar cum doamna era, după cum am văzut, femeie „înțeleaptă, destoinică și dumnezeiască", sfatul țării a numit-o „regentă", sau, cum se spunea pe atunci mai pe înțeles și mai frumos, „au pus-o pe ea să poarte trebile țării". Și le-o fi purtat bine, deși plodul domn era cam zburdalnic. Ureche spune despre el că „era blînd și cucernic și tuturor arăta dreptate, cît se cunoștea că nimic nu s-au arătat în el din obiceiul tătîne-său. Nici la carte nu era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halcă nu prea lesne avea potrivnic, la săgetare din arc tare nu putea fi mai bine. Numai ce era mai de treabă domniei îi lipsea : că nu cerca bătrînii la sfat, ci de la cei tineri din casă lua învățătură".

Vodă Bogdan
Lăpuşneanul, fiul lui
Vodă Alexandru, mai
avea, pe lîngă cusurul
de-a fi mai mult
un ..sportsman[11] decît
un bărbat de stat,
(ceea ce, la vîrsta lui,
era da altfel destul de
firesc), mai avea
cusurul, zic, să fie prea
îndrăgit de poloni.
Las'că pe regele leşesc
din „prea milostivul
meu stăpîn" nu-l

scotea, dar apoi se mai şi apucă să-şi logodească două din surori cu nobili polonezi, Gaspar Panievski şi Christofor Sborovski, iar la urmă, el însuşi peţi pe fiica lui Ion Tarlon, unul din marii boieri ai Lio-wului (Lemberg)

.Mamă-sa, domniţa Ruxanda, care purta doar trebile ţării, înţelese că această înclinare a fiului ei pentru vecinii de la nord nu era pe placul boierilor, cărora, după ce de curînd văzuse pe-un domn de-al lor turcindu-se, pe un altul pe cale de-a se turci, nu le-ar fi plăcut să vadă pe acesta închinînd ţara papistaşilor. Boierii moldoveni erau ortodocşi, şi din legea lor nimeni nu i-ar fi putut scoate- Înţeleapta doamnă Ruxanda, fiică şi nepoată de pravoslavnici, încercă să tempereze apucăturile fiului ei. Logodna uncia din ic Le, cea promisă lui Sborovski, se şi rupse, ceea ce, de altfel va face ca Bogdan să-şi piardă tronul.

Însă soarta nu vru ca doamna Ruxanda s-o mai vadă şi p-asta. În noiembrie i569 ea se îmbolnăvi, şi după o scurtă suferinţă, la 12 ale aceleiaşi luni, îşi dete duhul, la Iaşi, în palatul domnesc. Avea treizeci şi cinci de ani şi domnise, ca regentă, nici doi ani împliniţi. O îngropă fiul ei, în jalea boierilor şi a poporului care o iubise, la mînăstirea Sls'inei, alături de soţul ei, voievodul Alexandru Lăpuşneanu.

Bogdan (născut în 1553) a domnit puţină vreme după moartea mamei lui. În 1572, o neprevedere de copil amorezat l-a costat domnia. Întovărăşit numai de doi călăreţi, iarna, cu sania, el trec u Nistrul în Polonia pentru a-şi vedea logodnica. Christofor

Sborovski, care nu-i ierta stricarea logodnei lui, îl pîndea de mult. Ştia că obiceiul domnului era să treacă deseori Nistrul, pe ascuns, în apropierea Hotinului probabil, unde îşi mutase domnul reşedinţa pentru a fi mai aproape de iubita lui. Într-o zi, oamenii lui Sborovski, puşi anume ca să-l

pîndească, îl prinseră şi-l duseră la stăpînul lor, care-l închise în casa lui. Bogdan a trebuit să plătească şase mii de galbeni răscumpărarea sa, peşin, iar pentru alte sume a garantat cumnatul Panieski. Cînd scăpă însă din casa acestui duşman şi voi să se întoarcă în ţară, găsi scaunul Moldovei ocupat de

Ion Vodă cel Cumplit. După zadarnice încercări armate de a-şi recăpăta domnia, dînd astfel polonilor prilejul de-a mai fi odată învinşi de moldoveni, nenorocitul copil îşi luă lumea în cap, şi, după mai multe pribegii, muri nebun la Moscova

Capitolul IX DOAMNA CHIAJNA A IUI

MIRCEA CIOBANUL

n orientul acesta, în care, timp de patru veacuri, atotputernic a fost numai padisa- hul din Stambul, printre craii, domnii şi domnişorii ale căror ţări fuseseră definitiv înglobate în sfera acestei atotputernicii, voievozii români aveau însemnătatea lor. Martori, toţi cronicarii şi istoricii timpului, unguri şi poloni. încît a fi fost pe atunci nepoată, fată, nevastă, cumnată şi mamă de domni români, nu era puţin lucru. Iar doamna Chiajna avea, pe lîngă strălucirea neamului din care se trăgea, şi o marcată personalitate a ei, care explica îndeajuns vaza de care s-a bucurat în ochii contemporanilor. Din nefericire, însă, istoria ne-a falsificat-o. începînd cu cronicarii cei mai vechi, Stoica Ludescu şi Radu Popescu, urmînd cu Gheorghe Şincai, cu Engcl, cu Laurian, cu Kenopol, cu poetul — căci a fost un poet — Alexandru Odobescu, s-a format în jurul acestei figuri o legendă care, ca orice legendă, este o fantezie. S-a spus de doamna Chiajna că a fost personificarea ambiţiei, a răutăţii şi a cruzimii. Un monstru. Nu e adevărat. Nici nu rezultă de nicăieri c-ar fi putut fi rea. Ambiţioasă şi crudă, poate. Dar nu într-atît încît să facă din ea un tip, o personificare. A fost omul, femeia vremii, a unor vremi cînd Viaţa omenească, nu numai în orient, în lumea întreagă (să ne gîndim la noaptea Sfîntului Bartholomeu), era desconsiderată ; cînd curgea, prin şanţurile străzilor,

sîngele omenesc fără ca nimeni aproape să-l bage în seamă. Aşa încît această doamnă română n-a fost în afară de mentalitatea normală a epocii în care a trăit, şi în tot cazul a fost sub ceea ce legenda a făcut din ea.

Mai întîi, ambiţia ei mereu triumfătoare de a-şi vedea fiii şi nepoţii, prin mijlocirea ei, domnind cînd în Muntenia şi cînd în Moldova, este o fantezie, o eroare provenită dintr-o lipsă de identitate. Pînă la descoperirile critice moderne, doamna Chiajna a fost luată drept mama lui Petre Şchiopul şi a lui Alexandru Voievod şi drept bunica lui Mihnea Turcitul, toţi domni ai ambelor principate, pe cînd de fapt Chiajna nu numai că nu a fost mama şi.bunica lor, nici rudă măcar cu ei, dar le-a fost chiar duşmană.

Drept dovadă de felul cum se scrie istoria. Clădeşte pe baze false o întreagă epopee, pe care istoriografia o dovedeşte azi greşită de la un capăt la altul[27].

Dezbrăcată de legendă şi redusă la proporţiile adevărate ale ciudatei ei firi, doamna Chiajna ni se înfăţişează ca o femeie inteligentă, ambiţioasă şi energică. Atît.

Născută din Petru Rareş şi din cea dintîi soţie a lui, Maria, cam pe la anul 1525, probabil în Polonia, în timpul pribegiei acestuia înainte de domnie, ea avea abia frageda vîrsta de doi sau trei ani, cînd tatăl ei cuceri scaunul Moldovei. Mutaţi la Suceava, capitala ţării, copila aceasta îşi pierdu mama la vîrsta cînd nu putea încă să aibă o limpede noţiune despre ea. Un an mai tîrziu, tatăl ei se reînsură cu acea odraslă de neam regesc din Serbia, doamna Elena, despre care am vorbit mai sus. Mama ei vitregă fiind o femeie, după cît se pare, deosebit de evlavioasă şi de bună, s-ar fi purtat cu ea cum se purta cu propriii copii, şi o fi căutat să-i dea o creştere potrivit perceptelor evanghelice, astfel cum s-a înţeles a o da şi fetei ei, Ruxanda. Însă, precum această creştere n-a prins la fiii ei, Ilie şi Ştefan, astfel n-a dat rod nici la fata ei vitregă. Sîngele războinicilor strămoşi clocotea în vinele

Chiajnei şi, în această privinţă a energiei, nu era s-o dea de ruşine.

împreună cu doamna Elena, cu fraţii şi surorile ei, fuge şi ea, în 1539, de la Suceava la Cicei, în Transilvania, cînd Petru Rareş e nevoit să-şi lepede domnia. Dacă cunoaştem cu destule amănunte viaţa ce-a dus la Cicei această familie domnească de exilaţi, de prizonieri, apoi, dimpotrivă, ştirile despre domniţa Chiajna se întuneca pentru perioada aceasta.

Îi pierdem urmele pînă într-atît că nici nu ştim dacă fata lui Petru Rareş, care, cam pe vremea aceea, se mărită cu un anume Vlad, voievod al Munteniei, era cumva Ghiajna noastră, sau poate o soră de-a ei, pe care ar fi chemat-o Ancuţa şi despre care n-avem nici o ştire. Ceea ce ştim, e că acest Vlad Vodă era beţiv şi că abia după cîteva luni de domnie, se îmbătă într-o zi atît de zdravăn, încît pierzîndu-şi centrul de gravitate, căzu în Dîmboviţa şi se înecă. Dacă pe văduva lui a chemat-o Anca sau Ghiajna, sau dacă Anca şi Chiajna erau aceeaşi persoană, nu ştim. Sigur e numai că abia în timpul domniei de-a doua a lui Petru Rareş şi anume în chiar anul morţii lui, 1546, Chiajna se mărită cu Mircea, fiul, probabil natural, al lui Radu Vodă cel Mare al Munteniei.

Nunta se făcu la Iaşi, în luna lui iunie 1546, iar printre solii domnilor vecini, sosi din Ardeal, ca oaspe al lui Rareş, căpitanul Nicolae Cherepovici, a cărui fată avea să ajungă, 17 ani mai tîrziu, nora miresei. El aducea dar de nuntă o cupă de aur şi bogate postavuri.

În amintirea tinerilor lui ani, cînd creştea prin munţii noştri turmele de oi care l-au făcut om chiabur, românii, deşi ştiau că Mircea Voievod este „os de domn" şi purtat prin Stambul, l-au supranumit totuşi „Ciobanul". Iar pe Chiajna, ajunsă doamna lui Mircea Ciobanul, au numit-o „Mircioaia".Dacă Ghiajna Mircioaia o fi fost în adevăr o femeie crudă, apoi, de cum a apucat bărbatul ei scaunul ţării, fi avut de ce se bucura. Căci prima grijă a noului domn fu să-şi taie boierii. De altfel, întreaga lui domnie a fost un lung şir de omoruri, tălmăcite de istorici în deosebite feluri.

Astăzi însă, cînd ştim că Mircea era fiul lui Radu cel Mare, şi deci ruda detronatului Radu Paisie, înţelegem mai bine că omorurile acestea însemnau distrugerea partidului care, ţinînd cu acesta, îi era lui potrivnic. Şi-ntr-a- devăr, deşi Radu Paisie fu exilat tocmai la Alexandria Egiptului, unde pare a fi murit, nici doi ani nu trecură de cînd se urcase Mircea în scaunul Munteniei, că boierii. c'are-l duşmăneau şi care scăpaseră de la măcel, se sculară din Ardealul unde se refugiaseră şi veniră asupră-i cu oaste, să-l alunge din ţară. La Periş, lîngă Bucureşti, le ieşi Mircea întru întîmpinare, îi învinse, şi mai prinzînd cîţiva boieri îi tăie şi pe ei.

Duşmanii lui nu se lăsară, veniră de peste Olt acum, avînd în capul lor pe-un nou competitor, Radu Ilieş, care birui la Moineşti şi alungă pe Mircea dincolo de Dunăre. La Rusciuc, sau la Giurgiu, Mircea Ciobanul căpătă ajutor de la turci, bătu pe Radu Ilieş şi se aşează din nou în scaun.

În timpul acesta nu ştim ce făcea Chiajna, copii desigur, căci a avut destui, după cum vom vedea. încolo, a fost probabil o înfrigurată spectatoare. Căci rolul ei, să-i zicem istoric, a început abia după 1554, adică după mazilirea soţului ei, scos din domnie de turci, fiindcă îl bănuiră că într-o luptă ce purtase sultanul cu împăratul Germaniei, Mircea i-ar fi trădat.

Mutaţi de pe malul Dîmboviţei pe acel al Bosforului, Mircea şi Chiajna începură obişnuitele procedee de dezvinovăţire şi uneltiri de recăpătare a domniei. Şi aici a arătat Chiajna ce fel de stofă era în ea, ce fel de cap avea. Pe cînd, pînă acum, toate aceste uneltiri se rezumau de fapt într-una singură, sunătoare de pungi, Chiajna. ce-a dintîi din doamnele noastre, găsi mijlocul cel mai dibaci de a-şi ajuta bărbatul, anume acel de-a intra în legături de prietenie cu cadînele sultanului, o respectuoasă şi linguşitoare prietenie, o insinuaţie în harem. Nu e vorbă, ploaia în galbeni urma să curgă. Însă mijlocul acesta de-a izbuti prili farmecul a doi ochi de femeie şi a unui zîmbet ispititor era nou, în istoria noastră cel puţin. Chiajna triumfă.

Pe scaunul Munteniei, în locul bărbatului ei, se urcase o rudă de-a lui, Pătraşcu, fiul lui Radu "Voievod (şi tatăl lui Mihai Viteazul), Pătraşcu zis cel Bun, fiindcă a domnit patru ani fără a măcelări pe boieri. în schimb, firește* l-au măcelărit boierii pe el. Sau mai bine zis, l-ar fi otrăvit vornicul Socol, favoritul lui, care luă, cu de la sine putere, scaunul ţării în primire. N. Iorga (în Hurmuzachi XI) afirmă însă că Pătraşcu n-ar fi fost otrăvit, ci, ca, dimpotrivă, într-o campanie purtată în Ungaria, ar fi răcit, s-ar fi îmbolnăvit, şi mutîndu-şi reşedinţa la Rîmnicul- Vîlcei, la aer, a chemat un doctor din Sibiu să-l îngrijească. Totuşi boala pare a fi fost mai tare decît ştiinţa doctorului ardelean, căci în ajunul Crăciunului 1558, el îşi dădu duhul.

C-o fi una, c-o fi alta, Pătraşcu cei Bufi moare lă sfîrşitul anului 1558, vornicul Socol îi ia locul în scaun, iar Mircea Ciobanul alungă, după cîteva săptămîni, pe uzurpator din ţară. Sosit în ianuarie 1559 din Gonstantinopol cu o armată turcească, el se urcă din nou în scaun, după patru ani de lipsă, în care timp dorit nu fusese.

Ba chiar aceştia, cum aud că le vine iar Ciobanul domn, fug din nou aproape toţi în Ardeal. Acolo, prosteşte, se lasă ademeniţi de jurămintele lui Mircea, cum că dacă s-or întoarce în ţară nu se va atinge nimeni de-un fir de păr din capul lor. Şi iată-i ca turma de oi, întorcîndu-se la Bucureşti, unde n-apucară bine să intre pe poarta oraşului, că şi fură măcelăriţi. Cei ce putură scăpa luară din nou calea pribegiei, pregătindu-se a se răzbuna încă o dată împotriva crudului, nemilosului voievod. Soarta însă îi ajută în alt chip. În septembrie a aceluiaşi an, 1559, Mircea Vodă Ciobonul moare, de moarte bună se crede, şi e îngropat în biserica domnească, ctitoria •lui, cea de pe piaţa Sfîntului Anton din Bucureşti, unde nu i se mai vede astăzi mormîntul.

Boierii pribegi respiră. Strîng, acolo în Ardeal,

o mică oaste, trec munţii şi se îndreaptă asupra Bucureştilor

.Aici îi aştepta însă Chiajna, văduva lui Mircea, fata 3ui Petru Rareş. Ea avea un fiu, Petre un minor care trebuia ocrotit, al cărui tron trebuia apărat. Se puse în fruntea oastei domneşti, o mînă de oameni — şi e singurul exemplu din trecutul nostru al unei femei conducînd o oştire în război. Întîmpinînd pe răzvrătiţi la Românești, deschise bătălia. Fu însă învinsă de o armată mult mai numeroasă, aşa încît, întorcîndu-se în grabă la Bucureşti, îşi luă băieţii şi fetele, şi împreună cu ei şi cîţiva boieri credincioşi, trecu Dunărea. Căpătînd la Rusciuc ajutor de la turci, se întoarse în ţară, bătu pe duşmani la Şerpăneşti şi-i alungă peste munţi.

Izbînda aceasta nu fu de lungă durată. Boierii răzvrătiţi se întoarseră din Ardeal cu noi ajutoare de la unguri şi alungară pentru a doua oară din scaun, pe tînărul domn şi vrednica lui mamă.

De data aceasta ei trebuiră să facă drumul Stambulului, căci paşa din Rusciuc nu voi să-i mai dea ajutor. Cît despre sultan, se auzea că, supărat de toate turburările aceste, era pe cale să scoată copilului Petru domnia.

Cam în timpul cînd lupta Chiajna pentru izbînda soţului ei, începură la Constantinopol şi de data aceasta alergături, intrigi, momeli, făgăduieli şi realizările lor pentru izbînda fiului. Patruzeci de mii de galbeni odată, peste alţi 40.000 pentru tribut, şi din nou 130.000 galbeni trecură din patrimoniul Basarabilor — sau mai bine zis din sudoarea românului — în visteria padişahului şi în comornicele cadînelor. Nurbani, evreica, şi Safigi, veneţiana, cadîne imperiale, se înfruptară din dărnicia Chiajnei, şi în nopţile fermecate

ale Bosforului şoptiră la urechea bătrînului Suleiman, că Petru, fiul Chiajnei, este un copil deştept şi mamă-sa o femeie destoinică. Iar marele Suleiman convins şi prin farmecele cadînelor şi prin argumentul galbenilor trimise pe Chiajna şi pe fiul ei din nou în Bucureşti, cu o armată destul de numeroasă de data aceasta, pentru a şti să impună respect răzvrătiţilor boieri vlahi.

Domnia aceasta a lui Petru ţinu şapte ani, în care timp copilul abia se făcea flăcăuandru, domnind numai cu numele într-o ţară în care Chiajna era acum necontestată stăpînă. Ambiţia ei se mărgini însă la viitorul strălucit pe care voia să-l pregătească copiilor. în politică, stăpîni- rea Munteniei îi ajungea. Scaunul lui Petru părea asigurat, încît grija ei era acum căpătuirea fetelor. Şi nu era uşor, căci erau multe, iar înlăuntrul ţării partide strălucite nu prea se aflau.

Anca fu dată după banul Neagoi, iar Alexandra după cămăraşul Gheorghe Ilrisoverghi. Rămîneau Mariana şi
Dobra, cele mai mici, care par a fi fost favoritele Chiajnei şi cărora mama lor voia să le pregătească un strălucit viitor.

Iacob Eraclide Despotul, domnul Moldovei, deşi era uzurpatorul scaunului lui Lăpuşneanu, cumnatul Chiajnei, i se păru totuşi acestei femei ambiţioase, un ginere demn de fata ei Dobra. îşi ticluise doar inteligentul aventurier o genealogie din care reieşea că era nu numai coborîtor din despoţii sîrbi, şi ca atare ar veni văr cu sora vitregă a Chiajnei, doamna Ruxanda a lui Lăpuşneanu, dar din bunic în răzbunic genealogia lui Despot Vodă se urca la Hercule, zeul grecilor şi al romanilor. Pentru fata Chiajnei de pe malul Dîmboviţei era tocmai nimerit, o partidă bună. De altfel, Despot Vodă rîvnise tronul Munteniei. Se înţelese c-u ambiţiosul polon prinţul Wisnowiecki, nepot de fiică al lui Ştefan cel Mare, să-i dea lui coroana Moldovei, iar el, Despot, să treacă domn al Munteniei, în vederea reuşitei acestui plan se şi războise cu fiul Chiajnei, Petru Voievod. Însă luptele ce avuseseră loc fiind fără

rezultat, îşi întinseră mîna şi, ca semn de împăcare, hotărîră să se încuscrească.

Despot trimise la Bucureşti pe boierii Moţoc şi Avram să ceară mîna Dobrei şi, în iulie 1562, aceştia se întoarseră la Iaşi cu darurile Chiajnei : un inel cu briliante şi portretul miresei. Despot Vodă se şi grăbi să fixeze ziua nunţii la 15 august şi să trimită crainici pentru a pofti la marea nuntă domnească din Iaşi nu numai pe regii vecini, dar chiar pe suveranii Europei occidentale.

Ce s-a întîmplat mai în urmă, nu se ştie exact. Nunta a fost amînată, apoi logodna s-a stricat. Cauza pare a fi nesinceritatea lui Despot. Se zice că doamna Chiajna ar fi aflat cum că acesta nu renunţase definitiv la domnia Munteniei, pe care ar fi vrut s-o dea acum fratelui său adoptiv Dumitru, păstrînd Moldova pentru el. În tot cazul, între Chiajna şi Despot se naşte deodată o duşmănie de moarte, care nu se isprăveşte nici prin tragedia bruscă a detronării acestuia, asediul în cetatea Sucevei şi trădarea lui de către Martin Farcaş în mîinile lui Tomşa, care-l omorî. Scaunul Moldovei, scurtă vreme după această în- tîmplare, fu ocupat din nou de Lăpuşneanu, care alungă **pe** Tomşa dincolo de hotare. Un boier curtean, pentru **a** încape în mila noului domn, urmări pe Dumitru, fratele adoptiv al lui Despot, îl prinse, şi-l duse, legat în fiare, dinaintea Lăpuşneanului. Acesta la rîndul lui îl trimise la Bucureşti Chiajnei, cumnata lui, să facă cu el ce-o vrea. Cînd află doamna că i se trimite în dar pe duşmanul care rîvnise scaunul fiului ei, nu mai putu de bucurie. Ea îl aruncă pe dată în beciurile palatului, sub straşnică pază, şi, în aceeaşi seară, puse să i se taie capul. Pe cînd se afla la masă cu boierii ei, ceru, ca o a doua Salomea, să i se aducă pe-o tavă de argint capul celui ce poftise domnia ţării. Cînd îi fu înfăţişat, grozava femeie luă capul de pe tavă, sîngerînd cum era, şi rostogolindu-l pe masă printre talgere şi cupe, îl scuipă în obraz.

Acum da, recunoaştem pe Chiajna legendei, energica şi cruda. Însă nu trebuie uitat că ea îşi apăra drepturile la domnie, şi că la urma urmei astfel erau

moravurile vremii. încă o dată, să ne gîndim la Franţa şi la Anglia acelei vremi, la nenumăratele crime şi asasinate comise sub Henric III-a bunăoară, sau sub Maria Tudor.

Tot în vremea aceasta, adică în decursul anului 1563, se urmau între Bucureşti şi Sibiu, tratative de căsătorie între tînărul Petru Voievod şi Elena, fata căpitanului Nicolae Cherepovici, cel ce cu mulţi ani înainte venise în Iaşi, ca sol al voievodului Ardealului, la nunta Chiajnei cu Mircea Ciobanul.

La 5 mai, subit, Cherepovici moare. Tratativele se urmează între mamele văduve, doamna Chiajna şi soţia căpitanului Nicolae. tratative cam tărăgănate, pe care însă Mireioaia, după ruperea logodnei fetei ei Dobra, le accelerează într-atît, încît la 22 august nunta se şi face la Sibiu. A fost o foarte ciudată nuntă, făcută fără mire, care fu reprezentat printr-un procurator (principiul reprezentării directe în chestie de statut personal fiind o inovaţie, bună, sau rea, a timpurilor moderne), tînărul voievod avînd pe atunci cel mult 16 ani, un mire aproape copil. Dar ce nu se poate în - familiiile domnitoare ! Afară de un lucru, care nu se poate nici acolo, anume, să se nască dintr-un copil de 16 ani un altul, după numai cinci luni de căsătorie. Ceea ce se întîmplă. În ianuarie 1564, doamna Elena a lui Petru cel Tînăr născu o fată, căreia i s**-a** zis Theodora, sau Tudoriţa. Iar doamna Chiajna, ce s-o fi gîndit ca, îşi bagă nora cu zestre cu tot în rădvan şi-e trimise înapoi la mamă-sa, la Sibiu. Scandal, scandal, dar cu Chiajna nu era de glumit. Doar ştia învăţata Mircioaia că copii în 5 luni nu se pot naşte. C-o fi plîns Petre Voievod că i s-a luat jucăria, nu ştim. Alta venise acum la ordinea zilei.

Rămăseseră în sarcina Chiajnei *doi* fii nevîrstnicî, Mircea şi Radu, Dobra cea rămasă fără logodnic, şi o fată tocmai copticică, Marina. De data aceasta, doamna îşi îndreptă privirile spre acel Bizanţ, de unde ne mai veniseră în vremuri odrasle domneşti pe scaunele ţărilor noastre. Ea scrise patriarhului de Constantinopol cu rugămintea să-i găsească un ginere

de neam şi cu stare pentru frumoasa ei domniţă. Patriarhul Iosif (Paleologul) se şi puse pe lucru şi, după scută vreme, îi răspunse că cea mai strălucită partidă pentru domniţa Mariana ar fi numai şi numai Ion Cantacuzino, fratele Şaitanoglului.

După căderea Constantinopolei, marile familii bizantine se răzleţiseră prin lume de răul stăpînirii păgînilor. Cu începetul însă, chiar încă pe vremea lui Mahomed, unii membri ai acestor familii se întoarseră în Bizanţul devenit Stambul, sultanul el însuşi căutînd a-i atrage pentru a se folosi de cunoştinţele grecilor în atîtea ramuri străine războinicilor asiatici. Printre aceşti reîntorşi în fosta lor capitală se aflau şi unii membri ai familiei Cantacuzino, coborîtori din împăraţii Bizanţului.

Prin anii 1 500 trăia acolo un Dumitru Cantacuzino, fiu, sau mai curînd nepot al acelui Cantacuzino care luase parte la asediul din 1453 alături de Constantin Paleologul, ultimul împărat bizantin. Acest Dumitru avea doi fii, pe Mihai şi pe Ion. Mihai, minte ageră şi fire isteaţă, ajunse întîi cămăraşul ocnelor imperiale şi mai la urmă furnizorul curţii, al seraiului, o poziţie socială care-i aduse, pe lîngă bogăţii multe, mai ales onoruri, vază şi influenţă.

Reşedinţa lui era la Anchial în Tracia, pe malul Mării Negre,' de unde se îndeletnicea, nu numai cu furniturile curţii imperiale, ci foarte în deosebi cu trebile grecilor, care-l priveau ca pe un fel de căpetenie de-a lor. A avea grijă de greci pe vremurile acelea însemna firepte şi implicit ja avea întotdeauna privirea îndreptată asupra ţărilor noastre, care încă nu încăpuseră în mîinile lor, dar care erau pe calc de-a încăpea. Vremurile de care vorbim reprezintă pentru ei epoca de tranziţie între dezastrul trecut din Bizanţ şi triumful viitor din ţările dunărene.

Mihai Cantacuzino, supranumit de turci Şaitanoglu — fiul dracului — din pricina isteţimei lui, a fost străbunul tuturor Cantacuzinilor.

Avînd în vedere vaza de care se bucura această familie printre creştinii Bosforului, atît prin strălucirea

neamului de viţă împărătească, cît şi prin influenţa Şaitano- glului, era firesc ca patriarhul Iosif să fi găsit că singura partidă demnă de fata Chiajnei nu putea fi decît Ion Cantacuzino, fratele lui Mihai[28]. După ce, de mai multe ori, alergară ştafetele de la Bucureşti la Fanar, la Anchial şi-napoi, căsătoria fu hotărîtă şi mirele, cu alai mare şi daruri scumpe, porni la drum să-şi ia mireasa. Cînd sosi în ţară şi se înfăţişă logodnicei lui, tînăra domniţă fu cuprinsă de groază. Viitorul ei soţ avea 50 de ani bătuţi şi era, aşa găsea copila, urît cum numai pe dracul şi-l închipuia, adevărat Şaitanoglu. Merse plîngînd la mamă-sa şi-i spuse : nu, şi iarăşi nu şi nu ! Mai bine moartă, decît soţia lui Ion, cît de odraslă de împărat o fi.

Chiajna intră în mare încurcătură. Să strice căsătoria, însemna a periclita situaţia ei şi a tînărului domn ; să-şi mărite fata cu sila însemna a o nenoroci. Drept dovadă că această doamnă Chiajna nu era chiar chipul răutăţii întrupate şi al ambiţiei aievea, e faptul că ea, pentru a salva fericirea fetei, îşi sacrifică liniştea. în cumpăna grea în care se afla, învinse dragostea de mamă, nu ambiţia. Căută, nu e vorbă, printr-o născocire de-a ei, un fel de scăpare prin tangentă, însă trebuie să şi-l fi închipuit pe moş Ion prea simpluţ pentru ca astfel de tertipuri să poată prinde. După matură chibzuinţă^ iată ce mintea ei născoci : sfătui pe Marina să se lase măritată, şi în schimb îi făgădui că va împiedica consumarea acestei căsătorii.

Fie că fata a ştiut sau n-a ştiut ce era să urmeze, nunta avu loc, şi pe dată, după cununie, soţii Cantacuzino, cu zestrea încărcată în căruţe, luară drumul Stambulului.
Ajunşi noaptea la Rusciuc, oamenii Chiajnei intrară în cortul mirelui, răpiră fata şi zestrea şi, trecînd din nou Dunărea, îi întoarse la Bucureşti, spre ruşinea şi supărarea soţului înşelat. Dibacii curteni avură grijă nu numai să înapoieze Chiajnei pe Marina cu întreaga ei zestre, dar să mai şi aducă cu ei o parte din bogatele daruri ale mirelui.

Pe această Marina a măritat-o Chiajna, după foarte scurtă vreme, cu un băiat după gustul fetei, tînăr, frumos şi de neam tot atît de strălucit ca al Cantacuzinilor, Stamate Paleologul, nepotul patriarhului Iosif.

Se înţelege că atît Ion, cît şi frate-său Mihai Şaitanoglu au ştiut, prin influenţa de care se bucurau în Stambul, să se răzbune de afrontul ce li se făcuse. Prima lor grijă fu să sufle din scaunul patriarhal pe Iosif Paleologul, şi a doua pe Petre Voievod din scaunul domnesc.

De la 1564 încolo, familia domnească din Muntenia era compusă din Petru cel Tînăr, văduv, din doamna Chiajna, care tot încă ţinea frînele statului în mînă, şi din cei trei copii mai tineri ai ei, Dobra cea rămasă nemăritată, Mircea şi Radu, doi nevrîstnici. Peste toţi aceştia căzu, în primăvara anului 1568, trăsnetul răzbunării Şaitanoglului.

în dimineaţa zilei de 7 mai capugiul sultanului sosi la curte cu firmanul de mazilire. Petru Vodă, doamna Chiajna şi întreaga- lor casă fură ridicaţi pe dată din odăile lor şi porniţi fără întîrziere, pe drumul exilului.

Cantacuzinii, în mînia lor în fine potolită, nu îngăduiră acestei familii de exilaţi să se oprească decît în apele Bosforului. Ea fu trimisă de-a dreptul în Asia, tocmai la Alep, în Nord de Siria. Aici, după scurtă vreme, tînărul voievod Petre moare în vîrstă de 23 ani (1569), de boală, de inimă rea, nu se ştie — moare lăsînd în urma-i o mamă înnebunită de durere.

Un grec învăţat, care trăia pe vremurile acele, Gheor- ghe Etolianul, a scris o poemă în versuri cu privire la accastă tragedie, din care însă, din punct de vedere istoric, nu aflăm aproape nimic nou. Doar atît, că Mircioaia blestema pe fostul patriarh Iosif, cuscrul ei, învinuindu-l de toate nenorocirile ce se năpustiseră pe capul lor.

Umbra lui Petru apare mereu, ca a tatălui lui Ilamlet, şi mustră cu asprime cînd pe Iosif Paleologul, cînd pe doamna Chiajna. Autorul poemei, fiind omul

Cantacuzini- lor, îi ridica pe aceştia în slava cerului, numind pe Ion, moşul de 50 de ani „un frumos palicar batjocorit de Chiajna". Pitorească în această poemă e numai scena cînd doamna văduvă a lui Mircea Ciobanul se trezeşte într-o dimineaţă din somn, neliniştită de un vis ce avuse, în care din nou i se arătase fiul ei Petru, blestemînd-o şi învinuind-o de moartea lui. Ea plînge, îşi rupe părul, cheamă fetele din casă ca să-i dea apă şi doftorii, iar pe cînd ele caută s-o ajute la îmbrăcat, doamna Chiajna, văitîndu-se mereu, îşi aminteşte de trecutul şi de toate omorurile săvîrşite de bărbatul ei, întrebînd cu îngrijorare pe cei ce-o înconjoară, dacă nu cumva nenorocirea ei e răsplata ce i-o da d-zeu pentru crimele mortului ei soţ. Trăim în această scenă cu zbuciumata doamnă în intimitatea iatacului ei. Şi cum poema a fost scrisă în chiar anul morţii lui Petru cel Tînăr, povestea acestui contemporan pune peste amănunte o notă de actualitate care pasionează.

Exilul Chiajnei a ţinut mai mulţi ani. Lipsa de mijloace a dus-o la sărăcie şi sărăcia aproape la cerşetorie. Un călător din occidentul Europei, trecînd prin Alep în 1570, a văzut-o fă cînd comerţ ambulant de mărunţişuri pe străzile oraşului...

Dar povestea nu se isprăveşte aici. **În** vinele Chiajnei cerşetoarei curgea doar sîngele lui Petru Rareş şi al lui ' Ştefan cel Mare. Chinuită şi zbuciumată, mîndra doamnă de altădată înţelesese că exilul acesta nesfîr.şit avea o cauză determinată şi că nu ea era cauza aceea, ci fiii ei, care, cît or trăi, le stau duşmanilor în cale ca o veşnică ameninţare. Se hotărî deci, mai mult silită de altfel, să-şi înduplece fiii a se face turci, nemaiputînd ei în cazul acesta rîvni la scaunele ţării noastre. I se trimisese de două ori răspuns că băieţii trebuie să aleagă trecerea la mahomedanism şi închisoarea pe viaţă (de unde se vede că doamna Chiajna era despărţită de copiii ei, care zăceau în închisoare). Mircea şi Radu îşi puseră deci turbanul în cap, îmbrăţişînd islamis'rv.î-

O dată pornită pe această cale, Mircioaia nu ştiu să se mai oprească. Rămăsese pe lîngă ea numai

domniţa Dobra, cea care fusese logodită cu Despot Vodă. Deşi ambasadorul Franţei, domnul de Grandchamp, o ceru de două ori în căsătorie — se vede treaba că trebuie să fi fost fată drăguţă — totuşi acest diplomat nefiind destul de bogat, Chiajna refuză onoarea de a-şi vedea fata ambasadoriţă. Ea avea alte planuri acum pentru Dobra ei.

Sandgeac de Magnesia, în Asia Mică, era pe atunci Murad, fiul sultanului şi moştenitorul tronului. A-şi mărita fata cu el, însemna a scăpa deocamdată de mizerie şi a-şi pregăti pentru mai tîrziu zile mai fericite. Prin ce mijloace nu se ştie, poate numai prin cel mai uşor din toate, frumuseţea fetei, căsătoria avu loc şi domniţa Dobra intră în haremul lui Murad.

Cînd la moartea tatălui său (1574) acesta ajunse sultan, soarta Chiajnei, care avea acum cincizeci de ani, îm-

(**>reună cu cei trei copii ai săi, turciţi, iau drumul Stambu- ului şi al libertăţii.**

Mamă a doi musulmani, mutefuriagi ai sultanului, şi a unei cadîne din haremul Seraiului, Chiajna avea acum intrările ei libere pretutindeni şi zilele de mărire îi zîm- bră din nou. Drept dovadă de vaza de care se bucura ea În Stambul, avem scrisoarea lui Gabriel Carazza, ambadorul Veneţiei, către doge, prin care-i comunica, la 10 februarie 1580, că dorind doamna Chiajna să vadă pe sultana Validé (mama lui Murad), aceasta-i trimise careta ei, cu un chihaia şi mai mulţi eunuci, ca s-o aducă la harem.

Bucurîndu-se de alîta vază, ştiind totuşi că în ţară nu se mai poate

întoarce, ea îşi petrecea vremea, uneltind faceri şi desfaceri de domni în ţările noastre. Astfel, în timpul exilului din Alep, ea cunoscu pe un alt exilat de prin părţile noastre, pe Iancu din Braşov, care îşi zicea fiul lui Petru Rareş şi deci fratele ei. Ea îl adoptă pe dată şi, prezentîndu-l lui Murad, smulse

acestuia făgăduiala că, dacă va ajunge sultan, va trimite pe fratele ei domn !n Muntenia. O compensaţie pentru neputinţa la care ajunseseră fiii ei de-a domni. Această promisiune o tinu •ultanul, deşi abia cîţiva ani după suirea lui pe tron

.Cînd Petru Şchiopul fu scos din scaunul Moldovei, Iancu, supranumit Sasul, fu trimis în locul lui la Iaşi, unde domni de la 1579 la 1582. Pe urmă, Petre Şchiopul luă din nou domnia, în timpul căreia fiul fratelui său Miloş, tînărul Vlad, se însură cu fata Alexandrei, fiica Mircioaiei, cea măritată cu Gheorghe Cămăraşul — a căsătorie la care Chiajna, din fundul SLambulului ei, a lucrat cu activitate, punînd astfel capăt lungii duşmănii ce fusese între familiile lui Mircea Ciobanul şi a lui Petre Şchiopul. Uneltind din nou în iatacurile haremului, ea reuşeşte să capete pentru acest Vlad, bărbatul nepoatei ei de fată, o efemeră domnie a Munteniei. Efemeră, fiindcă n-a ţinut decît puţine luni.

O mai aflăm apoi, tocmai în 1587, intervenind pe lîngă Poartă pentru un concurent la coroana Poloniei. Iar un an mai tîrziu, 1588, ea moare la Stambul, în vîrstă de şaizeci şi trei de ani. Mormîntul nu i s-a descoperit pînă azi.

Poate — la urma urmei cine ştie — e una din pietrele din pitoreştile cimitire ale Constantinopolului, căci exclus nu este ca fata lui Petru Rareş să se fi lepădat pînă la urmă de legea ei strămoşească, pentru a putea fi, îmbră- ţişînd islamismul, mai aproape de copiii ei, pe care e vădit că i-a iubit mai mult decît pe oricine pe lume, mai mult decît a iubit măririle, mai mult decît şi-a urît duşmanii.

Capitolul X

DOAMNA ECATERINA A LUI ALEXANDRU VOIEVOD

erlach, prin care cunoaştem atîtea interesante amănunte despre viaţa din Constanti- > nopol pe la mijlocul veacului al XVI-lea, ne spune într-al său

„Tagebuch", că în Pera [se găseau pe atunci tot felul de „petreceri [şi distracţii împotriva melancoliei şi a tristeţii«.
Pe vremea aceea trăia în Constantinopol un român ainărît, Alexandru, fiul lui Mirc-ea Voievod, nepotul lui Mihnea cel Rău, strănepot al lui Vlad Ţepeş şi al Elenei Corvin de Hunvadi.

După moartea lui Mihnea cel Rău, fiul său Mircea, care trăia la Sibiu, se sculase de două ori cu armată ungurească pentru a recuceri tronul tatălui său (1511 şi]f)21). De amîndouă ori fu însă respins de Neagoe Basarab, aşa încît, descurajat, el se retrase la Constantinopol cu familia lui, doamna Maria şi fiii lor, unde-şi petrecu bă- trîneţea şi unde muri.

Milos Alexandru şi Petru, fiii lui, fură deci aduşi de mici pe malurile Bosforului. Ei copilăriră, crescură şi trăiră acolo, fără a-şi cunoaşte măcar ţara lor de baştină. Ajunseseră la o vîrstă matură tustrei, patruzeci de ani trecuţi, cînd „pentru a afla distracţie împotriva melancoliei", cum spune Gerlach, se hotărîră a căuta petreceri în casele creştine din Pera. Şi pe dată aflară leac împotriva tristeţii. Petre, care era şchiop, îl găsi în casa lui Amirali, în persoana fetei acestuia, Maria; Alexandru îl află în casa italianului grecizat Salvarezi, luînd în căsătorie pe fata lui mai mică, Ecaterina ; iar Milos într-o a treia casă de preoţi, rămasă necunoscută pînă azi.

Amirali şi Salvarezi făceau parte din colonia internaţională de „frînci levantini-, cu influenţă pe lîpgă cei dimprejurul sultanului. Avînd acum ambii gineri de viţă domnească, se puseră pe lucru pentru a-i face domni.

Data nunţii liy Alexandru cu Ecaterina este nesigură. Trebuie să fi avut loc, după toate probabilităţile, prin anul 1565 (deoarece fiul lor, Mihnea, care pare a fi fost copilul lor cel mai mare, se născu în 1566).

Ecaterina avea un frate Zanetto, o soră Lucreţia şi o soră vitregă Mărioara Vallarga, căci mama lor, o

catolică, înainte de a se mărita cu Salvarezi mai fusese căsătorită cu grecul Nicola Vallarga.

Mărioara a fost măritată cu un italian, Fabrizio Adorno, din familia dogilor genovezi, însă pe cît se vede, sărac, căci amîndoi soţii au trăit mai mult din ajutoarele date de Ecaterina ajunsă doamnă a Munteniei. Ei au trăit mai mult în Veneţia. În 1573 Adorno muri, iar văduva lui, cu totul lipsită de mijloace, se retrase la mînăstirea San — Maffio din insula Murano, unde trăi încă peste douăzeci de ani, ca mireană, avînd casa ci proprie.

Lucreţia, fata mai mare din a doua căsătorie cu Salvarezi, a fost măritată, ca şi mamă-sa, de două ori. întîia oară a fost nevasta unui grec Xenos, cu care a avut trei fete : pe Estera, pe Benette şi pe Păuna, iar a doua oară se mărită, în 1577, tot cu un grec, Constantin Frangopoulo, care a fost mare vistier în Muntenia. Această Lucreţia a trăit aproape întotdeauna în apropierea surorii ei Ecaterina şi pentru aceasta îşi mărită şi fetele cu români, pe Benetta cu Pîrvul clucerul şi pe Păuna cu spătarul Petre. A treia fată, Estera, a avut un soţ italian din Raguza, Giovani de Marino Poli.

Această schiţare a familiei doamnei Eeaterina este trebuincioasă, pe de o parte pentru a-i cunoaşte rudele, cu care ea mereu va fi în strînse legături în tot timpul vieţii ei, iar pe de altă parte pentru a se vădi acest adevăr, că neamul Salvarezilor, ca şi al Amiralilor, trebuie să fi fost cu vază în Stambul şi să fi avut bune legături cu paznicii zilei, pentru ca ginerii lor, care trăiau de copii în Constantinopol, să ajungă domni abia la o vîrstă bine coaptă, numai după ce amîndoi se încuseriseră cu aceste neamuri de italieni levantinizaţi.

De altfel, o fericită împrejurare grăbi urcarea pe tronul Munteniei a lui Alexandru, anume dizgraţia şi exilul lui Petru Voievod şi a mamei sale Chiajna. «

Salvarezii erau probabil în bune legături cu puternica familie a Cantaeuzinilor şi graţie lor, care aveau nevoie în scaunele ţărilor noastre de oameni devotaţi, fu trimis Alexandru, la vîrsta de aproape

cincizeci de ani, să ocupe scaunul din Bucureşti. în iunie 1568, el intră în capitală cu soţia lui Eeaterina şi cu micuţul Mihnea, copil de doi ani şi pînă atunci unica lor odraslă de neam bărbătesc.

Deşi trăit o viaţă întreagă printre grecii Bosforului, care erau şireţi, dar nu cruzi, Alexandru, cum călcă pe pămîntul ţării, se făcu român, şi, imitînd pe toţi predecesorii lui, îşi începu domnia secerînd în dreapta şi în stînga capete de boieri. Toată floarea boierimii încăpu pe mîna călăului, şi numai după ce se isprăvi aceste măceluri, prin mijlocul cărora credea noul voievod că va scăpa de partida ce-l duşmănea şi care era îndatorată Chiajnei, numai atunci începu Alexandru să domnească.

Nevastă-sa Eeaterina nu s-a amestecat, în timpul domniei lui, în trebile ţării. Grija ei, ca a oricărei mame, fu creşterea Copiilor, şi încolo ducea o viaţă mohorîtă şi lipsită de plăceri. Doamnele, pe acele vremuri, trăiau retrase în odăile lor, iar în lume nu se arătau decît cînd mergeau la biserică, unde le întovărăşeau şi domniţele, cînd şi unde, pe la vreo plimbare, **pe** uliţe, **la** feredeu, la vii, la mînăstiri. Atunci ieşeau **ele** numai în caretă închisă, cu un întreg alai de seimeni, de vornicei, de vornici şi de comişi. Numai la petrecerile mari, **la anul** nou, la logodne şi nunţi se arătau pretutindeni şi **se ames-** tccau cu bărbaţii, pentru a sta alături de ei să asculte necuviinţele harapilor şi caraghioşilor. Acest trai, care de fapt nu era din obiceiul pămîntului, ci importat din Stambul, nu plăcea doamnei Ecaterina, care, crescută în Pera într-o familie grecizată, dar de origine italienească şi cu multe legături printre străini, era obişnuită cu mai multă libertate şi mai multă variaţie în viaţă.

Deşi avea doamna pe lîngă ea, în afară de bărbat şi de copii, pe soră-sa Lucreţia cu cele trei fete ale ei, totuşi Bucureştii o plictiseau de moarte. Din corespondenţa ei cu sora mai mare Mărioara Adorno, care era la Veneţia, se desprindea plictiseala aceasta de a trăi pe malul Dîmboviţei „într-o ţară nenorocită" —

zicea ea — „unde suntem acasă. Azi suntem, mîine nu după voia lui dumnezeu şi ne aflăm în mîna turcului şi noi nu ştim unde ne vom afla pînă la capăt".

Nici boierii şi boieroaicele noastre nu-i plăceau acestei străine, obişnuită cu altă viaţă. „Oamenii sunt închişi şi stăpîniţi de prejudecăţi", scrie ea Mărioarei. Singura ei bucurie e sosirea negustorilor din Stambul, sau cu atît mai vîrtos a celor din Italia, cînd stătea, zile întregi, să tîrguiască de-ale gătelii.

Marea ei grijă însă, ocupaţia de căpetenie, erau pomenile, ajutoarele băneşti date celor lipsiţi de mijloacele materiale. Deşi se tînguiau mereu că ,,ţara aceasta e săracă", de răul acestei sărăcii rîvneau toţi scaunul ei. Din Con- stantinopol adusese cu ea o fată cipriotă, fostă roabă răscumpărată cu mulţi bani de la turci, şi se lăuda către sora ei că va face întotdeauna aşa, căci „cine are pîine să mă- nînce, trebuie să dea acelui ce moare de foame". De asemenea pe surorile ei, ea le întreţinea. Lucreţia cu întreaga ei familie locuia în Bucureşti de pe urma ei şi a acestei ţări „nenorocită şi săracă". Iar Mărioara, deşi locuia în Italia, cît a trăit soţul ei, dar mai ales după ce fu văduvă, numai din banii trimişi de Ecaterina se întreţinu.

Că boierii noştri nu vedeau cu ochi buni banii visteriei lor trecînd mările pentru a îmbogăţi pe sora veneţiană a doamnei, o dovedeşte însă corespondenţa Ecaterinei, care scria într-un rînd Mărioarei să nu tot îi trimită evrei şi turci să-i ceară bani, căci dacă ar fi descoperiţi, miiri neajunsuri ar avea.

După 6 ani de o astfel de domnie, un mare eveniment veni să pună puţină mişcare în monotonia traiului ce clucea la curţile din Tîrgovişte şi din Bucureşti familia lui Vodă Alexandru. Fratele său, Petru Şchiopul, căpătă domnia Moldovei.

Sultanul, sătul de neastîmpărul lui Ion Vodă cel Cumplit, îi trimisese firman de mazilire, şi, pentru că ştia că Ion nu era din aceia ce ascultă ca mielul de poruncile lui, o dată cu firmanul trimise şi o armată să-l

scoată din scaun şi să pună în locul său pe fratele lui Alexandru, Petre bicisnicul.

Alexandru se duse întru întîmpinarea fratelui său pînă la Săpăţeni. Acolo, după ce ambii fii ai lui Mircea se îmbrăţişară călduros, ei se aşezară, împreună cu toţi boierii lor, la o masă întinsă afară pe pajişte şi începură un ospăţ de-i merse vestea pînă azi.

Ion Vodă stătea la pîndă. Avea o armată viteză, compusă din ţărani moldoveni care-l adorau, cîţiva boieri care mai tîrziu l-au trădat, şi mai avea pe lîngă el pe vornicul Dumbravă, boier muntean refugiat în Moldova, un mare viteaz.

Aceştia toţi, pe neaşteptate, tăbărîră asupra cheflîilor de la Săpăţeni, şi-i puseră pe goană. Alexandru Vodă fugi pînă la Floci, iar Petru Şchiopul tocmai la Brăila. După care, Ion Vodă, cu apucăturile sale despotice, aşezâ în scaunul Munteniei pe Vintilă Vodă, a cărui domnie a ţinut 4 zile, căci Alexandru, reculegîndu-se, se îndreptă asupra Bucureştilor, îl prinse şi-i tăie capul.

întors cu ajutoare din Brăila, Petru Şchiopul, dădu lîngă Cahul vestita bătălie, în care Ion Vodă, trădat de boierii lui, în frunte cu Ieremia Golia, fu învins şi, predîndu-se turcilor, omorît în crudul fel pe care-l ştie toată lumea. Capul lui, tăiat de pe trunchi, fu dus la Bucureşti şi pironit în poarta curţii domneşti.

Petru se urcă în scaunul Moldovei, iar vornicul Dumbravă fugi în Ardeal, la Ion T3atory, de unde „ cu multă bătaie de cap şi cheltuială'!' îl răscumpără Vodă Alexandru, de-l aduse în Bucureşti să-l taie „ca pe un trdător al domniei mele", zice domnul el însuşi într-un hrisov al său din 1575.

Dar boierii ţării sînt sătui de Alexandru. O ceată întreagă, 40 la număr, merg la Constantinopol pentru a cere sultanului înlocuirea lui.

Cîteva luni mai tîrziu, în iarna anului 1577, se ridică în Constantinopol un medic italian, Rossi, un lombard, făgăduind sultanului sporirea tributului de l-o numi pe el domn în Muntenia. El pretindea că e cerut de boierii ţării, arătînd chiar 7 din ei pe nume.

Alexandru şi Eea- terina prinzînd de veste despre cele ce se urzeau la Stambul, atît prin legăturile lor acolo, cît şi prin bogate daruri şi obişnuitele făgăduieli, reuşiră să înconjoare pericolul şi să facă ca ambiţiosul medic italian să fie condamnat la galere. Iar în ţară, cei şapte boieri trădători fură tăiaţi pe simpla arătare a doctorului Rossi.

Două luni mai tîrziu, la 28 iulie 1577, Alexandru moare, deodată, pe neaşteptate. Nu e deci greu de bănuit, deşi dovezile lipsesc, că n-a murit nici de boală, nici de adînci bătrîneţe (avea doar cel mult 60 de ani), ci de otrava celor ce se săturaseră de crimele lui.

Cu trei luni înainte se stinsese la Stambul şi fratele lui mai mic, Milos, (20 februarie 1577).

Ales de boieri şi confirmat de poartă, Mihnea, fiul lui Alexandru şi al Ecaterinei, luă locul tatălui său în scaunul Munteniei. Noul domn era un copil de unsprezece ani. Potrivit obiceiului, mămă-sa, alături de doi alţi epi- tropi, luă trebile ţării în mînă. Iată deci pe Ecaterina perota regentă în Bucureşti.

Această doamnă, care era acum de nouă ani în ţară, nu se putea obişnui cu ea. În scrisorile ei se repetau mereu aceleaşi plîngeri, că e ţară săracă şi boierii sălbatici, că e greu de domnit, căci „focul îmi arde în cap de răutatea celor ce ne stăpînesc la Stambul", şi că e prea din cale afară multă treabă căci doamna judeca singură pricinile la divan. Şi apoi, oricum, era străină, şi cînd mergea la biserică cu soră-sa Luereţia împreună, la cea grecească se ducea, şi poporul nu-i ierta lucrul acesta.

Mărioara, văduvă acum la Murano (una din insulele Veneţiei), o ruga mereu prin scrisori s-o aducă şi pe ea la Bucureşti. Iar doamna Ecaterina răspundea că nu este îngăduit ca o frîncă de altă lege să vină să tulburi datinile răsăritene ale curţii şi ale poporului. „Eşti în adevăr sora mea", scria ea Mărioarei, „eşti sîngele meu şi te iubesc şi te doresc, dar ţara aceasta nu suferă ca eu, după atîta vreme, să mă port după ritul grecesc şi sora noastră Lucreţia aşijderea, şi acum să vii tu şi să mergi la biserică catolică, şi noi pe de altă parte la altă biserică grecească, e o ruşine şi ne-ar rîde lumea".

Iată ce însemna pe atunci greutăţile unei stăpîniri într-o ţară străină. Şi nu numai atît. Doamna, fiind suspectată, era spionată. Nu i se îngăduia să-şi poartă corespondenţa într-o limbă pe care curtenii n-ar fi cunoscut-o, căci, se vede treaba, fiecare scrisoare era citită şi controlată înainte de a fi trimisă la Veneţia, prin caleaStambu- lului de altfel. De aceea doamna rugă pe soră-sa să-i scrie pe viitor grecește, nu italienește, „deoarece aici nu sînt frînci care s-o citească". Mărturisește singură că atît soţul ei cît a trăit, cît şi epitropii fiului ei Mihnea, nu îngăduiau să.,intre sau să iasă din ţară scrisori pe care ei nu le puteau citi.

De altfel, deşi corespondenţa Ecaterinei are un- caracter strict familiar, doamna e doamnă, şi ca atare mîndră. Adresîndu-se surorii ei, începea scrisorile astfel: „Cu mila lui Dumnezeu doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, şi de la fiul nostru, domnul Mihnea a toată Ungro-Vlahia, sănătate şi bucurie surorii mele Mărioara", şi isprăvea: „Scriu eu, doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia sora seniorei tale. Către prea onorata şi prea nobila doamnă Mărioară, în Veneţia, cu cinste să se dea".

Conţinutul acestor scrisori erau de obicei, sau vreo veste c-a trimis bani (2 000 de aspri în mai 1579 ca să-şi facă casă la mînăstirea din Murano), daruri scumpe, năstrape de argint, linguriţe de aur, păhare, ceşti, blănuri şi cîte altele — sau cereri de lucruri de pe acolo, pe care le plătea firește. Cărţi. Cerea cărţi de citit, şi mulţumea foarte în deosebi cînd i se trimeteau. Ceea ce dovedește că doamna Ecaterina era nu numai o femeie deşteaptă, energică şi harnică, dar şi o femeie învăţată, aşa încît înţelegem pentru ce se plictisea ea atît de grozav în tovărăşia boieroaicelor noastre, din care unele nu ştiau măcar să se iscălească.

Altă dată, doamna scria Mărioarei pentru nevoile fiului ei, domn al Ţării Româneşti, care avea doisprezece **ani.** „Te roagă domnul Mihnea Vodă, nepotul tău, să-i trimiţi doi căţei frumoşi-irumoşi, micuşori, de parte bărbătească şi femeiască". Şi altă dată încă îi scria din partea Luereţiei, că-i mulţumeşte pentru darurile ce i-a trimis : „portretul tău şi două

canafuri ce-a primt printr-un negustor şi la mulţi ani. Şi i-am dat negustorului o blană să ţi-o aducă şi să petreci frumos şi domneşte şi să ne heretiseşti cu Călugăriţele toate **la** mînăstirea unde stai, şi nu altfel.

dumnezeu cu Şenioria ta ! Să se la Veneţia doamnei Mârioara Vallarga-Adorno, în cinsţi|lle mîini".

în timpul acesta micul domn se fâcea inare, şi cum se întîmplă în case domnitoare, mamă-sa îl însură de tînăr. De ce ale^e eâ tocmai pe Neaga, fata clucerului Vlaicu Ţiiţăranu din Buzail, nu putem şti. Dar trebuie să fi fost cfvâ la .mijloc, poate vreo năzbîtie de-a lui Mihnea, cfid altfel căsătoria aceasta a unui domn în scaun cu o simpli fată de bdier n-ar fi avut loc, şi mîndra Ecaterina n-ar **fi** scris surorei sale că : „bărbatul dă preţ femeii, şi oricine ar fi fost ea înainte, Neaga va fi de-acum doamna ţării". ** Cu Neaga, dezmierdată Nag, Mihnea Vodă avu un fiu Radu, despre care bunică-sa Ecaterina scria surorii Mârioara, cum se juca prin încăperile întunecoase ale curţilor domneşti, de mai punea puţină mişcare în mohorîta lor viaţă.

De altfel, doamna Neaga mai creştea, căci astfel a fost întotdeauna obiceiul la curţile noastre, pe un copil din flori al lui Mihnea, care purta şi el tot numele de Radu, **şi** era fiul unei femei Vişa sau (Voica).

Doamna Ecaterina mai avusese cu soţul ei Alexandru Vodă mai multe fete, moarte tinere, un băiat Alexandru, mort şi el copil, şi două fete, Elena şi Mari a.

Ultimii ani ai domniei lui Mihnea şi a regenţei mamei sale Ecaterina fură tulburaţi de grija ce le-o pricinuia un nou competitor la scaunul domnesc, Petre, care a fost supranumit Cercel, fiul lui Vodă Pă traseu cel Bun **şi** fratele lui Mihai, viitorul viteaz.

Peregrinările acestuia pe la Paris, împrietenirea cu Ileneric al II-lea, regele Franţei şi cu mamă-sa, celebra Caterina de Medicis,' primirea regească ce i se făcu la
Veneţia, şi multiplele legături ce avea la Stambul, iăccau pe biata doamnă Ecaterina să nu-i mai tihnească nici mineare, nici somn. Şi cu drept cuvînt, căci cu toate sforţările, intrigile, darurile şi făgăduielile ei, ambasa-

dorul Franţei la Poartă fu mai tare decît Sinan Paşa, prietenul Basarabilor noştri. Petru Cercel izbuti să scoată pe Mihnea din scaun. În toamna anului 1583, sosi temutul firman de mazilire, şi întreaga curte din Bucureşti, (Mihnea, Ecaterina, Neaga şi Radu) fu strămutată la Stambul, iar de acolo, peste puţin, cedînd stăruinţelor lui Cercel, fu dusă în exil, în insula Rodos.

María Adorno, din fundul mînăstirii ei de lîngă Veneţia, înnebuni aproape de spaima acestei catastrofe. Obişnuită cum era cu moravurile occidentale, i se păru că dacă s-ar fi prăpădit pămîntul, mai rău nu putea fi. Doamna Ecaterina, roasă de nevoi şi atotştiutoare în trebile Stam- bulului, era dimpotrivă liniştită şi încrezătoare în viitor.

La 14 ianuarie 1584 ea scrie Mărioarei : „eu, iubita ta soră, doamna Ecaterina, mult te salut, şi nepotul tău, fiul meu Mihnea Voievod, şi femeia lui, doamna Neaga, mult te salută. Şi dacă întrebi despre noi, sîntem bine pînă acum, slavă domnului. Dar de loc să nu te mîhneşti pentru nenorocirea care ne-a găsit, pentru că aşa este obiceiul acestui loc, cînd voiesc să puie pe un om îl scot pe cel dintîi şi-l trimit în alt loc. Şi dacă întrebi despre sora noastră, este bine şi se află cu fratele ei în Constantino- pol, dar bărbatul şi ginerii ei se găsesc în Moldova cu cumnatul meu (Petre Şchiopul). Şi eu mă aflu în Rodos cu fiul meu Mihnea Voievod, şi sîntem bine şi nu te întrista, pentru că această lume are astfel de obicei, cînd scot pe un om nu-l lasă să stea la Constantinopol. Iar acuma eu n-am putinţa de a-ţi trimite de cheltuială ca înainte, deoarece ne-a scos din domnie. Şi roagă iar pe dumnezeu, şi să ne încredem în numele lui. Vom lua înapoi domnia, clacă o vrea dumnezeu. Şi ţi-am trimis un lighean şi un ibric şi plapomă, împrejur cu atlas roş şi la mijloc aurie şi pla- poma de care-mi scrii, nu am chip acuma. Şi-ţi trimit şi o faţă de masă albă şi nimic alta. Şi dumnezeu cu tine. Eu, doamna Ecaterina, scriu din Rodos".

Această linişte a Ecaterinei era datorită faptului că ea cunoştea obiceiul ce luaseră turcii de a pune şi scoate domnii în ţările noastre, după capricii, după

prietenii şi îndatoriri, sau după suma ce era fiecare în stare să verse în visteriile padişahului sau ale paşalelor. Iar exilul devenise şi el un obicei, un ce obligator aproape pentru domnii mazili. Cumnatul ei, Petre Şchiopul, fusese şi el scos din domnia Moldovei, exilat tot la Rodos, şi întors apoi din nou în scaun. Cum pe de altă parte, Ecaterina domnise în totul pînă acum, în timpul lui Alexandru şi al fiului ei Mihnea, cincisprezece ani în şir, era pe acele vremuri un record de care se declara ea mulţumită... cu nădejdea în dumnezeu, fireşte, că va veni vremea să capete din nou domnia.

-i

Un eveniment neaşteptat întoarse însă toată familia pe dos şi scoase pînă şi senina linişte a Ecaterinei. După abia cîteva luni de exil în Rodos, Ecaterina, cu fiul, nora şi nepotul, fură strămutaţi de pe coastele Asiei, tocmai la Tripolis în Africa. Fuseseră unii la Alexandria Egiptului, dar în Tripolis nu mai călcase picior de român. Şi aceasta era opera lui Petru Cercel, care, de frica rivalilor săi, nu ştia cum să-i trimită mai departe în capăt de pă- mînt.

;

Totuşi, chiar de acolo, Mihnea, un tînăr inimos după; cum se pare, întreţinea lşg^urlie lui cu capitala imperiu-: lui şi nu deznădăjduia ca se vă întoarce în ţară. Scriso-;. rile ce s-au găsit de curînd în arhivele Veneţiei, adresate j marelui vizir, chehaii lui şi fostului vizir Sinan Paşă, prie-;-; tenul familiei, arată lămurit atît întristarea de-a se afla. a.şa de departe de toţi ai lor, cît şi nădejdea că vor fi aju-l taţi a se reîntoarce, nu numai în Europa, dar chiar în; Bucureşti.

ţ

Astfel, la 18 septembrie 1584 şi la 1 octombrie al ace-' luiaşi an, el scrie celor de mai sus fiecăruia cîte o scrisoare.

- Stilul umil al acestor scrisori e jignitor pentru mîndria noastră naţională de azi. Însă astfel erau vremurile, nici o sută de ani după moartea lui Ştefan cel Mare,

care poruncea în Polonia, nici 50 de ani după Petre Rareş, care făcea lege în Ardeal.

Scrisorile lui Mihnea începeau astfel : „Subsemnatul rpb smerit mă închin cinstitelor d-tale picioare" sau „la pămîntul cinstitelor voastre picioare".

Iar cunrmsul e următorul : întîi, un mic rezumat $1- lom lo ta al a Alexandru şi a sa, pe urmă descrierea neaşteptatei maziliri ce-l lovi. „A sosit la noi uri ea d I te ríe el vizirului, „căruia nu i-am făcut n o npot e ;i care m-a ridicat împreună cu ai mei. Eram vesel şi zîmbitor, fiindcă ştiam că mă voi î'n- rhifia la picioarele prea fericitului Padişah. Dar deodată rft-am pomenit cu firmanul surghiunirii mele la Rodos: Iar peste ouţro m-am pomenit iarăşi cu un ceauş de la curte şi m-a adus aici, la Tripolis din Africa. Nedreptatea f t b m t 1 E rob al vostru nu s-a întîmplat nimănui în lumea aceasta. Starea noastră a devenit foarte rea. inndca n-am avut pe nimeni să poarte grijă de această nedreptate ce m s-a făcut şi să vorbească padişafrului. Acum. stapine. aţi ajuns, slavă domnului, cu fericirev mare vizir şi sinteţi acela care..." şi urmează rugăciuni şi făgăduieli de bam şi dé frumoase daruri, dacă-i va înapoia domnia, sau cel puţin daca-l va scoate din Tripolis. ..Iar daca nu se va putea avea scapare în felul acesta", scrie el, „atunci sa ne treceţi în Turcia europeana, unde să ni se arate o locuinţa. Ce mâi soarta şi aceâsta a noastră ! Vrem să fim şi noi cu locuinţa în Europa, asa cum au fost atîţia voievozi ai Valahiei p^n-acum".

Cu atari scrisori către vizir, chehaîa şi Sinan Paşa, el- însărcinează pe omul lttî, credinciosul Nicola, un grec care vedea de toate trebile lui şi alé Ecăterinei. Avea mare grijă de el, să fie bine ascuns cînd o sosi în Stambul, pentru că dacă l-ar aña duşmanii, apoi s-âr zădărnici toate planurile. Pe un alt prieten foarte sus puş, Capidan Paşa, amiralul flotei otomané, îl roagă să ascundă pe acest Nicola în chiar casa lui, spre a nu fi descoperit.

Aceste rugăminţi, darurile trimise, şi în deosebi banii făgăduiţi, îşi făcură efectul.

La începutul primăverii (april) 1585, Mihnea îşi re- căpătă domnia. Petre Cercel, învins, fuge în Ardeal, iar doamna Ecaterina, cu fiul, nora şi nepotul, se reîntorc în Bucureşti.

De acolo scrie ea, după o lungă tăcere, surorii Mărioara, la Murano : „Dacă întrebi de noi, am suferit mult. Ne-a surghiunit la Tripoli şi am petrecut acolo un timp îndelungat, iar acum iarăşi nc-a dat domnia şi sin tem bine, cu ajutorul lui dumnezeu şi cu rugăciunile către prea sîînta, care dă puteri în nenorociri. Măcar pînă în fundul pămîntului să fie omul, şi dumnezeu, dacă-l iubeşte, **îl** scoate de acolo".

Că doamna Eeaierina a fost o femeie inteligentă şi energică, se vede de acolo că în a doua domnie a lui Mihnea, tot ea ducea tr.ebile ţării, deşi fiul ei, major, avea nevastă, metresă şi şase copii. Nepotul raguzan Giova- ni de Marino Poli, cel care ţinea pe Estera, fata Lucre- ţiei, .scria într-un rînd mătuşei Mărioara că „doamna Ecaterina e fără tihnă, fiindcă ţara e mare şi alte judecăţi nu :sînt, decît ori «a, ori vodă judecă toate, vezi d-ta, dacă are de lucru ori nu". După credinţa lui N. Iorga, Mihnea judeca la Tîrgovişte şi Ecaterina la Bucureşti, un fel de împărţirea domniei între mamă şi fiu.

Dar se pare că a domni e mai greu chiar decît a sta în surghiun. Lăcomia turcilor nu cunoştca margini. A te menţine în scaun însemna a despuia ţara pentru a îmbogăţi pe oamenii .Stambulului întîi, şi pe urmă, firește, pe sine. Mihnea şi Ecaterina, pentru a răsturna pe Petre Cereel, făgăduiseră turcilor sume atît de mari, încît fură nevoiţi, cănd se întoarseră la Bucureşti, să pună noi dări pe ţară. În scrisorile doamnei către sora ei, mereu numai jăluiri întîmpinăm, că turcul e lacom, ţara săracă, şi că Petru Vodă a despuiat-o şi a nenorocii- o. Pe de altă parte, acest isteţ Petre Cercel nu lăsa pe Mihnea şi pe rnamă-sa să^şi vadă în pace de treabă. Cind fu alungat el din ţară, fugise peste munţi, unde voievodul Ardealului îl băgase la închisoare. Dar el găsi chipul să evadeze, lăsîndn-se cu o îrînghie, noaptea, pe fereastră. Scurt timp după aceea, îl aflăm iar, ba la

curtea împăratului Germaniei, ba la Roma la sfîntul scaun, uneltind din nou cu regele Franţei reîntoarcerea lui în Bucureşti. Şi la fiecare veste mai alarmantă, Mihnea Vodă şi doamna Ecaterina deschideau sacii cu aur şi mai trimiteau peşchele la Stambul.

în luna iunie 1587 se făcu în Moldova, la Tecuci, nunta lui Vlad, nepotul lui Petru Şchiopul şi vărul primar ai lui Mihnea. Accst Vlad, (fiul lui Miloş, mort la Stambul în 1577), luă în căsătorie pe fata Alexandrei, fiică ea însăşi a celebrei Chiajna, care, pe vremea aceea, mai trăia încă la Constantinopol. Prin această însoţire se punea capăt lungilor duşmănii ce fuseseră între familiile domnitoare acum la noi şi familia Chiajnei. Se făcu deci o nuntă cu mşre alai. adevărată nuntă domnească, la care fură de faţă Petru Şchiopul al Moldovei, cu soţia şi copiii, şi Mih- nea al Munteniei, cu mamă-sa Ecaterina şi cu fiii săi, Radu şi Vl'ad. Trei mii de boieri, de jupînese şi de slugi domneşti şi boiereşti însoţiră pe domnul lor la Tecuci.

Pe drum, la întors, doamna Ecaterina, îmbătrînită şi slăbită, se îmbolnăvi. Un doctor fu chemat în grabă din Ardeal, care, prin meşteşugurile lui, o lecui. Mai tîrziu însă, doamna se îmbolnăvi din nou, subit şi atît de grav, încît Mihnea Vodă, cu familia şi întreaga lui curte, veni din Tîrgovişte la Bucureşti, să-şi vadă mama înainte de a-şi da duhul. Se îndreptă şi de data aceasta, şi, cum se simţi mai în puteri, merse la o mînăstire din împrejurimi să se închine la o icoană a maicii domnului, făcătoare de minuni. De acolo, se pregătea să plece la Gonstantinopol pentru a duce ea însăşi tributul sultanului şi a mai învîrti trebile împotriva nesuferitului de Petre Cercel, care, din zi, în zi, cîştiga teren asupra lor. Nu apucă să facă drumul acesta, căci moarLea, ce o pîndea, îi curmă şirul zilelor (1590). O jăliră Bucureştii, care par a o fi iubit,- se cerni domnul şi întreaga ţară, şi o petrecură la ultimul lăcaş, în mînăstirea Sfînta Troiţă, ctitoria soţului ei (Biserica Radu Vodă).

în faţa istoriei, doamna Ecaterina stă alături de doamna Chiajna, cu care a fost mereu confundată. La

fel de ambiţioasă şi de energică, mai puţin crudă, însă mai pricepută în trebile politice, ea a fost mai mult decît o regentă. În galeria voievozilor noştri, ea poate figura alături de ei, nu ca soţie de domn, ci ca doamnă a ţării.

în lupta lui Mihnea cu Petru Cercel, acesta dintîi învinse. Petru, deşi favoritul sultanei llazaki, totuşi fu întemniţat, apoi cusut într-un sac şi aruncat, noaptea, în Bosfor. însă această izbîndă a lui Mihnea costă atîta aur, încît sultanul, care ştia că de acum înainte nu mai poate aştepta nimic de la el, îi luă domnia în 1591, un an după moartea mamei sale Ecaterina.

Mazilul domn fu ridicat din Tîrgovişte, urcat într-un car şi trimis la Stambul. Acolo, pentru a nu sfîrşi ca rivalul său Petru hrană a peştilor mării, el îmbrăţişă credinţa lui Mahomed, rămînîndu-i numele în istorie de Mihnea Turcitul.

Din căsătoria lui cu doamna Neaga, se născuseră trei fii şi două fete : Radu, Alexandru, Vlad, Irina şi Ruxanda. Una din fete fu măritată după un boier de ţară şi rămase, după turcirea tatălui ei, în Muntenia. Ceilalţi copii au murit nevîrstnici, cel din urmă Vlad, la 22 iulie 1587, o lună de zile după nunta de la Tecuci, aşa încît doctorul venind din Ardeal o fi fost chemat şi pentru el, nu numai pentru bunică-sa Ecaterina.

Mihnea întreţinea însă de multă vreme legături de dragoste cu o femeie ce purta frumosul nume românesc de Vişa.

Cu ea avu el un fiu, botezat Radu, ca şi fiul său mai mare. Cînd îl prinse mazilirea, în 1591, el'pare a fi fost despărţit de Neaga, dacă nu prin biserică, în tot cazul de fapt.

Şi e foarte probabil că atîta vreme cît a trăit maică-sa, Mihnea n-a îndrăznit să-şi alunge tovarăşa care împărţise cu el surghiunul şi mizeria de la Rodos şi de la Tripolis. Însă doamna Ecaterina, fiind moartă, fii lui fiind de asemenea morţi şi fata măritată, rămase pe lîngă el, pe de o parte, o doamnă îndurerată, cernită şi plînsă, pe de altă parte o ţiitoare cu-n fiu încă copil. Şi atunci se hotărî să trimită pe Neaga să-şi plîngă singură nenorocul la moşia ei din munţii Buzăului, iar el opri la curte pe Vişa şi pe fiul ei, Radu. Astfel s-ar tălmăci cum, mult după plecarea renegatului domn, Neaga mai era în ţară, de unde ne-a mai rămas şi o scrisoare de la ea ; şi-o mai găsim şi în Polonia, dăruind unei mînăstiri din Kiew (Obitel Breskaia) o cruce, pe care stau săpate în limba •leşească, aceste vorbe uimitoare : „De dumnezeu îngrijitoare reginâ a Ţării Româneşti!". De asemenea'o mai aflăm în viaţă prin 1599—1600 dăruind o cruce mitropolitul Teofan al Moldovei, trăitor pe atunci la muntele Athos.Cît despre Mihnea, silit de-a se turci pentru a-şi scăpa viaţa, el luă în Stambul numele de Mehmet Bey şi, în- surîndu-se după legea lor cu o sumedenie de neveste, avu şi o sumedenie de copii turci — turci basarabi — din eare cunoaştem numele numai a două fete, Ihume Catum şi Caise Catum, şi a doi fii, Ibrahim şi Mustafa bei, pe care-i ycm mai întîlni la domnia fratelui lor Radu-Mihnea.

DOAMNELE MARIA ŞI IRINA ALE LUI PETRE ŞCHIOPUL

m arătat, în capitolele precedente, cum ˙ s-a crezut multă vreme că Petre Şchiopul era fiul lui Mircea Ciobanul şi al doamnei Chiajna, pe cînd el era de fapt fiul unui alt Mircea care era feciorul lui Mihnea cel Rău, nepotul lui Vlad Ţepeş.

Crescuţi în Constantinopol din frageda lor copilărie, fiii acestui Mircea Vodă şi doamnei lui Maria, Alexandru, Petru şi Miloş, s-au însurat acolo, în Pera, cu fete de levantini influenţi. Petru a luat pe Maria Amirali, dintr-o bună

familie de italieni grecizaţi, originară din insula Rodos. în tinereţe, nici el, nici fraţii lui nu par a fi rîvnit domnia. însă, atît ambiţia familiilor Amirali şi Salvaresi, cît mai ales interesele puternicului Mihail Cantacuzino, făcură ca două din aceste odrasle domneşti să ajungă la rîndul lor pe scaunele voievodatelor

noastre. Alexandru
înlocui în Muntenia pe
Petru cei. Tînăr, fiul
Chiajnei, iar Petru,
şase ani mai tîrziu,
ajunse domnul
Moldovei (1574)

.Greutăţile ce întîmpină pentru a-şi cuceri scaunul, luptele lui cu Ion Vodă cel Cumplit şi mai în urmă neajunsurile ce-i făcură fraţii acestui Ion Vodă, numiţii Ion, Alexandru şi Constantin Potcoavă, nu încap în cadrul acestor evocaţiuni de domniţe, doamna Maria neavînd în luptele acestea nici un fel de amestec.

De astfel, Petru Şchiopul, care era, cînd se urcă în "scaun, de vreo patruzeci şi cinci de ani, avea o fire atît de blîndă, de bună, de dreaptă şi de miloasă, încît trece azi în ochii noştri drept un om „slab'-, un domn deci fără însemnătate. Nu acelaşi lucru gîndeau contemporanii despre el. Ureche spune că „boierilor le era ca un părinte, şi la mare cinste îl ţineau, şi din sfaturile lui nu ieşeau. Ţării era apărare, pe săraci milostivea, mînăstiri miluia, cu vecinii bine vieţuia, judecata cu blîndeţe o făcea, şi nu era a zicere că nu e harnic de domnie". Iar Azarie, cronicarul lui, scria că este „cu ochii galeşi şi înfăţişarea frumoasă, arătîndu-se destoinic de domnie".

Toate aceste calităţi făceau din el, firește, un om bun, însă nu un domn mare.

Necontenitele tulburări lăuntrice pricinuite de fraţii Potcoavă, eare-l scoseseră de două ori din scaun, silindu-l să fugă, cu întreaga lui familie, la curtea fratelui său Alexandru din Muntenia, făcură pe sultan ca, pierzîn- du-şi răbdarea, să-l mazilească după cinci ani de domnie, care de fapt fu pe placul boierilor, nu însă şi al ţăranilor, care nu puteau uita pe iubitul şi viteazul lor Ion Vodă.

în tot timpul acestor cinci ani, nu putem afla de nicăieri vreo veste despre doamna Maria. Ştim numai despre ea că-şi creştea, cu o deosebită îngrijire, odrasla domnească născută din această însoţire, pe domniţa Maria. A mai avut apoi încă o fată Despir.a şi un fiu, Vlad, dar ei au murit copii şi nu le întîmpinăm urmele în documentele timpului, decît numai mormintele lor se află şi azi la mînăstirea Galata de lîngă Iaşi.

în schimb, în 1579, data mazilirii lui Petru, aflăm o veste surprinzătoare. Pornită cu bărbatul ei şi cu fata la Constantinopol, doamna Maria rămîne acolo, pe cînd **SOtul** ci ia drumul exilului la Alcp, în Asia Mică. Aceasta ne dovedeşte **un** lucru, pe care lipsa de documentare **ne** dădea fără aceasta de bănuit, anume că doamna lui Petru Şchiopul a fost o femeie ştearsă, fără nimic deosebit care s-o facă să rămînă în amintirea posterităţii. Pe cînd doamna Chiajna putrezise în mizeria Alepului, pe cînd cumnata ei, doamna Ecaterina a lui Alexandru Voievod fu silită să împărtăşească mai tîrziu exilul fiului ei Mihnea tocmai pe coastele Africii, doamnei Maria îi este îngăduit să rămînă la Constantinopol, în sînul famiˡ liei ei, în tot timpul exilului soţului. Altă explicaţie nu este, deeît aceea că această doamnă nu părea turcilor destul de periculoasă pentru a fi îndepărtată din capitala lor, centrul tuturor intrigilor.

Cînd, trei ani mai tîrziu, Petru Şchiopul îşi recăpătă domnia graţie unor sume fabuloase făgăduite Porţii, doamna Maria se întoarse liniştită în Iaşi, alături de soţul ei, tot atît de ştearsă ca mai înainte, fără a face pe nimeni să vorbească de ca, nici pe cronicarii care o ignorează complet, nici pe ambasadorii străini din Stam- bul, care luaseră obiceiul să raporteze suveranilor lor atîtea lucruri interesante despre doamnele noastre române.

În această a doua domnie a lui Petru Şchiopul, doua evenimente familiare făcură, bănuim, ca doamna să iasă puţin din apatia ei. Două nunţi domneşti întîmplate în acelaşi an, 1587. Despre una din ele am vorbit în capitolul precedent. E marea nuntă de la Tecuci, nunta de împăcare a familiei lui Mircea Ciobanul cu familia lui Matei Corvin.

Se ştie că Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn, a avut printre numeroşii lui copii, un fiu, Vlad Ţepeş, şi un fiu, Vlad Călugărul. Coborîtorii lui Vlad Ţepeş, a cărui nevastă, Elena Corvin, era vară cu regele Ungariei Matei Corvin, şi-au spus, nu Basarabi cum erau după

tată, ci după mama lor Corvini. Petru Şchiopul s-a intitulat întotdeauna : „Din familia regească a Corvinilor", iar descendenţii fratelui său Alexandru, anume Mihnea, Radu- ft'Jihnea şi Alexandru Cuconul, la fel făcură pînă prin anii 163Q.

Aşâdar, în iunie 1587, nunta lui Vlad, fiul lui Milos Basarab-Corvin, cu nepoata Chiajnei, adunase la Tecuci toate fetele luminate ale tarilor noastre, printre care fireşte şi pe doamna Maria, care pare chiar a fi fost nună mare.

A doua nuntă fu a însăşi fiicei lui vodă, domniţa Maria. Mirele ei era un grec, originar din Ianina, Zotu Tzigara, despre familia căruia se cunosc multe amănunte. El fusese om sărac, îmbogăţit prin muncă, boierit în Moldova şi ridicat prin strălucita căsătorie ce făcea acum.

Zestrea domniţei era de-o bogăţie uimitoare : o pădure mare în împrejurimile Stambulului, o casă la Constan- tinopol în valoare de 10 000 de aspri, bani mulţi, covoare turceşti şi persane, o haină de brocart, o rochie „rară[1] de modă poloneză, un cal domnesc, o sabie de argint, cruci cu pietre scumpe, lanţuri de mărgăritare, salbe de galbeni, inele, mînecare, ceşti, vase, năstrape, rufărie ne- Bfirşită şi : Una scuffia din Valachia de perle con cento". „Un bocal d'arzento de lavar le man", „Bottoni d'oro", „Una corona zoillada" şi cîte şi mai cîte.

Nunta avu loc în decembrie 1587, la Iaşi. Domniţa Maria cu soţul ei Tzigara rămaseră în ţară pe lîngă părinţi, însă Kurtă vreme după aceea doamna Maria, mama ei, să slvîrşi din viaţă, fără a se şti exact ziua morţii, nici pricina ei. A fost îngropată la mînăstirea Galata, de pe dealul estic al Iaşilor, o ctitorie de-a lui Petru Şchiopul, iar mornuntul ei se mai vede şi azi, alături de-al copiilor săi Despina şi Vlad.

. Petru Vodă, omul cu ochii galeşi, se mîngîia repede, căci el avea, de cîţiva ani acum, o tînără ţiitoare pe lîngă **el,** la care ţinea cu atît mai mult cu cît ea îi născuse un fiu, care înlocuia în inima lui pe cel ce-i

murise de mic. Această ţiitoare, Irina, pare a fi fost o femeie de rînd, pu ca suflet, ci ca naştere, poate chiar doica domneştilor ^opii. Aşa încît văduvitul domn nu o putea lua de nevastă, căci obiceiul ţării nu îngăduia voievozilor să se căsătorească cu o femeie în vinele căreia nu curge sînge albastru. Un om însurat ajuns domn, îşi ducea doamna cu el, de orice neam ar fi fost ea. însă, în timpul domniei, nu putea contracta decît o căsătorie care să fie pe placul ţării, cu o fiică de domn, cu o rudă domnească, sau cel puţin cu o fată de boier.

Pentru acest cuvînt ţinu Petru Vodă mai departe pe Irina pe lîngă el, fără a o lua de nevastă. însă, în 1591, acest om bun, drept şi slab, hotărî să se lepede de domnie, căci nu mai putea ţine piept necontenitelor cereri de bani ce avea din Stambul. Nu puteam spune de el că n-a ştiut ce înseamnă ambiţia, el, despre care ştiam c-a rîvnit tronul Poloniei. Însă nu avea firea destul de tare pentru a ţine piept cuceritorilor lumii. Decît să aştepte mazilirea, surghiunul sau moartea, îi plăcu mai bine să plece de bună voie, luînd calea nordului, care ducea la o viaţă tihnită, decît calea sudului, în capătul căreia îl aştepta urgia turcului.

Ureche, în pitoreasca sa limbă arhaică, ne povesteşte întîmplarea în felul următor : „Deci s-au sfătuit Petru Vodă cu boierii ţării ce vor face, cum vor putea ridica şi alte dări care n-au mai fost. Că nu li-era că n-ar putea birui să dea această dare ţara, ci pentru că se făcea obicei, carele nu-l vor părăsi turcii. Şi s-au gătit să izvodească de la altul, iar nu de la el. Şi s-au gătit să se ducă din ţară. Iar boierii îl sfătuiau să nu-şi lase scaunul şi ţara, ci să dea acea dare. Şi Petru Vodă nici într-un chip n-au vrut să ia blestemul ţării asupra sa. Şi au tocmai lucrurile înainte, lăsînd boierii să păzească scaunul ţării. Iar el s-a ridicat cu fruntea boierilor (fraţii Movilă, fraţii Stroici, Andrei Hatmanul şi alţii) şi au trecut prin ţara leşească în ţara nemţească".

Însă înainte de a pleca, ceea ce nu spune Ureche, de unde poate nici nu ştia, Vodă Petru găsi cu

cale să-şi reguleze întîi situaţia faţă de Irina, mama iubitului sau fiu Ştefan.

Noaptea, pe ascuns, făcu înaintea lui dumnezeu pe Irina doamnă, căsătoria fiind oficiată de către mitropolitul ţării Gheorghe Movilă, Ghedeon episcopul de Rădăuţi şi Atanasie egumenul de la Galata, iar de faţă fiind boierii
Andrei Hatmanul, paharnicul Vasile Stroici, eămăraşul ¡Hrisoverghi, precum şi alţii mai mărunţi.

Ameţitor 'de pitoresc în splendida-i naivitate e actul de mărturie al acestei tainice cununii : ,.7099 (adică 1591) Ghenar 17 zile, duminică seara, trei ceasuri, ne-am cununat cu mama lui Ştefan "Vodă, anume Irina Botezata. Adevăr am zis, pînă sînt în ţară să nu se spuie cuiva, să fie ascuns, să nu ştie nimeni. Iar eînd voi fi ieşit în alta ţară, atunci să ştie toţi cum că cununaţi sîntem. Să ştie toţi !",

Iată ultimul gînd al lui Vodă Petru înainte de a-şi părăsi scaunul : legitimarea fiului său Ştefan. Acuma, cu nevasta, doamnă postumă, şi cu fiul, poate viitor domn, Petru Şchiopul putea pleca luînd cu sine o seamă de boieri care în astfel de împrejurări îşi urmau credincios stă- pînul, cîteva rude, printre care pe Vlad şi pe soţia sa, nepoata Chiajnei, pe Alexandra, poate mama acestuia sau poate o soră de-a lui. Petru, fost voievod, părăsi scaunul Moldovei pentru a merge, nu ca înaintaşii lui să-şi întindă gîtul gîzilor din Stambul, ci pentru a petrece în tihnă puţinele zile ce-o vrea dumnezeu să i le mai îngăduiască.

Prin Polonia, unde fu la Cracovia oaspetele regelui, el merse la Viena," la împăratul Rudolf al Il-a, care-l primi „în chip prietenos şi demn de o personalitate nobilă". De acolo fu îndreptat prin Innsbruck la Bozen în Tirol, unde i se fixase reşedinţa. Ferdinand von Kuehl- bach, Viertelhauptmann (adică administratorul de plasă al Adigelui inferior), fu însărcinat cu supravegherea domnului pribeag şi a micii lui curţi. Li se puse la dispoziţie un palat în Bozen, în care la început locuiră cu toţii ducînd acolo o viaţă de curte domnească, de la care nu lipsea nici duhovnicul

domnului, Theodosie Barbovski, nici nebunul, „le fou"," cocoşatul Petre Bolea. Cu încetul însă, sătui de pribegie, începură a pleca unul cîte unul, părâ-. sind pe fostul lor voievod.

Porniră întîi, la Veneţia, fata sa Maria şi ginerele Zotu Tzigara cu copiii lor, apoi în Polonia, Luca Stroici şi le- remia Movilă. Simon Movilă şi Andrei Hatmanul par a nu fi urmat pe domnul lor la Bozen.

Printre tovarăşii rămaşi pe lîngă Petru Şchiopul era o femeie cu numele de Măria, o circaziană, care juca faţă de noua doamnă Irina rolul ce jucase aceasta faţă de prima lui doamnă, rolul de ţiitoare, obligator, se vede, la curţile domneşti. Pe Irina, după cum am arătat, o luase Petru Vodă numai pentru a regula o situaţie, pentru a-şi legitima fiul. Şi acum că datoria era făcută, nu mai încăpea menajare. Tînăra circaziană, stăpînă pe inima bă- trînului, era stăpînă şi în palatul din Bozen. Simţitoare din fire — poate ducea şi dorul ţării — doamna Irina a Moldovei se stinse de durere. Ea muri încă foarte tînără, la 3 noiembrie 1592, cam un an după sosirea lor în frumosul oraş tirolez. A fost îngropată acolo, la Bozen, în cimitirul de lîngă biserica franciscanilor. Piatra' de mor- mînt, aşezată de soţul ei, cuprins poate de tîrzii remuşcări, are următoarea inscripţie : „Doamna Irina, care şi-a urmat bărbatul pribeag tocmai din Moldova pentru legea sa, răposată în al 25-lea an al vieţii sale. Io Petru Voievod i-am pus această piatră, ca uneia ce i-a fost femeia prea cinstită şi prea iubită. A murit în Hristos şi cu credinţa că va şi învia cu dînsul!"

Dar, că i-o fi părut într-adevăr sau numai de ochii lumii, bătrînul pribeag nu mai avu zile destule pentru a se bucura de dragostea interesată a circazicnei Mari a. În vara anului 1594, el se îmbolnăvi : „Nici aerul, nici marile călduri de vară nu-i priau". Ferdinand von Kuehl- bach, îngrijorat de sănătatea lui, îl trimise la o moşie de-a sa, Zimmerlehen, pe muntele Voels. Acolo, după cîteva zile, se stinse bătrînul Petru Vodă, primind sfînta cuminecătură de la mitropolitul Gheorghe Movilă, dar nemaiputîndu-se mărturisi din cauza slăbiciunii. Kuehl-

bach era şi el faţă şi dueîndu-i întîi trupul la bisericuţa din Zimmerlehen, îl transportă a doua zi la Bozen, unde-l înmormîntă lîngă doamnă-sa Irina. Pe piatra lui de mor- mînt stau săpate următoarele cuvinte : „Io Petru Voievod din familie regală Corvin a Valahiei, pentru a păstra în fiul său Ştefan credinţa, şi-a părăsit de bună voie întinsul principat, şi învrednicit de ocrotirea casei din Austria, a murit în vîrstă de peste 60 de ani, la 1 iulie 1594".

Ăc-est epitaf, alcătuit fără îndoială de el însuşi, arată lămurit că cea mai mare grijă a anilor din urmă a fost viitorul fiului său Ştefan. Pentru a nu-i pregăti lui un nume rău într-o ţară asuprită de silnice dări, părăsise şchiopul voievod scaunul Moldovei.

De altfel, testamentul său, scris cîteva zile înainte de-a muri, nu cuprinde decît numai dispoziţiuni privitoare la fiul său. Sînt calde rugăminţi adresate boierilor Luca Stroici şi Ieremia Movilă să nu-i lase copilul pe drumuri, să-l scoată din Austria pentru a-l urca în scaunul domnesc al strămoşilor săi.

Boierii, credincioşi, au încercat în tot chipul să ia pe Ştefan Vodă pe lîngă ei. Au pus chiar pe Sigismund, regele Poloniei, şi pe soţia sa, regina Ana, vară primară a împăratului Rudolf al II-a, să ceară ei restituirea tînărului pribeag. însă, împăratul refuză, căci iezuiţii din Tirol sechestraseră pe Ştefan, mai puţin pentru a-i scăpa sufletul de „erezia ortodoxă", cît pentru a pune mîna pe averile lui, care erau încă considerabile. El fu băgat în şcoala iezuiţilor din Innsbruck, unde se făcea mare haz de el ca de un fiu de domn ce era, unde căpăta numai laude pentru ştiinţa lui la învăţătură, pentru buna lui purtare şi pentru înclinarea ce avea (!) de-a trece la catolicism, unde, vîrît într-o congregaţiune religioasă, (Congr. Mariani a tinerimii studioase) fu numit după abia un an „Prefect al Congregaţiei", unde însă, opt ani după moartea tatălui său, îşi dădu şi el duhul, murind acolo, printre străini, de oftică, se pare. Firește, că toată averea lui fu sechestrată de popii catolici, care-şi ajunseră astfel scopul. Printre comorile lui s-au găsit şi tablouri, re- prezentîndu-l pe el copil, pe

el şi pe tatăl său, precum şi pe Vlad Ţepeş, străbunicul lor. Aceste toate se află azi la muzeul Castelului Ambros în Tirol.Fata lui Petru Vodă, Maria Tzigara, retrasă la Veneţia, pierdu în curînd pe soţul ei, şi se mărită în. urmă cu patricianul veneţian Polo Minio. Ea avu copii din amîn- două căsătorii, fete din prima, şi băieţi din a doua. Viaţa acestei domniţe, destul de bine cunoscută prin publicaţiile lui N. Iorga, petrecîndu-se aproape în înLregime **în** străinătate, e mai puţin interesantă pentru noi. Interesant e numai că la moartea ei, în 1620, ea lăsă întreaga ei avere fiilor ce avusese cu Polo Minio, iar fetelor din prima căsătorie, măritate bine de altfel, Ic lăsă uncia un pat şi celeilalte o cămaşă.

Capitolul XII

ULTIMELE DOAMNE DIN VEACUL AL XVI-LEA DOAMNA MARIA LI I IANCU SASU ŞI IDILA ' DIN VENEŢIA

espre Iacob Eraclide zis Despotul, zis seni oi- de Samos şi marchiz de Păros, conte palatin (făcut de Carol Quintul) şi strănepot de zeu (al lui Herculue), am arătat mai sus că se logodise cu domniţa lui Mircea Vodă Ciobanul şi a doamnei Chiajna. Apoi, strieîndu-se această logodnă, el peţi pe principesa Elisabeta, fiica puternicului senior răsăritean Constantin de Ostrog (septembrie 1562), care-i fu refuzată fiindcă avea numai 7 ani. Domnul Moldovei avea vreo 38 şi era grăbit să se însoare. îşi aminti atunci de frumuseţea fetei lui Martin Sborovski, Christiana, pe care o cunoscuse cu 5 ani în urmă în Polonia, şi scrise tatălui ei pentru a cere mîna fetei, care-i fu acordată. Pregătirile nunţii erau destul de înaintate, cînd Despot Vodă fu nevoit să fugă din Iaşi

la Suceava, să se închidă în cetate şi să suporte acolo acel memorabil asediu, la care,
prin trădare, îşi pierdu şi viaţa (1 noiembrie 1563). Logodnica lui se mărită un an mai tîrziu cu Ion Chodkievicz, căpitanul Samogiţei, iar fratele ei, Christofor Sborowsld, fu logodit mai apoi şi el cu o româncă, domniţa lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu. Nici această căsătorie nu avu loc, după cum am arătat mai sus (cap. IX).

Ion Vodă cel Cumplit (1572—74) îşi zicea fiul lui Şte- făniţă cel Tînăr, nepotul lui Bogdan Orbul, strănepotul lui Ştefan cel Mare. Contemporanii lui spuneau despre el că este armean, alţii spuneau că e polon, şi alţii că e rus. Istoriografia modernă admite în genere că era moldovean, fiul lui Ştefăniţă Vodă cu o armeancă, soţia lui Şerbega, armean şi el. Neavind de nicăieri dovada adevăratei lui origini noi înregistrăm părerile emise şi ne mulţumim a spune despre el că în scurta lui domnie de doi ani s-a arătat vrednic de-a fi aşezat de noi în galeria domnilor glorioşi, ba mai mult, îl putem chiar înălţa pe un piedestal deosebit," alături de singurul domn român cu care-l putem compara, domnul Tudor.

Ion Vodă cel Cumplit şi Tudor Vladimirescu au înfăţişat, în trecutul nostru de urîcios despotism şi de apărare a poporului, au reprezentat, zic, ideea democratismului şi a dragostei de cei mici şi slabi.

Voievodul haiduc, astfel ar trebui numit Ion în Istoria Românilor.

Acest prim democrat român cutreierase Europa înainte de a se urca în scaunul Moldovei : Polonia lui Sigismund, Moscova lui Ivan cel Groaznic, Crimeea hanului tătar, Germania lui Maximilian, în a cărui armată slujise, Turcia lui Soliman cel Mare, iar ca pretendent domnesc, fusese în insula Rodos, exil protocolar pentru viitorii domni, în timpul acestor peregrinări, el se însurase la Moscova cu Mafia Rostowska, fata cneazului Rostovului, unul din boierii ţarului Ivan Groaznicul. Avu cu ea şi un fiu, numit Petru. Însă viaţa lui aventuroasă şi dorinţa de-a domni, mînîndu-l mai departe pe căile destinului său, el fu

nevoit să-şi lase soţia şi fiul în Rusia. Ajuns voievod al Moldovei, în 1572, trimise la Moscova pe Isaia, episcopal de Rădăuţi, să-i aducă familia la Iaşi. Află însă prin acesta că Maria şi Petru muriseră amîndoi, de ciumă cam de mai mulţi ani.

El se reînsură atunci, luînd pe-o moldoveancă, Maria, fata unuia din boierii săi Lupea Huru, pîrcălabul Hoti- nului şi a jupînesei sale Armanca. Această nuntă avu loc în postul cel mare al anului 1573. Ţarul Ivan Groaznicul, care aflase de văduvia lui, fără a şti că se reînsurase acum în Moldova, îi trimise în mai 1574, o scrisoare, prin care-i propunea de soţie pe-o rudă de-a sa, fata cneazului Teodor Mstislawski. însă această solie moscovită, află, la sosirea ei în Iaşi, că Ion Vodă nu mai era în viaţă. La Cahul, trădat de Ieremia Golia, viteazul voievod murise în cele mai groaznice chinuri, rupt în bucăţi de cozile a patru cămile.

In timpul acesta, familia lui, adăpostită în cetatea Hotinului, aştepta, înfrigurată, rezultatul bătăliei. Cînd aflară moartea voievodului, luară cu toţii drumul Ca- meniţei, în Polonia. Erau, în convoiul acesta de pribegi, doamna Maria, tatăl ei, pîrcălabul Huru, copiii Lazăr şi Ştefan (probabil fii naturali de-ai domnului) şi şapte boieri moldoveni, cu jupînesele lor Lupea Huru şi fata lui luaseră cu dînşii 27 de care încărcate cu bogăţiile lor. Două sute de călăraşi, trimişi de nobilul Iaslowiecki, veniră întru întîmpinarca convoiului, chipurile spre a-l escorta pînă la cetatea Iaslowiecki. Însă, cum făcură, cum dreseră, întreaga avere din cele 27 de care încăpu pe mîinile magnaţilor poloni. în zadar cerură păgubiţii banii şi sculele înapoi, în zadar interveni marele vizir din Stambul, ba pînă chiar şi sultanul, care, firește, nu de dragul doamnei lui Ion Vodă cereau aurul acela. Polonii răspunseră că regele Henric al III-lea, plecînd în Franţa, îl luase cu el. Iar familia lui Ion cel Cumplit, în cumplită mizerie rămase să-şi ducă zilele printre străini.

Doamna Maria, întoarsă mai tîrziu în Moldova, se călugări, luînd numele de Teofana, iar fii ei, Lazăr şi Ştefan, cînd se făcură mari, cercară să capete scaunul Moldovei, cerşind ajutoare pe la curţile apusului. Dar

soarta nu le-a fost prielnică. Au rămas amîndoi, pînă la moarte, pretendenţi domneşti.

Din punct de vedere cronologic, ar urma rîndul lui Iancu Sasu ; îl. lăsăm totuşi mai la urmă, avînd despre doamna lui ştiri mai multe şi mai interesante, care trebuiesc arătate

.Despre Aron Vodă spuneau contemporanii că era evreu — Solomon Tedeschi, — ceea ce, poate, înseamnă că era fiu natural al vreunuia din voievozii ftoştri cu o evreică. Ca pretendent domnesc se însura la Constantinopol cu una din fetele lui Andronic Cantacuzino. Pe cealaltă fată a lui Andronic o ţinea tot un domn român, Ştefan Surdu.

După un domn armean, după un domn sas, după un domn evreu, urmează în scaunul Moldovei un domn ţigan. Răzvan Vodă. Şi el probabil, ca şi ceilalţi, era fiu natural al vreunui domn moldovean, a cărui mamă numai o fi fost ţigancă. De altfel, asupra originei nu mai există controversă. N. Iorga a descoperit o scrisoare de-a lui Mihai Viteazul, în care eroul nostru, vorbind de Ştefan Răzvan, îl arată ca pe un fost slujitor de-al său, fiul unei roabe ţigănci, căruia, dîndu-i 6000 de galbeni pentru a-i duce la Stambul el şi i-a însuşit, fugind cu banii în Uga- ria.Devenind omul lui Sigismund Bathory, a intrat în Iaşi ca şef al gărzii ungureşti şi, în 1595, detronînd pe Aron Vodă cu sprijinul acestci gărzi, îi luă locul în scaunul Moldovei.

Domnia lui a fost scurtă, iar în analele noastre n-a rămas urma numelui vreunei doamne. Vidra, celebra Vidră, e o poetică şi frumoasă plăsmuire a lui Bogdan Petriccicu Hasdeu.

II

Printre numeroasele aventuri ale lui Petru Rareş, una din cele mai cunoscute e legătura pe care o întreţinea domnul în Ardeal, unde soarta armelor îl făcu să petreacă o bună parte din anii domniei lui.

Weiss Iorg, curelar în Braşov, avea o nevastă frumoasă, o săsoaică ca şi el, Ecaterina. Petru Vodă, care se pricepea să dibuiască nevestele nostime, puse ochii pe Ecaterina şi cum era domn şi învingător — de ! — i-a făcut şi un copil, Iancu, care fu însemnat pe corp, după cum se însemnau toţi feciorii de voievozi pentru a fi cunoscuţi mai tîrziu, că sînt fii de domn .[31]

Cînd, făcîndu-se mare, descoperi tînărul sas, care se credea fecior de cizmar, că e os din osul domnului Moldovei, îşi luă rămas bun de la ai săi şi

porni la Stambul să-şi încerce norocul, ca atîţia alţii. De acolo fu trimis în exil la Rodos, dovadă că turcii îi recunoscură calitatea de „pretendent legitim", căci numai acei ce aveau sorţi de-a izbuti erau exilaţi în frumoasa insulă mediteraneană. A pune întrebarea ce legătură era între Rodos şi scaunele din Bucureşti şi din Iaşi e o zădărnicie. Trebuie acceptat faptul aşa cum este.

Norocul lui Iancu a fost că altă exilată, vestita doamnă Chiajna, îşi ducea pe atunci amărîtele zile la Alep, oraş din Asia Mică, nu departe de Rodos. Chiajna era, după cum ştim, fata lui Petru Rare.ş, Cu toate necazurile ei, cînd află ea că un frate, pe care nu-l cunoştea, se afla pribeag în apropiere, se puse pe lucru pentru a-l cunoaşte, pentru a-l proteja, pentru a-l însura. în Rodos trăia pe atunci o ramură a Paleologilor, coborîtori din împăraţii Bizanţului. Cum Iancu era fiu de domn, şi desigur că acolo nu putea şti nimeni că era odraslă nelegitimă, cum de la o zi la alta, putea ajunge el însuşi domn, unul din Paleologii aceia îi dete în căsătorie pe fata lui, Maria. După acest prim succes al Chiajnei, urmă al doilea. Cîţiva ani mai tîrziu, după cum ştim, soarta Mircioaiei se schimbase prin căsătoria ce făcu fata ei cu fiul sultanului, Murad, sandgeacul Magneziei. Feciorii ei se turciseră, nemaiavînd astfel putinţa de-a rivni la scaunele ţărilor dunărene, aşa încît neastîmpărata Chiajna nu avu odihnă pînă nu smulse de la ginerele ei promisiunea că de va ajunge sultan, va trimite pe fratele ei Iancu, domn în Muntenia sau în Moldova. Şi în adevăr, în 1574, Murad ajunse a fi padişahul otomanilor, iar în 1579 Iancu zis Sasul, fu trimis domn în Moldova. La sfîrşitul lui decembrie a acelui an intra în Iaşi noua familie domnească : Iancu Vodă, doamna Maria Paleologa, coconul Bogdan, şi patru domniţe. Un fiu mai mare rămase zălog la Constantinopol.

După o neînsemnată domnie de trei ani, Iancu Sasu fu mazilit în urma cererii regelui Poloniei, Ştefan Bat- hori, al cărui sol fusese oprit de domnul Moldovei şi scrisorile ce ducea la Poartă, confiscate. Pentru a nu încăpea în mîna turcilor, care prea prinseseră obiceiul să turcească pe mazili sau să le taie capetele, Iancu

Vodă încercă să fugă, prin Polonia, în Germania. Averea pe care o adunase era frumușică pentru fiul Caterinei Weiss, curelăreasa din Brașov. Convoiul care ducea domneasca familie pribeagă — Iancu, Maria, Bogdan și fetele — era compus din o sută de care, din care 40 încărcate cu aur. Faţă de cele 27 numai ale văduvei lui Ion cel Cumplit, averea acestui domn însemna ceva.

Dar a ieși din țară cu atari bogății, era, pe vremurile acelea, un lucru periculos, și în deosebi a străbate cu ele Polonia, unde Iancu era privit ca un trădător. Ajuns la Sniatyn (5 septembrie 1582), autoritățile prind de veste și-i dau ordin să rămînă acolo, pînă va fi înștiințat regele despre trecerea lui. Presimțind ce înseamnă o astfel de poruncă, el caută să scape prin fugă. Urmărit, după multe peripeții, e prins în creierii munților și dus cu de-a sila la Lemberg. Sosește acolo — prizonier — străbătînd străzile cu alai domnesc și, în aparență cel puțin, nepăsător sau inconștient. Două sute de călăreți moldoveni întovărășeau careta, în care, împreună cu doamna și copiii, foarte scump și domnește îmbrăcat, zăcea vodă bolnav de podagră, zimbind mereu unei lumi de pe stradă, care-l găsea „om blînd și cu fața cinstită".

In seara însă a aceleiași zile, Vodă Iancu Sasu nu mai zîmbea. Despărțit de nevastă și de copii, cu averile confiscate, el fu aruncat la închisoare, în citadela de jos a orașului. Cîteva zile mai tîrziu, un preot franciscan intră în carcera lui, încercînd să-l convertească la catolicism. Convins luteran de cînd își deschisese ochii la Brașov, Iancu Sasu refuză să se lepede de credința lui. Mîhnit de-a nu fi putut scăpa un suflet de chinurile iadului, popa se retrase, lăsînd să intre în locu-i la Iancu Vodă oamenii regelui, care-i fac citirea înaltului act de acuzație : corespondență polonă interceptată, atîtarea turcilor împotriva leșilor și cîte și mai multe, în capătul cărora venea sentința — moartea !

Sîngele Ecaterinei Weiss fu mai tare decît al lui Ștefan cel Marc. Iancu se apăra, se văita, căuta a se dezvinovăți Nimic nu ajută. Fără nici o zăbavă, el fu ridicat din închisoare. Bolnav cum era, plecă spre locul supliciului, sprijinindu-se de doi călugări franciscani. 11 duseră în piața publică a Lwowului, și-l aruncară pe un

eşafod ce se făcuse în faţa catedralei, unde, înnebunit de spaimă, bietul olog dădu cu ochii de un gîde care ţinea'în mînă D spadă ridicată. Căzu în genunchi, rugîndu-se să lie iertat ; pînă şi de gîde se ruga. Poporul, adunat acolo, plîngea. Şi deodată, pe neaşteptate, pe cînd el încă se ruga, zvup. sabia îi retează capul (28 septembrie 1582). Corpul, ridicat de popi, fu dat doamnei lui, „care-l plînse trei zile" şi-n semn de doliu îşi tăie părul. În ziua a 4-a, ridicat de ciocli şi însoţit de bocete „pe românește", fu adus în catedrala Lwowului, unde fu astrueat. Astăzi oasele lui nu se mai află acolo, căci în 1817 au fost scoase toate ciolanele morţilor din biserică şi aruncate într-o groapă comună, în afară de oraş !

În timpul acesta, la Constantinopol, fiul mai mare, care rămase zălog la turci, fu închis la Edi Cule, şi apoi omorît şi el[3a]-.

Înainte de a lua pe Iancu Sasu, doamna Maria mai fusese măritată în Rodos cu un grec, de la care avusese doi copii, un fiu Filip şi o fată Chrysafina. Era deci acum nevoită să îngrijească în străinătatea accea de toţi copiii ei, doi din prima căsnicie şi cinci din a doua : Bogdan, Elena, Chiajna, Despina şi Voica. Magnaţii poloni, după ce o despuiară de averile soţului, cereau acum regelui să fie trimisă cu toţi copiii ei la Stambul, adică la o moarte sigură. I s-a făcut regelui, nu ştiu cum, milă de ea şi **a** ţinut-o în Polonia, dîndu-i acolo cîteva moşii, să aibă cu ce se hrăni, precum şi o pensie frumuşică, 12.000 zloţi pe an. Dar cu şapte copii în spinare nu era lucru uşor, şi apoi, pentru moşiile ce i se dăruiseră, intră în nesfîrşite procese. Doamna Maria, înconjurată de altfel de mulţi greci de-ai ei, rude şi prieteni, (avea o curte compusă din treizeci persoane) se apucă, împreună cu aceştia, să facă comerţ. Aşa îşi duse ea zilele pînă îşi văzu copiii mari. în 1593, după ce isprăvi în sfîrşit toate procesele şi după ce-şi măritase trei fete şi încă bine (Poniatowski şi Ca- tacalo) îşi luă cei trei copii ce-i rămîneau şi porni în apus, să ceară, ca toţi pribegii înaintea ei, sprijinul vreu- unui rege sau vreunui împărat pentru căpătarea „drepturilor legitime la domnia Moldovei" ale fiului ei BogdanLa 21 martie o aflăm în Austria, la Neustadt, la arhiducele Maximilian, care cu o scrisoare de caldă reco- mandaţie o trimite la dogele Veneţiei. Acolo, doamna îşi mărită pe una din fete cu un patrician de-al republicii, Giovanni Zâne. Cu ajutorul lui, capătă de la o bancă un împrumut; făgăduieli multe avea din toate părţile, însă un ajutor efectiv de nicăieri nu venea. Se hotărăşte atunci să apuce calea cea mai sănătoasă, periculoasă uneori, însă singura care putea duce la domnia Moldovei, calea Stambulului. Plecă cu fata ei acolo, cea nemăritată, lăsînd pe Bogdan la Veneţia, pînă o netezi ea greutăţile la Poartă. Prin legăturile ce avea eu grecii din Constantinopol, ea reuşi să capete sprijinul vizirului Ferhat, aşa încît, după scurtă vreme, trimise la Veneţia după fiul ei.

Ajuns la Constantinopol, Bogdan fu numit domn al Munteniei, sprijinit de Ferhat, pe cînd Radu Mihnea, venit şi el tot din Veneţia, şi sprijinit de Sinan Paşa, fu trimis în Moldova. Domnişorii noştri crescuţi prin străinătăţi, habar n-aveau că dincolo de Dunăre domnea un om care nu ştia de frica nimănui : Mihai Viteazul. Armata de turci, pornită să-i puie în scaun, fu zdrobită şi risipită de ostaşii voievodului Ţării Româneşti, care-i fugări dincolo de Rusciuc.

întors la Stambul, Bogdan trăi zile de amară decepţie şi în fiece clipă mama lui tremura din pricina nesiguranţei ce avea de a-l mai putea păstra în viaţă. Ba unii, ba alţii, duşmanii lui căutau să-l omoare, sau cel puţin să-l însemne 'şi să-l exileze. În sfîrşit, marele vizir Ibrahim, sedus de frumuseţea lui, îl luă sub aripa-i ocrotitoare, ţinîndu-l în palatul său de pe Bosfor, ca paj sau nu se ştie de ce. După destituirea acestui vizir» tînărul Bogdan, pentru a-şi salva zilele, se ascunse în casa baiului Veneţiei. Ura duşmanilor săi urmaritidu-i însă şi aici, doamna Maria, care nu mai avea odihnă de grija fiu-său, închipui o păcăleală demnă de urmaşa Paleologilor. Răspîndi vestea că sultanul îl condamnase la moarte şi luînd trupul unui criminal spînzurat pe care-l trecu drept Bogdan Muşat, îl îngropa cu cinste şi cu bocete în curtea unei bisc-rici greceşti din Constantinopol. Iar pe fiul ei îl trimise, în cea mai mare taină, din nou la Veneţia, ia cumnatul său, Giovani Zâne, pînă s-or mai linişti lucrurile şi l-o putea duce din nou la Stambul pentru a-l face domn.

Sosit la Veneţia, tînărul şi frumosul Bogdan avu una din acele aventuri, care pun o rază de soare peste moho- rîtele pagini ale istoriei.

Patricienii republicii erau obişnuiţi, de mulţi ani acum, cu pribegi de pe la noi. De la strălucita recepţie ce se făcuse lui Petru Cercel, pînă la îngăduitoarea primire ce i se făcuse lui Bogdan, mulţi Basarabi şi Muşatini se rătăciseră pe malul Adriaticei, plimbîndu-şi uritul în gondolele Veneţiei, sau urcînd scara de marmoră a Palatului Dogilor spre a cere ajutoare. De altfel, de mai multe decenii, veneţienii cunoşteau bine

pe romîni, prin căsătoriile ce avuseseră loc între patricienii lor şi fete din casele noastre domnitoare.

Sora doamnei Ecaterina a lui Alexandru Vodă Mircea, Mărioara Vallarga, fusese măritată cu Fabrizio Adorno, din familia dogilor genovezi, Stabiliţi la Veneţia, ei au trăit acolo conform rangului lor, iar cînd rămase văduvă, Mărioara Adorno se retrase la Murano şi trăi acolo foarte bătrînă, cunoscută de toată lumea. Fata lui Petru Şchiopul, Maria (văduva lui Zotu Tzigara). se mărită şi ea în Veneţia cu Paulo Minio, iar copiii ei tot acolo s-au căsătorit.

Acum de curînd, fiica lui Iancu Sasu luase pe Giovani Zâne, unul din marii patricieni ai republicii. Sîngele ve- neţienilor amestecîndu-se cu cel românesc al Basarabilor şi al Muşatinilor, pribegii noştri domni, sau domnişori nu se mai simţeau străini printre patricienii republicii.

Bogdan, cumnatul lui Zâne, sosit pentru a doua oară la Veneţia, în anul 1599, trăi acolo viaţa de lux şi de petreceri a acestui oraş care era încă pe atunci cel mai stră-' lucit din Europa. Serbări, baluri, mascarade, se urmau zilnic în timpul carnavalului, iar din tinereţea de aur a societăţii veneţiene făcea parte şi frumosul principe moldovean. Mergînd într-o dimineaţă la slujba din San Marco sau din altă biserică, el găsi acolo pe călugăriţele mînăstirii Corpus Domini. Una din ele, foarte tînără şi foc de frumoasă, atrase în deosebi luarea lui aminte.

Secolul al XVI-lea era romantic prin excelenţă. A merge zăngănindu-şi spada pe urmele unei iubite şi s cinta mascat din mandolină scara sub balcoane, era un lucru pe carc un tînăr la modă dacă nu-l făcea, n-avea ce căuta în Veneţia. Cu atît mai romanţios dacă iubita e călugăriţă. Însă ferestrele mînăstirii rămîneau închise c-înd făcea Bogdan serenade. Tînărul fu nevoit să-şi schimbe tactica. Prin spioni plătiţi, o puse în urmărire, aflînd în curînd că fetiţa pe care o chema Elena, era orfană, crescută de maici, şi încă necălugărită. Bun şi atît, ba chiar minunat. Pentru a face fratelui ei pe plac, signora Despina Zâne, intrînd şi ea în complot, trimise

la stareţa mînăstirii cu rugămintea să se osteneasc㠄 pînă la dînsa, şi să-i aducă şi pe sora Elena, căci are să le comunice ceva. În palatul lui Giovanni Zâne se întîlniră peste cîteva zile, Bogdan, sora şi cumnatul lui, maica Honorina şi Elena. Tînăra Elena îşi spuse povestea fără fraze, fără păreri de rău. Cînd era copilă trăia la părinţii ei, într-o casă mare pe malul unei ape. Multe îi rămăsese în minte din vremurile acele, dar nu-şi mai amintea nici numele oraşului, nici al părinţilor. Apoi, dusă o dată cu barca la plimbare pe o mare,, care i-ar fi zis Marmara, nişte oameni răi, corsari, au răpit-o şi au dus-o, aşa, în multe locuri, pînă au ajuns la Veneţia. Aici a fost răscumpărată din fondul de binefaceri al republicii, botezată, şi dată în îngrijirea călugăriţei Honorina, buna ei mamă pe care o iubeşte, după dumnezeu, cel mai mult din toate fiinţele din lume.

Romanţa se transformă în roman, cu atît mai pasionant, cu cît Bogdan identifică îndată pe tînăra soră Elena. Era Fatme, fiica lui Iusuf Bey din Constantinopol, răpită de corsari cu cîţiva ani în urmă. O recunoştea de altfel acum şi după un portret ce văzuse el în casa lui Iusuf, un medalion pictat de-un meşter italian. Şi atunci, din vorbă în vorbă, din amintire în amintire, restabiliră tot trecutul fetei, iar cînd plecară maica şi sora din casa patriciului Zâne, nu mai era, se zice, numai inima lui Bogdan robită.

Bogdan scrise pe dată maicii sale, doamna Maria, că a găsit în Veneţia pe fata lui Iusuf Bey, că e frumoasă, că o iubeşte, şi c-o vrea de nevastă. Doamna Maria înnebuni de bucurie, că i se arătau, prin această alianţă, noi nădejdi de a-şi împlini scopul, dorita domnie a Munteniei pentru îiul ei. Alergă la Iusuf să-i dea vestea cea bună. Acesta, un renegat italian, pe care-l chemase Cia- vatelli, se sfătui cu cumnatul său Omer Aga, şeful seraiului, şi hotărîră amîndoi că este bine şi cu cale să se facă această căsătorie. Scrise deci Iusuf lui Bogdan că-i dă binecuvîntarea lui, însă mai are nevoie şi de încuviinţarea dogelui pentru a scoate fata din mînăstire.

Lucrul acesta părea lui Bogdan cel mai uşor din lume. Avea doar pe cumnatul său şi avea prieteni destui pentru a pune pentru el o vorbă bună pe lîngă dogele Veneţiei. Însă iată, nu a fost uşor. Se vede treaba că frumuseţea Elenei mai încîntase şi pe alţi tineri cu sîngele cloco- tindu-le în vine. în tot cazul, unul din ei îşi puse în gînd să nu o lase, în ruptul capului, pradă în mîinile lui Bogdan. Şi cum pe tînărul acesta îl chema Giovanelli Sforza, din familia ducală milaneză, rivalitatea era periculoasă, în adevăr, nu numai prin influenţa lui, ci prin intrigi, prin pîri mincinoase, el periclită cauza moldoveanului nostru. Se apucă să răspîndească zvonul în Veneţia că Bogdan e turc, şi că vrea s-o ia pe Elena numai pentru a răpi un suflet creştinătăţii. În catolica Veneţie afacerea făcu senzaţie. Mai rău decît atît, ştirea pătrunse înlăun- Lrul zidurilor mînăstirii. Maicile, scandalizate, opriră pe sora Elena de a mai ieşi din chilia ei, şi bieţii copii nu se mai puteau vedea.

În zadar fu toată corespondenţa care' urmă între Stambul şi Veneţia. În zadar mărturisea Capello, fostul bail al republicii la Constantinopol, că Bogdan e „chiris- tianissimo", că-l ţinuse doar doi ani ascuns în casa lui pentru a-l apăra împotriva turcilor. În zadar scria Gra- denigo, actualul bail, că de n-ar fi Bogdan creştin n-ar putea pretinde la tronul Moldovei. în zadar Omer Aga scria el însuşi dogelui, şi în zadar se ruga Bogdan să fie lăsată Elena în casa lui Zâne, căci nu o va lua de nevastă decît după ce-şi va redobîndi tronul Moldovei, dovedind prin aceasta că e creştin adevărat, el „clironomis tis Bogdanias".Dogele nu voi să audă şi nu voi să creadă. Drept răspuns la toate aceste cereri, senatul veneţian, în decembrie 1599, constata oficial că nu mai are mînăstirea Corpus Domini nici o fată cu numele de Elena, ci numai o pocăită Deodata (dată lui dumnezeu). La 15 ale aceleiaşi luni, sora Deodata scria tatălui ei Iusuf Bey, pentru a-i arăta hotărirea ce luase de a se călugări, bles- temîndu-l că-şi renegase credinţa. Iar lui Bogdan i-ar ii dus o călugăriţă pe ascuns, — afirmă V. A. Ureche — o scrisoare cu următorul conţinut : „Uită-mă. Acest păr este din acel adus jertfă la altar de Elena ta".

Se vede că doamna Maria, căreia îi mergeau toate anapoda, nu voi să se lase bătută, stăruind încă prin bail, prin Iusuf, prin Omer Aga, să fie scoasă fata din mînăs- tire, căci la 7 aprilie 1600 consilierii republicii (printre care aflăm pe un Thiepolo, pe un Dañado, pe un Memmo şi pe Mattio Zâne) scriau din nou baiului din Constan- tinopol că, „drept răspuns la intervenţia ce-ai făcut după stăruinţa lui Omer Aga în favoarea căsătoriei nepoatei lui cu voievodul Bogdăniei, vă spunem că ne displace a nu-i putea satisface dorinţa, fiindcă fetiţa s-a călugărit în mînăstirea Corpus'Domini „e non e piu possible cha lei esca di lâ".

Bogdan se întoarse la mama lui, în Stambul. Ani de-a rîndul, pentru a uita poate pe Fatma-Elena-Deodata, urmăreşte cu îndărătnicie o domnie pe care n-o poate căpăta. în Constantinopol, doamna Maria îl ascunde cum poate, pe la ambasadorii puterilor europene, pe la prieteni creştini şi turci. Apoi îşi ia odrasla şi porneşte din nou în lume, cutreierînd Europa în căutarea unui sprijin. O găsim, împreună cu Bogdan, de două ori la Londra, la regina Elisabeta (1601) şi la regele Iacob (1608), la Berlin la electorul de Brandenburg (1607), la Viena, în Flandra, în Saxonia, apoi din nou la Veneţia. în timpul acestor peregrinări, doamna Maria moare — poate la Lemberg unde pare a se fi întors. Surorile lui Bogdan, afară de Voica, muriseră şi ele. Rămas singur în viaţă, el se întoarse din nou la Constantinopol, însă, după trei ani de zbucium zadarnic — văzînd în 1611 prăbuşindu-se dinastia Movileştilor, fără ca el să poată căpăta scaunul Moldovei, — se hotărî, în disperarea lui, să facă ceea ce Sforza la Veneţia spusese că făcuse de mult.

Pe cînd, în fruntea alaiului său, sultanul Ahmed I trecea pe străzile Stambulului pentru a merge la Esl\i-S:?răi,
Bogdan se aruncă la picioarele padişahului, cerînd să fie turcit.

Numit paşă de Pristina şi apoi de Brussa, în Asia Mică, el mai visa încă unirea Moldovei cu a Munteniei,

transformate în paşalîc turcesc, sub ocîrmuirea lui, firește.

Musulmanul Ahmed, cu sînge muşatin şi paleolog, muri acolo, în legea lui cea nouă, cu toate visele lui de dragoste şi de mărire înăbuşite sub greuatea turbanului şi sub al soartei nenoroc

.Capitolul XIII FAMILIA LUI MIHAI VITEAZUL

recum orice francez cunoaşte pe de rost începutul lui Tclémaque al lui Fénelon fiindcă trece drept un model de stil : ,,Ca- lypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse. Dans sa douleur elle se trouvait malheureuse d'être immortelle, etc.", astfel orice român ar trebui să ştie pe dinafară începutul istoriei lui Mihai. Viteazul, de Bălcescu, fiindcă e un model şi de limbă şi de frumoase simţăminte româneşti : ,.Deschid sfînta carte, unde stă scris gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei cîteva pagini din viaţa eroică a părinţilor lor. Voi arăta, acele lupte uriaşe pentru libertate şi unitatea naţională, cu care românii, sub povaţa celui mai vestit

şi mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea ş.c.l.".

Din nefericire, doamnele şi domniţele române din acea epocă n-au lăsat în amintirea posterităţii decît şterse icoane de femei, care nu s-au învrednicit să fie la înălţimea glorioasei epopei trăită atunci pe neamul nostru. Sufletul femeii române a fost înfăţişat pe acele vremuri de jupînesele războinicilor boieri, nu de domniţele pe care soarta le aşezase pe o treaptă, de pe care ar fi avut putinţa, de s-ar fi priceput, să strălucească alături de marele voievod.

Vom desprinde totuşi din trecut chipurile lor, căci ele au alcătuit elementul feminin, care a avut, în măsura puterilor lui, înrîurirea asupra celui mai mare erou al istoriei noastre. Oricum ar fi fost ele, au fost totuşi femeile din viaţa eroului : mama, nevasta, fiica, ibovnicele lui BVJihai!
i S-a spus despre mama lui Mihai Viteazul c-a fost Cantacuzinească, sora lui Ion şi a lui Mihai Saitanoglu. E o eroare, provenită din faptul că fratele ei, Iane — sau Ion — fusese ban al Craiovei, cum fusese, cam în acelaşi timp, şi Ion Cantacuzino. Istoriografia modernă a dovedit azi că banul Iane e altul decît banul Ion, după cum vom arăta mai jos.

Deocamdată să ne întoarcem la tatăl lui Mihai, Pă- traşcu Vodă cel Bun, fiu el însuşi al lui Radu Paisie (mort în exil la Alexandria, în Egipt) şi al doamnei Stana[34].

Soţia lui Pătraşcu — singura lui soţie — doamna Voica era probabil fata lui Balea, paharnicul din Ruşi, din neamul boierilor de la Slătioara, înrudită cu boierii Băleni. Singura fată a lui Pătraşcu şi a doamnei Voica a

fost domniţa Maria, pe care, în 1557, o măritară cu logofătul Radu din Drăgoeşti, de viţă basarabă şi el. Radu Bidiviul, unul din eroii cronicilor noastre, a fost pare-se, fiul lor.

Ceilalţi copii ai lui Pătraşcu, Petru şi Mihai — Petru zis Cercel, şi Mihai, supranumit Viteazul — erau nelegitimi şi anume, cel dintîi avea de mamă pe Stana (care pare, aproape cu siguranţă, a nu fi fost măritată cu Pătraşcu), iar cel de al doilea, o ştim cu toţii, pe Tudora

Blîndul domn Pătraşcu, supranumit cel Bun, care în viaţa lui n-a făcut să curgă o picătură de sînge omenesc, a ştiut în schimb să facă pe nevastă-sa să verse amare lacrimi din pricina nenumăratelor sale abateri de ia datoria conjugală. Pe Tudora, frumoasa crîşmăriţă, o descoperi abia tîrziu, nu se ştie prin ce întîmplare. Însă cum se apropie de ea, o luă, pare-se, cu sine la curte, sub ochii amărîtei doamne Voica.

Şi aşadar, am spus-o, Tudora fusese crîşmăriţă, ceea ce, departe de a-l scădea, il înalţă parcă pe Mihai şi mai mult în ochii noştri.

Filitti a dovedit logic şi documentar că Tudora era sora unuia Iane, grec din Pera, care n-avea nimic de împărţit cu Ion Cantacuzino, fratele Şaitanoglului (fostul mire păcălit al fetei doamnei Chiajna), cu care n-a fost confundat decît fiindcă amîndoi Iani fuseseră, scurtă vreme, bani ai Craiovei.

Acest Iani, originar din Epir, din oraşul Zagori, era un biet negustor sărac, care-şi făcea comerţul cînd prin ţările noastre, cînd prin Stambul sau Adrianopol, ducînd poate pe frumoasa lui soră după el, pînă într-o zi, norocul său şi al ţării vru ca Pătraşcu să întîlnească pe Tudora, poate chiar în circiuma ei, să se îndrăgostească de farmecele fetei şi s-o ia ţiitoare. Deşi documentele nu ne-o spun, e de bănuit că de atunci începură şi pentru jupî- nul Iane din Zagori zile mai liniştite, începutul carierei lui de boier.

însă scurtă vreme după aceea, o dramă neaşteptată răsturnă toate planurile grecului şi ale surorii lui, poto- lindu-le ambiţiile, pe-o vreme cel puţin.

în seara a doua de Crăciun a anului 1557, cînd de sfintele sărbători se gătea curtea să meargă la

biserică, deodată răsună vestea în palatul Tîrgoviştei că vodă îşi dă duhul. Toate îngrijirile fură zadarnice ; voievodul Pătraşcu Basarab muri. Muri otrăvit de vornicul Socol, în care îşi pusese el toată încrederea, dar care, ticălos, de mult pîn- dea momentul de a-şi omorî binefăcătorul pentru a-i lua locul în scaunul ţării.

A treia zi, Pătraşcu cel Bun fu îngropat, cu alaiul domnesc cuvenit, la mînăstirea Dealului, ctitoria tatălui său. (El domnise numai patru ani). Vornicul Socol, de la sine putere, ajutat de cîţiva oameni de-ai lui, luă coroana care nu i se cuvenea, şi pe care, de altfel, nici o lună n-a putut-o păstra, căci Mircea Ciobanul veni din Stambul cu o oaste turcească şi—l alungă din scaun.

Doamna Voica se retrase la o moşie în munţi, poate la Drăgoeşti, la fata ei Maria. Mulţi ani mai tîrziu o în- tîlnim încă în viaţă, dueîndu-şi cu greu amăriţele zile de văduvie. Iar Tudora, c-o fi fost sau n-o fi fost de faţă la moartea iubitului ei, îşi luă lumea în cap şi sărăcia de coadă şi porni iar prin ţară... Ceea ce nu putem încă şti, e dacă în seara aceea, Mihai era sau nu născut. în tot cazul el putea avea abia cîteva luni, sau se născu cîteva săptămîni mai tîrziu, fiind astfel nu numai copil natural, ci şi copil postum al otrăvitului voievod.

Multă vreme nu se mai ştiu nimic de această familie de rătăcitori, jupînul Iane, sora lui, Tudora, şi micuţul Mihai, crescut de mamă şi de unchi în perfectă cunoştinţă a obîrşiei lui şi nădejdea de a face din el eîndva domnul Ţării Româneşti. Că va fi şi al Moldovei şi al Ardealului, atît de departe n-or fi mers visurile bietei Tudora.

Ziceau contemporanii lui Mihai Viteazul că în tinereţe ar fi făcut şi el negoţ, împreună cu unchiul său, prin ţară pe la noi, prin Moldova şi prin Stambul. S-o fi îmbogăţit Iane pe acolo, căci îl vedem peste vreo douăzeci şi cinci de ani — în 1582 — cu destulă vază pe lîngă cei mari, pentru a veni din Constantinopol la Iaşi, împreună cu Petru Şchiopul, în a doua domnie a acestuia. Ba chiar îndată e şi făcut vel vistier şi o dată cu această înălţare la marile boierii, îl aflăm şi pe Mihai ajungînd, în Oltenia, prin mijlocirea unchiului său, ban de Severin (1583).

în acelaşi an, Mihai, care avea atunci douăzeci şi şapte de ani, se însură cu Stanca, nepoata lui Dobromir, marele ban al Craiovei. Pe urmă îi vedem mereu înălţîndu-se în rang, pe Mihai stolnic, postelnic, şi chiar mare ban al Craiovei (1592), iar pe Iane, mare ban şi el, şi mai tîrziu capuchihae la Constantinopol. În această din urmă calitate, om foarte influent acuma, bătrînul Iane făcu ce făcu şi parveni, prin stăruinţele lui, să-şi trimită nepotul domn îti. scaunul strămoşilor săi.

Iat-o deci acum pe fosta crîşmăriţă nu numai mamă de domn, dar intitulîndu-se chiar „doamnă", doamna Tudora. însă în timpul acestei vijelioase domnii, inima ei de mamă accelerat trebuie să fi bătut de frica pericolelor la care zilnic se expunea eroul nostru naţional, care pentru ea nu era dec-ît un copil, fiul ei, pe care poate uneori i-ar fi plăcut mai bine să-l vadă încă mic, strîns în sărăcie la sîn, decît viteaz ostaş, mereu în gura tunului.

Că aceste trebuie să-i fi fost simţămintele, că doamna Tudora nu era frămîntată din aluatul acelor femei cu suflete tari care au caracterizat pe jupînesele veacului al

XVI-a, că n-avea firea
crudă a Chiajnei, firea
ambiţioasă a
Ecaterinei, sau firea
Simei stolnicesei
Buzescu o dove

-Doamna Slanca, soţia lui Mihai Viteazul, cu ţiul Nicolae. Frescă din biserica mănăstirii Căluiu jud. Olt.

125deşte faptul că ea, scurtă vreme după urcarea în scaun a fiului ei, se retrase la mînăstire, călugărindu-se. îşi schimbă numele din doamna Tudora în monaba Teofana, smerită călugăriţă în mînăstirea Coziei, frumoasa ctitorie de pe malul Oltului a lui Mircea Basarab cel Bătrîn. Ea a fost înainte de toate femeie şi mamă. Femeia care a păcătuit, mama care a iubit şi călugăriţa care s-a pocăit. Aici, la Cozia, va afla ea, în tihna retrasei mînăstiri, moartea prematură a fiului ei... Dar n-am ajùns încă acolo.

Să ne întoarcem la Mihai, urcat pe scaunul Ţării Româneşti în 1593, făeînd, prin acest fapt, din jupîneasa Stanca o doamnă. Prin mama ei Neacşa, Stanca era nepoata marelui ban Dobromir al Graiovei şi a logofătului Gheorghe din Corbi. înrudit era de altfel, cu cei mai mari boieri ai ţării, însă cu toată osteneala biografilor nu s-a putut stabili cu siguranţă pînă azi cine anume a fost tatăl ei. C-o fi fost Radu, logofătul din Drăgoeşti, cum spune Ionescu Gion şi Alexandru Stefulescu, sau c-o fi fost ea, cum s-a mai spus, Creţulească sau Corbeancă, nu putem desluşi [36]. Şi de altfel, cît de interesantă ar fi pentru specialişti, chestiunea în sine nu are o prea mare însemnătate. Important pentru noi, care vrem să culegem nota sufletească a domniţelor de odinioară, e că doamna Stanca a lui Mihai Viteazu nu poate să fi fost o femeie fericită. Căci, oricît am vrea să ne transportăm în mentalitatea acelor vremi, oricît am dori ca femeile acele să fi avut suflete de oţel şi inimi împietrite de dureri, şi caractere modulate după obiceiul pămîntului, nu putem crede că jupî- nesele şi doamnele române vedeau cu inimă bună pe bărbaţii lor stînd mai mult în lagăre decrt în iatacuri, şi c-înd se întorceau acasă, .mai mult în iatacurile ţiitoarelor decît în ale lor. Iar Mihai Viteazul a fost în această privinţă un soţ crud, om cârc nu şi-a cruţat nevasta, care o punea faţă în faţă -cu ibovnicele lui, cărora uneori le dădea pasul înaintea doamnei, despot în viaţa privată cum era în cea

publică, în felul regilor de mai tîrziu ai Franţei cu multe Lavallière şi multe Pompadoure.

Una din cele mai cunoscute ibovnice de-.ale lui a fost Tudora din Tîrşor, cu care el avu o fată, Marula, măritată mai apoi cu unul din cei mai mari boieri ai ţării, clucerul Socol Cornăţeanu.

Mai puţin cunoscută astăzi, cea mai mare favorită- a domnului şi pe care a iubit-o cel mai mult, a fost Velica,, doamna Velica, cum îşi spunea ea, vom vedea de ce. Această femeie era măritată eu un italian, Fabio Genga,; favorit de-al lui Bathory, şi era fata logofătului Ion din Piteşti şi a domniţei Stana, fiica lui. Mircea Ciobanul şi. a doamnei Chiajna[37]. Velica era deci pi-în mamă-sa din sîngele domnilor Munteniei şi al Moldovei, basarabă şi muşatină, os din osul lui Vlad Ţepeş şi al lui Ştefan cel Mare. Tatăl ei, logofătul Ion, după moartea socrului său Mircea Vodă Ciobanul (1559), se retrăsese în Ardeal, cu nevasta şi cu copiii lui Petre, Zamfira şi Velica:- îşi. cumpărase acolo moşii şi nu se mai întoarse în ţară. În 1560 erau morţi, şi el,, şi domniţa Stana, nevasta lui, şi fiul lor Petre. Fetele, încă tinere, erau măritate. Zamfira luase pe un ungur Petru Raez, iar Velica, după cum am văzut, pe italianul' Fabio Genga.

Ei au trăit mereu în Ardeal şi e probabil că la Alba: Iulia a cunoscut Mihai Viteazul pe frumoasa Velica, atunci, cînd, după bătălia de la Călugăreni, merse el întîia dată acolo în 1595. Sigismund Bathory, principele Ardealului, îi primi ca pe un rege. Cum la curtea lui Bathory se afla marele lui favorit Genga, e firesc că şi soţia lui să fi fost pe lîngă el şi să fi cucerit atunci inima lui Mihai.. Totuşi, legăturile dintre ei nu fură încă date în vileag, întrucît Mihai adusese atunci cu el, la Alba Iulia-, toată familia lui, pe doamna Stanca şi pe copiii Nicolae şi Florica. Mai tîrziu însă, cînd plecă să cucerească Ardealul,, lăsă în Tîrgovişte pe minorul său fiu, domn în locul lui şi pe doamna Stanca regentă. Fiind acum în Alba Iulia, singur, cuceritor, glorios, atotputernic, nu se mai sfii a-şi ascunde dragostea ; dimpotrivă, voi ca toată lumea să ştie că Velica era a lui — un omagiu adus frumuseţii ei, O afişa,

o impunea, cerea să i se închine lumea ca unei fețe de domniță ce era și ca unei doamne ce ar fi putut fi. Iată pentru ce aflăm pe fetele lui Ion logofătul zicîndu-și în 1599, acolo în Alba Iulia, „jupîniţa Zamfira și gospodja Velica". Gospodja înseamnă doamnă. Iar pe pecetea lor purtau cu mîndrie vulturul Valahiei. întors în țară, Mihai, care nu se mai putea despărți de iubita lui, o luă cu sine la Tîrgoviște, împreună cu soțul ei.
Însă acest amar ce-i turnă el în sufletul doamnei Stanca, și de care ea urma să se răzbune, nu era nimic față de înjosirea ce aduse soțului înșelat, curtezanul Fabio italianul. La 15 martie 1 600 o veste pornită din Muntenia în Germania, a unui agent neamț către împărat suna astfel : „Toate trebile țării le are în mină o jupîneasă româncă, măritată cu Fabio Genga, cu care se ține vodă în știința tuturor, pînă într-atît încît a poruncit soțului, sub pedeapsă de moarte, să n-aibă afface cu dînsa".

Taman ca regii Franței !

Se poate că Mihai ar fi avut intenția să se despartă de Stanca și s-o ia pe Velica, dacă i-ar fi dăruit soarta o viață mai lungă. Dar soarta a vrut altfel.

De la o vreme începură să se întoarcă toate spre rău. După înfrîngerea de la Mirăslău, el fu nevoit să apuce calea Vienei, de unde porni la Praga, pentru a se înfățișa împăratului Rudolf al II-lea spre a-i cere ajutor. În această, călătorie fu întovărășit de Florica, fata lui, care, adorîndu-și tatăl, nu voise să-l părăsească. Se spune că împăratul Rudolf al II-lea, încîntat de frumusețea fetei, ar fi vrut s-o ia de nevastă. Intrigi ungurești l-ar fi determinat să renunțe la acest proiect [38].

Pe doamna și pe fiul său fu nevoit să-i trimită zălogi în Ardeal, la generalul Basta.

Doamna Stanca, de fapt un fel de prizonieră, sosi acolo ca o regină. Optsprezece cai de-o frumusețe rară trăgeau trei carete poleite și împodobite. Și odată în fața dușmanului bărbatului ei, părăsita doamnă îi dădu drumul amarului. Blestemă și plînse și spuse lui Ungnad că mai bine l-ar fi înghițit pe Mihai pămîntul, după o viață de fărădelegi, și că demult de altfel, i-ar fi

prezis ea lui pieirea. Iar fiul ei, Nicolae Pătraşcu, copil de paisprezece ani, începu să plîngă şi să tremure, spunînd neamţului că de-o fi avut tată-său vreo vină, să-şi poarte singur pedeapsa, iar el nu e vinovat cu nimic împăratului şi-i este lui plecat!

Iată în chestia familiară, care fu răsplata lui Mihai pentru purtarea ce avusese. Părăsit de-o lume întreagă, îl blestemau acum şi ai lui, nevastă şi fiu. Buzeştii ei înşişi;'' credincioşii lui Buzeşti, parcă s-ar fi lepădat de el. Nu mai era nimeni împrejurul lui!

Nimeni ? Era într-un colţ de ţară cineva, care aştepta cu înfrigurare veşti de la proscris, care, în genunchi în faţa icoanei, se ruga cu. lacrimi fierbinţi să-şi întoarcă dumnezeu iarăşi faţa către marele voievod fugar — o biată călugăriţă bătrînă, mama lui Mihai.

Dar era scris să nu fie după' dorinţa ei. întors cu ajutor din Germania, Mihai şi-a avut Gorăslăul. Însă Basta, gelos şi sătul de izbînzile voievodului român, l-a atras într-o cursă şi l-a omorît. Acolo, la Cozia, o ajunse trista veste pe monaha Teofana. Nici n-a avut mîngîierea să poată merge la înmormîntarea fiului ei. Căci Mihai, decapitat, fu îngropat în două părţi; trupul la Turda, şi cjipul la Mănăstirea Dealului, aşezat sub o piatră de biserică de către Radu Buzescu şi jupîneasa lui Preda.

Şi-a stat bătrîna, lăcrămînd zile şi luni întregi, şi de durerea ei, şi de grija nepoţilor, rămaşi în Ardeal în mîna duşmanului, fără sprijin, fără bani.

Abia mai tîrziu scăpară ei de acolo şi prima lor grijă, cînd se întoarseră în ţară, fu să se ducă la Cozia să-şi vadă soacra şi bunica. Această jalnică întîlnire, în vechea mînăsfire de pe Olt, a fost descrisă de însăşi bătrîna monahă, cu atîtea amănunte, şi într-o românească arhaică atît de duioasă, încît a încerca a o povesti în graiul de azi, ar fi o profanare.

La 8 noiembrie 1603, monaha Teofana dăruieşte tnînăs- tirii Cozia nişte moşii, ce-i fuseseră date în 1595 de fiul ei Mihai „cinstitei şi de la inimă prea iubitei maicei mele, doamnei Teodora".

Iată cum începe maica acest act, mai mult o diată decît o danie :

„Eu roaba lui Iisus, călugăriţa Teofana, muma răposatului Mihai Voievod din Ţara Românească, vieţuit-am viaţa acestei lumi deşarte şi înşelătoare şi furătoare de suflete, şi-am petrecut lumeşte destul în tot chipul în viaţa mea, pînă ajunsei la neputinţa bătrîneţelor mele şi la slăbiciune în sfînta mănăstire în Cozia... pentru plîn» gerea păcatelor mele. Aici mă ajunse şi vestea de sa- vîrşirea zilelor drag fiului meu Mihai Voievod, şi de sărăcia doamnă-sa şi a cuconilor domniei lui, prin ţările străine. Fui de plîngere şi de suspine ziua şi noaptea. După aceea cu vremea şi cu ajutorul domnului din cer, şi cu rugăciunea cinstiţilor părinţi, şi cu plîngerea mea, sfinţia lui din naltul cerului au auzit şi s-au milostivit de i-a scos din ţările străine în ţara noastră de moştenire, şi mai vîrtos i-a adus în sfînta mînăstire în Cozia, pentru bătrîna şi jalnica lor maică. Şi dacă se adunară unii cu alţii, mare plîngere şi suspin fu între ei de jalea lui Mihai Vodă şi pentru patima lor ce-a păţit prin toate ţările străine doamna Stanca şi fiu-său Ion Niculae Vodă şi doamna Florica. Fu după aceea întrebare între ei, cine cum au petrecut. Grăi doamna Stanca: «Cum am păţit noi, maică, să nu paţe nimeni. Dar milostiva ta maică, cum ai petrecut?» Maica zise: «Cu mult foc de moartea fiu-meu şi de jalea domniilor voastre. Iar de către sfînta mînăstire am har dragului domn din cer şi mulţumesc părinţilor de aici c- am avut pace, răpiaos, şi căutare la nevoia mea». Ziseră domniile lor : «Mulţumim şi noi părinţilor pentru molitva ta, că ai avut căutare de ei» Zise maica Teofana : «Pentru aceea, fetele mele, am făgăduit sfintei mînăstiri două sate din Ro- manaţi, Frăsinetul şi Studenița, pentru sufletul răposatului ;Mihai Vodă, şi pentru sănătatea fiului său -îHeolae, şi pomenirea noastră şi a tot neamului nostru». Dumnealor ziseră : «Noi bucuroase, cum şi le-a dat răposatul Mihai Vodă, volnică eşti să le dai mai departe» s.c.1."

După iscălitura tuturor martorilor, urmează : „Scri- s-am această carte în sfînta mînăstire Cozia, eu, calu- găraşul Gavril de la schit, în zilele lui Şerban Vodă, văleat 7111, noiembrie, 8 zile".

, Dar tragedia nu .se isprăvi aici. După abia cîteva luni de şedere în ţara „de moştenire", cum văd:că se spunea pe atunci, doamna Stanca se îmbolnăvi de ciumă şi, după eîteva zile de chin, îşi dete duhul. Iar trei ani mai tîrziu, în 1606 se stinse, blind şi cucernic, şi această bătrînă fostă cîrciumăreasă, ibovnică domnească, fugară, pribeagă, doamnă şi călugăriţă. Nepoţii ei, Nicolae şi Florica, i-au făcut pe piatra de mormînt, care se mai poate vedea şi azi în biserica mare din Cozia, cel mai frumos panegiric ce i se putea face :

„Aici odihneşte călugăriţa Teofana, muma răposatului Mihai Voievod".

O lume de amintiri

.Portretul jupaniţei Sima Buzescu. Mănăstirea Căluiu, jud. Olt.

Domnita Floriea, cea care ar fi putut fi împărăteasa Germaniei, s-a măritat cu Preda, logofătul din Greci (data căsătoriei este absolut necunoscută). Preda Greceanu e cunoscut în cronicele noastre sub numele de „Floricioiu", întrucît toată însemnătatea lui şi-a neamului său a venit de la soţia lui. Ei au avut numai două fete, măritate cu boieri de ţară.

Cît despre fiul lui Mihai Viteazul, Nicolae Pătraşcu, el s-a însurat cu Ancuţa, fata lui Radu Vodă Şerban, cel ce a fost ales domn al Ţării Româneşti după moartea eroului. Despre el vom vorbi într-unui din capitolele următoare. ■

Şirul povestirilor din vremea lui "Mihai Viteazul îl vom încheia cu schiţarea vieţii unei femei care n-a fost doamnă, dar care a fost o mare boieroaică cu suflet spartan, de la care ne-a rămas unul din cele mai preţioase modele ale bătrînului şi frumosului nostru grai românesc.

Jupîneasa Sima Buzeasca era fata logofătului Gheorghe Rudeaiju, nepoata de frate a lui Dobromir, banul Craiovei, şi-a Neacşăi, mama doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul, întîmplarea a vrut deci ca ea să fie vară primară prin alianţă cu marele nostru voievod, ceea ce a contribuit încă firesţe la strălucirea numelui ce-şi făcuse printre contemporani. Măritată de tînără, prin anii 1570, cu Stroe Buzescu, stolnicul din Stăneşti,

de altfel vărul ei de al 3-lea, ea n-a avut copii. Aşa încît o grijă, un gînd, o singură. patimă mare a stăpînit-o în viaţă : dragostea pentru . bărbatul ei. Şi nu era puţin lucru a fi nevasta uhui ostaş de-al lui Mihai Viteazul.

Fraţii aceştia Buzeşti, Preda, Radu şi Stroe,. au fost un fel de eroi de roman, un fel de muşchetari, care. sţrînşi laolaltă ca un singur om, au stat totdeauna de-a dreapta voievodului lor, credincioşi, neobosiţi, scutul dom-nului şi apărătorii moşiei

.încă mult înainte de urcarea lui Mihai în scaun, traiul acestor inimoşi, dar neastîmpăraţi bărbaţi',

trebuie să fi fost un chin pentru jupînesele lor. Cînd stătea în scaun un domn „din casa căruia" erau ei — aceasta înseamnă rudă de a lor — îşi vedeau în tihnă de boieriile ce li se încredinţase, lui .Preda bănia, lui Radu cluceria şi l'ui Stroe stolnicia.

Însă cînd se schimba domnul şi venea vreunul din casă duşmană, tustrei fraţii porneau pe dată în pribegie, luînd cu ei, sau lăsîndu-le acasă, pe jupînesele lor. Astfel, într-una din aceste băjenii se pare că Sima s-ar fi dus în Ardeal, împreună cu soţul ei.

Sub Ştefan Surdul şi Alexandru cel Rău, Stroe Bu- 7escul, nu numai ruda, dar prietenul acum şi omul lui Mihai, îl întovărăşi pe acesta în pribegia lui la Constanti- nopol. Sima rămase la ţară, la Stăneşti sau la vreo altă moşie, rugătoare, de zi şi de noapte, la sfintele icoane pentru viaţa lui Stroe, „bărbatul şi copilul-ei"* după vechea locuţiune a soţiilor fără feciori..

Întorşi din Stambul-, Mihai cu- tuiurile domneşti, voievodul a toată Ungro-Vlahia, iar prietenul Stroe, vel stolnic şi omul de încredere al noului domn, bucuria Simei nu fu de lungă durată. Zăngănit de sabie, fum· de sîneţe şi zgomot de tun — războiu, un necurmat războiu fu această domnie.

Nedezlipit de oaste, Stroe e rănit la mînă, în 1594, la Bucureşti; e trimis apoi cu fraţii săi amîndoi, la Hulu- beşti, împotriva tătarilor, la Putinei, la Şerpăneşti, unde e rănit la coastă, la Giurgiu unde e rănit la ochi. Plecă apoi în Moldova, sol al lui Mihai la Curtea lui Aron Vodă. Abia întors, o nouă misiune îl desparte iar de soţie, împreună cu Radu Calomfirescu pleacă în Austria, la nunta arhiducesei Maria-Christina cu Sigismund Bathory, principele Ardealului. în 1598 e peste Dunăre lîngă Vidin, unde scapă el viaţa domnului său. E lîngă Mihai la Gă- lugăreni, tot lîngă el, mîna lui dreaptă, la Şelimberg lîngă Sibiu, şi împreună cu cuceritorul, intră în Alba Iuliă în 1599.

O mai frumoasă carieră, greu ! Iar Sima, deşi plînsă şi îngrijorată, la fiecare nouă izb'îndă simte totuşi că-i creşte inima de bucurie şi se arată demnă

tovarăşă de erou, mîndră de biruinţele bărbatului şi de numele ce-i este dat să poarte.

Stroe e închis la Muncaci, apoi iese din închisoare pentru a merge în Moldova să vadă pe frate-său Preda care se află la • Suceava. Mihai cucerise Ardealul şi Moldova, veştile curgeau din ce în ce mai măreţe şi mai îmbucurătoare, pînă după Mirăslău, cînd deodată vîntul soartei începe a sufla pieziş. Domnul plecă la Praga.

Goräslău, un fior de nădejde. Şi apoi, ca un trăsnet umblă vestea sfoară prin ţară că Vodă Mihai a fost omorît mişeleşte, de un cîne de duşman, în cîmpia Turdei. Nu se ştie dacă e adevărat sau dacă e numai svon, pînă într-o zi sosește din Ardeal un sol de-al lui Stroe Bu- zescu, cu capul retezat cil marelui voievod.

Ce jale cuprinse atunci lumea, e greu astăzi de închipuit. Cu moartea lui Mihai se năruiau nădejdile unei generaţii, care crezuse în el.

Au mers preoţi, boieri şi oameni de rînd, toată ţara, eu Preda şi Radu Buzescu în frunte şi cu Sima stolni- ceasa, de-i îngropară capul lîngă mormintele tatălui şi bunicului, în ctitoria acestora din mînăstirea Dealului lîngă Tîrgovişte, sub o lespede din naosul bisericii.

întoarsă la Stăneşti, Sima, jăluind pe marele voievod, putea totuşi crede că s-a isprăvit de acum cu viaţa aceasta de zbucium, de înfrigurate aşteptări, de zilnice pericole. Abia acum însă începea să sufle pentru ea furtuna cea mare a soartei, care o repezi din culmea nădejdilor în prăpastie^ în neantul durerii.

Fraţii lui Stroe, sătui de zbucium, şi poate neîncrezători în steaua lui Mihai pe care o vedeau apunînd, se retraseseră pe la moşiile lor, fără a se amesteca totuşi, cum au spus unii, în luptele pentru domnie, ce se dădeau în ţară între Simion Movilă şi Radu Şerban, încă pe timpul cînd trăia Mihai. Singur, lîngă domnul lui, neclintit, rămase stolnicul Stroe. După moartea lui Mihai, el nu s-a întors în ţară, fără ea să putem lămuri ce-l reţinu în Ardeal. Dar că nu s-a întors e sigur, căci altfel piatra de mormînt al eroului din mînăstirea Dealului ar fi purtat numele lui şi al

Simei, iar nu inscripţia care zice : „Această piatră de mormînt au pus-o jupîn Radu Buzescu şi jupîneasa lud Preda". După moartea lui Mihai, Preda şi Radu Buzescu, ieşind din rezerva kw, se deteră din partea lui Radu Şerban, miyatean, împotriva lui Simion Movilă, moldovean. El, cu ceilalţi boieri ai ţării, l-aa ales pe Radu domn, de l-au alungat apoi pe Simion din ţară.

Iar cînd Simion Vodă se întoarse din nou în Tîrgo- vişte, cu ajutorul polon şi tătar, alungind pe alesul Bu- zeştilor peste munţi, aceştia, împreună cu Radu Şerban şi cu toţi boierii din partidul lui, fugiră în Ardeal, unde se împreunară în sfîrşit cu fratele Stroe, pe care nu-l mai văzuseră de mai bine de un an.

La Satu Mare, Radu Şerban se închină armatei imperiale, şi acolo, pe loc, hotărî să trimită pe Stroe la împăratul Germaniei spre a-i cere ajutor împotriva lui Movilă, a moldovenilor, a tătarilor şi a polonilor lui. Ne- o spune Radu-Vodă Şerban el însuşi, într-un hrisov de-al său din iunie 1604 : „Şi dacă am ieşit acolo la locul Sact Marin (Satu Mare), domnia mea am căutat în toate chipurile cum voi putea .cîştiga moşia domniei mele, Ţara Românească, şi am căutat cu toţi boierii domniei mele, pe care să alegem credincios şi destoinic boier ca să-l trimitem la cinstitul împăratul nostru creş- tin, şi eu toţii am ales pe cinstitul dregător al domniei mele, pe Stroe, fost mare stolnic, şi l-am trimis la îm- părat şi aeolo multă străduinţă s-au străduit domnia mea".

Iată cum şi de unde a plecat Stroe Buzescu la Viena, credincios noului său stăpîn, precum fusese celui vechi.

Iar în tot timpul acesta, Sima, care crezuse că se isprăvise cu necazurile, tînjea în ţară, fără să-şi poată vedea soţul.

De **friGa** armatelor lui Simion Movilă, de

groaza haiducilor lui Ştefan Cercel, de focul şi pîrjolul ce era în ţară, bejănea lumea întreagă, şi cu ea şi amărîta jupî- neasă a lui Stroe, din loc în loc, de la conac la conac, din mînăstire în mînăstire. Apoi, într-o zi de septembrie — era în anul 1602 — treisprezece luni după moartea lui Vodă Mihai, află ţara

înfrigurată că Radu Şerban, cu Buzeştii lui, se întorsese din Ardeal cu oaste numeroasă, şi *că-n munţii Bratocei se-ncăierau acum armatele sale cu ale lui Movilă

.La 13 septembrie, dimineaţa, după o luptă a avant- gardelor, la Ogretin, se întîlniră ostile la gura Telea- jenului, lîngă Teişani şi se lăcu năvală mare, care ţlna ziua întreagă şi toată noaptea şi încă în dimineaţa d-apoi pînă birui Radu Şerban, alungînd de pe cîmpul de luptă şi din ţara lui pe nepoftiţii musafiri ai lui Simion Vodă. Ca în vremea cavalerismului medieval, viteazul' Stroe Buzescu provocase pe cumnatul hanului tătăresc, la o luptă voinicească, în doi, corp la corp, şi străpungîndu-l cu sabia, îl lăsă mort pe cîmpul de luptă.

Dar, lovit el însuşi la obraz, fu dus în braţe pînă într-un sat vecin. Un călăreţ fu expediat în grabă la Braşov după doctor, şi un altul în zbor pînă la Stăneşti, să înştiinţeze pe stolniceasa Sima că s-au întors oştile cu izbîndă în ţară, dar că-i zace soţul bolnav. într-un sat din munţii Buzăului. Cîteva zile mai tîrziu, jupîneasa Sima era la căpătîiul soţului ei. De aproape doi ani îl vedea acum pentru întîia dată... şi pentru cea din urmă. La 20 octombrie următor, stolnicul Stroe Buzescu îşi

dădu ultima suflare, murind, ostaş viteaz, de-o moarte vitejească.

S-a întors Sima stolniceasa cu trupul bărbatului ei la Stăneşti şi-l îngropă acolo în strămoşeasca bisericuţă de la curte. Pe piatra lui de mormînt se vede un admirabil basorelief, închipuind pe Stroe călare, înjunghiind pe cumnatul hanului tătăresc. Iar inscripţia dictată de Sima cuvînt cu cuvînt, voi transcri-o, căci e un monument a cărui frumuseţe, din durerile trecutului nostru a fost zămislită :

„Această piatră pe groapa jupînului Stroe Buzescul, ce-a fost stolnic la Mihai Vodă, şi-a fost la toate războaiele. dimpreună cu domnul său ca o slugă credincioasă, şi la războiul dintîi dobîndi rană la mîna stîngă de turci, şi la războiul de la Giurgiu, cînd se lovi cu hanul, se răni la ochi de săgeată. Şi-au slujit Stroe lui Mihai Vodă pînă pieri în ţara ungurească. Dacă se sculară boierii ţării şi cu Buzeştii, ridicară pe Radu Vodă. Iară Simion Moghilă, cu turci, tătari, moldoveni, Ieşi, mulţi fără seamă, veniră din ţara Moldovei de scoase pe Radu Vodă şi pe Buzeşti din ţară lor la ţara ungurească.

Iar atunci merse jupînul Stroe la împăratul nertiţesc că să ceară ajutor, de ieşiră la ţara românească cu Radu-
Vodă şi nu-i aştepta Simion Moghilă. Deci, s-au ridicai cu leşii şi moldovenii şi hanul cu mare oaste de tătari, şi ieşiră de se Ioviră în gura Teleajenului la Teişani, în luna lui septembrie 14 zile, luni dimineaţa pînă seara şi făcură năvală marţi dimineaţa de trei ori de toate părţile. Iar jupînul Stroe, atîta nevoie pe creştini văzînd, stătu împotriva tătarilor, de se lovi cu Mîrza, cumnatul hanului, şi-l înjunghie pe el. Şi dintr-acel război se răni la obraz şi peste trei săptămîni î se întîmplă moartea, în luna lui octombrie 2 zile, văleat 7110 (1602). Şi^nu fu pe voia.ciinilor de tătari — dumnezeu îl ierte ! Seris-am eu, jupîneasa Sima a stolnicului Stroe. Dacă voi muri, să mă îngropaţi lîngă dumnealui aici !"

Să ţinem socoteală de vorbe ca acestе : „a dobîndit rană" ; sau „Se. sculară boierii -ţării cu

Buzeştii". Pentru Sima, Buzeştii nu erau boieri, erau ce^a mai mare, ceva cam între vodă şi boieri, căci atunci cînd e vorba să spună c-au ales un domn ţării, ea îi desparte pe aceşti trei voinici de ceilalţi boieri, parcă ar fi fost trei felurile clase în ţară : voievozi, buzeşti şi boieri. Apoi tot tonul acela de mîndrie, cu care ştie să povestească posterităţii vitejiile bărbatului ei : „se rănî la obraz", drept în faţă, ea; un viteaz ce era. Bătălie mare, Stroe omoară pe cumnatul hanului, moare el însuşi de rana primită... toate aceste, în viitoarea''acestor simţăminte de dragoste de moşie, pare a le uita Sima. După ce şi-a dezvăluit Sima în faţa lumii şi a posterităţii, sufletul ei de româncă, soţia stingheră, femeia, se zgribuleşte iar în inima ei însîngerată, mîndră pînă şi în durere spune doar atît : „Dacă voi muri, să mă îngropaţi lîngă dumnealui, aici !".

După moartea lui Stroe, Sima a mai trăit multă vreme, peste treizeci de ani. Într-un zapis dat Govorei, în 1633, ea spune : „Din boierii cei bătrîni, am rămas numai eu !'(Şi-n aceste cuvinte e o lume. întreagă de duioase amintiri. Din boierii bătrîni ai veacului XVI-lea, din vitejii lui Mihai-Vodă şi din jupînesele lor, a rămas, sub Matei Basarab, numai Sima Stolriiceasa Buzeasca. Iar de vaza de care se bucura, în întreg cuprinsul ţării, acest din urmă supravieţuitor al vremurilor de eroism, stă scris încă âz:i lămurit în hrisoave. De cîte ori, la judecata divanului, se certau boierii pentru moşiile lor, nici vechile scrisori, care puteau ii drese, nici martorii, cît de mulţi, nu erau luaţi în seamă, dacă se bănuia numai că Stol- niceasa Sima putea să ştie ceva din acele pricini. Atunci, încărcată de ani şi adusă de şale cum era, venea Sima în rădvan de la Stăneşti din Oltenia tocmai în Tirgo- vişte sau în Bucureşti, şi jura. Iar cînd jura Sima, judecata era isprăvită.

Capitolul XIV

DOAMNA ELISABETA MOVILA

De la Ştefan cel Mare şi pînă la fiul Lă- puşneanuliii, adică mai bine de o sută de ani, Moldova a văzut perindîndu-se pe scaunul ei numai fiii şi nepoţii marelui voievod, o continuitate dinastică, dacă nu întotdeauna legală, în tot cazul de sînge, şi cum Ştefan era el însuşi coborîtor din întemeietorul ţării face că această continuitate a ţinut peste 200 de ani. în ultimul pătrar al veacului al XVI-lea, lucrurile însă s-au schimbat. Slăbiciunile ultimilor Muşatini, certurile interne şi mai ales atotputernicia otomană şi creşterea ei în trebile ţărilor dunărene au produs o perturbare în principiul continuităţii dinastice, adus aport Moldovei din Ardeal de către Bogdan întemeietorul. Astfel am văzut perindîndu-se pe scaunul Moldovei, în răstim de

vreo treizeci de ani, numai domni străini de dinastia noastră naţională, dar străini uneori de ţară şi de credinţă, ca de pildă : Basarabi : Petre Şchiopul, levantini protestanţi : Iacob Eraclide Despotul, armeni : Ion Vodă cel Cumplit, ţigani : Răzvan Vodă, evrei : Aron Vodă.

r Printre ambiţioşii acelor vremuri, s-au ivit, în ultimii ani ai secolului, membrii familiei Movilă. Povestea Aprodului Purice, făcut de Ştefan cel Mare din Purice, Movilă, fiindcă într-o luptă s-ar fi făcut el moviliţă ca să poată Ştefan Vodă încăleca mai repede, este, firește,o legendă. [39]

Totuşi neamul e vechi, datînd din secolul al XV-lea. înălţarea acestei familii însă, ai cărei membri ajunseseră în a doua jumătate a veacului al XVI-lea la primele trepte ale boierilor, se datoreşte căsătoriei lui Ion Movilă cu Maria, a cărei mamă era fata lui Brancovici, despotul sîrbilor, soră cu doamna Elena a lui Petru Ra- reş, Ruxandra, doamna Lăpuşneanului (fata lui Petru Rareş şi a Elenei) venea deci vară primară cu această Maria Movilă. Se înţelege uşor că copiii lui Ion şi ai Măriei, nepoţi de veri ai lui Lăpuşnea'nu, s-au înălţat repede în ranguri — mai ales pe vremea unei domnii care secerase vechea boierime pentru a înălţa în locu-i una nouă.

Ion şi Maria Movilă au avut trei fii, pe Eremia, ajuns domn al Moldovei, pe Simion, ajuns trecător în scaunul ambelor ţări, cel care a âmărît ultimele zile ale lui Mihâi Viteazul, şi pe Gheorghe, mitropolitul Moldovei.

Nevasta lui Eremia, doamna Elisabeta, numită îndeobşte la noi Elisafta, a fost una din figurile cele mai marcante în galeria doamnelor române.

Originea ei este discutată. Era sau fata lui Toma Czo- mortany, nemeş ungur, trecut în Polonia, unde, în calitate de proprietar al moşiei Lozna iîngă Lwow, i s-a spus Lozinski — sau atunci era fata lui Gheorghe Katara- tos, un grec trecut în Moldova, căruia de asemenea i s-a spus Lozinlti, sau Islozeanu, fiindcă era proprietarul moşiei Lozna de lîngă Dorohoi. Părerea

dintîi e susţinută de N. Iorga şi P. Pan.aitescu; a doua, de Sever Zotta. Ar fi prea obositor pentru cititori a ne întinde asupra acestei „dispute genalogice", şi pentru a împăca lucrurile, vom numi-o scurt Elisabeta de Lozna, cum îi ziceau aproape constant polonii, fără a lămuri dacă e din Lozna de lîngă Lemberg sau din Lozna de lîngă Dorohoi.

În tot cazul era catolică, ceea ce — cu toată strînsa argumentare a lui Zotta.— ne face totuşi să bănuim ca mai curînd poate să fi fost fata lui Czomortany din Lozna, din catolici unguri polonizaţi, decît din grecii moldovizaţi Kataratos, care aveau un îndoit cuvînt de-â rămîne pravoslavnici.

Era o femeie mîndră, ambiţioasă şi frumoasă. Chipul ei, păstrat ,1a mînăstirea Suceviţa în Bucovina, e atît de fin, ochii ei mari atît de frumoşi, şi gura ei mică şi bine desemnată, atît de ispititoare, încît, din cîte chipuri de doamne cunoaştem pînă acum, putem spune că, alături de Anastasia Duca, Elisabeta a fost cea mai frumoasă doamnă pe care a avut-o Moldova. A fost şi una din cele mai ambiţioase, de-au comparat-o istoricii noştri cu doamna Chiajna. Îi lipsea însă agerimea minţii, pătrunderea clară a situaţiunilor şi repeziciunea în hotărîri. Nu era inteligenţa ei la. înălţimea ambiţiei care o rodea, ceea ce va prieinui de altfel căderea ei şi nenorocirea la care ajunsese la bătrîneţe. . . .

În ipoteza că era fata lui Czomortany, căsătoria ei trebuie să fi avut loc în Polonia la sfîrşitul anului 1591, cînd Ieremia Movilă, întors din Tirol unde întovărăşise pe fostul său voievod Petre Şchiopul,, se stabili, provizoriu acolo. Şi, în adevăr, un an mai tîrziu, în 1592, li se naşte primul copil, o fată, Maria. Îi aflăm atunci locuind, cu întreaga femilie care era numeroasă, surori, cumnaţi, veri, la Ustie, moşia ducelui Ion Simion de Sluczk.

Aici a stat Movilă cu ai lui, mai bine de trei ani. Aici, în 1593, căpăta diploma de indigenat polon. Aici află el moartea scumpului său Petru Vodă şi de aici unelti în tot chipul să aducă pe lîngă el pe fiul acestuia,

Ştefăniţă, încăput pe mîiriile iezuiţilor, ceea ce-i fu mai fatal decît o închisoare. Iar numai după ce văzu că toate strădaniile de-a face din acesta un domn fură zădărnicite, tot de aici, de la moşia Ustie, se întoarce în Moldova pentru a se urca în scaunul ţării din care plecase numai cu boieria lui şi cu o poftă de mărire pe care nu i-o bănuise nimeni.

Avînd în vedere natura blajină şi nerăzboinică a lui Eremia sîntem în drept a ne întreba dacă pofta aceasta de mărire zăcea în firea lui, sau poate mai curînd s-ar fi născut din îndemnul Elisabetei. Faptele cum au curs mai departe, ar sta mai curind în sprijinul ultimei ipoteze.

Oricum o fi, în vara anului 1595, cîţiva nobili poloni îşi părăsiră feudele, şi cu armată proprie, de lefegii şi de strînsură, aduseră pe Eremia Moghilă domn Ţării Moldovei. Străin de această faptă nu era nici regele Poloniei, care, sătul de amestecul cardinalului Bathory în treburile noastre, şi, simţind şi slăbiciunea turcilor, se hotărî să mai încerce o dată norocul politicii leşeşti la graniţa de sus a ţării lui.

O dată cu urcarea în scaunul Moldovei a lui Eremia, se deşteaptă şi ambiţia fratelui său Simion, care-şi puse de gînd, cu un rar curaj, trebuie mărturisit, să ia locul lui Mihai Viteazul în Muntenia, Intru întîmpinarea acestui vis de mărire, Simion, ca şi frate-său Eremia, ceru sprijinul polonilor, care i-l dădu. Iată aşadar, pe vremea zbuciumărilor trăite de Ţara Românească sub Mihai, Moldova şi Polonia tîrîte şi ele în viitoarea marii epopei.

Eremia îşi lăsă deocamdată familia în Polonia, căci asigurarea mult rîvnitului scaun moldovenesc nu era lucru uşor.

El avu de luptat şi cu Răzvan Vodă, domnul ţigan, ocrotit de Mihai, şi cu Ahmed Bey din Tighina, nepotul hanului tătăresc, care, sprijinit de turci, voia să prefacă Moldova în paşalîc şi să ia el sandgeacul. însă Eremia avea în mica, dar viteaza lui oaste, toată floarea războinicilor poloni, pe Ştefan Potocki şi pe fraţii acestuia vestiţii Ion şi Iacob Potocki, pe Stanislas

Zolkiewski, castelanul de Lemberg, şi pe însuşi viteazul hatman Zamoisky, cancelarul Poloniei, sub comanda căruia stăteau oştirile lui Movilă.

Răzvan Vodă fu alungat din Moldova, Ahmed învins şi gonit peste Nistru, ungurii, cu care Răzvan se întoarse sub zidurile Sucevei, nimiciţi. Bietul domn ţigan fu omo- rît în aceeaşi localitate, Arenii, şi în acelaşi chip cum fusese ucis cu 32 de ani înainte şi celalt nenorocit şi viteaz aventurier de pe tronul Moldovei, Ion Eraclide Despotul. L-au tras în ţeapă. Apoi, tăindu-i capul, lnau înfipt în zidurile "cetăţii Sucevei, să-l vadă toţi cîţi îl iubiseră şi cîţi nu-l iubiseră.

Domnia lui Eremia era de acum asigurată ; mai mult chiar, întemeiată dinastia lui, care a costat Moldova multă nelinişte şi multă vărsare de sînge.

Acum putea veni în ţară şi familia lui vodă, care aştepta în Polonia desfăşurarea evenimentelor. Doamna Ehsabeta sosi la Iaşi, cu copiii ei, prin ianuarie 1596.

Bubuitul tunului încetase, în ţară cel puţin, căci peste hotare Mihai îşi urma epopeea. La Iaşi, doamna, în liniştea anilor dintîi, avu o grijă a ei, care aminteşte primele vremuri ale voievodatului Moldovei: lăţirea catolicismului. Adevărat că, în această privinţă, nu putu întru nimic influenţa pe bărbatul ei. Copiii fură crescuţi în legea ţării, iar Vodă Eremia ocrotea de zor ortodoxismul, prin danii şi prin ctitorii în ţară şi peste hotare (Sucevita în Bucovina şi biserica ortodoxă din Lemberg). Totuşi, în cercul influenţei ei, Elisabeta lucra. Episcopul catolic Querini se putea lăuda, într-o scrisoare trimisă papei, că slujind într-o zi de sărbătoare (Corpus Domini) duse după el, în alaiul său, pe domnul ţării, boierimea şi oastea, ba chiar pe însuşi mitropolitul Gheorghe (fratele domnului) şi pe sfinţii vlădici ortodocşi. Evlaviosul domn se lăsa deci înduplecat uneori de-a merge la slujba catolică a lui Querini, şi de asemenea pare sigur că, prin străduinţele doamnei Elisabeta, Eremia a dăruit 300 de scuzi pentru împodobirea bisericii catolice din Suceava. Nu trebuie uitat de asemenea, că în afară de ducele Wisznowieski, care era ortodox, ceilalţi gineri ai lui Eremia ţineau de

religia papistaşă şi iarăşi nu ţrebuie uitat că din fetele lui măritate după poloni, numai una a rămas ortodoxă, celelalte trecînd la catolicism.

în afară de grija aceasta pentru legea ei papistaşă, doamna Elisabeta şi-o fi petrecut primii ani ai domniei, cum se şi cuvenea pe acele vremuri unei neveste de voievod moldovean, mai mult în iatac, cosind, ţesînd şi crescîndu-şi copiii. Marele eveniment al acestei epoci fu naşterea celui dintîi băiat al lor, moştenitorul dinastiei ce cugeta Vodă Eremia a întemeia în Moldova.

Il botează cu numele de Constantin şi pe dată grija pentru viitorul acestei odrasle domneşti deveni preocuparea de căpetenie a soţilor Movilă.

Vremile fiind nesigure, vaza şi puterea lui Mihai Viteazul crescînd şi duşmănia ce le-o purta acesta făcură pe domnul Moldovei şi pe soţia lui să se gîndească la un adăpost sigur în străinătate, în dare fie ei, fie feciorul lor Constantin, să se poată adăposti, dacă li s-ar întîmpla să piardă domnia. îşi amintiră atunci de frumosul domeniu din Ustie, unde petrecuseră cîţiva ani fericiţi, la ducele ■ de Sluczk. în vederea cumpărării acestei moşii cu castelul ei, trimiseră în Polonia pe credinciosul lor boier marele logofăt Luca Stroici (o rudă de-a Movileş- tilor). Moşia Ustie aparţinea acum marelui paharnic al coroanei Poloniei, care se învoi **a** o vinde domnului Moldovei, însă murind în cursul tratativelor, cumpărătura fu făcută de la văduva lui şi nu pe numele lui Vodă Eremia, - ci pe acel al fiului său Constantin. E deci vădit că grija de viitorul coconului domnesc îndemnase pe Movileşti să facă această cumpărătură. Elisabeta şi Eremia numiră şi tutori pentru a vedea de interesele fiului lor în Polonia, şi anume pe însuşi cancelarul regatului, Zamoisky, pe fraţii domnului, Simion şi Gheorghe mitropolitul, precum şi pe Luca Stroici. Iar Andrei Sienien- ski, subcancelar de Liow, administra averea.

Acestea se întîmplau în 1599. În acelaşi an Mihai cucerea Ardealul; Simion Movilă strîngea lefegii

Ieşi pentru a încerca, în lipsa eroului, să pătrundă în Muntenia ; iar polonii, ei înşişi, îngrijoraţi de izbînzile lui Mihai, înştiinţară pe Eremia că acesta are de gînd să cucerească şi Moldova. Însă Vodă Eremia, căruia i se născuse acum un al doilea fiu, Alexandru, petrecea liniştit la Iaşi şi pare a nu fi voit de loc să-şi dea seama de furtuna ce ameninţa să se dezlănţuiască asupra-i. De altfel Mihai, pentru a-şi pregăti mai bine terenul, dădu o lovitură de maestru. El trimise, în martie 1 600, soli lui Eremia Movilă la Iaşi, pentru a-i peţi pe una din fete pentru fiul său Nicolae Pătraşcu. în acelaşi timp trimitea şi la Suceava soli lui Sigismund Bathory — care-şi. căutase acolo un adăpost —- pentru a-i propune de soţie pe fata lui, Floricai, deşi Bathory era însurat cu Maria-Cristiria, arhiducesă austriacă.

Prin aceste manopere el adormi pe duşmanii lui, fă- cîndu-i să creadă că biruitorul Ardealului căuta prietenia lor.

Cînd la începutul lui mai 1600, trupele lui Mihai pătrunseră în Moldova, ele prinseră pe Eremia Movilă atît de nepregătit şi de neştiutor, încît benchetuia la nunta unei rude pe Trotuş. Retras în grabă la Suceava, trimise după ajutor în Polonia. Însă armata lui Mihai era deprinsă cu războiul, nu cu banchetele. Pe la Oituz' şi pe la Bistriţa, ea pătrunse atît de repede în inima ţării, încît domnul Moldovei trimise în Polonia un al doilea apel disperat, în toiul nopţii. Era prea tîrziu. Oştile formate din munteni şi secui se apropiau de Suceava. Eremia şi Elisabeta, cu copiii şi cu toată casa, cu boierii şi cu o mică ceată de eîteva sute de ostaşi, o luară la goană. Familia şi-o trimise domnul la Cameniţa, iar el se închise în puternica cetate care a fost scăparea atîtor domni moldoveni. Mihai nu-l lăsă în pace. Ocupă Suceava, îl urmări la Hotin, şi după o mică încăierare, care a luat în ochii eroului proporţii uimitoare, sili pe Eremia Movilă să treacă şi el Nistrul şi să-şi caute adăpost la Cameniţa, lîngă doamna şi copiii lui.

Ocuparea Iaşilor de către Mihai şi luarea în stăpînire a Moldovei — vremelnica întemeiere a unităţii naţionale — este un fapt prea cunosoif pentru a insista asupra lui.

Pe cînd doamna Elisabeta şi copiii rămăseseră — nu se ştie de ce — la Cameniţa, Vodă Eremia se retrase la moşia lui, Ustie, cumpărată cu atîta trudă. De acolo, prin legăturile ce avea cu aristocraţia Poloniei, unelti fugarul domn din răsputeri pentru a-şi recăpăta domnia. îşi vîndu argintăria şi juvaerele, căută chiar să-şi amaneteze domeniul. însă nu găsi pe nimeni să-i încredinţeze sumele de care avea nevoie. Rămase deci, împreună cu Luca Stroici, în castelul său de la Ustie, aşteptînd curgerea evenimentelor, care se precipitau de altfel cu o iuţeală uimitoare. Mihai învins la Mirăslău, Mihai fugar. Simion Movilă ajuns domn în Tirgovişte. Moldova, evacuată de munteni, era ocupată acum de trupele polone care ajutaseră pe
Simion să ocupe scaunul. Ţării Româneşti. Aceste trupe despuiau şi prădau ţara pentru a se despăgubi, chipurile, de lefurile rămase neplătite de către fratele său Eremia. Populaţia, înspăimîntată, părăsise, satele şi oraşele adăpos- tindu-se, în toiul iernii, în codrii Carpaţilor, unde se luptau cu fiarele şi unde le mureau copiii de frig (1600—1601).

în atari împrejurări Eremia nu se putea încă întoarce în Moldova. El rămase mai departe la Ustie, iar doamna Elisabeta cu copiii, la Cameniţa.

Ce-o fi reţinut-o pe ea acolo, în loc de a-şi întovărăşi bărbatul în domeniul lor, e încă nelămurit. Ea pare a fi fost prizoniera ducelui de Zamoiski şi a starostului Came- niţei, poate un fel de ostatecă pînă la regularea datoriilor soţului ei şi pînă la plata ostaşilor cumnatului Simion. Căci, într-adevăr, pe cînd bătrînei Maria, mama voievozilor, cît şi mitropolitului Gheorghe, fratele lor, li se îngă- duiră a se întoarce în Moldova, Elisabeta, copiii şi o soră de-a doamnei, fură toţi ţinuţi acolo, închişi în cetatea Cameniţei, un an de zile şi mai bine.

Traiul ce duse atunci mîndra doamnă, fu un chin nemaipomenit. în primăvara anului 1601, izbucneşte ciuma în oraş, şi, curînd după aceea, pătrunde şi în cetate. împrejurul familiei lui Vodă Eremia se răspîndeşte groaza morţii. Cu toate măsurile de pază ce se luaseră mor servitorii doamnei Elisabeta, moare

însăşi sora ei, acolo, sub "ochii doamnei, înnebunită de spaimă. La 23 april, logofătul Dan Danovici, soli!! lui Simion Vodă pe lîngă cumnata lui,scrie o scrisoare desperată, arătînd în ce hal se află doamna Moldovei: „Ce necăjită, ce bolnavă, ce bîntuită este de frica morţii înainte de timp". Ce viaţă de chin o fi dus atunci biata femeie şi pentru păcatele cui, cine mai ştie. Iar felul cum înţelegeau polonii să se poarte cu credincioşii lor Movileşti, se învederează şi prin întîm- plarea din Hotin, cînd comandantul leah de acolo lovi cu buzduganul pe pîrcălabul Islozeanu, tatăl doamnei Elisabeta, amenînţîndu-l că-i va tăia barba.

în sfîrşit, în septembrie 1601, izbucneşte vestea morţii lui Mihai Viteazul. Ca prin minune, toată lumea se liniştește. Polonii îşi retrag trupele din Moldova, Vodă Eremia, împreunîndu-se din nou cu familia lui, se întoarce în scaun, la Iaşi; singur Simion Movilă mai luptă în Muntenia cu ostile lui de poloni şi de tătari, pentru a-şi menţine domnia împotriva Buzeştilor şi a lui Radu Vodă Şerban.-

Doamna Elisabeta ar fi putut avea linişte, o linişte binecuvîntată după atîta zbucium, dacă alt necaz n-ar fi trăsnit ca din senin pe capul ei, un an abia după întoarcerea ei în Moldova. In septembrie 1602, cumnatul Simon, alungat din Muntenia, se întoarce, învins şi sărac, la frate- său, cerîndu-i bani să-şi plătească oştirea.

Cum Eremia, plin de datorii el însuşi, nu avu de unde plăti pe lefegiii lui frate^său, aceştia îl amenînţară că-i vor devasta locuinţa din Ustie. Exasperată, doamna Elisabeta pune pe soţul ei să scrie regelui Poloniei <17 ianuarie 1603) pentru a-l ruga să împiedice devastarea castelului, care nici măcar nu era al lor ci al fiului Constantin. Dar scrisoarea rămase fără răspuns şi, în februarie 1603, foştii soldaţi ai lui Simion intră pe moşia lui Eremia, culeg veniturile, vînd griul, mănîncă vitele şi trimit răspuns domnului Moldovei să li se plătească lefurile rămase datoare de Simion Vodă, căci altfel nu se mai alege nimic din moşia şi din castelul de la Ustie. De atunci, spune cu dreptate N. Iorga, trebuie să fi început duşmănia între cei doi fraţi.

De atunci, îndeosebi, trebuie să fi început ura Elisabetei împotriva lui Simion, dacă nu cumva ţinea de mai înainte, din amărîtele zile ale castelului din Cameniţa, cînd rămăsese ea închisă între ciumaţi, de dragul, poate, al datoriilor cumnatului ei.

După atîtea necazuri, o clipă de răgaz şi de bucurie. La 25 mai (1603), în cetatea Sucevei, reşedinţă mai bogată şi în amintiri şi în lux decît aceea din Iaşi, îşi mărită Eremia Vodă pe fata lui Chiajna, cu principele Mihai Wisznowiecki, rutean ortodox, unul din cei mai mari magnaţi ai regatului Poloniei. Cinstea aceasta, domnul micului voievodat al Moldovei o vestea regelui, rugîndu-l „să nu dispreţuiască sărmana casă a prea umilitului său slujitor şi supus credincios".

Acestei noi înrudiri i se datoreşte, desigur, faptul că regele trimise în sfîrşit doi delegaţi la Ustie spre a cerceta pricina de gîlceavă între Eremia şi lefegii lui Simion. Aceşti delegaţi, un arhiepiscop şi castelanul de Liow, hotăriseră ca trupele ce ocupau moşia şi castelul să plece pe dată de acolo, dînd un răgaz de şase luni lui Eremia Movilă pentru achitarea datoriei lui Simion, al cărui gazdă şi garant era ol, domnul Moldovei.

În noiembrie, trecînd termenul păsuirii, lefegii ameninţă din nou. Şi iarăşi domnul Moldovei scrise regelui Poloniei, însă i se răspunse că ostaşii lefegii fiind „păsări pribege cari nu pot fi'judecaţi de lege", datoria trebuieşte achitată, fie de Simion, fie de Eremia. Cum lui Simion hici prin gînd nu-i trecea să plătească, de unde nici nu avea cu ce, Eremia, pentru a nu primejdui cu totul moşia şi a nu-şi vedea castelul dărîmat, deschise în sfîrşit casa de bani, a lui sau poate a visteriei Moldovei, şi achită pe creditorii fratelui său.

Ustie era salvat. Însă ura Elisabetei creştea. În toiul iernii, ea părăsi Iaşii, trecu graniţa. şi în cea mai mare grabă alergă pînă la moşia ei pentru a vedea ce-a rămas de pe urma devastărilor soldaţilor lui Simion, Se vede treaba că stricăciunile nu erau atît de mari, deoarece doamna scrise unor călugări catolici din Lemberg ca să le mulţumească de rugăciunile ce făcuseră „în vremea suferinţelor noastre". Se vede lămurit din această epistolă dată din 13 februarie 1604,

că toată grija Ustiei, doamna o purta. Ea dorise să cumpere moşia pentru fiul ei, ea plătise pe călugării catolici să se roage Domnului ca "turbaţii de lefegii să nu-i dărime castelul, ea o fi hotărît pe Vo'dă să plătească o dată blestemata de datorie a fratelui său pentru a-şi salva domeniul.

De altfel, de pe atunci, ambiţia doamnei începuse a lua proporţii puţin obişnuite. Ea semnează această scrisoare către călugăr : „Din mila lui Dumnezeu, doamnă a Ţării Moldovei", ca şi cum Vodă Eremia ar fi fost numai un soţ consort.

După ce puse totul în regulă, ea lăsă pe Luca Stroici să îngrijească de moşie şi de castel şi se întoarse la Iaşi. la ai ei, unde petrecu doi-trei ani în cea mai deplină linişte. Pînă şi de urîtul de Simion scăpase, căci acestui neastîmpărat bătrîn i se năzăriseră iarăşi fumuri de domnie şi plecase în Ardeal „să sape" la unguri pe Radu Şerban, care-i uzurpase, zicea el, scaunul Ţării Româneşti.

În anii ce urmară, 1605—1606, grija de căpetenie a soţilor Movilă fu înzestrarea sfintelor lăcaşuri. De netulburata urmare a neamului lor în scaunul Moldovei nu mai avea grijă de mult. Din 1599 primiseră ei un privilegiu al Porţii, în" care sultanul arăta lămurit că, atîta vreme cît Eremia îi va fi credincios şi-i va trimite regulat tributul, va rămîne pe viaţă domn al Moldovei, şi după moartea lui îi va urma fiul.

Aşadar, drept laudă lui Dumnezeu, el împodobea mînăs- tireă Suceviţei, ctitoria lui dinainte chiar de domnie, cu icoane, odoare şi cărţi sfinte, iar mînăstirii Zografului din Sfîntul Munte îi făcu o însemnată danie în bani. Orice prilej aduce mulţămire domnului pentru că se îndurase de liniştea bătrîneţelor lui. în iarna anului 1606 i se născu şi un al treilea fiu, numit Bogdan, iar în vara aceluiaşi an — Eremia Vodă muri pe neaşteptate, lovit de dambla, în căldura lunii lui iunie.

întors fără izbîndă din Ardeal, Simion Movilă se afla pe atunci la Iaşi. Nu se poate şti, căci toate izvoarele se bat cap în cap cînd e vorba de această

chestiune, nu se poate şti dacă înainte de a muri, Eremia l-a rugat pe frate-său să domnească în locul fiului său, pînă la majoratul acestuia, sau dacă, împotriva voinţei lui, Simion uzurpă tronul lui Constantin. Mai de crezare e faptul că ambiţiosul bătrîn a înlăturat cu sila pe nepotul lui. Cuvinte pentru a bănui aceasta avem destule. Mai întîi, în sfatul boierilor lui Simion Vodă, nu mai aflăm pe pîr- călabul Islozeanu, socrul lui Eremia. Apoi mormîntul decedatului domn, la Suceviţa, rămase fără piatră amintitoare (aşezat abia mai tîrziu de către Miron Vodă Bar- novski), ceea ce ar dovedi că doamna Elisabeta trebuie să fi părăsit ţara de frică şi de ura acestui nefericit cumnat, căci altminterea evlavioasa doamnă s-ar fi îngrijit de mormîntul soţului ei.

Exilul Elisabetei nu ţinu însă mult. La 14 septembrie 1607 moare şi Simion Vodă, de bătrîneţe zic. unii, iar alţii zic că de otravă. Bănuiala cade fireşte asupra Elisabetei, iar cel care o colportă este Miron Costin, uşorul la bîr- feală. C-o fi, că nu o fi, din ziua aceea începu lupta pe viaţă şi pe moarte între văduvele răposaţilor voievozi, Elisabeta lui Eremia şi Marghita lui Simion.

Această Marghita era o poloneză, probabil fata contelui Zolkiewski, catolică şi ea şi ambiţioasă ca şi cumnata ei. Din căsătoria ei cu Simion Movilă se născură cinci fii: Mihai, Gavril, Moise, Petre şi Ion. Cel mai mare, Mihai (zis şi Mihăilaş), se urcă în scaunul Moldovei, la moartea tatălui său, ales fiind de boieri, în 1607, septembrie 23. Mamă-sa o fi fost aceea care uneltise alegerea, căci copilul ei n-avea mai mult decît 13-14 ani. Mai modestă decît Elisabeta, ea se intitula cum se şi cuvenea : „Marghita, doamna răposatului întru fericire Simion Moghilă Voievod".

Alegerea aceasta confirmă presupunerea că doamna Elisabeta, împreună cu copiii ei, părăsise ţara la moartea lui Eremia, căci altfel nu s-ar tălmăci cum boierii, care slujiseră doisprezece ani sub fostul ei soţ şi numai două luni sub Simion Vodă, să se fi dat de partea fiului celui din urmă.

În tot cazul, Elisabeta doamna, care de voie de nevoie, suferise epitropia cumnatului, nu mai putea suferi uzurparea nepotului.

Scaunul Moldovei se cuvenea, după însuşi firmanul Porţii, fiului ei Constantin. Ambiţioasa femeie şi-ar fi dat viaţa pentru a i-l dobîndi.

Cumnaţii lui Constantin se puseră deci în mişcare. Din diferitele colţuri ale Poloniei se răscoliră feudele, oamenii se înarmară, lefegii fură angajaţi şi o armată de vreo 30 000 de oameni, din care aproape o treime erau. numai nobili, se îndreptă asupra Moldovei, avînd în capul lor pe tînărul Constantin, pe Wisznowieski şi pe fraţii Potocki. În octombrie 1607 ei alungară pe Mihăilaş din Iaşi; în noiembrie acesta se întoarse; în decembrie fu din nou învins la Ştefăneşti lîngă Prut şi armata lui complet sfărîmată se împrăştia prin ţară şi peste hotare, trăgînd în fugă după dînsa pe doamna Marghita cu toţi fiii ei. În trei luni de zile fuseseră trei schimbări de domni: „Vai de acea ţară unde este domnul tînăr", exclamă Miron Costin.

Elisabeta triumfa, Aşezată la Iaşi, epitroapă a fiului ei minor, se puse pe domnit.

Duşmanii ei părăsiseră ţara, Mihăilaş Vodă fugi cu maică-sa la Tîrgovişte, unde se logodi cu Anca, fata lui
Radu Vodă Şerban, fostul neîmpăcat duşman al tatălui său şi unde de altfel muri foarte curînd, înainte de nuntă, îngrc^at fiind la mînăstirea Dealului, alături de Mihai Viteazul. Marghita, cu fiii ei Gavril, Moise şi Ion, se refugiă în Ardeal, iar Petru trecu Nistrul, căutînd multă vreme, prin fel de fel de uneltiri, să capete scaunul Moldovei, pînă cînd, în 1618, aflînd că fratele său Gavrii căpătase domnia Munteniei, îl recunoscu ca moştenitor legitim al Movileştilor — ramura Simion — iar el se călugări, devenind mai tîrziu celebrul mitropolit al Kievului, reformatorul bisericii pravoslavnice.

Pentru Moldova, domnia lui Constantin Vodă n-a însemnat nimic. Pentru doamna Elisabeta însă, însemna puterea, pe care o deţinea în numele fiului ei. Nemaî-avînd controlul soşului, ea umplu cu daruri pe călugării

catolici, daruri făcute din visteria statului, precum doamna însăşi o mărturiseşte. Ambiţioasa femeie urmează ca şi mai înainte a se intitula : „doamna Ţării Moldovei", iar pe vodă, cînd face vreo danie, îl pune să scrie că este făcută „cu ajutorul doamnei mamei mele, doamnă şi făcătoare de bine".

Zilele de mărire ale Elisabetei fură totuşi tulburate de veşnicul neastîmpăr al cumnatei Marghita, care, din fundul Ardealului, nu înceta de a unelti pentru „drepturile" fiului ei Gavril, Mihail fiind acum mort. Partida acesteia din urmă era destul de puternică în Moldova şi trebuia supravegheată îndeaproape. În două rînduri, boierii rămaşi credincioşi Marghitei porniră la Stambul să întrebe pe sultan, -nici mai mult nici mai puţin decît „cum putea suferi el ca domnul Moldovei să fie impus de poloni". Însă Elisabeta prindea de veste şi trimitea în grabă solii ei acolo, cu pungi pline de galbeni, să spună „umbrei lui Alah pe pămînt" că Vodă Constantin Movilă este supusul şi umilul său sclav. Intîia oară, vizirul Caraman Aga, prieten cu Elisabeta, puse de-i ciomăgi în faţa înaltei Porţi, şi apoi îi trimise legaţi să cugete în închisoarea Celor Şapte Turnuri asupra necuviinţei răzvrătirilor.

După acest triumf, doamna Elisabeta era îndreptăţită a crede că dinastia ci este bine întemeiată şi că moartea o va afla înfiptă în scaunul Moldovei.

După vreo patru, ani de domnie însă, în toamna anului 1611, un fapt, -în aparenţă neînsemnat pentru ea, o aruncă deodată din culmea măririlor în surghiun, sărăcie •şi durere.

Radu Vodă Şerban, domnul Munteniei, alungat din. ţara lui de către unguri, îşi căută adăpost în Moldova. Prin ce mijloace nu se ştie, el înduplecă pe doamna Eli- sabeta să facă, în numele fiului ei, un act de închinare către împăratul Germaniei, protectorul fugarului domn. Cum atare lucruri nu rămîn multă vreme ascunse, Stam- bulul prinse de veste şi hotărî pe dată scoaterea din domnie a lui Constantin Movilă şi înlocuirea lui cu Ştefan Tomşa (fiul crudului ucigaş al lui Despot Vodă).

Doamna Elisabeta şi fiul ei, fiind surprinşi fără pregătire, neavînd deocamdată nici armată nici vreme

să trimită în-Polonia după ajutoare, se retraseră în grabă la Hotin închizînd porţile cetăţii, gata de a suporta un asediu. O dată cu doamna şi copiii, se refugiară la Hotin toate rudele şi clientela Movileştilor : sora doamnei, Mă- ricuţa a lui Chiriţă Paleologul. şi cumnata ei, sora lui Eremia Vodă, Ileana Maurotii, Simion Stroici (fratele lui Luca, mort la acea dată), vistiernicul Nicoară Prăjescu, Dumitru Buhuş, Pătraşcu Ciogolea, Ştefan Boier, pisarul ungur din Făgăraş şi alţii mulţi, printre care desigur Nistor Ureche, tatăl cronicarului.[40]. Garnizoana cetăţii forma singura armată a acestei cete de fugari, care aştepta cu înfrigurare un asediu, ce nu avu loc. Ştefan Tomşa găsi că nu face să atace femeile, copiii şi bătrînii. ce se refugiaseră acolo. Dispreţuitor, el scrise regelui Poloniei că nu are de gînd să urmărească pe Constantin „un tînăr ce nu putuse învăţa a domni". • " Acest tînăr, însă, îndemnat nu numai de mama şi de cumnaţii lui, ci de însăşi firea lui inimoasă, „relevă" insulta, pentru a vorbi în stilul nobililor apuseni, ale căror apucături le avea. El se retrase cu ai lui de la Hotin la Camenita şi o dată pe teren polonez începură iar frămîntările în vederea adunării unei oştiri. Războiul ce purtase regele Sigismund Vasa cu suedezii se isprăvise, încît nobili, şleahtici şi ţărani erau liberi. Cumnaţii lui Movilă strînseră o oaste destul de frumoasă, pe care o puseră sub comanda lui Zolkiewski. Trecînd Nistrul pe la Hotin, ei înaintaţ-ă înspre Iaşi pentru a aşeza din nou în scaun pe protejatul lor. însă Tomşa Vodă căpătase din partea-i ajutor de la turei şi de la tătari, o puternică armată pusă sub comanda vestitului Hussein Aga. I se trimise răspuns lui Constantin tot cu aceeaşi nuanţă de dispreţ — să nu-mai caute a împiedica paşnica stăpînire a lui Tomşa Vodă în Moldova, căci de nu se astîmpără vor ii nevoiţi să-l prindă şi să-l trimită în lanţuri la Stambul, Tînărul voievod răspunse frumos şi demn că padişahul trebuie să se fi înşelat, astfel n-ar fi trimis domn în Moldova pe un necunoscut, cînd îi dăduse mai întîi lui firman de domnie pe viaţă, lui, care şi-a plătit de altfel regulat tributul; că dacă însă vor război, cu ajutorul lui dumnezeu îşi va apăra dreptul său şi armatele vor hotărî a cui va fi izbînda.

Întărîtat, Hussein Aga începu bătălia, acolo unde se întîlniseră oştirile la Cornul lui Sas, lîngă - Ştefăneşti, pe Prut. Constantin, viteaz băieţaş : de 16 ani,-intră în rîndul luptătorilor. însă armata lui Tomşa, superioară ca număr şi poate ca comandă, căci avea în rîndurile ei pe căpitanii fără stăpîn ai lui Mihai Viteazul, Mîrza, Gheţea şi Raţ respinseră pe poloni care începură a bate în Retragere. Potocki, fiindu-i grijă de viaţa cumnatului, îl sfătui să fugă.
. Drept răspuns, Constantin îşi strînse oamenii şi se aruncă cu atîta îndîrjire asupra duşmanului,-încît Hussein Aga mirat şi înspăimîntat, porunci lui Tomşa să-i vie într-ajutor cu ai lui 2 000 de moldoveni, care încă nu intraseră în luptă. Această nouă ceată de proaspeţi luptători aduse desăvârşita înfrîngere a polonilor; în debandadă, oamenii începură să fugă, însă cea mai mare parte din ei căzură sub iataganul turcului. O statistică arată că au murit la bătălia de la Cornul lui Sas (iulie 1612) peste 8 000 nobili poloni şi vreo 10 000 de. ţărani. Cît despre Constantin Vodă şi cumnatul său, contele Potocki, se zvoni că ei căzuseră prinşi, cel dinţii de tătari, al doilea de turci.

Doamna Elisabeta, rămasă. în Polonia, află acolo nenorocirea ce se năpustise pe capul ei. Retrasă la Ustie, adăpost pe. care se vede acum că nu de fantezie luptase pentru a şi-l păstra, ea lucra din răsputeri pentru a-şi răscumpăra fiul şi ginerele. Măria, nevasta lui Ştefan Potoeki, se afla şi ea pe lîngă ai ei şi-şi împreună sforţările cu ale Elisabetei pentru a-şi redobîndi soţul. Ele ştiau de dînsul că se află la Stambul, prizonier în închisoarea Celor Şapte Turnuri. Cînd, aşadar, la 8 octombrie acelaşi an, polonii „încheiară" un tratat cu domnul Moldovei, ei pomeniră, printre cei cari trebuiesc eliberaţi, pe contele Potoeki, care mai tîrziu se va şi întoarce la vatră.

Însă de la.Constantin nu sosi nici o veste pînă la Ustie. Totuşi, doamna era plină de nădejde. O clipă nu s-a gîndit ea că l-ar fi pierdut. În septembrie 1612 ea asigura pe călugării din Liow că le va face o biserică atunci, „cînd se va întoarce fiul meu de la tătari". În februarie 1613 scrie o scrisoare lui Leon Sapieha, cancelarul Iituar- niei şi vechi prieten al Movileştilor,

rugîndu-I să lucreze pentru eliberarea lui Constantin „Măria sa domnul, fiul meu iubit, care a căzut în mîinile păgînilor". Ba stăruie chiar să-l aşeze din nou în scaunul Moldovei. Ureche, Stroici, Bucîoc sînt şi ei tovarăşi credincioşi ai castelanei din Ustie, fosta lor doamnă, căutînd s-o mingîie şi să-i ţină treză nădejdea.

În toamna lui 1613, un an şi cîteva luni după bătălia de la Cornul lui Sas, soseşte în sfîrşit o scrisoare a hanului tătarilor către Elisabeta, prin eare-i vesteşte moartea fiului ei Constantin.

Doamna era la Varşovia, pentru vreun interes bănesc, întoarsă la Ustie, află îngrozitoarea ştire eare-i sfîşia inima şi-i năruia nădejdile.

Curînd după aceea, un act judecătoresc polon numeşte pe Constantin „răposatul* ! De-acum s-a isprăvit. Atîta grijă, atîta dragoste, atîta zbucium, pentru a ajunge aici !

Dar pentru ce şi cum murise Constantin !

Un tînăr oştean, comisul Mihăileseu, fusese prins în ziua de 19 iulie 1612, împreună cu voievodul său, la bătălia de la Cornul lui Sas. întors mai tîrziu în ţară. el povesti că tatarii, cunoscînd că făcuseră prizonier pe domnul Moldovei, îl urcaseră într^o barcă, să treacă Niprul, pentru a-l duce plocon hanului. în faţa Ocea-eovului, cetate tătărească, „s-au scornit vîntul şi au umplut luntrea cu apă şi acolo s-a înecat Constantin Vodă,Domnitorul Icremia Movilă şi familia sa — pictură murală din naosul mănăstirii Succviţa.

în Nipru" zice Miron Costin. Vasăzică el murise de mult, pe cînd mamă-sa tot trăgea nădejde să-l mai strîngă în braţe. Că moartea lui aşa s-o fi întîmplat, o atestă şi un contemporan, francezul Joppecourt, care a trăit vremelnic la noi şi a dat la iveală. o frumoasă istorie a evenimentelor de pe atunci. Însă el afirmă, ceea ce e mai de crezut, avînd în vedere firea inimoasă a lui Constantin, că acesta s-a aruncat din barcă pentru a-şi afla scăpare înot, dar că puterile părăsindu-l, l-au înghiţit valurile rîului. Totuşi, o scrisoare a sultanului, din 1613, spune desluşit că fostul voievod al Moldovei se află în mîinile lui (sau ale hanului, ceea ce era tot una), fapt care face pe cronicarul polon Piasec-ki să spună că el a trăit printre robii de rînd ai tătarilor şi c-ar fi murit acolo de suferinţă. N-o fi fost sultanul el însuşi bine informat, sau poate o fi născocit Mhăilescu poves-' tea înecării cu ghidul de a ascunde îndureratei mame suferinţele fiului ei, nu putem şti noi azi, după mai bine de trei sute de ani.

,-. Scrisoarea hanului, prin care acesta vestea moartea lui Constantin, avea către sfîrşit un adaos, care puse balsam pe inima rănită a Elisabetei. Nemulţumit cu domnia lui Tomşa, el oferea fostei doamne sprijinul călăreţilor săi, pentru aşezarea în scaun a lui Alexandru, al doilea fiu al ei. .

Ambiţia femeii odată scormonită, durerea mamei, cu încetul, se potoli. Stăruinţele, rugăminţile, intrigile începură din nou. Alexandru trebuia să domnească. Întru împlinirea acestei dorinţe, o aflăm timp de vreun an şi jumătate, din toamna anului 1613

pînă în primăvara lui 1615, ba într-o parte, ba într-alta, la Ustie, la Lem- berg, la Halicz, judecîndu-se cu cumnata ei Marghita, de la care cerea 95 000 de ughi, datoria lui Simion către Eremia, apoi pe Nistor Ureche, care în calitate de curator al averii lui Isac Balica[41] şi al ginerelui său Donici, le-ar fi mîncaţ averea. Cînd isprăvi., cu aceste pricini, îşi chemă ginerii şi le încredinţa din nou cauza în mîinile lor; să strîngă oameni pentru a porni război împotriva lui Ştefan Tomşa. Răzbunarea trecutului şi un nou vis pentru viitor.

: Se. aşează din nou la Ustie şi aşteptă. în citeva luni de zile, armata era gata, o strînsură • cam lăbărţată de data. aceasta. Poloni, cazaci, francezi, transilvăneni, pedeştri şi călări vreo 12 mii — dar în sfîrşit armată ! în capul ei, ginerele Wisznowiecki, precum şi un nou strălucit căpitan^ principele Samuel Corecki. Omul acesta puse în aventura ce avea să urmeze tot focul tinereţii, căci de izbînda ei atîrna fericirea lui. Corecki iubea pe Margareta, Margareta zisă şi Caterina, fata doamnei Elisabeta. De vor izbuti Movileştii, Margareta îi va fi dată.

Şi se porni războiul.

Ajunşi la Camenița, ei fură întîmpinaţi, spre marea lor mirare, de către doi boieri moldoveni, Petre, pîrcă- labul Hotinului şi Gheorghe. Balş al doilea logofăt, care ie aduceau cheile cetăţii de la Hotin, pe care le-o pre- dară fără luptă, cu garnizoană, cu tunuri, cu tot. între- bîndu-i ce înseamnă, aceasta, boierii le spuseră că ţara e nemulţumită de domnia lui Ştefan Tomşa şi că-l aşteaptă pe Alexandru să le fie lor domn.

într-adevăr, prea o luase Ştefan Vodă razna. După ce omorîse pe toate, rudele Movileştilor, pe Chiriţă Pale- ologul, cumnatul Elisabetei, pe Balica bătrînul, cumnatul lui Eremia, pe stolnicul Miron, pe Vasile Stroici, acum, după o răscoală făcută de boieri la Cucuteni, se dăduse în mahalaua Păcurarilor o adevărată luptă, din care Tomşa ieşind biruitor, se apucase să-l taie pe vornicul Bărboi şi pe fiul său să-l spînzure. Ceilalţi boieri răzvrătiţi, Beldiman, Sturza şi

Boul, scăpară numai cu fuga peste Milcov, unde îşi aflară totuşi mai tîrziu moartea. Era deci sătulă ţara de această domnie, de cruzimile acestui beţiv, fiu el însuşi de domn descreierat.

Cînd auziră Alexandru şi cumnaţii lui cum stau treburile în Moldova, sloboziră cîteva lovituri de tun în semn de bucurie, puseră stăpînire pe cetatea. Hotinului, şi de acolo înaintară spre Iaşi pentru a se ciocni cu voievodul pe care nu-l mai voia nimeni (octombrie 1615).

După cîteva încăierări norocoase, bătălia avu loc în capătul de răsărit al capitalei, pe dealul Tătăraşilor. Armata duşmană înfrîntă, fu pusă pe goană, iar Tomşa îşi găsi scăparea prin fugă. Goni tocmai pînă la Tirgo vişte, la vecinul său Radu Mihnea.

Alexandru Movilă, noul domn copil, intră biruitor în Iaşi. Avea 15—16 ani, vîrsta la care se prăpădise frate-său Constantin. De-a dreapta lui călărea cumnatul Wysznowiecki şi de-a stingă viitorul cumnat, Corecki. **În** urma lor, înaintea tuturor celorlalte trupe, veneau cei 60 de cavaleri francezi, în strălucită armură, conduşi de căpitanul lor Montespin, care dăduse în această luptă mari dovezi, spune Joppecourt, de virtute şi de curaj. În sunete de flaute, de trîmbiţe şi de-, tobe, alaiul purcese la biserică şi -de acolo la curte. Pe-un scaun înalt, acoperit cu catifea roşie — tronul — se aşează al doilea fiu al lui Eremia Movilă, boierii i se închinară, apoi urmă ospăţul în sala de alături, şi iată visul Elisabetei din nou înfăptuit.

Ea se afla însă la Ustie, în aşteptarea deznodă-mîntului acestei expediţiunL. Prima grijă a fiului ei fu deci să-i scrie c-a învins şi c-o aşteaptă. O mai aştepta încă cineva, şi cu neräbdare — amorezatul de Corecki.

între timp, Alexandru Vodă şi cumnaţii lui mai avură de furcă. în două rînduri orheienii aţiţaţi de Ştefan Tomşa. se răsculară şi de amîndouă ori fură învinşi, puşi pe fugă şi Tomşa din nou alungat în Muntenia. Abia pe la mij- focul lui noiembrie (1615) Corecki se întoarse triumfător la Iaşi, şi cîteva zile mai tîrziu sosi în sfîrşit din Polonia şi Elisabeta, cu fata ei, cu rudele, cu toată casa. „On ne scauroit imaginer"

spuse Joppecourt, „combien de compliments et de bons accueils se firent de part et d'autre à leur arrivée en la dite cité d'Yas ; ce ne furent que festins et rejouyssaces, tant en public qu'en particulier".

Mărmimoasă, veselă, fericită, doamna Elisabeta spuse în sfîrşit tinerilor : da !

Pregătirile de nuntă începură. Un doliu le întrerupse. Un doliu care a însemnat nenorocirea Movileştilor, căci e vorba de moartea lui Wisznowiechi, fără sprijinul căruia era greu pentru ei s-o ducă înainte printr-atîtea primejdii. în ajunul Crăciunului al anului 1615, cumnatul domnului, care, după cum s-a arătat, era ortodox, rutean din Rutenia Mare sau Albă (capitala Smolensk) ceru unui preot, după spovedanie, sfînta cuminecătură.

Popa, vîndut partizanilor lui Tomşa, îi puse otravă în anaforă şi în vin. Durerile începură îndată, şi după o noapte de îngrozitoare chinuri, în dimineaţa crăciunului, Wisznowiecki îşi dete duhuLCrima fiind descoperită, preotul a fost legat de-un scaun de sîrmă, s-a făcut împrejurul lui un foc mare care I-a învăluit, l-a cuprins şi l-a ars, aşa cu încetul, de i se mai auzeau încă vaietele după douăsprezece ore. însă răzbunarea Elisabetei nu folosi nimănui. Scaunul ei rămînea cu un sprijin mai puţin.

Trupul mortului a fost îmbălsămat şi, cu cinste domnească, trimis în Polonia, unde văduva lui, primindu-l, era să moară la rîndul ei de durere, şi-şi rase părul în semn că nu se va mai mărita niciodată.

La curtea din Iaşi jalea a ţinut cîteva luni. Cînd în sfîrşit, în primăvara anului 1616, pregătirile pentru nunta domniţei Margareta începură din nou, o altă veste plictisitoare sosi de la vecinii munteni.

Ştefan Tomşa îşi pusese în gînd să mai încerce odată soarta armelor pentru redobîndirea scaunului pierdut, încăpăţînatul domn trecuse Şiretul, avînd de data aceasta pe lîngă el pe domnul Munteniei, Radu Mihnea, precum şi pe vestitul Schender Paşa însuşi. Armata lor, compusă.din munteni, tătari şi turci, părea puternică.

în februarie, la palatul domnesc din Iaşi se făcu sfat mare, la care doamna chemă şi pe Corecki pentru a şti dacă poate curtea să rămînă în capitală sau trebuie să plece la Hotin. Părerea tuturor fu să plece şi să se închidă în cetate, pînă se va hotărî şi soarta acestui răz-boi. A doua zi chiar, Alexandru, mamă-sa şi toată curtea părăsiră Iaşii, împreună cu oştirea ce aveau, şi cu cei 600 de cavaleri francezi, îndreptîndu-se cu toţii asupra Hotinului.

Ajunşi acolo, şi auzind că inamicul îi urmăreşte, vodă trimise o recunoaştere de 100.0 de oameni, printre care se afla şi Montespin cu ostaşii lui. întîlnind ei la Ştefă- neşti pe tătarii lui Schender-Paşa, se încinse o luptă, care ţinu întreaga zi, la sfîrşitul căreia rămaseră 7 poloni şi 5 francezi din o mie cîţi fuseseră.

Vestea aceasta mîhni însă adînc curtea din I-Iotin şi îndeosebi pe Elisabeta. O snoavă, adusă proaspăt de-un ostaş, o înveseli din nou :.

Cică Radu Mihnea, voievodul Ţării Româneşti, plecase pe furiş, noaptea, la Tîrgovişte. Şi anume pentru cu- vîntul că-şi amintise deodată că un ghicitor italian,-Unul din cei care se pricep să citească în stele şi în palmă, îi spusese acum cîţiva ani, pe cînd se afla el la Veneţia, că de se va război vreodată cu polonii, va muri. Şi cum ţinea la viaţă, plecase, să nu se îricaiere cu leşii. Firește că i-a fost ruşine să mărturisească lucrul acesta lui Tomşa Vodă şi lui Schender Paşa. A lăsat acolo pe spătarul său, Lecca, să le spună lor gogonata minciună c-ar fi aflat c-au năvălit tătarii în Muntenia şi se dusese să-şi apere ţara. Ştefan Tomşa, care prost nu era, pentru a-şi răzbuna de această trădare, de această fugă dinaintea pericolului, îi răspunse la minciună eu o minciună. Îi trimise pe-un om de-al său să-i istorisească, cum că n-apucase bine Radu Vodă să părăsească Moldova, şi ar fi început bătălia, un groaznic măcel de pe urma căruia n-ar fi rămas sămînţă de polon în ţară. Toată această glumă se isprăvi prost, firește. Domnul Munteniei, înfuriat că nu fusese de faţă le înfrîngerea leşilor, porunci să i se taie capul lui Lecca, spătarul său, care şi sosise la

Tîrgovişte. Şi astfel, povestea avu şi ţapul ei ispăşitor.

—

Elisabeta, Alexandru şi toţi boierii de la Hotin au rîs de această întîmplare, găsind-o foarte pe placul lor. Numai Corecki stătea pe gînduri. Voia să înceapă bătălia, căci îi trebuia fata.

Către sfîrşitul lui martie, armata lui Sehender Paşa se apropie de Hotin, iar oastea lui Alexandru ieşi din cetate pentru a o întîmpina în cîmp deschis. Bătălia se dădu chiar dinaintea zidurilor, cu forţe deopotrivă. **În** mai puţin, de trei ceasuri pieriră la vreo 12,000 de turci, tătari şi munteni, iar cei ce mai rămaseră din ei se îm- prăştiară, cuprinzînd în fuga lor pe Tomşa Vodă. şi pe Schender-Paşa.

Ceva foarte frumos se întîmplă în ziua aceea. De la Elisabeta doamna şi de la domniţa Margareta, pînă la jupînesele boierilor şi pînă la cea din urmă slugă, toate văzură, de sus din cetate, desfăşurarea bătăliei. Trecerea Nistrului şi retragerea la Cameniţa ar fi fost lucru uşor pentru ele. Hotinul se înălţa doar chiar drept la malul rîului. Însă nici o femeie nu se îndură a părăsi cetatea, sub zidurile căreia luptau bărbaţii, fraţii şi copiii lor. Pilda venea firească de la doamna, care cu sufletul în dinţi urmărea mişcările fiului ei, şi pe care nimic din lume n-ar fi putut-o urni din locul acela, de care era legată izbînda sau înfrîngerea, viitorul de glorie sau sfîrşitul nădejdilor. Ca într-o poveste medievală, cavalerii se bătuseră sub ochii iubitelor lor. **Şi** ca-n poveste, li se deschiseră **porţile** cetăţii, primiţi fiind învingătorii, nu numai în sunetele de trimbiţe şi tobe, ci-n mîngîiere de glasuri de femei, martore a vitejiilor lor.

Şi acum răsplata lui Corecki.

Plăpînda domniţă merse la frăţiorul ei, şi amîndol împreună, la doamna mamă Elisabeta. Iar aceasta, fie că voia să mai încerce pe viitorul ei ginere, fie că într-adevăr îi plăcea să păstreze obiceiurile, răspunse copiilor că nu se cade a face nuntă în vreme de post. Căsătoria va avea loc „după paşti" ! Dar Corecki se burzului. Aşteptase destul, şi răbdarea are o margine. El se îndatoră a cere dezlegarea mitropolitului, unchiul domniţei, care se afla în cetate

cu ei. Elisabeta se învoi, şi mitropolitul dîn- du-le binecuvîntarea, nunta se făcu, acolo în cetatea de la Hotin, în duminica de apoi, a unsprezecea zi după în- frîngerea păgînilor de către creştini.

Povestea acestei iubiri e un roman cu lungă urmare şi lugubru sfîrşit. Vom urmări-o în capitolul viitor.

În fuga lui spre Ţara Românească, Ştefan-Vodă Tomşa nu pierdu prilejul să comită o mişelie. Trecînd prin Iaşi, îi dete foc ca şi cum această răzbunare ar fi stricat altcuiva decît înşişi moldovenilor lui. De acolo, apucînd calea Şiretului în jos se

împreună la Buzău cu oastea lui Radu Vodă Mihnea

.Alexandru Movilă, întors în capitala lui, cu mamă-sa, cu sora şi noul său cumnat, cu mitropolitul ţării şi cu toţi boierii, văzînd jalea tîrgoveţilor, că le arseseră 22 000 de case din 23 000 cîte fuseseră de toate, nici nu mai poposi în oraş, ci numai lăsîndu-şi familia acolo, purcese mai departe pe urmele lui Tomşa.

, [9] În marginea Buzăului, în lagăr, Ştefan Vodă benchetuia cu Radu Mihnea, de plăcere, pasămite, de a se mai simţi viu. Masă mare, întinsă pe-o pajişte, cu miei fripţi, di era în april, după paşti şi cu belşug de vinaţurL Ş«: deodată, uri ţăran călare sosi în goana mare, să le spuie că se văd venind de departe, ostile moldovenilor şi ale leşilor, umbrind văzduhul de-al lor număr. Radu sări ca fript de pe scaun, încălecă şi o luă la goană, prin munţi înspre Tîrgovişte ; iar Tomşa Vodă, înşeuîndu-şi singur calul, o apucă în jos, înspre Dunăre. După un ceas, la masa lor se aşezară, nepoftiţi, Alexandru-Vodă şi Simion Corecki.

O ceată de ostaşi fu trimsă în goană după Ştefan Tomşa, însă nu-l putură prinde. Cînd sosiră moldovenii la malul Dunării, voievodul fugar trecuse rîul la Brăila. O altă solie fu trimisă la Tîrgovişte să-i ducă lui Radu-Vodă Mihnea averea şi sculele părăsite de el în graba fugii sale, şi să-l asigure că Alexandru Movilă nu-i voia nici un rău, căci el ştia că domnul Munteniei nu luase parte la lupta de la Hotin. îl înştiinţă că el venise în Ţara Românească numai pentru a urmări pe Ştefan Tomşa, şi neputîndu-l prinde, se va întoarce iar în Moldova.

Astfel a şi făcut de altmintrelea. În mai al acestui an 1616, era întors la Iaşi. -Toată familia lui Eremia, împreunată din nou şi în culmea fericirii după

atîtea necazuri, începu să ducă vesela viaţă de curte la care se părea că avea şi ea dreptul acum.

Elisabeta, din nou „doamnă a Ţării Moldovei", îndruma paşii tînărului voievod, judeca pricinile la divan, ajuta pe călugării catolici, parcă între diferitele domnii ale copiilor ei vremea nu s-ar fi strecurat. Şi din nou se credea ea stăpîna Moldovei pe viaţă !

însă acum, mai mult ca oricînd, o pîndea ceasul rău. Schender Paşa ieşise ruşinos din bătălia din urmă. Îi trebuia răzbunare şi o reabilitare faţă de Stambul. înţe- legîndu-se cu Ibrahim, puternicul paşă din Silistra, hotă- rîră amîndoi să curme pentru totdeauna ambiţiile Movi- ieştilor. Ei trebuiau prinşi şi turciţi. Acesta le era scopul. Uneltind la Poartă, paşalele dunărene ajunseră la următorul rezultat : Ştefan Tomşa va fi şters definitiv şi el din lista domnilor. Alexandru Ilieş, un pretendent reţinut la Stambul, va fi trimis la Tîrgovişte, Radu Mihnea jnu- tat în Moldova, iar Alexandru Movilă cu toţi ai lui, prinşi, maziliţi, surghiuniţi, turciţi.

Pe dată se şi puse pe lucru. Un ceauş, trimis de vizir, sosi la Brăila. Oamenii lui înşfăcară pe Ştefan Tomşa, îi legară mîinile şi picioarele, şi-l trimiseră la Constan- tinopol. Iar Movileştilor, pentru a pune mai uşor mîna pe ei, li se trimise răspuns că Ibrahim-Paşa va sosi în (urînd în Iaşi pentru a confirma domnia lui Alexandru Vodă pe cînd de fapt acesta Se şi îndreptase cu 20 de mii de oameni asupra Tîrgovişţei, pentru a înmîna lui Radu Mihnea firmanul de strămutare la Iaşi. Uneltirile turcilor fură descoperite de către poloni care nu obişnuiau a dormi pe laurii lor. Ei înştiinţară pe Elisabeta de pericolul ce-o ameninţa, însă doamna nu vru să-i: creadă. Susţinea că Ibrahim Paşa va sosi în Iaşi pentru a confirma domnia fiului ei, nu pentru a-l alunga din: scaun. Armata turcului părăsi Tîrgovişţea, sosi la Buzău, trecu Milcovul, boierii moldoveni erau îngrijoraţi, Corecky, Potocki, Tyszkiewicz sfătuiau retragerea la Hotin; singură doamna Elisabeta rămînea neclintită în încăpăţînata ei credinţă că nu poate fi vorba de vreo primej- efe. Cum că, de fapt, ea era

adevărata doamnă a ţării, se vede din aceea că, deşi era singură de părerea ei, nimeni nu părăsi Iaşii.

În dimineaţa zilei de 25 iulie, un sol de-al lui Radu Mihnea sosi la curte cu o scrisoare către Vodă Alexandru, prin care-I înştiinţa de numirea lui ca domn al Moldovei, îndemnînd pe Movilă să plece cît mai neîntârziat în Polonia, pentru a nu începe pe mîinile turcilor, care vor să-l prindă şi să-l surghiunească. O fi fost aceasta o mulţumire pentru felul destoinic în care se purtase Alexandru la Buzău, cînd îi trimisese comorile părăsite de el, o fi fost frica de prezicerile şarlatanului de italian că va muri de săgeată leşească, nu se poate şti. Însă doamna Elisabeta pricepu în sfîrşit că a fost înşelată de turci şi că vreme de tărăgăneală nu mai este.

Sfatul ţării fu adunat din nou pentru a lua o grabnică hotărîre, însă pe cînd era încă în deliberare, avangarda lui Ibrahim şi a lui Radu — tătarii — se arătară în capătul Iaşilor. Doamna porunci retragerea, în toată graba, 'la Hotin şi se pusei-ă cu toţii la drum. Tătarii, printr-o mişcare de învăluire, le tăiară retragerea. Cu mica oaste ce avea, Tyszkiewicz respinse atacul şi alungară pe duşmani. Printre sutele de cadavre ce zăceau împrăştiate pe cîmp, se găsi şi trupul neînsufleţit al tînărului conte Gheorghe Potocki, nepotul domniţei Maria. El fu îm- balsamat la repezeală, expediat în Polonia şi Movileştii cu toată curtea lor şi cu armată după ei, purceseră mai departe la Hotin. În Hîrlău, crezînd pe inamic departe, rămaseră în popas. Însă Schender Paşa — căci el co- manda ostile turceşti — sosit la Iaşi, aşeză pe Radu Mih- nea în scaun, şi porni pe dată mai departe în urmărirea Movileştilor. La Cotnar, o luptă avu loc între avangarda lui şi ariergarda polonilor, în care, zice Joppecourt, armata lui Vodă Alexandru ar fi făcut minuni de vitejie, pierzînd totuşi numai 250 de oameni, pe cînd turcilor le-ar fi murit aproape 6 000. Corecki, rănit de două săgeţi în pulpă şi-n spinare fu dus pe targă pînă la Hîrlău, unde domniţa Margareta,

înnebunită de spaimă, se apucă să-l îngrijească ea însăşi, spălîndu-i rănile şi pansîndu-l.

Urmează, o ciudată şi frumoasă întîmplare, care aminteşte moartea "eroică a lui Stroe Buzescu, parcă ar fi fapte petrecute în alte vremuri şi în alte ţări.

La curtea domnească din Hîrlău, se înfăţişă a doua zi un turc din partea paşei, cerînd să vorbească cu principele Corecki. Culcat în pat, avînd pe ţînăra lui nevastă la căpătîi, Corecki îl primi. Turcul îi spuse că Schender Paşa, uimit de vitejia lui, îi trimite răspuns că este cel mai viteaz din cîţi ostaşi a văzut el vreodată, şi —1 roagă să primească o luptă corp la corp cu unul din căpitanii săi, în faţa ambelor oştiri, şi că din partea celui ce va învinge -va fi izbînda bătăliei. Sîngele războinic al lui Corecki clocoti în vinele lui de vechi artistocrat şi era gata să sară din pat dacă soţia şi soacra lui nu l-ar fi împiedicat... poate mai puţin lacrimile Margaretei, decît vorbele doamnei Elisabeta, care-l rugă să nu primejduiască cauza Movileştilor, printr-această luptă între un rănit şi un om teafăr. Tyszkiewicz, fiind acolo de faţă, rugă pe Vodă Alexandru îngăduie lui cinstea de-a primi provocarea în locul vărului său Coreclti.

A doua zi, pe-o cîmpie, în apropiere de Hîrlău, şi-n vederea oştirilor polone şi turceşti, care se legaseră prin jurămînt să nu se amestece în ceartă, luptătorii ieşiră, fiecare din rîndurile armatei sale. Turcul se spăla pe obraz cu apă neîncepută, apoi cu faţa la Mecca, îşi făcu rugăciunea şi suflecîndu-şi mînecile pînă la coate, în- călecă pe-un straşnic murg, cu o şea bătută cu nestemate. I se dete apoi iataganul, suliţa şi un arc cu tolba de săgeţi. Tyszkiewicz, dimpotrivă, făcu o scurtă rugăciune şi, încălecînd repede, luă numai o carabină şi un arc cu opt săgeţi. Călăreţii se repreziră unul asupra altuia. După o scurtă luptă, săgeţile isprăvindu-se, polonul îşi îndreptă din nou calul asupra turcului, şi-i dete o lovitură de carabină, care-l răsturnă la pămînt. Încercînd să se ridice şi să scoată iataganul din teacă, Tyszkiewicz trecu cu calul peste el, dîndu-i o lovitură cu cuţitul peste mîna

dreaptă. Un geamăt. O a doua lovitură drept în inimă şi turcul căzu mort. Atunci principele Tyszkiewicz descălecînd, tăie capul adversarului său, îl înfipse într-o suliţă, şi încălecînd din nou, îl duse în tabăra polonă, drept semn de izbîndă, plocon lui Alexandru Vodă.

Sfîrşitul acestui frumos duel medieval, fu curat turcesc. Departe de-a privi bătălia ca pierdută, musulmanii hotărîtă să-şi arunce toată armata, vreo 25.000 de oameni, împotriva cetei de fugari — 6000 în total — s-o distrugă şi să prindă pe căpetenii, pe vodă şi pe femei. Temîndu-se de ajutorul unguresc pe care-l făgăduise Movileştilor Radu Şerban (pribeagul domn al Munteniei) Schender Paşa hotărî să nu mai întîrzie un singur ceas. Luînd pe Radu Mihnea cu el, goni înspre Hîrlău. însă Movileştii, bănuind reaua credinţă a turcilor, se şi porniseră mai departe, nădăjduind că vor putea sosi în Hotin înainte de-a fi ajunşi din urmă.

Pe drumul dintre Hîrlău şi Botoşani, în apropierea lacului Dracşani, s-a întîmplat tragedia aceea, care a fost una din cele mai pasionate din istoria noastră.

Cum mergea mica ceată de moldoveni şi "de poloni, gata să intre în Botoşani, se pomeni deodată cu drumul tăiat. Vreo 2000 de tătari (sub conducerea vornicului Bu- cioc, fost om de-al Movileştilor, pe care-i trădase) făcuse o mişcare de învăluire şi le ieşise înainte. **În** acelaşi timp se arătară la flancul drept muntenii şi ardelenii lui Radu Mihnea, iar din spate îi goneau turcii. Numai partea stingă a drumului rămăsese slobodă, însă brăzdată fiind de-o pădure întinsă şi stufoasă, nu-i fu îngăduit armatei polone să poată efectua retragerea prin desişul acela. în culmea disperării, căpitanii hotărîră să facă din carele de muniţiuni şi căruţele de bagaje un zid de apărare în faţa pădurii. Prinşi ca într-un cleşte, din trei părţi, nu le mai rămî- nea decît să se apere... să se apere pînă la unul. De-acum era luptă pe viaţă şi pe moarte.

în mijlocul acestei mici cete de lupători, umblau doamna Elisabeta şi domniţa ei, îmbărbătînd pe ostaşi.

Turcii, cu tunurile lor, ar fi putut doborî într-un sfert de ceas, toată ceata aceea de disperaţi luptători. Însă lor le trebuiau prizonieri, nu morţi. Trimise deci paşa răspuns soldaţilor, că dacă le dau pe căpeteniile lor şi pe Movileşti, sînt slobozi de-a pleca fără a fi vătămaţi. Strîn- sura de lefegii ce apăra pe Vodă Alexandru răspunse frumos că moartea i se părea mai demnă decît laşitatea. Iar Tyszkiewicz, pentru a dovedi că viu nu va încape în mîna păgînului, luă cu sine 500 din cei mai viteji călăreţi ai lui, răzbătu printre rîndurile duşmanilor, îi răsturnă la pămînt şi-şi croi drum printre ei. Corecki încercă să facă acelaşi lucru, însă rănile nu-i îngăduiră a încăleca. Deznădăjduit, îmbrăcă o haină de simplu soldat, pentru a nu fi recunoscut în caz c-ar fi prins, rugind pe nevasta lui, pe soacră şi pe cumnaţi, să se travestească şi ei cum or putea mai bine. Doamna Elisabeta nu vru să-i asculte sfatul. Şi nici pe fiii ei nu-i lăsă să se schimonosească în oameni de rînd. De-o fi să moară, să moară domneşte.

Astfel se strecură aproape toată ziua, în aşteptarea înfrigurată a catastrofei. în sfîrşit, către seară, începu atacul. Turcii şi tătarii se repeziră deodată peste întări- turile de care din marginea codrului. Primul rînd de apărare căzu, apoi al doilea şi al treilea. Văzîndu-se pierduţi, soldaţii depuseră armele.

Era în seara de 23 august 1616.

Noaptea se lăsă peste tabără. Turci, tătari, munteni, ardeleni se repeziră după pradă. În adincul codrului, în întunericul acela, se petrecură multe grozăvii.

Şi în ziua de apoi, cînd răsărea soarele de după apele lacului Dracşani, un car trecea pe drum, ducînd prizonieri ■spre Stambul pe doamna Elisabeta a lui Eremia Movilă şi fiii ei, Alexandru Vodă şi Bogdan cel mic. Pe marginea drumului stăteau înşiraţi boierii .moldoveni, care nu-şi părăsiseră doamna pînă în clipa din urmă, şi care, prinşi, fuseseră acum opriţi de Radu Vodă Mihnea.

Cînd îi zări, înnebunită doamnă le răcni, lăcrămînd, acele grozave cuvinte care ne ţiuie încă şi azi în urechi ca un blestem al oropsitului nostru neam : „Boieri, boieri, ruşinatu-m-au piăgînul!"

Poruncind căruţaşului să oprească; doamna ceru nişte foarfece, şi tăindu-şi părul, acolo pe drum, în văzul tuturor, îl dete unuia din boieri, cu rugămintea să-l aşeze la mînăstirea Suceviţei, pe lespedea de mormînt a soţului ei Eremia **yodă.**

într-o frumoasă cutie de argint, în formă de măr, spîn- zurată de bolta bisericii, se mai poate vedea şi azi bogata cosiţă de păr castaniu a doamnei Elisabeta Movilă, tăiată de mîinile ei, în cea mai crincenă deznădejde, acum trei sute şi mai mul-ţi ani.

Corecki şi nevasta lui au fost prinşi de asemenea» el de turci, ea de tătari, şi povestea lor va forma subiectul capitolului viitor.

Iar sfîrşitul sfîrşitului, iată-l :

Doamna Elisabeta fu turcită cu sila şi băgată în haremul sultanului Mustafa Han I, la seraiui cel din Stambul, cu ferestrele zăbrelate ce dau pe Cornul de Aur. Dar nici

acolo nu s-a bucurat ea
de liniştea sufletească,
de care ar fi avut atît
de mult nevoie.
Alexandru Vodă, turcit
şi el, muri infectat în
urma operaţiei
circumciziunii. Doi fii
morţi, o fată prizonieră
la tătari, celelalte fete
în Polonia, despărţită
de toţi şi de toate
pentru totdeauna,
Elisabeta nu mai avea
pe lîngă ea decît pe

fiul ei cel mai mic,
Bogdan, ajuns, el,
fecior de domni
moldoveni, Gapidan
Paşa al împărăţiei
otomane. Mîndra
catolică de odinioară
muri în legea lui
Mahomet, singură,
părăsită, uitată

.Adevăratul ei mormînt nu este cel necunoscut din vr-un cimitir cu negri chiparoşi din preajma Stambulu- lui ■— adevăratul mormînt este Sueevita, unde părul ei castaniu e astăzi încă martorul sufletescului zbucium al frumoasei, mîndrei, ambiţioasei, interesantei Elisabeta de Lozna, nevasta lui Eremia Movilă, şi-n două rînduri singură doamnă a Ţării Moldovei.

Capitolul XV
DOMNIŢELE MOVILEŞTILOR

PRINCIPESA CATRINA CORECKI

rama Movileştilor nu se isprăvise cu prinderea şi turcirea doamnei Elisabeta şi a fiilor ei. Ea urmăreşte, interesantă prin amănuntele ce cunoaştem, pe fiica acesteia, domniţa Ecaterina-Margareta şi pe soţul ei, principele Samuel Co reeki.

Am arătat în capitolul precedent dragostea ce unea pe aceşti tineri, nesfir- şitele piedici la căsătoria lor, nunta din cetatea Hotinului în mijlocul oştirii, plecarea la Iaşi, urmărirea armatelor polone şi moldoveneşti de către turci, fuga la Hirlău, rănirea lui Corecki, şi în sfîrşit lupta, drama, deznodămîntul de la Dracşani.

Travestiţi, el în ostaş de rînd, ea în ţărancă, pentru a nu fi

recunoscuţi de
duşmani, planul lor
reuşi deocamdată.
Corecki, prins de turci,
fu trimis cu întreg
convoiul de prizonieri
la Constantinopol; iar
pe domniţă o prinseră
tătarii, care o luară cu
ei în Buceagul lor, la
Cetatea Albia

.Î)omniţa Ecaterina Movilă, principesă de Coreckî, ţă- tancă de ocazie, îşi zgîriase faţa cu unghiile pentru a se iluţi şi şiretenia ei prinse atît de bine, încît tătarul care 9 robise, crezînd că este o femeie de rînd, o puse acasă **Ie** fcl să cureţe bucătăria, să spele vasele şi să mături curtea Idîndria ei. nu suferi, fiindcă, în atare împrejurări, omul ide ispravă se schimbă, de nu se mai cunoaşte singur. Însă grija de soţ, de mamă şi de fraţi, o chinuia grozav, şi apoi... domniţa sclavă aştepta un copil. Munca la care c punea tătarul era atît de istovitoare, mai ales pentru ea, neobişnuită cu greul, mîncarea ce i se dădea atît de neîndestulătoare, încît biata femeie era sigură că nu va ajunge niciodată să poată fi mami. Totuşi; după 6 luni de captivitate, pe la sfîrsitul lui februarie 1617, ea născu un fiu Bănătos pe care-I alăpta. Din clipa aceea, îneepu să se gîndească cum ar face şi ar drege pentru a scăpa de sclavie.'

O dată cu ea, tătarul mai făcuse un prizonier, pe care-l ţinea rob, în casa lui, la Cetatea-Albă.

Baret, care publica în 1620, la Paris, memoriile lui Charles de Joppecourt, din care extragem toată întim- plarea aceasta, spune că prizonierul tătarului era un palton, numit Iacob (Jacquesj. Noi bănuim însă că acest prizonier trebuie să fi fost Joppecourt el însuşi, eăci altfel n-ar fi ¡desfăşurat el un atare lux de amănunte asupa mtîmplă- rilor din prizonieratul altuia, n-ar fl scris o earte #şpre „Istoria tulburărilor din urmă ale Moldove^, peAtru a vorbi de fapt mai mult despre Corecki şi nîlevasi&r lui, despre Cetatea Albă şi Constantinopol, n-ar fi pavestit ce i s-a întîmplat lui „Iacob? dnd a scăpat de robie, şi mai ales laeoh *acesta, de* era polon,, n-ar fi tras în capitala Tureiei, la ambasada regelui Franţei, cum se va vedea mai în urmă. Charles de Joppecourt era, după cum singur mărturiseşte, „un gentil-homme lorrian, qu! portait Ies armes durând ces troubles â suite des princes polonois", adică un noljil din Lorena care, la bătălia de la Brac- şani, încăpu prizonier în mina tătarului de la Cetatea Albă. În momentul apariţiei cărţii, redactată de

Baret, membru al parlamentului din Paris, după istorisirea orală a lui Joppecourt, acesta se afla secretar de ambasadă pe lîngă Ducele d'Angouleme. O fi cerut el Lui Barei să înlocuiască numele său cu acel al polonului Iacob. E clar însă, că tot ce istorisește Joppecourt *c* trăit și văzut de el. Slab în considerațiuni generale, cînd vorbește de fapte intră în amănunte lipsite uneori de interes. Persoana lui Iacob nu-i putea interesa pe autor atît de mult încît să vorbească mereu de -el. E deci învederat că robul tătarului era Charles de Joppecourt.

Domnița Ecaterina, care-l cunoștea ca om devotat soțului ei, trebuie să fi avut mîftgüierea de a-l ști lîngă ea, și în el își puse nădejdea soartei.

Povestea care urmează este foarte ciudată, dar vom căuta să-i dăm ia urmă o tălmăcire, care ar putea-o face acceptabilă.

Margareta chemă într-o zi pe tovarășul ei de robie, și-i spuse că dacă jură să facă întocmai cum îl va învăța, va putea scăpa din mîinile tătarului, avind putința de a o răscumpăra și pe ea. Omul jură și află atunci că tătarul acela avea un frate, care, în urma unei boli, orbise și muțise. Nici un doftor nu-i putu fi de folos. Ea însă avea un inel cu o piatră scumpă, dat de soțul ei pe vremea cînd erau logodiți. Acest inel îl ascunsese în părul ei bogat, pentru ca să nu i-l găsească tătarul, fiindcă era nu numai o duioasă amintire, însă piatra lui era „medicinală", eă vindeea de orice boală. Fără ea, n-ar fi putut purta copilul pînă la termen și n-ar fi putut naște așa de ușor — zicea ea. Deci, cu piatra aceasta să vindece el ochii și urechile tătarului, iar acesta, drept mulțumire, îi va restitui libertatea. Odată scăpat de robie, va pleca în Polonia pentru a afla știri de la Corecki și a încerca răscumpărarea ei. însă trebui să-i jure încă o dală că, înainte de-a pleca, îi va restitui piatra, căci fără ea n-ar putea-o duce mai departe îh sclavie.

Franțuzul jură, scoase piatra din inel și se puse pe lucru. Așteptă cîteva zile pînă auzi pe tătar tînguindu-se față de el, că nu este chip să se lecuiască

frate-său de pacostea ce-i căzuse pe cap. Spuse atunci stăpînului său că-l va vindeca el, dacă-i făgăduieşte libertatea. II puse să jure, faţă de bolnav chiar, pe Coran, pe Mahomed şi ţie Caaba de la Mecca, că nu-i va cere „medicamentul", că-l va dezrobi şi că-i va da şi paşaport de liberă trecere înlăuntrul raialelor turceşti. Tătarul făcu jurămîntul făgă- duindu-i pe deasupra un cal bun şi bani îndeajuns.

După o săptămînă — căci trebuiră să aştepte lună plină — în care timp Margareta pregătise suc de viorele şi de alte flori de primăvară, improvizatul medic se înfăţişă la bolnav şi-l unse pe-un ochi cu sucul acela. Apoi puse piatra peste pleoapă, legă ochiul cu o batistă şi aşteptă. După şapte ceasuri, cînd scoase batista, tătarul vedea. Mai minunat decît tătarul şi chiar decît cititorii acestei povestiri părea Joppecourt el însuşi. A doua zi îl vindecă de celalt ochi, a treia de-o ureche şi a patra de cealaltă. A cincea era călare cu 50 de galbeni în pungă, cu paşaportul în buzunar şi cu scrisori de la domniţă către soţul ei şi către rudele din Polonia. Piatra i-o dăduse înapoi, făcîndu-i jurămînt că va găsi pe principele Corecki în orice parte a lumii o fi. Şi porni la drum.

Într-un codru de prin Moldova se-ntîlni cu trei haiduci, care-l dezbrăcară, îi luară calul şi banii, şi-l închiseră într-o casă părăsită din mijlocul pădurii, Intrebîndu-l ce meserie are, bietul drumeţ mărturisi cinstit că este sol- 'dat. Haiducii îl sfătuiră atunci să le fie tovarăş, împărţind împreună greutăţile vieţii haiduceşti, dar şi banii furaţi. Polonul Iacob — după credinţa noastră nobilul Joppecourt — se împotrivi cu indignare şi dispreţ, ceea ce nu-i adiuse alt folos decît a fi încarcerat sub straşnice zăvoare, într-una din odăile acelei case. Abia după două luni de zile, ajunse prizonierul, printr-o iscusită manoperă, să scape de paza haiducilor, furîndu-le la rîndu-i bani şi un cal, mai frumos şi mai ager decît cel dăruit 'de tătar.

Pe drumul lui mai departe, se întîlni, dintr-o întîm- plare cu un soldat polon, fost prizonier la

Constantino- pol, de unde, evadînd, se întorcea acum în ţară lui. Află de la el tot ce voia să ştie, adică turcirea doamnei Elisa- beta şi a fiilor ei, precum şi încarcerarea principelui Corecki în închisoarea celor Şapte Turnuri.' Joppecourt încredinţă polonului scrisorile trimise de domniţă surorilor sale, iar el îşi întoarse calea de la nord la sud, apu- cînd drumul Stambulului, căci ţinta lui era să găsească pe Corecki.

La începutul lui mai abia sosi el în capitala otomanilor şi acolo, mergînd de-a dreptul la ambasada Franţei, în Pera, află că ambasadorul, domnul* de Sancy, luase sub protecţia lui pe prizonierul din cele Şapte Turnuri, trimi- ţîndu-i deseori de mîncare şi de băut. Află de asemenea că sultanul ceruse turcirea lui Corecki, o dată cu a Mo- vileştilor, că însă, credinciosului prinţ i se părea orice soartă mai bună decît aceasta renegare. Cît despre răscumpărare nu putea fi vorba, fiindcă turcilor le era frică de vitejia lui Corecki. Era deci ameninţat, dacă nu se turcea, să îmbătrînească şi să moară în Edi-Cule.

Strccurîndu-se cu servitorii ambasadorului pînă la uşa închisorii, Joppecourt trecu drept om de serviciu al lui Sancy, intră înăuntru şi se înfăţişă fostului său comandant, care zăcea în camera cea mai de sus a turnului dintre marea de Marmara şi Poarta de Aur. Tovarăş de temniţă al lui Corecki era căpitanul Riguad, unul din cavalerii francezi din compania lui Montespin.

Joppecourt adusese cu el un coş cu merinde. în fundul căruia ascunsese scrisoarea domniţei. Corecki dărui bucatele paznicilor turci, rugîndu-i să-l lase singur cu noul venit. Apoi, aflînd că Ecaterina-Margareta trăieşte şi că a născut un fiu, mulţumi lui dumnezeu, îmbrăţişă pe crainic şi-l rugă să facă tot chipul a se mai întoarce la el, pentru a căpăta răspunsul ce va scrie nev estei lui.

După cîteva zile, în adevăr. Joppecourt veni din noy la închisoare cu mîncăruri mai alese şi mai numeroase, pentru a ţine pe paznici mai multă vreme afară. Avu timp atunci să povestească bietului prizonier

toate amănuntele vieţii de robie a domniţei, primind de la el o scrisoare către ea şi una către frate-său, principele Carol Corybut Corecki, prin • care-l ruga să se împrumute, să .vîndă, să facă orice jertfă pentru a căpăta bani îndestui în vederea răscumpărării nevestei lui. Iar ei îi scrie, între altele, dacă o fi adevărat că Joppecourt a copiat epistola, că mulţumea lui dumnezeu fiindcă „n-ai făcut, slavă domnului, ca principii fraţii tăi şi ca principesa mama ta, cari eu lepădat cu laşitate creştinismul pentru a îmbrăţişa legea cea mincinoasă a lui Mahomed, de teamă să nu fie închişi cu mine în închisorile negre, sau în- nădejdea vreunui bun trecător, de care noi nu avem nevoie, ca unii ce nu nădăjduim decît în vecinicie".

Cu această scrisoare, Joppecourt se grăbi a porni din nou spre'Cetatea Albă, pentru a linişti sufletul amărîtei domniţe. Corespondenţa pentru Polonia o încredinţă unui nobil de acolo, răscumpărat de curînd, care pleca la Varşovia.

Prin iulie 1617 trebuie să fi căzut întoarcerea lui Joppecourt la Cetatea Albă. Tătarul era la vînătoare, cu toţi oamenii lui, la o moşie din apropierea Cetăţii. Acasă nu găsi decît o servitoare bolnavă în pat şi pe domniţa Eca- terina. îi dădu deci scrisoarea soţului ei, povestindu-i tot ce-a făcut şi a văzut în Constantinopol. Zice el, în memoriile lui, că domniţa şi-ar fi blestemat mama şi fraţii cînd auzi că se lepădaseră de legea lui Iisus, dar dacă a făcut-o în adevăr, sau numai a născocit-o sufletul bigot al franţuzului, aceasta nu o poate şti nimeni. Margareta, aflînd că bărbatul ei nu poate fi răscumpărat şi că este ameninţat să-i putrezească ciolanele în turnul de pe Mar- mara, leşină, cu copilul în braţele ei, cu care prilej l-ar şi fi înăbuşit, dacă nu-l scotea franţuzul de sub ea.

Urmează o scenă pitorească. Joppecourt, sleit de foame din cauza drumului, se aşează la masă, îndopîndu-se acum cu mîncările tătarului, în timp ce domniţa, servindu-l, îi istorisea toate întîmplările petrecute în lipsa lui, anume cum copilul, îndată după naştere,

fusese apucat de un fel de ducă-se-pe-pustiu, apoi avu pojar, pe urmă era să-l mănînce şerpii, şi în sfîrşi't laptele mamei secase. Însă toate se isprăviră cu bine, căci avea doar domniţa inelul cu piatra medicinală. Pînă şi pe şerpi i-a omorît cu această piatră — însă mărturiseşte singură că nu ştie de h-o fi fost cumva curată închipuire. Şi trebuie spus că viaţa aceasta de cîine, ce ducea răsfăţata fată a lui Vodă Eremia, putea să-i fi năruit nervii îndeajuns pentru a face din ea o halucinată. O trimisese doar tătarul să doarmă în grajd cu vitele de frica pojarului. Acolo îşi petrecuse domnita vara, pe-un culcuş de fîn, între boi şi între vaci.

Cînd se întoarse tătarul de la vînătoare şi-şi găsi prietenul în casă, fu cuprins de-o bucurie cu atît mai mare, cu cît aştepta de la el preţul răscumpărării Ecaterinei Margareta. Aflînd însă că venise fără bani, i se mai potoli bucuria şi-l sfătui să plece din nou şi să se întoarcă cu 6000 de galbeni. Joppecourt se tîrgui ca la piaţă. Chema în ajutorul lui şi pe fratele tătarului, cel vindecat de el, şi cu ajutorul acestuia obţinu ca preţul să fie tăiat pe jumătate : 3000 de galbeni. Cumnatul Ecaterinei fiind înştiinţat de încheierea tîrgului, trimise banii în toată graba, şi astfel, pe la sfîrşitul toamnei 1617, Joppecourt putea întovărăşi pe scumpa lui stăpînă pînă în Polonia, la rudele ei. Acolo, firește că prima grijă a domniţei fu să încerce răscumpărarea soţului ei. Dar sultanul rămase neclintit în hotărîrea lui. Banii ce i-ar căpăta, nu ar putea compensa neajunsurile pe care viteazul acesta îi pricinuia cînd era în fruntea oştirii. Corecki va trebui să se lepede de legea creştinească, sau să piară în închisoare.

Nu făcu nici una, nici alta. A scăpat din închisoare, şi chiar, minune, fără intervenţia pietrei medicinale. Şi, fiindcă e vorba de această piatră şi am făgăduit să dau o tălmăcire, iat-o : Cît de ciudat ar părea toate minunile făcute de acest talisman, şi de exagerate ar fi fost ele, vindecarea tătarului ar putea fi privită ca o realitate, dacă, potrivit ştiinţei moderne,

am spune că juvaerul domniţei era o frîntură de „radhţm[B]. De ce nu ?

La ambasada din Pera se afla un tînăr secretar, Martin Parisien, cu cald sînge francez clocotind în vinele lui. Amorezat de fata unui nobil polonez, roabă împreună cu mamă-sa la Constantinopol, el le răscumpărase destul de scump, cu condiţia, ca, odată libere, fata să-i fie dată în căsătorie. Imprudentul francez, încrezător în cu- vîntul doamnei Ludovica, mama fetei, le lăsase să plece în Polonia, însă primi în curînd veste că babaca nu consimţea la măritişul fetei, pe cuvînt că domnului Martin Parisien nu-i curge în vine sînge albastru. Domnişoara Iulia (17 ani), amorezată de Martin, nu de sîngele lui, îl trimise o scrisoare implorîndu-l să caute un mijloc de a îndupleca pe tatăl ei să revină asupra hotăririi ce luase. Parisien, ştiind că Corecki este unul din marii magnaţi ai Poloniei, aleargă la el, la închisoarea de la Edi-Cul6, să-i ceară sfat şi ajutor. Ce poate face, în atare împrejurări, un deznădăjduit prizonier, decît să făgăduiască marea şi sarea, dacă o scăpa din închisoare. Iată-l deci pe franţuz combinînd un plan de evadare.

Fereastra camerei în care se afla Corecki n-avea gratii, fiindcă odaia era tocmai în vîrful turnului^ înspre mare. Secretarul de ambasadă îi trimise deci, ca de obicei, de-ale mîncării, ascunzînd într-o plăcintă o legătură de sfoară, cu care Corecki pescui, noaptea, o scară de frînghie, pe care i-o adusese un popă, care aştepta jos într-o barcă, la picioarele turnului. Prizonierul se căţără pe scară, se coborî în barca popii şi fu ascuns la marginea oraşului, într-o odaie scobită în stînci. A doua zi, părintele, omul lui Parisien, îi aduse o haină preoţească, pe care îmbră- cînd-o, evadatul intră travestit în Stambul, ziua în amiaza mare.

Paznicii închisorii, au fost, unul tras în ţeapă, celălalt în piuliţa în care se măcina orezul, de-a ieşit numai făină din el. Martin Parisien avusese grijă s-o zbughească cu-o zi înainte. Însă ambasadorul de Sancy a fost arestat şi servitorii lui torturaţi. Puterile străine,

Anglia, Germania şi Olanda, ameninţară pe Mustafa al II-lea cu retragerea ambasadorilor lor în caz că de Sancy n-ar fi eliberat... dar de toate acestea principele Samuel Corecki nu-şi bătu capul. Era liber acum şi singura lui grijă fu să-şi asigure fuga din Constantinopol, fuga lor, căci erau doi, căpitanul Rigaud evadînd şi el din închisoare o dată cu Corecki.

Două luni de zile au stat fugarii ascunşi în casa popii. Părintele grec căpătă în sfîrşit de la patriarhia din Alexandria învoirea de-a pleca în Egipt, cu doi fraţi de-ai lui, pentru a se face sihastri în pustiul Saharei, ca Sfîntul Anton. O dată cu învoirea sosiră şi paşapoartele, încît, îmbrăcaţi în călugări greci, popa, Corecki şi Rigaud se îmbarcară cu destinaţia Alexandria. Pe drum, cei doi din urmă schimbară într-un port vasul, urcîndu-se într**-o** corabie olandeză, care mergea la Mesina. Ajunşi acolo, Rigaud se duse în Franţa şi Corecki la Neapole, unde Ducele de Osson, viceregele, îi dădu o recomandaţie către Papa. Prin Roma, la marele pontif, prin Viena, .la împăratul Germaniei, ajunse în sfîrşit în Polonia cam prin vara anului 1618.

Povestirea aceasta are, ca-n adevăratele romane, un sfîrşit. Bucuria revederii încercaţilor soţi fu scurtă. Un an cel mult, timpul de-a se mai naşte o fată. Apoi Eca- terina-Margareta, istovită de viaţa de roabă ce dusese la tătarul din Cetatea Albă, se îmbolnăvi, şi toate minunile trecute ale pietrei medicinale se arătară de minciună faţă de adevărata boală care o duse la mormînt, în cursul anului 1619.

Nemîngîiatul Corecki nu s-a mai însurat. Fiul născut în atîtea necazuri şi crescut cu atîta dragoste muri tînăr şi el, iar fata, Ana, se mărită mai tîrziu cu Andrei Leszcynski, voievod de Belz, cu care, neavînd copii, semnţia Ecaterinei Movilă Corecki se şterse de pe faţa pămîntului.

CONTESA MARIA POTOCKI

Maria, născută în Polonia în anul 1592, luă de bărbat pe unul din vlăstarii marii aristocraţii de acolo,

pe contele Ştefan Potocki, fratele lui Ion, cunoscutul războinic.

Mereu îngrijorată de soarta bărbatului ei, care mai mult în tabără îşi ducea zilele decît acasă, mai mult în Moldova luptînd pentru cauza Movileştilor împreună cu fraţii lui, Maria a avut totuşi fericirea de a-l vedea, timp de vreo 20 de ani, întorcîndu-se întotdeauna la vatră, fără vreo rană mai grea. în 1611, deci după 19 ani . de convieţuire, ea află, din Polonia unde era, despre înfrîn- gerea şi dezastrul de la Cornul de Sus, unde tătarii prinseră pe fratele ei Constantin şi turcii pe soţul ei, Ştefan. Ea nu avu odihnă pînă nu şi-l răscumpără. Mai norocoasă decît doamna Elisabeta, care după doi ani de necurmată nădejde trebui să audă că fiul ei se înecase cîteva zile după ce fu prins, Maria află, dimpotrivă, că bărbatul ei este în viaţă, închis în turnul din Stambul, vestitul Edi- Cule. Regele, el însuşi, interveni, prin tratate oficiale chiar, pentru eliberarea vasalului său, care, după cîţiva ani de prizonierat, se întoarse în sfîrşit acasă.

în lipsa soţului ei din Polonia, Maria, în afară de durerea de a fi despărţită de el, mai avu un necaz împestriţat cu atîtea peripeţii, încît Sinkievicz ar fi putut broda cu el un întreg roman. înainte de a pleca Ştefan Potocki în Moldova cu cumnatul său Constantin Movilă, el se adresă nepotului său Stanislav Golsky, care ţinea în căsătorie pe Ana (fiica fratelui său Andrei Potocki), cu rugămintea să-i păstreze în proprietatea acestuia, cetatea Pod- haice, banii şi odoarele nevestei lui, domniţa Maria. Golsky primi depozitul, evaluat la şase milioane coroane de aur (în valoarea de azi 36.000.000, dar avînd în vedere valoarea banului în sec. al 17-lea, ar reprezenta azi cîteva sute de milioane de lei), din cari 2 milioane de coroane (70.000 galbeni) în numerar, iar restul în scule şi pietre scumpe.

Aceasta era zestrea ce dăduse Eremia Vodă fetei lui. Este enorm de interesant de a cunoaşte din ce constau bogăţiile acelor vremuri : 10 lanţuri groase de aur care spînzurau pînă la pămînt, salbe de diamante,

safire şi rubine, şiraguri de perle, 22 cutii de argintărie de masă, 10 cutii cu linguri de argint, 22 farfurii şi ceşti de argint,
2 coroane de aur presărate cu diamante, rubine şi safire,
3 cutii cu pietre scumpe, pahare, cupe, lighiane, ibrice etc. etc. Garderobă : 200 şaluri turceşti, nesfîrşite blănuri, „o cămaşă împărătească" cusută cu perle, şi cizme la fel, etc. Iar printre nenumăratele odoare bisericeşti se afla un aer preţuit 30.000 de galbeni. Mătuşa Contesei, sora lui Vodă Eremia, logofeteasa Ileana Mauroti, care, văduvă, pare a fi trăit întotdeauna cu nepoata ei, depune şi ea zestrea ce avea, evaluată la 4 milioane coroane.

Scurt timp însă după aceea, Stanislav Golsky muri şi castelul Podhaice rămase moştenire fratelui său, Ion Golsky, însurat cu Sofia Zamiekowa. Ion, un'fel de bur- grav, care jefuia pe boierii şi negustorii ce treceau pe moşiile lui, intră în pivniţele castelului, sparse lacătele lăzilor şi fură tot conţinutul lor. Aflînd această faptă, Măria îl dădu în judecată pentru restituirea depozitului (1613).

Tocmai atunci însă se întîmplă să moară Ion Golsky. Văduva lui, Sofia rămase moştenitoarea şi răspunzătoarea datoriei. Energică şi lipsită de scrupule, Sofia nu voi să ştie nimic şi refuză restituirea depozitului furat de soţul ei. Cînd aprozii tribunalului veniră să-i îhmîneze citaţia, ea îi alungă, închise porţile cetăţii şi-i goni apoi cu haifr ducii ei, pînă se făcură nevăzuţi. Cînd totuşi procesul se judecă în lipsă, ea învinui tribunalul de -parţialitate şi lucrurile se tărăgănară astfel fără nici un rezultat, pînă cînd, în 161E), se întoarse în sfîrşit Ştefan Potocki din captivitate. Mătuşa Ileana remăritîndu-se în acelaşi an cu Gh. Dedjinski, paharnic de Halic2, aceşti bărbaţi putură reîncepe procesul cu mai multă energie decît nevestele lor.

Văzînd întorsătura lucrurilor, Sofia din încăpăţînată devine şireată. Ea propune să le dea nişte

cufere găsite, chipurile, în pivniţele ei, însă cu condiţia ca ele să nu fie cercetate înainte de a fi ridicate. În urma acestei ruşinoase bătăi de joc, tribunalul o pune sub infamie. Aşa infamă cum era, ea plecă în 1618 la Dublin, pentru nişte treburi de-ale ei. Profitînd de această lipsă a Sofiei din ţară, Potocki căzu pe neaştepate, cu 600 de oameni asupra Holhocei, o altă proprietate de-a Sofiei, asediind-o şi silind-o să capituleze. Înaintă apoi asupra Podhaicei, împre- surînd castelul. întoarsă din Dublin, Sofia nu mai putu intra la ea acasă. Atunci abia, cedînd forţei, ea propune o tranzacţie, propunînd în schimbul depozitului ce i se cere — şi pe care poate nici nu-l mai avea — trei oraşe, două moşii şi 23 sate, obligîndu-se în acelaşi timp să plătească şi dările moşiilor, plus 20.000 de zloţi în juvaiere şi argint. Potocki şi Dedjinski intrară în stăpînirea oraşelor, satelor şi moşiilor, însă procesul era departe de a fi terminat, fiindcă, firește, Sofia, nu plăti nici bani, nici dările moşiilor. Măritată acum a 3-a oară cu Tyszkiewicz, voievod de îrock, Sofia e pusă a doua oară sub infamie, ceea ce pare a o fi lăsat destul de rece. între timp moare şi Ştefan Potocki (1631). Maria şi fii ei (Ion şi Pavel) reîncep procesul, pînă cînd, în 1635, moare în sfîrşit şi Sofia, însă ea moare în castelul ei de la Podhaice, mulţumită că nici tribunalul şi nici o putere armată nu i-l putuse lua. Şase ani mai tîrziu, în 1641 abia, Maria şi fiii ei intrară în fine în stăpînirea moşiei şi cetăţii atît de mult rîvnite, Podhaice.

Ştefan Potocki murind în 1631, văduva lui, femeie de \®eo 55 de ani, se mărită din nou cu Nicolae Firlev, voievod de Sandomir. Portretul „Măriei Mohylanka Firleovva W.S." (voievodeasă de Sandomir) ne-o înfăţişează nu frumoasă, dar cu trăsături regulate, cu ochi negri, îmbrăcată într-o bogată rochie de mătase cu flori, gulerul şi mîne- cile de blană şi o podoabă de mărgăritare în păr. Cîţiva ani după recăsătorirea 6i, la 2 februarie 1638, îşi mărită abia ultima fată din prima căsătorie, pe Catrina Potocki, cu Janus Radziwill, palatinul Lituaniei. După cinci ani însă, Caterinâ muri

(1(3 februarie 1643), înmormîntată fiind la catedrala din Wilna, unde i se însemnă pe mormînt că era fata Măriei Movilă şi nepoata lui Eremia Vodă.

Acest Janus Radziwill, după doi ani de văduvie, plă- cîndu-i probabil femeile moldovene şi îndemnat poate şi de mitropolitul Petre Movilă al Kicvvului, se însură a doua oară cu Maria, fata lui Vasile Lupu.

Cît despre Maria Firlev, o aflăm încă în viaţă în 1644, după moartea fetei, făgăduind mînăstirii Aron Vodă din Iaşi (biserica Aroneanu de azli) un dar de 100 lei anual, drept dovadă că o viaţă întreagă trăită printre străini, n-a putut face pe domniţa noastră moldoveariă să-şi uite amintirile din tinereţe şi ţara în care se născuse.

Prin această domniţă s-a răspîndit sîngele moldovenesc al Movileştilor în întreaga mare aristocraţie europeană. Din fata ei, Ana Kazanowski, s-a născut Maria, principesă Stanislas Iablonowska, a cărei fată Ana Lesz- czinska a fost mama regelui Stanislas Leszczinski; fata acestuia, Maria a fost soţia lui Ludovic al XVI-lea. Cealaltă fată a Măriei, Ecaterina Radziwill, a fost mama Măriei-Ana, măritată şi ea cu-n Radziwill (Bohuslav), a căror fată Maria-Charlotte se mărită întîi cu Ludovic, palatinul de Brandenburg şi apoi cu Carol, elector de Pfaltz-Neuburg. Din aceasta din urmă se coboară împăratul Franz-Iosef, precum de altfel şi împăratul Fran- cisc I al Austriei (mort 1835) şi regii Bavariei şi regii Saxoniei, şi Otto al Greciei, şi Leopold al Belgiei şi Jo- sefina Suediei... ce de-a mai Movileşti!

DUCESA REGINA WISZNOVIESKI

4

O altă fată a lui Eremia a fost Chiajna, care, după căsătoria ei, îşi schimbă numele în Regina.

La 25 mai 1603 ea se mărită, după cum am arătat, cu ducele Mihai Wisznovieski, unul din căpeteniile Poloniei, ortodox rutean cu sînge moldovenesc în vine, căci bunica lui era fata lui Ştefan cel Mare.

Nunta avu loc la Suceava, în vechea cetate bogată şi plină de amintiri istorice, slujba bisericească fiind oficiată de mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele domnului.

Ca şi sora Maria, ea îşi petrecu viaţa în Polonia, mereu despărţită de bărbatul ei, care se războia cu Moldova şi care fu sprijinul de căpetenie al Movileştilor. Moartea lui, de otravă, a fost arătată în capitolul precedent, precum şi disperarea Reginei cînd primi corpul îmbălsămat al bărbatului ei. Ea îşi tăie părul, ca şi maică-sa cîteva luni mai tîrziu, vrînd să arate aceasta că nu se va mai mărita niciodată.

Şi, în adevăr, se ţinu de hotărîrea luată, deşi nu putea avea atunci decît 25 sau 30 de ani.

Fiul ei, numit Eremia după bunicu-său, a fost tatăl lui Mihai Corybut Wisznowieski, rege al Poloniei de la 1669 la 1673. Astfel această fată a lui Eremia şi a Elisa- betei Movilă ajunsese şi ea bunică de rege.

Maria Movilă, bunica Reginei (mama lui Eremia şi Simion, voievozii), şi-a petrecut bătrîneţile la aoeastă nepoată de-a ei, la Wisznowieski, unde o mai aflăm în viaţă în anul 1614. Nu ştim dacă a supravieţuit şi la catastrofa nurorii şi a nepoţilor ei.

COXTTSA ANA POTOCKI

Din punct de vedere istoric, odrasla cea mai de seamă a lui Eremia Voievod cu doamna Elisabeta a fost Ana. O femeie cu temperament, care a avut patru bărbaţi, toţi din înalta aristocraţie polonă, şi anume pe Maximilian Pszerebski, voievod de Lencici, pe cneazul Ion Szedziwoy Czernowski, pe Vlad Mykowski, voievod al Cracoviei şi în sfîrşit pe un văr al fostului cumnat, hatmanul Stanislas Potocki.

Ana a fost o figură istorică în Polonia, firea mamei el, pasionată şi energică. Amestecată în fel de fel de intrigi politice, luptînd cu patimă alături de bărbatul ei, această femeie a lăsat din pricina amestecului ei în războiul „condean" o amintire neplăcută în analele polone. Cu firea ce avea de a suci şi răsuci lucrurile, îşi puse în gînd, în timpul domniei lui

Vasile Lupu, de a scoate pe albanez din scaun, pentru a restitui tronul Moldovei Movileştilor. Aceasta trebuie să se fi petrecut pe vremea cînd Bogdan Hmielniţki vroia să dea Moldova fiului său, vremea cînd Stanislas Potoclci, bărbatul ei, lupta în Ucraina pentru a o aduce din nou la ascultare şi supunere către coroana Poloniei. Găsind momentul prielnic, Ana se gîndi la fratele ei Bogdan, care trăia de vreo 30 de ani în Stambul, unde, turcit, fusese şi căpitan-paşă al flotei otomane. Ea îl aduse în cea mai mare taină lîngă dînsa, în Polonia, îl creştină din nou, şi-l pregăti pentru domnie. Nu se cunosc împrejurările în care acest plan a eşuat, nici nu se ştie ce s-a făcut îri urmă Bogdan Movilă.

însă, învinuirea mare ce i s-a adus şi ura concetăţenilor a căpătat-o din pricina amestecului ei în războiul 3a succesiunea tronului Poloniei.

La moartea regelui Sigismund Wasa, în 1632 (Iagelon după mamă), îi urmă în scaun fiul său mai mare, Ladis- las al IV-lea. Acesta se însură întîi cu arhiducesa austriacă Cecilia-Renata,, pe care merseră s-o aducă din Viena la Varşovia tocmai fetele lui Eremia Movilă (Maria, măritată atunci cu Firlev şi Ana, care trăia încă cu primul ei bărbat Pszerezski), drept dovadă de vaza de care se bucurau moldovencele noastre în regatul polon.

Prin această căsătorie, casa de Austria viza coroana Poloniei, iar politica regelui fu cu totul închinată monarhiei vecine. Cecilia Renata muri însă după vreo zece ani şi regele Ladislas se însură a doua oară cu o franceză, Mărie Luise de Gonzague. Franţa, cu acest prilej, începu a căpăta influenţă în Polonia, influenţă care crescu şi mai mult la moartea lui Ladislas (1648), cînd noul rege, Ion Cazimir, fratele decedatului, se însură cu cumnata lui. Timp de 14 ani, politica lui Mazarin prinse atît áe bine în Polonia, încît regele, care n-avea copai, cum n-avu- sese nici frate-său, era gata să declare ca moştenitor at tronului pe ducele d'Enghien, fiul marelui Condé. Lupta dintre Bourboni şi Habsburgi era pe punctul să se termine în

favoarea celor dintîi. Atunci se pricepu Austria să asmuţe simţămîntul patriotic al Şleahtei, care ceru ca moştenitorul tronului să nu fie nici francez, nici-austriac, ci polon. Războiul civil, războiul ce purta numele de „condean" de la Condé, izbucni. O înverşunată luptă se încinse, care ţinu mai mulţi ani, şi care se termină prin izbînda Şleahtei, condusă de Ludomirski, împotriva armatelor regale de sub conducerea lui Stanislas Potocki. Beşi foarte bătrînă pe atunci,. Ana Potocki nu se dăduse îndărăt de la nici o oboseală pentru a sprijini cauza regelui. Ea pare a fi fost prietenă intimă a reginei Maria-Luisa, şi în această calitate stătu întotdeauna de-a dreapta soţului bi, asmuţind şi intrigînd în favoarea moştenitorului francez. Se pare chiar că ea fu aceea care hotărî pe soţul ei să ia armele împotriva Şleahtei. Muri în chiar anul cînd regele Ion Cazimir fu nevoit, prin convenţia de la Legonica (1666), să renunţe solemn la gîndul de-a desemna el pe moştenitorul tronului. Iar bărbatul ei, Stanislas Potocki, muri în acelaşi an. învingătorii ei concetăţeni îi făcură următorul epitaf-partegiric, pe latineşte :

„Aici zac oasele Anei Movileanca, de naştere moldoveancă, de religie şi obiceiuri greacă, după căsătorie polonă, muiere a trei bărbaţi, stăpîna celui de-al patrulea, instigatoarea nedreptei alegeri condeene, sprijinitoa- rea apăsării fără de lege a libertăţii polone, aprinzînd focul între cetăţeni, sporind dihăniile iadului, n-a dat cît a trăit sfaturi bune bărbatului' ei, iar după moarte nu i-a lăsat nimic, decît arta de-a face rău ţării, şi a murit în anul de la Christos 1666, anul mîntuirii Poloniei. Fii patrie fericită ! Cît de uşor şi bine ai răsufla, dacă atare dihănii mai des ar crăpa !"

Trebuie mărturisit că astfel de panegiricuri nu se găseau în toate zilele.

Doi ani şi jumătate după moartea ei, Ion Cazimir abdică, mergînd să moară în Franţa, iar polonii îşi

aleseră rege — ironie a soartei — pe strănepotul de soră al Anei Movileanca Potocki, pe Mihai Wisznoviecki.

Fiii lui Eremia şi Simíon Movilă sau au murit tineri, fără doamne, sau, dacă au avut, ele n-au lăsat urme care să deştepte luarea noastră aminte. Astfel, despre fiii lui Vodă Eremia, am văzut că cei doi dintîi, Constantin şi Alexandru, au domnit fiind copii şi murind foarte tineri, n-au avut neveste ; iar celui mai mic, Bogdan, după ce s-a turcit la Stambul şi s-a desturc-it la Cracovia, i se pierd urmele, fără a şti dacă a fost însurat.

Despre iii lui Simion Vodă avem următoarele ştiri : Gavril a ţinut, după ce a fost domn (1618—20), pe-o ardeleancă, Elisabeta Zalyoni. El era refugiat cu mamă-sa în Ardeal, trăind la Alba Iulia, de unde poftea pe bistriţeni la nunta sa, care urma să aibă loc după ritul catolic. Elisabeta Zalyoni de Albes era, de 11 ani acum, văduva unui mare magnat ungur, Mihai Imreffy de Szerdahely. Căsătoria s-a celebrat în castelul proprietăţii ei Dioszegh, la 7 august 1622.

Mihai, logodit cu Anca, fata lui Radu Vodă Serban, a murit înainte de nuntă ; Moise Vodă a fost însurat cu Ecaterina, fiica lui Radu Mihnea Voievod, pe a cărei soră o ţinea nepotul .său Miron Vodă Barnovski ; Ion ţinea pe-o Theodora, fata lui Ene Postelnicul şi a Irinei (domniţa lor Elena a fost nevasta lui Miron Costin, cronicarul) : şi, în sfîrşit, Petru, călugărindu-se, a devenit mai apoi cunoscutul mitropolit al Kiewului.

Despre Miron Barnowski ştim c-a fost însurat întîi cu Artemia Vartic (fata lui Gavril Vartic şi a Grapinei Gînscă). Tîrziu el a mai fost însurat cu o polonă, fata castelanului de Camenic. Cum N. Iorga arată că el a ţinut şi pe una din fetele lui Radu Mihnea, atunci aceasta n-a Tost nici prima nici ultima lui nevastă, ci a doua.

Vom mai aminti că Ştefan Tomşa, marele duşman al Movilestilor, fiul lui Tomşa Vodă (ucigaşul lui Despot) şi a soţiei sale Axintia, a fost probabil însurat de două ori. În zbuciumata lui tinereţe el cutreierase apusul şi avusese onoarea de-a fi şi soldatul lui Henric al IV-lea, regele Franţei, luptînd în Pirinei, împotriva armatelor spaniole ale lui Filip al II-lea. Din acele meleaguri apusene adusese el pe întîia lui soţie, Ginevra, iar mai apoi îl aTlăm însurat cu o moldoveancă, doamna Elena. Fiul său, Leon Vodă, avea o doamnă Victoria, desigur străină şi ea. în sfîrşit, italianul Gaspar Vodă Grazziani nu şi-a adus soţie în Moldova. în 1619, fiind încă neînsurat, el ceru în căsătorie pe fiica dragonului veneţian din Constantinopol, Marc-Antonio-Borisio. Dar domnia lui Grazziani clătinîndu-se, Borisio, cunoscător al intrigilor din Stambul, îi refuză fata şi cu dreptate. în august 1620 veneticul străin îşi pierdu scaunul şi în curînd şi viaţa.Am numărat astfel pe toţi domnii din primele trei decenii ale veacului al 17-lea, rămînînd a vorbi numai de singurii ce prezintă vreun interes : Radu Şerban, Alexandru Ilieş, Radu Mihinea şi fiul său. Alexandru Coconul, cari toţi şi-au avut doamnele lor, despre care, de bine de rău, se poate spune cîte ceva.

Capitolul XVI

DOAMNELE ŞI DOMNIŢELE LUI RADU VODĂ ŞERBAN

lorioasa epopee a lui Mihai Viteazul scuturase pe români din amorţeala în care zăcuseră aproape o sută de ani. Ea deşteptase în sufletul lor vechea vitejie a primelor vremuri, şi le aprinsese în inimă o flacără de ambiţie, o dorinţă de-a trăi liberi, de-a scăpa de îngrijorătoarea vedenie a cotropirii turceşti. Ei voiau

ceva. Nu unitatea naţională, a cărei noţiune nu o posedau ; însă un surplus de energie avea nevoie să fie cheltuit. El fu îndreptat În apărarea dreptului de-a trăi slobozi pe pămîntul moştenit din străbuni.
Din această stare de spirit se născuseră luptele împotriva străinului moldovean Simion Movilă, ocrotit de poloni, şi, împotriva românului grecizat Radu Mihnea, ocrotit de turci. Sub Radu Şerban, românii au trăit o urmare a glorioaselor zile de sub Mihai, glorie făurită de ei înşişi, mai mult decît domnul lor. Căci, nu numai că erau în genere sufletele înflăcărate, dar rămăseseră mai ales din armata eroului mort buni soldaţi şi viteji căpitani, cari, obişnuiţi cu viaţa ostăşească, simţeau nevoia unui trai de mişcare, de luptă, de fapte mari. Au reuşit să şi-l facă.

În august 1601 află Ţara Românească că-i murise voievodul în Ardeal, suprimat mişeleşte de o mînă trădătoare. Departe de a se închina lui Simion Movilă, care, deşi alungat odată peste hotare, deţinea totuşi din nou puterea în Tîrgovişte, ea îşi alese domn după voia ei. Mulţi din lefegiii lui Mihai se răzleţiseră, însă oştile conduse de căpeteniile române se coborîră din Ardeal în Muntenia, pe la Ciineni, pentru a hotărî, pe pămîntul lor, cine le va fi domn. La Cîrstineşti, pe Topolog, în sus de Curtea de Argeş, ele poposiră, trimiţînd de ştire boierilor să vină acolo, pentru ca, împreună cu toţii, să-şi aleagă un voievod. Cu Buzeştii în frunte veniră boierii ţării de pretutindeni şi ridicară domn pe Radu, vel paharnicul din Coeni, care şi-a zis apoi Radu Vodă Şerban.

Avusese oastea lui Mihai viteji mai mari decît Radu, dar, în afară că paharnicul din Coeni, om matur, trecea drept priceput în arta războiului, el mai avea întîietatea asupra celorlalţi boieri, prin faptul că în vinele lui curgea sîngele voievozilor Basarabi. Dacă ajunseseră boierii şi oştirea să-şi aleagă din nou ei singuri voievodul, Jpoi atunci, păstrînd tradiţia, îl aleseseră să fie de viţă d€rtn- nească.

Înrudirea lui Radu Şerban cu Basarabii era, de altfel, prin stirpe femeiască şi cam îndepărtată. Tatăl

său, vel armaşul Nică, luase în căsătorie pe Maria -din Coeni, care se trăgea prin maică-sa Anca, prin bunică-sa Maria, prin războinicul Radu Postelnicul, din marele boier cra- iovean Neagoi, care la rîndul lui se trăgea probabil din cei dintîi Basarabi ai Ţării Româneşti.

Soţia noului domn, Elena, era şi ea de viţă domnească, fata lui Udrişte, postelnicul din Mărgineni, nepoata bă- trînului Udrişte şi a domniţei Ancăi, fata lui Radu Vodă de la Afumaţi.

Radu Şerban nu era atît de bogat prin tatăl său, cît era bogat prin mama lui, Maria, care făcuse trei moşteniri de-a rîndul. Cu această avere, mai mult în perspectivă, cu stropul de sînge basarab ce-i curgea în vine, prin căsătoria ce făcuse, prin apropiata lui înrudire cu Buzeştii, cei mai puternici boieri din ţară, şi prin renumele ce-şi cîştigase de ostaş viteaz , şi de căpitan priceput, e lesne de înţeles de ce l-a ales domn pe el şi nu pe altul.

Cînd se urcă pe scaun, familia lui Radu era compusă din mamă-sa, Maria din Coeni, din nevastă-sa, doamna Elena, şi dintr-o fetiţă de vreo 6 ani, domniţa Ancuţa. Pe vremurile acelea de război şi de bejenie, reşedinţa lor fusese în Ardeal, la Beiuş şi la Satu-Mare unde rămăseseră femeile şi după alegerea lui Radu în domnia ţării, fiindcă el ştia că de la „a fi ales domn" şi pînă la „a domni" mai era o treabă de făcut, anume, „de-a se aşeza pe scaun" fie prin confirmarea Porţii, fie prin puterea armelor.

Nevoind a-l recunoaşte, turcii căutau să-şi impună în scaun pe candidatul lor, Radu Mihnea, iar polonii sprijineau pe Simion Movilă. În atare împrejurări, Radu Şer- ban ceru sprijinul nemţilor, aşa încît avea ţara acum trei candidaţi ă trei diferite ţări. Un an i-a trebuit lui Radu să lupte cu rivalii săi, cînd alungînd pe unul peste Dunăre şi azvîrlind pe celălalt în Moldova, cînd refugiin- du-se el însuşi din nou în Ardeal.

Abia în septembrie 1602, după ce vărul său Stroe Bu- zescu mersese la Praga să ceară sprijinul ‘împăratului, putu el, ajutat de armata lui Basta, să dea

împotriva moldovenilor, polonilor şi tătarilor lui Movilă acele memorabile lupte de pe valea Teleajenului, în care armata duşmană fu zdrobită şi scaunul său, în sfîrşit asigurat.

Atunci abia îşi aduse voievodul familia din Ardeal. Bătrîna Maria şi-a luat din nou reşedinţa în Coeni, pe drumul Giurgiului, în sus de mînăstirea Comana. Ruinele acelei locuinţe se mai văd şi azi, atît de impunătoare prin mărimea şi grosimea zidurilor, Cît îţi deşteaptă în minte icoana unui vechi castel medieval, casă de locuit şi cetate de apărare.

S-o fi dus bătrîna la Coeni, iar doamna Elena şi domniţa Ancuţa veniră la Tîrgovişte. însă linişte nu avură acele femei în anii dinţii ai măririi lor. În afară de veşnicele hărţuieli cu turcii lui Radu Mihnea, ba la Silistra, ba la Brăila, noul domn fu nevoit să treacă din nou munţii pentru a da ajutor el acum lui Bathory, împotriva lui Moise Szekely, care rîvnea coroana Ardealului, Bathory stăpînea Transilvania în numele împăratului Germaniei (Rudolf al II-lea), iar Szekely, asmuţit şi ajutat de turci, înainta cu o armată puternică împotriva lui pentru a elibera ţara de nemţi. Cum Radu Şerban îşi datora domnia ajutorului ce-i dăduse împăratul, venise rîndul lui acum să-şi plătească polița.

în vara anului 1603 pribegia femeilor începu din nou Ele nu puteau fi lăsate la Tîrgovişte, unde în lipsa domnului puteau năvăli tătarii, sau putea scaunul lui să fie ocupat de veşnicii lui duşmani, Movilă sau Radu Mih- nea. Cu cîţiva boieri credincioşi şi cu averea, mult, puţină, ce putuse ridica la plecare, domnul îşi trimise deci' din nou familia la Beiuş pînă vor hotărî armele despre viitor. Iar el o apucă înspre Braşov pentru a-şi măsura puterile cu ale lui Szekely, care spusese, rîzînd de el, că-l va doborî „pe românul cel gros".

Se întîlniră în preajma Braşovului, în luna lui iulie 1603, şi după o foarte îndîrjită .luptă, în şanţuri, piept la piept, oastea duşmană fu sfărîmată. Becteş-Paşa, comandantul turc, o lua la sănătoasă, iar Szekely sări peste întărituri, fugind înspre Făgăraş. însă fu recunoscut de Gheorghe Raţ, vestitul căpitan al lui*

Mihai Viteazul, intrat în slujba Radului. Vodă. Urmărindu-l pe Szekely, care se apără de altfel voinicește, cu bîta și cu hangeruL îl prinse și-i reteză capul, pe care i-l duse lui Radu Şerban, care, la rîndul lui, îl trimise lui Basta.

Românul cel gros deveni dintr-odată un mare viteaz.

Basta, car®-l chemase în ajutor, se îngriji de această repede și strălucită izbîndă. Umbra lui Mihai i se arătă prin vis. I se părea că reînviase eroul omorît de el. Din Dej, la 29 iulie, italianul trimise scrisoare lui' Radu Vodă : „Am știință c-ai învins pe Moise Szekely și i-ai luat capul. Îți poruncesc să te întorci în țara ta. În Ardeal o să isprăvesc eu cu dușmanul, căci am oști destule".

N-avea de ce fi îngrijat. Mihai Viteazul murise de-a binelea, iar noul învingător nu se gîndea la cucerirea Ardealului. El lăsă acolo pe Gheorghe Raț cu 2 000 de oameni, își luă din nou nevasta și copila și se întoarse, mulțumit, la Tîrgoviște.

împăratul Germaniei, mai mărinimos decît generalul său, și mai în nota realității, acordă domnului Munteniei o recompensă de 120 000 de taleri pe an și-i recunoscu dreptul de stăpînire în Țara Românească. Îi trimise și un steag, pe care i-l aduse la Tîrgoviște, în martie 1604, contele Camillo Cavriolo.

Ceremonia înmînării acestui steag a fost descrisă de-un martor ocular și este cît se poate de instructivă pentru cunoașterea obiceiurilor și a vieții noastre sociale de atunci. Vom arăta numai, că în piața Tîrgoviștei, domnul țării și solul împăratului își strînseră mîna, amănunt interesant, întrucît se credea că pe atunci strîngerea mîi- nilor era, la noi, un obicei necunoscut. Steagul a fost luat în primire de marele logofăt, după ce, de altfel, îl sărutase domnul, descălecînd de pe cal. Opt zile a stat Cavriolo în Tîrgoviște ; petrecerile s-au ținut lanț, vînă- tori, mese, jocuri, iar ziua a opta. cheful a ținut de la 3 după amiază pînă la 3 dimineața, după care, pe-un cal arăbesc dăruit de vodă, cu șea de aur și de argint, con-

tele Cavriolo porni de la curtea Basarabilor înapoi la a Habsburgilor.

Cîteva zile mai tîrziu, domnul întoarse vizita la Braşov, unde fu primit de însuşi Basta, devenit, din poruncă împărătească, prietenul nostru. Acolo avură loc mari serbări, cari tulbură mintea lui Radu Şerban. Constantin Căpitanul, cronicarul vremii, se vaită amar că „Mulţumită lui dumnezeu au trecut 5—6 ani în pace. Dar Şerban Vodă văzînd atîta pace, şi biruind şi pe vrăjmaşul său ungurul, i s-au înălţat mintea şi s-au semeţit, s-au mîn- drit şi nu mai căuta trebile domniei, ci numai mîncările, băuturile, plimbările şi alte necurăţii. acele le căuta bine".

Printre toate petrecerile acele, fu şi o mare logodnă la curte. Ancuţa, fata lui vodă, fu făgăduită lui Mihăilaş Movilă, fostul domn de cîteva luni al Moldovei. Are soarta astfel de ciudăţenii. După ce, ani de-a rîndul, Si- mion.Movilă fusese cel mai aprig duşman al lui Radu Şerban, acum, că el murise, deodată familia acestui urgisit moldovean, alungată din ţara ei, îşi găsi adăpost tocmai la Tîrgovişte, la curtea lui Vodă Şerban. Ca prin minune, totul se schimbă. Doamna Marghita, văduva lui Simion, şi fiul ei Mihai, fură primiţi acolo cu braţele deschise. De altfel, poate că la o definitivă împăcare lucrase altceva decît mărinimia domnului Munteniei. Mi- hăilaş Vodă avea vreo douăzeci de ani, Ancuţa vreo paisprezece — de ! dragostea, se zice că este mai puternică decît ura. Se logodiră copiii. Dar scurtă vreme după acea, tînărul voievod muri. Singura mîngîiere care se putu da văduvei Marghita, fu să-şi vadă fiul îngropat la Mînăs- tirea Dealului, alături de alt mare duşman de-al lor, însă ajuns de pe atunci eroul neamului, Mihai Viteazul.

După această tristă întîmplare, care curmase pe- o vreme veselia curţii tîrgoviştene, cu încetul chefurile se încinseră din nou, pînă într-o bună zi un neprevăzut eveniment le curmă cu desăvîrşire.

Generalul Basta părăsise Ardealul, fiind înlocuit cu Ştefan Bocskay,cu care Radu Şerban întreţinuse cele mai prietenoase legături. Turcii însă, care nu puteau

lăsa să se întindă influenţa germană în Ardeal, trimiseră acolo pe-un om de-al lor, pe Gavril Bathory, nepotul de fiu al lui Ştefan, fostul rege al Poloniei. Îl făcură deodată principe al Ardealului, pe acest Gavril, omul cel mai frumos din vremea lui, cel mai senzual, cel mai bogat, cel mai activ, cel mai ambiţios. Această numire datînd din martie 1608, Radu Şerban ar fi avut vreme să culeagă informaţii asupra noului domn al Ardealului, dacă nu i-ar fi plăcui mai bine să bencheţuiască în Tîrgovişte.

Într-o zi de ianuarie 1611, un crainic de-al lui Mihai Veiss, prietenul braşovean al lui Şerban Vodă, sosi în goana calului să-l vestească cum că Gavril Bathory năvăleşte în ţară spre a-i scoate domnia. Ambiţia domnului Ardealului era să fie rege al Poloniei. Mihai Viteazul amplificat.

Nepregătit de luptă, Radu Vodă Şerban avu tocmai timpul să-şi încarce bogăţiile în rădvane şi, împreună cu doamna Elena, cu fata lui Ancuţa şi cu mamă-sa Maria, să apuce în toată graba drumul pribegiei... spre Moldova.

La 26 ianuarie, Gavril Bathory se şi intitula, din Tîrgovişte : „voievod al Ardealului şi al Ţării Româneşti", pe cînd convoiul fugarilor nu ajunsese nici la hotarele ţării.

O nenorocită întîmplare dovedeşte că oamenii sînt aceiaşi în toate vremurile. Domnul" Radu Şerban îşi trimise înainte carele încărcate cu avuţiile lui, căci e vaca şi purcelul mai mult decît nevasta şi copilul. Apoi urmă rădvanul poleit, purtînd în el simandicoasele feţe domneşti ale lui vodă, a doamnei şi a domnitei. Tocmai în coadă de tot venea, şchiopa-şchiopa, căruţa care trăgea pe bătrîna din Coeni, mama voievodului. Oamenii lui Bathory o ajunseră din urmă şi făcînd-o prizonieră, o întoarseră în Tîrgovişte. Nu spune povestea ce s-a întîm- plat atunci cu dînsa, însă bătrînă cum era, ea muri în curînd, fără a-şi mai revedea pe iubitul şi ingratul ei fiu.

În goana cailor de poştă, alaiul fugarilor ajunsese în Roman — unde familia domnului se şi

stabili. De aici plecă domnul la Iaşi pentru a hotărî pe doamna Elisa- beta Movilă să semneze faimosul act de închinare către împăratul Germaniei, care o costă pe biata femeie, cîţiva ani mai tîrziu, tronul, cinstea, credinţa şi libertatea, întors apoi din nou la Roman, Radu Şerban nu-şi pierdu vremea. Zilele drujbei trecuseră, sunase ceasul slujbei. El îşi înjghebă oaste de poloni şi de moldoveni, cu care, 6 luni mai tîrziu, trecu munţii pe la Oituz, şi împreu- nîndu-se cu muntenii veniţi în ajutorul lui pe la Bran, se înfăţişă deodată înaintea Braşovului, mai pe neaşteptate decît se înfăţişase Bathory dinaintea Tîrgoviştei.

• La 7 iulie 1611, trupele de acoperire erau în faţa oraşului. A urmat, ca în timpul lui Szekely, o luptă înverşunată, din care domnul Munteniei ieşi din nou învingător. „Fusson a ki futhat" strigau ungurii lui Bathory („sauve qui peut", sau fugă cine poate). Căpitanul Elelt şi Ordog fură prinşi din fugă şi decapitaţi în piaţa oraşului. Bathory el însuşi era să fie prins şi omorît, dacă în clipa cînd, urmărit de un ofiţer polon (Siftla), acesta n-ar fi fost deodată culcat la pămînt de un glonte unguresc. Aruncîndu-şi arma şi coiful lui cu pene de vultur într-un şanţ, trufaşul Gavril Bathory o luă la sănătoasa pe jos, pînă cînd, găsind un cal rătăcit, încăleca pe el, şi goni pînă la Sibiu.

Radu Vodă Şerban, văzînd mormanul de trupuri moarte, grămădite unele peste altele, într-acelaşi loc de altfel unde, cu 7 ani înainte, murise Szekely, a ridicat din ele a macabră movilă, poruncind şi-o slujbă de veşnică pomenire. Zise el atunci, smerit: „Sînt prea puţin ca să fi putut face aceasta. Dumnezeu din ceruri a făcut-o cu mîna lui atotputernică".

Pentru a doua oară Şerban-Vodă ar **ii** putut. în clipa aceea cuceri Ardealul. Ţăranii români şi secui îl priveau ca pe-un al doilea Mihai Viteazul. însă Mihai Viteazul este unul în veacuri, iar noul învingător era numai Radu Şerban, prea puţin ca să fi putut face ce trebuia. El umplu Braşovul de muzici, de petreceri, de „necurăţii", în vreme ce Bathory îşi aduna în Sibiu ostile răzleţite, căzînd pe neaşteptate peste chefliul

domn, îl zdrobi şi-l alungă din nou în Moldova din care venise.

Epopeea lui Mihai se încheia definitiv în acea zi de mai 1611.

La Roman, Şerban-Vodă nu-şi mai găsi familia. Ea se mutase în cetatea Sucevei, mai mare, mai domnească. Acolo avu plăcerea să găsească pe lîngă soţie şi fată, — o mîngîiere poate peste durerea înfrîngerii, — o nouă odraslă domnească, născută în lipsa lui, o fetiţă de-o lună, pe care o botezară Elena. în cetatea Sucevei răsunară iar muzicile şi vinul curse din belşug cu prilejul botezului acestei fete, celebrat de Atanasie Crimca, mitropolitul Ţări Moldovei.

Radu Şerban, luîndu-şi familia astfel mărită, plecă în Polonia şi de acolo la Viena, la protectorul său, împăratul Germaniei.

Din Austria, din Ungaria, din Ardeal, pribeagul domn nu încetă să unelteaască, ani de zile, pentru a-şi recăpăta scaunul. La început, împăratul Matei, urmaşul lui Ru- dolf, îl sprijini din răsputeri. Din răsputeri înseamnă atît cît trebuie pentru a nu intra din nou îrţ conflict cu turcii. În ianuarie 1612, el scrie personal boierilor şi căpitanilor oştirilor muntene, ca să-i vestească cum că în_ curînd le va trimite domn pe Radu-Vodă Şerban, care se află la Viena, lîngă dînsul. în mai acelaşi an, el trimite sultanului o scrisoare prin care stăruie ca Radu Şerban să fie adus din nou în scaunul Munteniei.

Iar boierii din partidul fostului domn, înnebuniţi de spaima ce le-o pricinuia noul voievod Radu Mihnea, cereau cu rugăminţi şi cu ameninţări, întoarcerea protectorului lor. La 12 septembrie 1612, ei îi scriau : „Vino în ţară cu ajutorul împăratului, că de treisprezece luni de cînd ai părăsit ţara, acest domn a ucis o sumă de boieri". Doi ani mai tîrziu, la 29 aprilie 1614, aflăm o altă scrisoare : „Prea milostive doamne, să iii d-ta sănătos. De ce pînă acum pici un lucru adeverit nu ne trimiţi, ce numai nădejde ? Că întîi în ţara noastră acum striga hogea, că-şi ţine acest domn fraţii şi surorile în casă cu el şi sînt turci. Acum înţelegem că

are turcul gînd să pună în ţara noastră paşă, şi cuconii noştri să-i facă ieniceri şi fetele noastre să le ia turcii lor muieri. Deci noi din zilele lui Mihai-Vodă, de cînd ne-am supus şi ne-am jurat creştinilor, pentru aceia ne-am supus împăratului, ca să nu cădem noi la un lucru ca acesta. Ce mult ne mirăm au dumneata nu faci ştire împăratului de nevoile noastre V ce de este vina din dumneata, dumnezeu îţi va fi platnic, cum te-au jurat cu noi, căci inima noastră nu se poate suferi cu păgînii..."

Această frumoasă scrisoare rămase, ca atîtea altele, fără răspuns. Vina nu era a domnului. Turcii nu-l mai voiau, iar nemţilor, aflaţi în preajma războiului de 30 de ani, nu le mai trebuiau încurcături cu Poarta pentru tre- bile Ardealului şi ale Munteniei. -

De altfel, traiul ce ducea pribeagul domn în Viena, nu era chiar de plîns. S-a spus că trăia în sărăcie, fiindcă întinsele lui moşii din ţară încăpuseră în mîini străine, şi deci n-avea venituri. Avea însă aurul ce luase cu el îndeajuns pentru a-i îngădui să ţină în Viena o curte domnească. Trăiau în preajma lui, în afară de doamnă şi de domniţe, în afară de foarte numeroşi servitori, o sumedenie de boieri cu jupînesele lor, printre care erau trei logofeţi; apoi duhovnicul domnului, care era însuşi Dionisie Paleologul, fostul mitropolit al Moldovei. Şi mai era un medic al curţii, „der Leibarzt seiner Durchlaucht", doctor austriac. Mai era un ghiduş cocoşat, „der Hofnarr", „le fou de son Altesse". O întreagă curte, după cum se vede, care cerea cheltuială.

Faptul că pribeagul domn ţinea pe lîngă el un nebun, precum ţinuse şi Petre Şchiopul, cu un sfert de veac înainte, la Bozen în Tirol, pe ghiduşul pitic Petre Bolea, dovedeşte că viaţa curţilor noastre era mult mai occidentală decît ne-o închipuim noi azi.

Despre doamnă ştim numai că-şi petrecea vremea dînd fetelor ei o îngrijită creştere, care făcu mai tîrziu din domniţa Elena, trăită de copilă în rafinata capitală a

Austriei, una din cele dintîi boieroaice ale Munteniei, din pricina numelui ce purta, a căsătoriei ce încheiase şi a educaţiei ce primise.

Cît despre domniţa Ancuţa, fată mare acum, care avusese şi nenorocul să-i moară logodnicul, toată grija părinţilor fu să-i găsească un soţ demn de ea. Fată de domn, tatăl ei dorea să o mărite, dacă nu cu un voievod, cel puţin cu un fecior de voievod. Şi cum, după moartea lui Mihăilaş Vodă Movilă, nu se mai arătase nimeni s-o ceară, bătrînul ei tată se gîndi la un om de viţă basarabă şi el, fost domn ca şi el şi el pribeag : Nicolae Pătraşcu, . feciorul lui Mihai Viteazul.

Pe Nicolae Pătraşcu, după cum ştim, îl lăsase Mihai în locul lui la Tîrgovişte, cînd plecase în 1600 la Alba- lulia, aşa încît, de atunci, fiul marelui voievod se intitula şi el domn. Ne amintim cum îl duse în urmă

mama lui în Ardeal, la Ungnad, omul lui Basta, pe cînd Mihai-Vodă se afla la Praga, şi cum jurase copilul că este credincios împăratului, iar dacă tatăl său are vreo vină să şi-o poarte singur. Nicolae Pătraşcu avea pe atunci cel mult 14 ani. Cariera lui a fost obscură. După moartea lui Mihai Viteazul, el se întoarse în ţară cu

mama lui, doamna Stanca, şi cu sora mai mare, Florica Greceanu. ; Am văzut mai sus duioasa lor revedere (în 1603) cu bă- trîna bunică, călugăriţa din mînăstirea Coziei. Mama lui imuri în curînd de ciumă, bunica de bătrîneţe, iar el se întoarse în Ardeal, unde unelti cîtva timp pentru a re-

căpăta scaunul
domnesc din
Tîrgovişte. Tăbărînd
odată în ţară cu o mică
oaste improvizată de
el, fu învins, făcut
prizonier şi adus lui
Vodă Radu Şerban,
care pentru a-i tăia
pofta de a domni, îl
însemnă la nas. întors
iar în Ardeal, i se şterg
urmele timp de vreo
zece ani, cînd îl aflăm
din nou, de data

aceasta în strînse legături cu [1] acelaşi Radu Şerban care-i tăiase nasul

.Anii lui de pribegie nu i-a trăit Radu Şerban numai la Viena. Deseori îi dăm de urmă în Ungaria, mai ales la Sîmbăta Mare (Tyrnau). Acolo s-o fi găsit el cu Nicolae Pătraşcu, s-o fi împăcat cu el şi o fi pus căsătoria la cale. îl aduse la Viena şi-i arătă pe Ancuţa. Domniţa plăcu lui Nicolae, căci era, zice-se, frumuşică : iar dacă Nicolae plăcu Ancuţei, nu se ştie, mai ales că trebuie să fi fost şi cîrn. Dar căsătoria fu hotărîtă şi logodna avu loc.

Între timp, Maria, mama lui Şerban Vodă, murise în ţară şi lăsase prin dieta ei, fiului şi nepoatelor toată averea rămasă de la bătrînii din Coeni. Radu Şerban, la rîndul lui, făcu un testament, datat din Viena la 28 februarie 1620, prin care lăsa toate moşiile sale fetelor sale Anca şi Elena, „care în vreme de bătrîneţe ne-au dăruit dumnezeu din cununie dreaptă, ca să fie amîndouă surori, însă cu această tocmeală, că pînă unde va fi doamna mea Elena vie, să le stăpînească ea şi să se hrănească din aceste moşii, iar după moartea doamnei mele să fie cum a lăsat mama, dumnezeu s-o ierte, şi cum am lăsat eu".

în februarie 1620, Radu Şerban se simţea mistuit de boală, ceea ce-l îndeamnă a face diata de mai sus. Nici o lună mai tîrziu muri, îngropat fiind în catedrala Vienei. Astrucarea aceasta în cea mai mîndră biserică a Vienei, Stephanskirche, arată deosebita consideraţiune de care trebuie să se fi bucurat el pe lîngă împăratul Mathias.

Nunta domniţei Anca se făcu deci abia după moartea tatălui ei, prin toamna aceluiaşi an 1620. Li se

născu din această însoţire un fiu, Gavril, mort foarte curînd (1622), un alt fiu numit Mihai, după marele său bunic, şi o fată Elena.

Pribegii aceştia au trăit încă mulţi ani în Viena, fără a putea căpăta de la împărat învoirea de a se întoarce în ţara lor.

Doamna Elena, văduva lui Radu Şerban, cu fata ei mai mică, Ilinca, au pornit-o spre ţară în primii ani ai domniei lui Matei Basarab, prin 1633 sau 35. Noul domn al Ţării Româneşti era înrudit cu doamna Elena, şi o fi făcut el demersurile trebuincioase pentru a o aduce în ţară. Abia sosi, el îşi mărită pe nepoata Ilinca, fată cam de vreo 22 de ani, cu favoritul său, postelnicul Constantin Can- tacuzino. Paginile istoriei noastre sînt pline de numele acestei domniţe, care a fost mama lui Şex-ban Vodă Can- tacuzino, şi cu care cititorul se va mai întîlni deseori.

Cît despre domniţa Ancuţa, viaţa ei n-a fost fericită. În anul 1627, îi moare soţul, Nicolae Vodă Pătraşcu, acolo în Austria, îngropat fiind în biserica sîrbească din Raab. Nefericita văduvă trăi mai departe dintr-o donaţie de bunuri ce se făcuse soţului ei în 1622, dintr-un ajutor de 50 de florini pe lună, dat de împărat, şi, zice un document, din chiar munca ei, cusutul şi brodatul.

Cînd prin 1633, mama şi sora ei părăsesc în sfîrşit Viena şi se întorc în ţară, ea este totuşi oprită cu copiii ei, în Austria. Pentru a ocoli neajunsurile pe care ambiţiile fiilor de domni le pricinuiau întotdeauna împrejurul lor, împăratul nu voi să îngăduie ca nora şi nepotul lui Mihai Viteazul să se întoarcă în ţara lor. Abia cînd, în 1640, Matei Basarab, care n-avea copii, hotărî că ifioşte- nitorul lui va fi Mihai, fiul lui Pătraşcu, abia atunci căpătă biata doamnă Ancuţa învoirea de a pleca la Bucureşti. Fetiţa ei Elena porni cu dînsa, iar Mihai, băiat de 15 ani, fu oprit la Viena pînă la noi dispoziţii.

Ancuţa făcu un lucru cuviincios. Ceru voie de la împărat să ridice oasele tatălui ei din catedrala Vienei şi acele ale bărbatului din biserica din Raab, pentru a le

duce în țară. Lucrul fiindu-i îngăduit, la 18 noiembrie 1640 aflăm pe doamna Anca şi pe fata ei Elena sosind în Braşov cu carele mortuare. Logofătul lui Matei Basarab, împreună cu alți 16 boieri, veniră întru întîmpinarea lor, şi alaiul întreg se porni spre țară în ziua de 23 noiembrie, în Bucureşti fu întîmpinat de însăşi voievodul Matei, în fruntea întregii curți, şi de toate rudele domneşti, printre care, firește, în primul rînd domnița Elena Cantacu- zino, fata şi cumnata morților ce urmau să fie din nou îngropați în pămîntul țării lor. Lipsea numai doamna Elena, văduva lui Radu Şerban, care la acea dată pare a fi fost moartă şi ea. Convoiul porni mai departe, prin Coeni, la mînăstirea Comana, ctitoria acestor Basarabi, unde foştii voievozi fură astrucați. Mormîntul lor se mai vede şi azi.

Doamna Anca şi fata ei îşi găsiră un adăpost la Fi- lipeşti, în Prahova, moşia şi aşezarea postelnicului Cantacuzino. Acolo trăiră ele, la sora Elena, vreo doi sau' trei ani, pînă îşi putură recăpăta

moşiile şi plăti
datoriile făcute în
lunga lor pribegie. De
acolo, din Filipeşti, tri-
mitea Ancuţa regulat
scrisori la Viena, fiului
ei Mihai, ba chiar, ca în
1643, alte lucruri mai
trebuincioase pentru
trai decît slova mamei,
anume : „oi, boi, cai şi
altele ca acestea"

.Acest fiu răsfăţat al Aneuţei, care se zice că semăna la fire mai mult cu bunicul său Mihai "Viteazul decît cu tatăl său Nicolae Pătraşcu, muri tînăr, înainte ca norocul să-i fi îngăduit a se înălţa în scaunul străbunilor săi. Astfel bietul băiat nici nu cunoscu măcar ţara părinţilor săi. îl vom mai întîlni de altfel în paginile care urmează.

Tot acolo la Filipeşti, îşi mărită doamna Ancuţa pe tînăra ei domniţă Elena cu Eustatie Golescu, fiul vestitului Stroe Leordeanul despre care va fi deseori vorba mai jos.

Iată cum s-a scurs zbuciumata viaţă a nevestei şi a felelor lui Radu Vodă Şerban.

Cu nevasta unui popă din Bucureşti, Elena, domnul acesta a avut un copil, un fiu, numit Constantin. 'Născut înainte de domnia tatălui său şi în afară de legitima căsătorie, nu-l aflăm de la început în legătură cu familia lui. Mai tîrziu, prin de sine putere, el va ajunge domn al Ţării Româneşti.

Capitolul XVII FAMILIA VOIEVODULUI RADU MIÎINFA

n preajma domniilor lui Matei Basarab şi a lui Vasile Lupu, aflăm în scaunele tării noastre pe cei doi din urmă coborîtori direcţi din Basarabii şi Muşatinii descălecării. Şirul voievozilor, din tată în fiu domni ai acestor ţări timp de peste 250 de ani, se isprăveşte cu Radu şi cu Alexandru, şi toate din pricina lor[45].

Ei erau fii de domni turciţi (Mihnea şi Ilieş), amîndoi ocrotitorii grecilor, pe care i-au adus cu duiumul de pe malul Bosforului pe al Dîmboviţei şi ale Bahluiului, precursori astfel ai epocii fanariote, amîndoi mîndri şi cheltuitori, ţinînd curtea regească, nu domnească. Ei au fost — batjocoriţi de unii şi lăudaţi de alţii — cei care au încheiat o epocă a istoriei noastre şi au deschis calea unei alteia.

Doamnele şi domniţele lor, chipuri şterse, au trecut şi ele pe aici, fără a lăsa urme adînci în amintirea oamenilor de atunci. Dar două întîmplări, una de

dragoste, alta de ură, deştepta-vor luarea noastră aminte.

Am arătat mai sus ascendenţa lui Mihnea Vodă, domnia lui, mazilirea în 1591, şi turcirea lui sub numele de Mahomed Bey.

Pe doamna Neaga o părăsise de bună voie şi de mult. Iar pe ibovnica Voica (despre care unii spuA că i-a fost doamnă, dar nu pare a-i fi fost), precum şi pe fiul său Radu îi luase deocamdată cu el la Constantinopol cînd fu silit să se turcească.

Numit paşă la Nicopoli, îl aflăm în curînd acolo, avînd încă pe lîngă el pe Voica şi pe Radu.

Însă biata mama Voica, atît de îngrijorată de viitorul fiului ei, prin ce mijloace nu se ştie îl trimise în ascuns la muntele Athos, pentru a fi tăinuit acolo de călugării greci. La mînăstirea Ivirului rămase el vreo doi ani, în- văţînd carte grecească şi deprinzîndu-se a iubi pe cobo- rîtorii Bizanţului, pe care-i va ocroti toată viaţa, chiar împotriva celor de-un neam cu el.

Atunci abia, despărţit de fiul său, se hotărăşte Ma- homed Bey să-şi facă, potrivit Coranului, un harem cu multe femei, care i-au dăruit o seamă de copii, din care cunoaştem numai doi băieţi, pe Ibrahim şi pe Mustafa Bey, şi două fete pe Ihumc Catum şi Caise Catum. Iar pe Voica, rămasă creştină, o trimise sau plecă ca de bună voie nu se ştie unde.

Cîţiva ani mai tîrziu (1595), Voica reapare, scoţîndu-şi fiul de la **călugării** Athosului şi ducîndu-I tocmai în Italia, la Veneţia, unde rămase el alţi doi ani, învăţînd italieneşte, latineşte şi cam tot ce se putea învăţa pe vremea aceea acolo. înrudit prin bunică-sa Ecaterina Salvarezi şi prin mătuşă-sa Maria Minio cu

familiile de seamă ale Veneţiei, el trăia acolo viaţa occidentală a bogaţilor şi rafinaţilor patricieni ai republicii.

Secolul al XVI-lea dăduse Veneţiei pe Sansovino, care transformase piaţa San Marco într-un adevărat muzeu de arhitectură ; el adunase acolo pe Titz:an, pe Vcronese, pe Palma Vecchio, pe Michelangelo chiar. Arta, ştiinţa, teatrul, splendoarea serbărilor, eleganţa vieţii, bogăţia costumelor făceau pe contemporani să spună că „Veneţia ţine în ea toată Italia", că este „lumina lumii". Trăit într-un astfel de mediu, şi poate într-acel mai puţin strălucit, dar mai adînc savant, al Padovei, se înţelege uşor ce patimi şi ce ambiţii au fost răscolite în sufletul tînă- rului vlăstar de domni Basarabi, crescut întîi pe malul Dîmboviţei cu apă dulce dar săracă, şi apoi pe stîncile Athosului, frumoase dar austere.

Vremea trece, trecutul nu se uită. Mihnea Voievod, zis Mehmed Bey, bun musulman, care ţinea în Stambul harem cu multe neveste şi-o casă de copii, purta dorul fiului său Radu, plecat printre străini. Stărui deci pe lîngă puternicii prieteni turci să-i fie îngăduit a-şi aduce fe- iiorul lîngă el. Voia să-şi mai vadă odrasla iubită şi să încerce pentru dînsa ceea ce nu mai putea face pentru el însăşi : să-i dea domnia Ţării Româneşti. învoirea fi- indu-i dată, Radu plecă din Veneţia la Constantinopol şi-şi revăzu, după o îndelungată despărţire, ~pe bătrînul său tată, făcînd acum şi cunoştinţă cu mamele lui vitrege şi cu micii mahomedani, fraţii şi surorile lui.

Aceasta se întîmpla în 1597. Peste Dunăre, lucrurile erau tulburi, Mihai Viteazul se războia cu turcii. Polonii 6e amestecau în trebile Moldovei. Germanii voiau Ardealul. Momentul era prielnic ca Mehmed Bey să lucreze la trimiterea fiului său în Muntenia, ca om devotat al turcilor. Devenit candidatul Porţii, Radu porni cu o oaste turcească la Rusciuc, de unde urma să treacă la Giurgiu şi la Bucureşti. Norocul nu-l ajută. Timp de 14 ani, toţi candidaţii i-au trecut, pe rînd, înainte.

.întors la Constantinopol, cu creşterea grecească şi italienească ce avea, înconjurat de turci, viaţa ce duse pe malul Bosforului n-a putut fi prielnică simţămintelor româneşti de care domnii noştri ar fi avut nevoie pentru a ocîrmui ţările, ale căror destine le erau încredinţate.

De altfel, în acest răstimp, Radu Mihnea a fost întotdeauna cu ochii aţintiţi asupra Ţării Româneşti, cînd la Stambul, cînd pe malul Dunării, expunîndu-şi uneori viaţa pentru realizarea visului său. Abia în 1611, cînd Gavril Bathory alungă pe Radu Şerban din Tîrgovişte pentru a-i lua locul, turcii, nemulţumiţi de ambiţia acestui voievod al Ardealului, îl scoaseră din nou pe Radu candidatul lor, de după perdea, şi-l expediară în grabă în Muntenia. Bathory, om energic, îl alungă repede înapoi peste Dunăre, unde domnul rămase în Rusciuc, pînă după bătălia de la Braşov şi chiar pînă după fuga lui Radu Şerban în Polonia şi apoi la Viena.Abia în octombrie 1611 se aşează Radu definitiv în scaunul domnesc din Tîrgovişte, iuînd numele de Radu Vodă Mihnea.

El pare a fi adus atunci la Tîrgovişte şi pe doamna lui Arghira, despre care nu ştim nici de ce neam era, nici cînd, nici unde se măritase cu Radu Mihnea. Desigur era greacă, probabil din Constantinopol, iar căsnicia trebuie să fi fost proaspătă, deoarece toţi copiii lor s-au născut în preajma acelor ani. În 1611, fiul lor Alexandru era copil, ţînc de vreo patru sau cinci ani, iar una din fete, buclucaşa de mai tîrziu, să fi avut vreo trei anişori. Ceilalţi copii s-au născut mai apoi.

A mai adus Radu cu el din Constantinopol pe fraţii şi surorile lui după tată-său Mihnea Turcitulşi a mai adus o seamă de greci, prieteni din lunga-i pribegie, precum şi cîţiva italieni, „frînci" cum li se spunea. Ihume şi Caise Catum, surorile lui, locuiau într-o casă cu el, se închinau lui Mahomed, cu faţa la Mecca şi puseră să li se facă geamie, de pe minaretul căreia muezinul cînta rugăciunea de dimineaţă, rugăciunea de la amiază şi rugăciunea de seară, spre groaza românilor din capitală, care credeau c-au sosit zilele apocalipsului şi sîîrşitul neamului lor. Grecilor le dădu boierii, italienilor voie vegheată, iar banii albi ai visteriei începură a circula între Tîrgovişte şi Veneţia, unde rămîneau depozitaţi la o bancă, în vederea negrelor zile cînd Radu Vodă nu va mai fi domn.

Ţara nu-l putu suferi. Stolnicul Bărcan Merişan dete semnalul răscoalei. „Însă această ridicare ce-a fost să se ridice, n-au fost pre alt, ci numai mîndria şi

răutatea grecilor", zice cronica. Totuşi vodă prinse de veste la vreme .şi—1 tăie pe Bărcan, împreună cu alţi 13 boieri, ceea ce linişti ca prin minune spiritul răscoalei. Rămîneau bieţilor rămâni amărîţi nădejdea în reîntoarcerea din Viena a lui Radu Şerban, căruia îi trimiteau scrisoare după scrisoare, după cum am văzut mai sus, pentru a-l implora să vie cît mai curînd în ţară, rugîndu-l însă, „să fie cu taină acest lucru că de s-ar înţelege, toţi ne-am pierde capetele".

Ar apare ciudat acest măcel de boieri de un domn crescut în civilizaţia Veneţiei, dacă nu ne-am gîndi că, fără el, Radu Mihnea n-ar fi putut stîrpi spiritul răscoalei.

şi-ar fi pierdut desigur domnia şi poate şi viaţa. Şi într-adevăr, vedem că în urma acestor cruzimi, nu numai că Jucrurile se liniştesc, dar însăşi purtarea domnului se schimbă cu desăvîrşire. Boierii, care nu erau de partea fostului voievod, sînt mulţumiţi de cel nou, căci el căuta a-i măguli, spunîndu-le că „de mare folos şi cinste este domniei şi ţării boierul înţelept şi avut", iar pe cine vrea să-l slujească cu credinţă, îl umplea de bani, fiindcă „dacă are domnul 5—6 boieri avuţi, nici de-o nevoie a ţării nu se teme". Pentru a-i face să uite că muezinul cîntă pe minaretul geamiei pentru surorile lui, el s-apucă să ridice din temelie biserica Sfîntei Troiţe din Bucureşti, clădită de bunicul său Alexandru Vodă şi distrusă de Si- nan Paşa în zilele lui Maihai Viteazul. Curtea şi-o ţinea în Tîrgovişte şi-n Bucureşti şi splendoarea desfăşurată de el orbise pe bieţii boieri, cari uitau că toată bogăţia aceasta venea de la grelele biruri ce apăsau pe locuitorii ţării.

Cinci ani a ţinut această domnie.

Am arătat, cînd am vorbit de Movileşti, cum a fost amestecat Radu Mihnea în războaiele Moldovei şi. cum a fost mutat în aceea ţară. Mirarea lui nu fu mică, cînd auzi că trebuie să-şi schimbe reşedinţa din Tîrgovişte cu cea din Iaşi. Însă porunca turcului nu se comenta, se executa. Nevasta vizirului — o sultană — voia scaunul Munteniei pentru protejatul ei Alexandru Iliaş. Radu Vodă avu delicateţea să înştiinţeze pe Movilă că soseşte să-i ia locul — oh ! fără voia lui — şi c-ar face bine să fugă cît mai repede din Iaşi, căci Schender Paşa

voia să-l prindă, pe el, pe mamă-sa, pe frate-său şi pe cumnaţii, vii sau morţi. Ce-a urmat se ştie din capitolele trecute. Bătălia de la Dracşani, prinderea şi turcirea Movileştilor — „boieri, boieri, ruşinatu-m-au păgînul!" — şi urcarea în scaunul Moldovei a lui Radu Vodă Mihnea Basarab.

Trimise pe dată în Tîrgovişte să i se aducă în Iaşi nevasta şi copiii, şi începu o nouă domnie, mai uimitoare decît cea trecută prin strălucirea fără pereche a curţii hii domneşti.

Prietenul său, un grec, Papa, care avusese visteria fp Muntenia, mînuind banii ţării în folosul lui vodă, fu mutat ca vistiernic în Moldova, cu aceeaşi însărcinare.Un început de răscoală a boierilor fu repede înăbuşită, însă turcii, cărora le plăcea să aibă linişte în provinciile lor, se burzuluiră. Radu Mihnea, pentru a-şi asigura domnia, fu nevoit să-şi pună familia zăloagă.

Doamna Arghira, coconul Alexandru şi cele trei fete ce aveau ei acum, fură trimise la Constantinopol, unde rămaseră în tot timpul domniei acestuia, adică trei ani. E de presupus că şi surorile turcoaice plecară în ţara lor împreună cu doamna şi copiii.

Viaţa ce duse Radu Vodă în Moldova fu „împărăţie, nu domnie sămănătoare". îmbrăcămintea slugilor domneşti, a copiilor de casă, a vătafilor de divan, o schimbă cu desăvîrşire, dîndu-le haine bogate, blănuri de vulpe, cabaniţe de jder. Iar boierilor, pentru a-i ademeni cum ademenise pe cei din Muntenia, le spunea vorbe ca aceste „Pre un om dacă-l boiereşte domnul, nu încape să-l su- duiască. Ce, de nu se poartă cumsecade un boier, să-l scoată şi să puie altul în locul lui; iar a-l sudui, cu cale nu i se cade". Ajunseră boierii să-l cheme „Radu Vodă cel Mare". însă felul cum îşi atrase buna lor voinţă, nc-o spune Miron Costin însuşi : „Hiecarele cînd judecă pe-un boier cu un curtean, ochii domnului să fie spre boier; iar cînd se păreşte un curtean cu-un ţăran, mai de cinste să hie curteanul şi la cuvînt şi la căutarea domnului". Astfel de judecată, halal ! Radu Basarab deprinsese bine în Italia învăţăturile lui Machiavel. De mirare c numai că un om ca Miron Costin, pe care noi cei de azi ne-am deprins a-l cinsti, să fi spus de Radu Vodă că era „om deplin la toate şi întreg la hire, cuvîntul ce grăia ca o pravilă era tuturor, judecăţile cu mare direptate şi nimănui cu voie vegheată (favoritism)". Să nu uităm însă, că era vremea în toiul ei, cînd boierii luau cu hapca moşiile răzeşilor, de-i duceau la .sapă de lemn şi la şerbie, aşa încît omul a cărui judecată le dădea întotdeauna dreptate, nu putea fi în ochii lor dccît un domn întreg la hire — Radu Vodă cel Mare !

Acest om însă era bolnăvicios, mai puţin întreg la trup decît la fire. Suferea de „podagră şi de heragră", la mîini şi la picioare, ceea ce în vocabularul ie azi, ar însemna reumatisme şi artritism, boli con trac ¡*te probabil în lagunele Veneţiei.

În 1619, trei ani după sosirea lui la Iaşi, el se îmbolnăvi şi de ochi. Pe punctul de a-şi pierde vederea, iu nevoit să-şi lepede domnia şi să plece la Constantinopoi să se caute. Fu înlocuit cu Gaşpar Grazziani, un italian care umbla de ani de zile după pleaşca tronului Moldov ei.

în Stambul, în curtea doftorilor străini aflători acolo, îngrijit de doamna Arghira şi de domnita lui, Radu Mih- nea se îndreptă curînd şi, abia vindecat, se apucă să umble din nou după domnia ce abia lepădaşe. Cheltui mult — avea şi de unde — şi i se făcu pe voie. În 1620, nici un an după sosirea lui la Constantinopoi, e numit din nou domn în Muntenia.

Cu doamna, cu domnitele, cu fiul său Alexandru şi cu grecii lui, porni mîndrul domn din nou la Tîrgovişte. Şi iarăşi începu bogata viată de curte, petreceri costisitoare, lux desfrînat. în Bucureşti isprăveşte biserica Sfintei Troiţe, pe care o închină, cu toate bogăţiile ei, mînăs- tirii Ivirului din Sfîntul Munte, o poliţă plătită călugărilor greci ce-l crescuseră. Biserica lua numele de „Radu Vodă" şi rămase în veacuri, alături de-a lui Mihai Vodă, cea mai bogată şi mai frumoasă din Capitală. Astăzi încă, deşi atît de jalnic reparată de Gheorghe Vodă Bibescu, este monumentul de căpetenie al vechilor Bucureşti.

Iar galbenii visteriei îşi urmau trista pribegie la banca din Veneţia.

Urmează un moment de spaimă !. Alexandru Ilieş îl săpa pe Radu în ascuns la Poartă. Galbenii schimbară itinerarul, pornind, cu duiumul, spre Stambul. Vizirul încasă 30 000 de scuzi şi Radu Mihnca rămase domn în Ţara Românească.

O nemărginită ambiţie cuprinse sufletul voievodului. Voia să domnească în amîndouă ţările. Mihai înfăptuise lucrul acesta prin puterea armată, el încearcă să-l facă prin magia aurului. Cu legăturile ce

avea în Stambul, legături de sînge şi de prietenie, cu ajutorul visteriilor ţărilor pe care le storsese, îşi împlini visul. Nu ajunse domn nominal al Munteniei şi al Moldovcii însă domn efectiv, da. Şi iată cum :în vara 1623 fu mutat din nou, după stăruinţa lui, de la Tîrgovişte la Iaşi, iar fiul său Alexandru fu numit domn al Munteniei. Acesta fiind încă un copil — „che inolto e giovane", scria Cantarini către dogele Veneţiei — fu pus sub epitropia mamei sale Arghira şi a cîtorva boieri .credincioşi, aşa încît, de fapt, Radu Vodă Mihnea ducea, din Iaşi, trebile ambelor ţări.

Doamna Arghira, despre care avem atît de puţine ştiri, rămîne deci în Tîrgovişte, epitropă, regentă. Firește, că trimitea cît mai des bărbatului ei veşti despre purtarea iiului şi despre trebile ţării, iar la rîndul ei primea de la Iaşi îndrumări şi porunci.

Alexandru, supranumit Coconul, mult giovanele, avea vreo 17 ani. Tatăl său se gîndi să-l însoare. Nu atît fi- indcă-i venise vîrsta, cît pentru că avea Radu Vodă ne-voie să-şi consolideze amîndouă domniile. De cel mai mare ajutor întru împlinirea visului de mărire ce avusese, îi fusese un grec bogat din Conştantinopol, Scarlat Be- glitzi, zis Saigiul, sau scurt Scarlatos, furnizorul curţii imperiale, un fel de factotum, cam ce fusese mai înainte vreme Maihai Cantacuzino Şaitanoglu. Între Radu Mihnea şi el era o strînsă prietenie, şi de fapt numai mulţumită influenţei acestuia pe lîngă puternicii Stambulului ajunsese Radu Vodă să vadă înfăptuirea ambelor domnii.

Scarlat Saigiul era însă prieten şi cu Alexandru Ilieş, fiul, natural probabil, al' lui Iliaş Vodă Turcitul. Acesta, crescut în Stambul şi el, înconjurat de greci şi de turci, protejatul unei sultane (nevastă de vizir) era un veşnic rîvnitor al domniilor dunărene. De la 1616 la 18 înlocuise pe Radu Mihnea în scaunul Munteniei, de la 1620 la 21 domnise în Moldova, şi acum pîndea iar momentul favorabil pentru a căpăta din nou una din domnii. Era deci un rival periculos, şi nu putea şti Radu Mihnea cît timp va ţine bunăvoinţa ce i-o arăta Scarlat. Pentru a şi-o asigura, el se gîndi să se încuscrească cu

bogatul şi influentul grec constantinopolitan. Ceru Saigiului mîna fetei sale, Ruxanda, pentru fiul său Alexandru.

Tinărul domn al Munteniei fu mulţumit de alegerea ce făcuse tatăl său, căci Ruxanda, pe lîngă bogata ei zestre, mai poseda,se zice, o desăvîrşită frumuseţe. Vanitatea grecului de-a avea un ginere domn şi un socru la fel, fiind şi ea satisfăcută, nunta fu hotărîtă pentru vara anului 1624.

Călare pe etichetă — căci ştia vodă din Veneţia ce înseamnă eticheta — el chibzui că cununia nu putea avea loc în Tîrgovişte, deoarece el, capul familei, era domn al Moldovei, dar nici în Iaşi nu putea avea loc, căci mirele era domnul Munteniei. Hotărî deci ca nunta să se facă, ca şi eticheta, călare şi anume pe hotarul ţărilor, la Movileni, pe Şiret, în apropierea Tecuciului. Făcu pregătiri cum ştia Radu Vodă să le facă : „Divanuri, case, cerdace, făcute anume de acea treabă, cu lucrători de ambe părţi ale Şiretului". Toţi boierii Moldovei şi al Munteniei fură poftiţi la nuntă, tot clerul ambelor ţări, nemeşi, unguri şi magnaţi poloni.

în timpul acesta, tînăra Ruxanda porni din Stambul cu-n nemaipomenit alai şi cu carele încărcate cu bogăţiile zestrei ei. Pe drum se îmbolnăvi. O zi, două, nu se ştiu qe este. Convoiul se opri, poposind într-un sat în Bulgaria, apoi deodată, grozava veste izbucni printre însoţitori. Frumoasa Ruxanda suferea de vărsatul negru, cel care sluţeşte, care desfigurează. După cîteva săptămîni de boală convoiul porni mai departe, ducînd cu el o mireasă ciupită la faţă şi cu albeaţă la ochi. Ruxanda porutnci oamenilor săi ca nimeni să nu scoată o vorbă despre cele întîmplate, iar ea îşi acoperi capul şi faţa cu-n văl des, pe care nu-l mai scoase pînă în ziua nunţii. Sosită în Tîrgovişte, doamna Arghira, mama soacră, o zorea mereu să-şi scoată broboada, căci la noi în ţară nu stă în obiceiul fetelor să-şi acopere faţa. Ea, nimic. Spunea că aşa a învăţat-o mamă-sa, ca pînă în seara după cununie să n-o vadă nimeni. Alexandru Vodă, care ştia din auzite cît e de frumoasă mireasa, nu bănui

nimic, crezînd că este aşa felul fetei de-a fi ruşinoasă. Aştepta deci, resemnat, ziua nunţii.

Porniră în sfîrşit cu toţii înspre Şiret, mirele şi mireasa, doamna Arghira, domniţele, boierii cu jupînesele lor, mitropolitul, armata, preoţimea şi prostimea. Iar de la nord la sud venea Radu Vodă cu acelaşi alai. Se împreunară la Movileni, unde sosiră şi crainicii străini cu darurile lor, şi erau, zice Miron Gostin : „scaunele boierilor de Moldova din dreapta domnului de Moldova şi din stînga domnului Munteniei boierii munteneşti ţineau vorba". Şi aşa se făcu nunta „de s-au tărăgănit pînă a doua săptămînă, cu mare petreceri şi belşuguri".

însă pe cmd boierii şi jupînesele petreceau pe malul Şiretului, în iatacul domnesc fu prăpăd în noaptea nunţii. Dacă Alexandru Coconul nu şi-a trimis pe dată nevasta înapoi la tatăl şi la mama ei, după cum de altfel susţin istoricii posteriori, ci după mărturia vechilor cronicari, a păstrat-o o vreme pe lîngă el, apoi desigur c-a făcut după rugămintea tatălui său. Albeaţa aceasta de pe ochi şi faţa ciupită a doamnei Ruxanda răsturnau toate planurile de mărire ale lui vodă. Ca să facă pe voia părintelui său, Alexandru şi-a păstrat nevasta, însă viaţa liniştită n-a avut Ruxanda cu el. Ce zile triste i-o fi făcut bietei femei şi ce ruşinări, nu se ştie anume, însă a- flăm de la Ion Neculce că „a trimis Scarlat firman împărătesc de şi-a luat fata de după Alexandru Vodă".

Şi-a pornit Ruxanda, cu zestre cu tot, şi cu amarul sîuţeniei ei, înapoi la Constantinopol. Greci din Fanar s-o ceară s-au găsit destui. însă fosta doamnă ora mîndră şi nu-şi vindea sluţenia, nici zestrea mai ales, pe un bărbat hrăpăreţ. Ar fi rămas văduvă, dacă într-o bună zi nu intra în palatul ei ele pe malul Bosforului un tînăr vînzător de mătăsuri, sărac ca un şoarec şi frumos ca un zeu. Azi aşa, mîine aşa, o mătase albastră şi una pembe, fata lui Scarlat Saigiul prinse dragoste de frumosul nccunoscut. întrebînd despre neamul lui, află că este un nobil din insula Cliios. „Nobil era, în ostrovurile arhipelagului, orice om care avea o vie şi o casă cu un turn", spune cu răutate Dimitrie Cantemir. îl chema Ni-

colo Mavrocordat, sărăcise, nu se ştie din ce cauză, şi căuta să-şi ţie zilele cu negoţul său de mătăsuri.

Frumuseţea lui Nicolo, mai mult decît via, turnul şi mălăsurile, ziceau oamenii, au făcut pe Ruxanda să-l ia de bărbat. Din această căsătorie se născu unul din cei mai de seamă diplomaţi ai Europei din secolul al 17- lea, Alexandru Exaporitul, care fu tatăl lui Nicolae Vodă şi bunicul lui Constantin şi din care se trag toţi Mavrocordaţii.

Ruxanda a fost o femeie excepţională, care a jucat în societatea grecească din Constantinopol un roi însemnat. Fosta doamnă a Munteniei şi-a păstrat toată tfiaţa titlul de „doamnă", „principesă" şi era înconjurata de mare respect şi admiraţie de contemporanii ei. Ea vorbea bine mai multe limbi, învăţase filosofia, citea mult şi trecea drept o femeie pe care străinii, cînd veneau în treacăt la Stambul, nu puteau să n-o viziteze. Unii din ei i-au dedicat şi cărţi. Cînd, după asediul Vienei, Alexandru Mavrocordat căzu vremelnic în dizgraţia sultanului, bătrîna Ruxanda fu dusă la închisoare împreună cu fiul şi nora ei, Sultana (15 martie 1684). După cîteva luni fu pusă din nou în libertate, însă," foarte încărcată de ani cum era, acest tratament ii sleise cu totul puterile, du- cînd-o curînd în mormînt. Ea muri la 29 august a aceluiaşi an, 1684 [45].

Să ne întoarcem în ţară la noi.

Din ziua cînd şi-a luat Scarlat fata înapoi, a început să le meargă rău tuturor. Nu numai ura, care fatal trebuia să izbucnească în urma acestei rupturi, dar parcă şi un blestem de-al lui dumnezeu.

Radu Vodă şi doamna Arghira aveau trei fete. Cunoaştem numele a celei mijlocii, Caterina. Ea şi fata mai mică pare a fi stat sub ocrotirea mamei lor, la Tîrgovişte. Fata mai mare locuia în Moldova, la tatăl ei, cînd la Iaşi, cînd la Hîrlău. Căci de cînd arsese curtea din Iaşi şi Radu Vodă se mutase pe-o vreme la Hîrlău, de atunci prinsese cîrlig de colţişorul acela de ţară — şi petreceau verile acolo, în palatul domnesc, reclădit după gustul său rafinat, de nu mai cunoşteau moldovenii vechile curţi ale lui Pe- tru-Rareş şi ale Lăpuşneanului.

Fiind singură de capul ei, adică departe de ochii ocrotitori ai mamei, domniţa se îndrăgosti. E întîiul roman de dragoste pe care-l cunoaştem în istoria noastră, de dragoste nelegiuită. Omul e om, în orice vremuri şi-n orice rang al societăţii. Bărbatul, pe care-l iubea domniţa lui Radu Vodă, nu era nici cocon, nici fecior de boier măcar... o biată slugă acolo, o slugă domnească. „Noaptea, ieşind pe-o fereastră din curţile domneşti din cetatea Hîrlăului, s-a ascuns în codru", spuse Ion Neculce. Precum se dă cu năvodul în apă a prinde peşte, făcu Radu Vodă năvod de oameni în codrul Hîrlăului, şi la fîntîna Cerbului, lîngă podul de lut, a prins pe îndrăgostiţii fugari. Domniţa, înnebunită de spaimă şi de durere, văzu eăzînd la picioarele ei capul însîngerat al celui pe care-l iubea. Iar pe dînsa, zice cronica, „a dat-o la călugărie şi a călugărit-o".

După această întîmplare, domnul se îmbolnăvi din nou. Ochii începură să-l doară şi podagra nu-l mai părăsi. I se umflau mîinile şi picioarele şi urla de durere. În ianuarie 1626 îşi dete obştescul sfîrşit în cetatea Iiîrlăului, plîns de boierii lui, lăudat de posteritate, iar talpa tării ce-o fi spus, cronica nu glăsuieşte.

Fiul său, Alexandru Vodă, sosi în Moldova cu mamă-sa, văduva Arghira, cu surorile lui şi cu boierii munteni, şi, ridicînd trupul mortului voievod, îl duseră la Bucureşti de-l îngropară în ctitoria lui, mînăstirea Radului Vodă. Frumosul lui coşciug de marmoră albă îl mai poate vedea oricine azi, în partea dreaptă a bisericii; iar deasupra, pe zid, stă pictat, în mărime de om, chipul lui, prefăcut poate mai tîrziu, dar totuşi unul din cele mai frumoase tablouri de voievod ce avem în ţară.

În Moldova îi urmă în scaun Miron Barnowski, ales de boieri după îndemnul mortului voievod ; iar în Muntenia mai domni Alexandru un an de zila, tot sub epi- tropia mamei lui. în 1627, Scarlat Saigiul izbuti să-i scoată domnia, pentru a o da lui Alexandru Ilieş, care, de altfel, nu şi-a putut-o menţine decît un an.

întors la Stambul împreună cu mama şi cu surorile lui, Alexandru Coconul (avea acum 20 de ani) cheltui ati- tea pungi de galbeni — încît, doi ani mai

tîrziu, reuşi să fie numit din nou domn, de data aceasta al Moldovei. Baiul Sebastian Venier scrie dogelui, la 1 septembrie 1629, că înainte de a pleca în Moldova, Alexandru Vodă veni să-l vadă şi, neştiind italieneşte, îşi arată mulţumirea lui către republică prin gesturile cele mai umilitoare „con giesti humilessimi". însă el rămase domn în Moldova numai un an, aşa încît, întors la Stambul în 1620, creditorii neplătiţi se năpustiră asupra lui cu o nemaipomenită furie. Mazilul domn fu nevoit să se mai umilească odată în faţa baiului, pentru a-l ruga să garanteze republica datoriile sale. Venier, cunoscînd depozitele Radului Vodă la băncile din Veneţia, se oferi a mijloci această cerere de garanţie.

Însă curînd după aceea Alexandru încetează din viaţă, lăsînd moştenitori ai întregii lui averi pe mama şi pe surorile sale, după plata datoriilor, firește.

Caterina se mărită cu Moise Movilă, cel care luase locul fratelui ei în scaunul Moldovei. Un an mai tîrziu, 1631, el era mazil în Constantinopol. Acolo o fi cunoscut pe Caterina Basarab şi s-o fi însurat cu ca. Iar în 1633 el căpătă din nou scaunul Moldovei, pe care-l păstrează tot numai un an, dînd totuşi, prin aceasta, ocazie Eca- terinei să se poată intitula şi ca „doamnă".

Cealaltă fată a lui Radu Vodă, cea mai mică, se mărită şi ea tot c-un domn, cu Miron Vodă Barnowski, ruda Movileştilor. Ea avu durerea să-şi piardă soţul după foarte scurtă vreme. îl decapitară turcii în Stambul, iar doamna lui rămase trăitoare, împreună cu soacră-sa Elena, în Pclonia, la Ustic, vechea moşie a Movileştilor, încăpută acum în mîinile rudelor lor Barnowski.

Pentru banii depuşi de Radu Vodă la Veneţia, a urmat, după moartea lui Alexandru Cuconu, un proces între doamna Ecaterina Movilă şi sora ei, văduva lui Barnowski, pe deoparte, iar pe altă parte, creditorii italieni ai lui Alexandru,' în care proces mai fu amestecată şi o rudă de-a lor, Bartholomeu Minetti, precum şi copilul unei ţigănci, care se pretindea fiul lui Radu Vodă. Din nepre- vederea tuturor şi spre a lor nenorocire, procesul s-a judecat la Constantinopol, aşa încît, firește, cadiii s-au îmbogăţit, iar părţile au sărăcit.

Astfel s-a spulberat seminţia Radului Vodă, căci fi- liaţiunea lui Mihnea-Radu, care a domnit în Muntenia în 1658, este contestată de mai toţi istoricii. Astfel s-a stins seminţia Basarabilor, coborîtori prin bărbaţi din Mircea cel Bătrîn, din Vlaicu Vodă, din Basarab cel Mare.

■ Alexandru Ilieş, care a domnit în acest răstimp de 'două ori în Moldova şi de două ori în Muntenia, era în- surat cu doamna Elena, o greacă din Constantinopol

.Această doamnă n-a lăsat în istorie nici o urmă. Se ştie despre ea că era în rădvan, cu soţul şi copiii ei, cînd fugiră cu toţii din Iaşi, în huiduielile poporului, care-i alungase, după ce omorîse pe grecii aduşi de ei la noi ca să jupuiască tara. Boierii, care-i ocroteau, le-au făcut escortă pînă la Galaţi, şi de-acolo s-au dus pe mare, la Stambul, unde li se pierdură urmele.

Fiul lor, Ilieş Alexandru, reapare

domn în Moldova, între 1666 şi 68, apoi dispare din nou, încheind astfel şi el, pentru totdeauna, şirul domniilor muşatine

.Capitolul XVIII DOAMNA E LENA A LUI MATEI BAS AIÎ A O

i urcarea lui Matei Basarab şi a lui \'a- sile Lupu în scaunele ţărilor noastre se încheie definitiv şi istoria catolicismului în România. Domnii aceştia, au stăpînit ţările timp de 20 de ani, au înlocuit în slujba religioasă limba slavă cu cea românească, înfiinţînd tipografii în ţară, au răspîndit cărţi bisericeşti în limba strămoşească. Sforţările papistaşilor de-a ne converti la credinţa lor încetaseră de altfel de mult, însă, după cum am văzut, se mai făcuseră totuşi atare răzleţe încercări de cîte ori se urcaseră în scaunele unora din voivodate doamne catolice, ca de pilda chiar la începutul veacului al 17-lea, cînd ocupă Elisabeta Movilă alături de soţul ci, scaunul Moldovei. Nici atunci, ca nici mai înainte, uneltirile acestea nu prinseră. Şi cum nu prinsese catolicismul, astfel nu putură prinde nici în cercările făcute în ultimul veac, de-a înlocui la noi religia ortodoxă cu nouă credinţă a lui Luthcr sau a lui Clavin, care atît de repede se răspîndise în Ardealul vecin.

Tulburările religioase, care în secolul al 16-lea au însingerat apusul, şi într-al 17-lea tot centrul Europei timp de 30 de ani, nu s-au răspindit în părţile noastre, în afară de Ardeal, pentru un motiv de ordin politic social, în raport cu starea de lucruri în Moldova şi în Muntenia pe vremea aceea.

înrîurirea grecească, ameninţătoare pentru viitorul politic al acestor ţări, a fost pentru biserică binefăcătoare. După epoca acelor Movileşti, cu neveste catolice şi cu înclinări înspre Polonia, s-au perindat pe scaunele noastre domni români grecizaţi, cu doamne la fel, cînd nu erau chiar grecoaice. După ei au urmat domni băştinaşi, cu simţămîntul legăturii pămîntului, iar din punct de vedere al credinţei, cu privirile îndreptate înspre patriarhia Constantinopolei. Pe urmă, epoca fanarioţilor a făcut din biserica noastră un fel de anexă a acestei patriarhii. O atare înrîurire făcu ca dogmele străine de credinţă ortodoxă să piardă cu totul terenul în ţările noastre.

Din punct de vedere politic, acest amestec al grecilor în trebile noastre nu anunţa

nimic bun. Boierii băştinaşi pierzîndu-şi, din pricina favoritismului ce arătau domnii boierilor greci, avuţiile şi influenţa socială ce avuseseră, se răsculară. Precum veacul al 15-lea şi pînă la un punct chiar al 16-lea au însemnat o înverşunată luptă a românismului împotriva cotropirii

turceşti, astfel prima jumătate a veacului al 17-lea a însemnat o îndîrjită apărare împotriva noului pericol de desnaţionalizare, pericolul grecesc. După numeroase, sîngeroase, dar infructuase răscoale, înfăptuite în primele decenii ale veacului, urmară, atît în Moldova cît şi în Muntenia, luptele

conduse cu succes — de altfel efemer — de Vasile Lupu şi Matei Basarab

.Matei aga, din Brîncoveni (Oltenia jud. Romanaţi), era fiul lui Danciu vornicul şi al Stancăi, nepot al lui Vălsan ot Brîncoveni, strănepotul lui Mircea vel postelnic şi al Margăi, fata lui Pîrvu vel vornic, deci soră cu Vodă Neagoe Basarab. (1521)-. Strălucită genealogie care îl făcu pe Matei să-şi înlocuiască numele său patrimonial de Brîncovcanul cu acel mai vestit al Basarabilor. Nu însă gloria moşilor lui de pe-o străbunică îl aduse în scaunul de la Tîrgovişte. Ţara îl voia domn, fiindcă boier de vita veche şi viteaz soldat, el se pusese în fruntea mişcării româneşti împotriva grecilor, veniţi de pe Bosfor să colonizeze sălbaticul pustiu al stepelor valahe. Şi, sălbatici sau nu, oamenii ţin la pămîntul pe care s-au născut, şi-l vor al lor, nu al străinilor. Cînd aşadar aga Matei[40] se pune în fruntea mişcării naţionale, o parte din boierii ţării, şi-n deosebi oltenii, îl urmară în cruciada întreprinsă de inimosul agă împotriva grecilor.

Retraşi întîi în Ardeal, unde Matei Basarab se închină craiului Ardealului Gheorghe Racoczi I, cu care legă o prietenie pe viaţă, ei coborîră, prin păsurile Carpaţilor, înspre Tîrgovişte, unde, împreună cu seimenii şi darabanii lor, se loviră cu armele lui Leon Vodă (fiul lui Tomşa Vodă al II-lea). Fură însă învinşi şi respinşi. Goniţi de armata domnească, ei trecură Oltul şi se închiseră în mînăstirea întărită a Tismanei, unde ţinură piept unui asediu îndelungat. Pe punctul de-a rămîne fără provizii, Matei fugi, noaptea, din mînăstire,

trecu munţii şi se.re- fugie din nou la prietenul său Racoczi. De acolo, din surghiun, începură tratativele cu paşa din Silistra pentru *a* obţine domnia ţării. Acest paşă, numit Abaza, un caucazian care altă dată, în munţii lui, fusese un răzvrătit împotriva padişahului, care mai tîrziu devenise genera- lism al armatelor imperiale şi" repurtase o strălucită iz- bîndă împotriva polonilor (1629), era un om deştept, cu largi vederi politice, poscdînd o îndîrjită voinţă care îl împingea ca nici acum să nu asculte de ordinele venite din Stambul, cînd i se păreau nepotrivite intereselor imperiului. Deşi Poarta mazilise pe Leon Tomşa din scaun şi-l înlocuise cu Radu Vodă, totuşi Abază Paşa, cu de la sine putere, numi domn în Tîrgovişte pe aga Matei din Brîncoveni. Numirea aceasta era neccsară planurilor ce nutrea deşteptul turc din Silistra în vederea unei politici de organizaţie militară în principate, menită să ţină în respect pe voievodul Ardealului şi pe regele Poloniei. Poarta trimise un avertisment paşalei, care se sinchisi de el atît de puţin, încît trimise răspuns lui Matei să plece pe dată înspre Tîrgovişte pentru a se împotrivi oştirii lui Radu Vodă, care venea din Moldova să ocupe scaunul Munteniei. Matei intră în ţară şi, împreunîndu-se cu boierii şi seimenii lui, porni întru întîmpinarea alesului sultanului. Se întîlniră lîngă Bucureşti, pe apa Colentinei, lîngă mînăstirea Mărcuţei, în ziua de 25 octombrie 1632. O înverşunată luptă avu loc între seimenii lui Matei de o parte şi moldovenii şi tătarii lui Radu Vodă, pe de alta. Cum lupta se dădea în preajma oraşului, bucureştenii şi copiii din mahalale se căţărară pe garduri să privească la desfăşurarea ei. Nu avură satisfacţia să vadă a cui e izbînda, căci ea nu fu în ziua aceea a nimănui. A doua zi însă, bătălia începu din nou, mai dîrză, şi ţinu pînă în scară, cînd, în sfîrşit, armata lui Radu Vodă dete bir cu fugiţi.

Matei, cu boierii lui şi cu toată oastea de seimeni, intră în capitală, escortat fiind şi de mahalagiii coborîţi de pe garduri, care primiră bucuroşi să le fie domn un

român neaoş de-al lor, care fusese în tinereţe ostaş de-al lui Mihai Viteazul şi acum viteaz biruitor el însuşi.

Astfel urcă în scaunul Ţării Româneşti aga Matei din Brîncovcni, care, pe dată, se intitulă ca domn „Matei Ba- sarab Voievod".

Pentru a-şi menţine o situaţie atît de strălucit dobîndită, Matei Vodă avea nevoie de confirmarea Porţii. Abaza Paşa el însuşi îl sfătui să plece fără întîrziere la Stambul, asigurîndu-l că, deşi lucrase împotriva voinţei padişahului, dacă ar lua cu el saci de aur mulţi, domnia i-ar fi asigurată. Om de 53 de ani, noul voievod se porni la drum lăsînd în capitală, să vadă de trebile ţării, pe soţia lui, doamna Elena.

Din clipa aceasta, Elena intră în viaţă publică a ţării şi în istorie.

Ea avea 35 de ani. Era fata postelnicului Radu Năsturel ot Fireşti şi Despinei (Calea), poate fata lui Radu Calomfirescu, şi în tot cazul o rudă de-a lui Mihai Viteazul „din casa domnească a lui Mihai Vodă", ceea ce înseamnă că Despina era rudă, vară sau nepoată a marelui voievod. Era deci Elena, după mamă-sa, o basarabă, ceea ce înlesni căsătoria ei cu Matei din Brînconveni, care avea şi el, după cum am văzut, sînge basarabesc în vine.

De altfel, familia boierilor din Fiereşti era şi ea foarte veche. Genealogia ei se urcă pînă la-Stan ot Fiereşti, trăitor prin 1500. Fiul acestuia, Vrăjoghie logofăt, avu un fiu Cazan, portar, care fu tatăl lui Radu, făcut logofăt mare tocmai din pricina înrudirii lui, prin nevastă-sa, cu Mihai Viteazul.

Fiereştii, moşie situată în Ilfov, între apele Dîmboviţei şi ale Argeşului, s-au mai zis în vechea limbă şi Hiereşti, de unde postelnicul s-a numit Radu Năsturel"ot Hiereşti, sau Năsturel Herescu, care a rămas la urmaşi nume patrimonial pînă la generalul mort în 1874, cel din urmă din neamul său (cel care a înfiinţat premiul literar al Academiei Române.

Din căsătoria lui Radu cu Despina s-au născut trei fii şi o fată : Şerban, Cazan, Udrişte şi Elena. Toţi,

dar îndeosebi cei doi din urmă, au primit o foarte îngrijită creştere. Udrişte şi Elena ştiau greceşte şi slavoneşte, iubeau literatura, istoria, arta. Erau la noi în ţară — toţi autorii ne-o spun — printre cele mai culte persoane ale veacului.

Născută la 1598, Elena îşi petrecu copilăria în Hiereşti, unde tatăl ei clădise o casă de ţară — care nu mai era o casă, ci palat. Sirianul Paul de Alep, care întovărăşea pe patriarhul Macaria în călătoria lui în ţările noastre prin 1645 ne spune că palatul acesta avea trei rînduri (cum în adevăr nici azi nu mai sînt case la ţară) şi exclamă cu o sinceră admiraţie şi o orientală exageraţie, că era fără pereche în lume, decît doar în Franţa. Trăită într-un astfel de mediu luxos şi căpătînd o atît de aleasă creştere, înţelegeam că părinţii ei căutară să-i dea de soţ un om demn de ea. În 1612, la vîrsta de 14 ani, o şi măritară cu aga Matei, boierul din Brîncoveni, în vinele căruia curgea sîngele lui Neagoe Basarab. Cu toate că între noii căsătoriţi era o deosebire de 19 ani, ei se înţeleseră şi se iubiră. Au dus în boierie un trai de oameni înţelegători a tot ce e românesc; el, patriot, luptător împotriva cotropitorilor străini; ea, liniştită culegătoare de datini, ocrotitoarea bisericii, a literaturii şi a artei.

Pe deosebite tărîmuri cu substrat comun, sufletele lor s-au întîlnit şi pînă într-atît s-au armonizat încît, după ce a ajuns domn, Matei Vodă s-a făcut ocrotitorul bisericii, al literaturii şi al artei, iar doamna Elena a căpătat o luminată drgoste de moşie.

Cînd, în 1632, soţul ei plecă la Constantinopol să ceară de la Poartă confirmarea domniei, iar ea rămase singură în Bucureşti să ducă trebile ţării, regenta se dezvălui deodată o bună politiciană. Printre încurcăturile delicate, situaţie a unei domnii neconfirmate, a ştiut să se strecoare cu dibăcie. în Bucureşti, turcii lui Abaza făceau lege, iar din Ardeal Racoczi nu contenea de a-şi cere banii împrumutaţi lui Matei în timpul pribegiei acestuia. Doamna cercă să înfrîneze pe cei dinţii şi să insufle răbdare celui de-al doilea. Răvaşe de-ale ei către Racoczi, scrise pe

româneşte, ne-au fost păstrate: „„Ca o fată a măriei tale, doamna Elena îţi scrie", zice ea. Şi-l roagă să fie bun şi îngăduitor cum fusese pînă atunci, căci de se va întoarce soţul ei din Stambul cu tuiurile domniei, i se va plăti datoria. Ea însă, fiind singură şi fără sprijin, n-are de unde plăti, căci... „un ban ce vine de undeva, ei îl iau, cum va spune măriei tale şi omul măriei tale, jupînul Mihni Diacul, ce nc rugăm măriei tale ca părintelui nostru, să ne poţi fi măria ta îngăduitor şi să mă crezi că pînă va dărui milostivul dumnezeu de va veni şi domnul meu din cea cale, banii vor fi plătiţi pînă la unul".

în timpul acesta, în Stambul, Matei era cît pe ce să-şi piardă capul. Sultanul, supărat de nesupunerea lui, îl bagă la închisoare, plecînd urechea la plîngerile ce veneau de la învinsul Radu Vodă, care trimisese la Poartă boieri credincioşi lui să pîrască pe Matei că în lupta de la Co- ientina omorîse oameni cari nu erau ostaşi. Prietenul lui Radu Vodă, puternicul grec Curt Celibi, făcu chiar o înscenare demnă de-o operetă. Adună dimineaţă la poarta vizirului cîteva sute de femei, grecoaice şi turcoaice, cari strigau şi se văitau că aga Matei le omorîse bărbaţii, fraţii şi feciorii. Ele cereau răzbunare şi moartea ucigaşului. Însă Matei poseda un argument mai puternic decît toate celelalte, argumentul care învîrţe lumea îndeobşte şi pe turci îndeosebi : aurul. Astupă cu el gurile grecilor şi urechile turcilor, şi astfel se putu ca la începutul lui martie 1633 să intre Matei Vodă în serai pentru a săruta poala padişahului.

în april era în Bucureşti. Doamna lui, reintrată în viaţa privată, îi stete alături în tot timpul acestei îndelungate domnii. Ce făcuse ca jupîneasă, făcea şi ca doamnă, însă cu mai mult spor. La Fiereşti şi la Negoeşti, clădi două frumoase biserici, din care cea din urmă se mai vede şi azi. Ţesea, împletea, broda şi pentru a culege cele mai alese modele, scria şi prin vecini, ca de pildă în 1649, cînd trimise un răvaş jupînesei Caterina, judiceasa din Braşov, pentru a-i cere „izvoade împletite şi mai mari şi mai mici şi de cîlţi şi de tot felul". îi cerea şi seminţe de flori „de tot fealul". însă

partea cea mai interesantă a activităţii ei a fost sprijinul ce-a dat literaturii româneşti, care nu numai că era în faşă, dar se poate spune că în acea epocă s-a născut. Se ştie că Matei Basarab şi Vasile Lupu au introdus, cei dintîi, tiparul în ţările noastre. Odată cu el au introdus limba românească în biserică şi au făcut legi scrise pe româneşte, pravilele. Această renaştere a românismului avea nevoie de oameni înţelegători pentru a o susţine, pentru a putea, prin muncă şi talent, răspîndi prin scris limba grăită de popor. Unul din cei irt-ai de seamă scriitori şi traducători al epocii, a fost Udrişte Năsturel Herescu, fratele mai mic al doamnei Elena. El a tipărit pravila mică de la Govora; predoslavia (precuvîn tarea) cititorului din Evanghelia de la Govora a fost făcută de e!, precum şi Vieţile Sfinţilor Varlaam şi Iosif.

A făcut traduceri din limbi străine „pre limba românească" şi a compus şi versuri — stihuri — care nu ne-au rămas, dar despre care contemporanii vorbeau cu admiraţie, ceea ce nu ne miră, căci cunoaştem versurile făcute în veacul XVII-lea, care, şi ca formă şi ca simţămînt, sînt deasupra multor nerozii din civilizatul nostru secol la XX-lea. De pildă, celebrele stihuri atribuite lui Ştefan cel Mare, dar care datează probabil de pe vremea lui Mihai Viteazul sau a lui Radu Şerban. ¡Hai fraţi, hai fraţi, la năvală daţi, La năvală daţi, ţara v-apăraţi[47].

Ei bine, colaboratorul cel mai sîrguitor al lui Udrişte (Urii, Oreste) Năsturel a fost sora lui, doamna Elena. Ea îl ajuta la traduceri, cheltuia pentru tipărirea cărţilor (Triodul slavon a fost făcut întreg pe cheltuiala ei, în 1649) şi a colaborat de asemenea la traducerea cărţii „Imitaţia lui Hristos", tipărită de ea la 15 aprilie 1647 şi la redactarea predoslaviei lui Udrişte, ea care ştia să scrie într-o atît de frumoasă românească.

înţeleaptă doamnă Elena a fost o mamă fără noroc. Singurul ei copil, un fiu, Matei, muri tînăr de tot. Fratele Udrişte însurîndu-se cu María, fata vornicului Vintilă Corbeanu (1625), avusese un fecior, pe care doamna Elena îl .botează, dîndu-i, în amintirea fiului ei,

numele de Ma- teiaş. Curînd după naşterea copilului, María Năsturel I-Ierescu muri, cumnata îşi înfie atunci nepotul „căci rămăsese sărac de maică-sa numai de două săptămîni". îl crescu ca pe copilul ei. Cînd Elena ajunse doamnă, Ma- teiaş fu privit ca un cocon domnesc şi menit a căpăta moştenirea lui Matei Basarab. Moartea îl răpi şi pe el din braţele mamei sale adoptive, cînd avea abia 17 ani (la 1643). Matei Vodă fu el însuşi foarte mîhnit de această moarte. Cu ocazia nunţii Christianei Bcthlen, el trimite în Ardeal pe boierul său loan Negoiţă cu o scrisoare către tatăl fetei, pe care, după urări de fericire şi arătarea sentimentelor sale de prietenie o încheie astfel : „...Pe noi, zău, mare supărare ne-a ajuns. Am luat de suflet şi l-am crescut pînă acum o săptămînă după naştere. Şi acum, cînd credeam că ne va sprijini şi ne va fi reazim la bătrîneţc, dumnezeu l-a chemat la sine din această lume păcătoasă. Moartea lui ne-a pricinuit o mare durere, dar fiindcă e voia lui dumnezeu, ne liniştim întristarea cu creştinească mîngîiere".

Udrişte, reînsurat cu Despina, mai avu un fiu, Radu- Toma, pe care îl botează de asemeni doamna Elena, fără a-l mai înfia, căci Matei Vodă avea acum alte vederi asupra moştenirii scaunului ţării. Vrînd să dea mai multă strălucire numelui său, el se gîndi că cel mai demn urmaş nu i-ar putea fi decît acel Mihai, feciorul lui Nicolae Vodă
Pătraşcu, fiu el însuş al lui Mihai Viteazul. îl privea ca pe un nepot şi scrise deci împăratului la Viena să il trimită în Tîrgovişte, căci voia să-l facă urmaşul său în scaunul Ţării Româneşti. împăratul îi trimise însă numai pe mama acestuia, doamna Ancuţa şi pe fata ei, căci de tînărul Mihai avea nevoie la Viena pentru a-l păstra ca sperietoare împotriva ambiţiosului domn al Ardealului, Gheorghe Rakoczi I.

Văzînd Matei Vodă că din partea aceasta nu izbuteşte şi simţindu-se ajuns la slăbiciunile bătrîneţei, el se hotărî să facă domn după el pe cumnatul aceluiaşi Mihai Basa- rab, pe Istrati Golescu, (fiul lui Stroe Leordeanu şi al Vişei din Goleşti), care se căsătorise acum de curînd cu Ancuţa Basarab, sora lui Mihai şi fata lui Nicolae Vodă Pătraşcu. Boierii însă nu-l vrură. îl

pîrîră lui vodă c-ar fi făcuţ un complot împotriva lui — o născocire de altfel — aşa încît Istrate Golescu fu nevoit să fugă la Cons- tantinopol pentru a nu-şi pierde viaţa.

Moştenitor prezumtiv al tronului deveni de data aceasta o rudă directă de-a lui Matei Basarab, un nepot de vară probabil, Diicul Buicescu. Om matur prin 1650, şi tată a doi feciori mari, Preda şi Papa, Diicul era un boier bogat, proprietar a multe moşii din care cea mai mare era Buiceştii, lîngă Brîncoveni, rămasă de la mamă-sa, Maria din averea boierilor Craioveni. înrudirile lui erau din cele mai strălucite şi mîndria lui fără margine. Trăit în ultimii ani ai lui Mihai Vodă, „în mărire şi cinste" ca un viitor domn ce era menit să fie, el ducea de pe atunci o fastuoasă viaţă de voievod. „Cînd venea la curte, zice Paul din Alep, îl vedeam întovărăşit de 50—60 oameni, tot aşa şi la plecare®.

însă boierii nu-l iubeau pe Diicul „pentru uşurinţa minţii lui". Ei, şi cam toată ţara de altfel, ar fi poftit domn după Matei pe serdarul Constantin, copil din flori al lui Vodă Radu Şerban, a cărui amintire rămăsese bună printre bătrîni.

Acest Constantin avea de mamă pe o femeie numită Elena, nevasta unui popă Constantin din Bucureşti, cu care Radu Vodă intrase în dragoste în timpul domniei lui. O înzestrase apoi cu moşiile Dobreni şi Tîntava lîngă
Bucureşti, şi o mărită cu Neagoe, logofătul din Tîrgovişte. Elena trăi pînă în 1642. Însă odrasla născută din această convieţuire nu fu recunoscută de Radu Vodă, ceea ce nu împiedică pe tînărul Constantin, care prin sora Ancuţa era cumnatul lui Nicolae Vodă Pătraşcu şi prin cealaltă soră, Elena, cumnata marelui şi influentului postelnic Constantin Cantacuzino, să ajungă nu numai boier, dar încă, conştient de originea lui, un boier dintr-acei cu multe ifose şi o nemărginită ambiţie.

Deşi însemnat la nas pentru a nu putea domni, tocmai aceasta era dorinţa lui constantă, să domnească. Făcut serdar de Matei Vodă, el luptase vitejeşte în Ardeal, alături de Rakoczi, împotriva armatelor celebrului Ilomo- nnay.

întors în țară, s-a bucurat o vreme de o mare favoare pe lîngă Matei Basarab şi a nădăjduit că bătrînul voievod îl va numi pe el moştenitorul tronului. Favoarea lui vodă întorcîndu-se însă curînd de la el pentru a fi dată nepotului Diicul Buicescu, Constantin fu atît de supărat, încît, cînd întîlnea pe acesta la curte, nici nu-şi scotea căciula din cap, — el odraslă de domn — cu toate că era numai serdar, iar Diicul spătar. O atare necuviincioasă purtare sili pe vodă să-i scoată comanda şi să-l alunge de la curte.

Constantin Basarab plecă la țară, nu numai mîhnit, dar cu ură în suflet şi cu dorința unei grabnice răzbunări.

În timpul acesta, Matei Vodă fu nevoit să ducă împotriva domnului Moldovei acele ultime lupte, de pe urma cărora Vasile Lupu îşi pierdu domnia. La Finta, pe Ialomița, deşi era om de aproape 70 de ani, Matei Basarab se luptă cu avîntul acelor tinereți ce avusese pe vremea lui Mihai Viteazul. „Un glonte îi răni coapsa şi calul fu ucis sub el. Fără a căta rana lui, se urcă pe alt cal şi se aruncă din nou în învălmăşala luptei, îmbiind prin cuvînt şi exemplu oştirile sale la împotrivire[15,48] Vasile Lupu şi ginerele său „cazacul Timuş, fură puşi pe fugă, iar Matei Vodă se întoarse glorios la Tîrgovişte, însă cu rana din față şi cu o alta în picior, care-l sili să se aşeze în pat şi să trimită după doftori.

La vîrsta lui, rănile se închid greu, iar în țară doftori iscusiți nu erau. încăput pe mîna „bărbierului domnesc", apoi pe aceea a bărbierului Iacob din Făgăraş, Matei Vodă în loc să se îndrepte mergea din ce în ce mai rău. Doamna Elena, îngrijorată la culme, trimise după medicul polon al lui Rakoczi — hirurgus — care nici el nu fu mai iscusit decît bărbierii munteni şi ardeleni.

Foarte interesantă este această scrisoare a doamnei către Rakoczi atît prin stilul ei, împestrițat de latinisme şi chiar de întregi fraze latinești, cît şi prin faptul că scrisoarea fiind scrisă cînd bătălia nu era încă terminată,' doamna, refugiată atunci la Rucăr (nord de

Cîmpulung), ascunse principelui Ardealului rănile căpătate de bărbatul ei.

„Helena, Dei gratia Principesa Valachiae Transalpinae, etc. din prietenia şi voia cea bună care avem către dv. vecinii noştri cei buni şi credincioşi, n-am putut zăbovi a nu face şi pe dv. părtaşi acestei veşti bune şi vesele, care mi se aduse astăzi miercuri după-amiază, 18 zile de maiu, aici în satul nostru în Rucăr, de la măria sa prealuminat domnul meu, cum era marţi, să fi avut războiu foarte greu cu pizmaşul nostru Vasile Vodă şi cu ginerele său cazacul, şi ostiile domnu-meu i-au înconjurat în toate părţile şi aşa avem nădejdea în mila lui dumnezeu să se surpe semeţia vrăjmaşilor noştri... (cîteva fraze latineşti de laudă lui dumnezeu)... Pentru că, în iuţimea războiului, cîţiva din boierii noştri cei de frunte s-au rănit, de va fi în cetatea dv. vreun hirurgus bun, care să poată fi de folos, dvs. să nu-l opriţi să vie fără zăbavă cu această slugă a noastră, că aici la noi sînt oameni proşti, nu sînt meşteri cum ar trebui. Noi, drept aceia, foarte vom şti har d-voastre. Interim, Divina tuteiă, Vestres amplitudines Vehementer Commendamus. Datum Rucarum die 18 mensis mai, anno mundi creationi 7161. Vestras Amplis- simarum Dominationum Vicina Benevola.
Helena[3]

Vodă urmînd a lîncezi în pat, serdarul Constantin găseşte în sfîrşit prilejul să se răzbune pe el şi să-şi pregătească domnia. El este acel care stîrni printre seimenii şi darabanii lui Matei Basarab spiritul răscoalei. Le spuse că visteria e plină de bani, dar că lor lefile nu li se plătesc, fiindcă, vodă fiind bătrîn şi bolnav, boierii care-l înconjoară fură ţara în folosul lor. Şi atunci sa răsculară acei ostaşi care urcaseră pe Matei în scaun şi care învinseseră acum în urmă la Finta pe Vasile Lupu al Moldovei şi, zice cronicarul, „strigau prin curtea domnească ca să le dea lefi, că. ei au bătut războiul cu Vasile Vodă, că nu le mai trebuie să le fie Matei domn, ci să se ducă să se călugărească, bătrîn fiind şi bolnav, şi atît se îndîrjiră nebunii, cît i-au luat tunurile şi ierburile şi le-au

scos afară din tîrg, şi au intrat în casă la Matei Vodă unde zăcea, şi cereau să le dea lefile sau vor sparge cămările să şi le ieie singuri". Iar Matei Vodă neputincios, privea la fiarele acestea şi nu se putea urni. Doamna Elena îşi pierdu cumpătul şi nu mai ştiu ce să facă, să-şi îngrijească bărbatul sau să caute a potoli pe nebuni. Însă aceştia odată porniţi, nu se mai opriră. Le intrase în cap că Ghinea vistierul şi Radu Armaşul nu lăsau pe vodă să li se dea lefile. Şi pe cînd domnul stătea pironit în pat, ei începură a cerceta toată casa pînă-i găsiră ascunşi într-o cameră şi-i aduseră în brînci pînă în faţa lui vodă. Apoi i-au scos din palat, bătîndu-i pînă au ieşit din tîrg, tinde era strîrisă toată oastea, şi acolo i-au sfărîmat cu săbiile.

Înnebunită de spaimă, bătrîna doamnă Elena se îmbolnăvi şi ea. Cîteva zile mai tîrziu muri, de inimă probabil, iar bietul Vodă Matei nici nu o putu întovărăşi la ultimu-i lăcaş.

Pe piatra ei de mormînt, în biserica domnească a Tîrgovişţci, a pus doar să i se sape înduioşătoarele cuvinte, că au trăit

împreună „de două ori douăzeci de ani"

.Matei Basarab nu mai trăi mult nici el. Cîteva luni abia după moartea doamnei, în toamnă, se putu scula în sfîrşit din pat şi poruncind să i se pună caii la rădvan, ieşi din oraş afară să facă o plimbare. Cînd voi însă să se întoarcă la curte, găsi pe seimenii şi dărăbanii lui înfipţi în faţa porţii, strigîndu-i să plece la mînăstire să se călugărească. Trei zile l-au ţinut afară, în frigul toamnei, şi numai după ce fură răscumpăraţi, îl lăsară să intre în casă, mai bolnav decît înainte.

Matei Voievod îşi puse atunci în gînd să-şi desfiinţeze garda, care prin apucăturile ei prea ajunsese să calce pe urma ienicerilor din Stambul, făcători şi desfăcători de domnii. Voia să ceară ajutorul lui Rakoczi, care să-i trimită o armată destul de puternică pentru a putea sugruma pe toţi seimenii şi pe toţi dărăbanii, cei care-l înălţaseră în scaun şi acum îl voiau călugăr. De altfel, aceştia, asmuţiţi mereu de Constantin serdarul, erau gata în primăvara următoare să facă o a treia răscoală, din care Matei Voievod s-ar fi ales desigur cu capul retezat, dacă dumnezeu nu i-ar fi luat viaţa înainte să i-o răpească soldaţii lui. La 9 aprilie 1654, Matei Basarab Voievod se stinse în palatul său din Tîrgovişte, la vîrsta cam de vreo 68 de ani.

Constantin serdarul, care se afla la moşia lui Dobrenii, lîngă Bucureşti, alergă într-un suflet pînă la Tîrgovişte, pentru a sosi acolo înainte de Diicu Buicescu, care se afla tocmai în Oltenia, lîngă fiul său bolnav, înainte chiar ca mortul voievod să fie îngropat, pe cînd îi zăcea trupul între făclii în camera domnească, seimenii şi dărăbanii, armaţi, îl aleseră domn pe Constantin Şcrban Basarab, a cărui domnie se va vedea mai departe.

Pe viteazul, bunul, înţeleptul Matei Voievod îl în- gropară apoi în biserica domnească, lîngă doamna Elena. Peste cîţiva ani însă, trecînd turcii prin Tîrgovişte, arseră oraşul, curtea şi biserica, iar boierii, carc-i fuseseră cre- dincioşi, îi luară ciolanele de acolo şi le îngropară din nou în ctitoria lui din judeţul

Vîleei, tocmai sus pe-un vîrf de munte, la mînăstirea Arnota ,[4]

[9]Cînd merg excursionişti la Bistriţa, li se întîmplă unora să se ostenească a urca şi pînă pe culmea acelui munte. Ei văd atunci o frumoasă lespede de piatră, pe care acum 300 de ani o mînă evlavioasă a săpat duioase cuvinte în amintirea marelui voievod : „Aici zace Matei Basarab, cu mila lui dumnezeu odinioară stăpîn şi domn al Ţării Româneşti, bărbat înţelept, îndurător şi milostiv, întemeietor şi înoitor a multor biserici şi mînăstiri, niciodată biruit, ci biruitor, duşmanilor înfricoşat, prietenilor de fclos, îmbogăţitor al ţării sale, cel ce în plină pace a domnit 21 de ani. A adormit întru domnul la cinstite bătrîneţe, în anul 1654.'

Capitolul XIX

DOAMNELE TUDOSCA ŞI ECATERINA ALE LUI VASILE LUPU

n istoria culturală şi în istoria anecdotică a Moldovei, una din cele mai interesante perioade este aceea a domniei lui Vasile Lupu.

I se zicea „albanezul". Ion Neculce îl numea chiar domn „străin[11]. Dar Vasile era român. Venise, copil, dintr-un sat de pe riul Tîrnovei[90] şi era familia lui din Thesalia. Român macedonean, Mama lui, Irina, era româncă şi ea, poate chiar de prin părţile noastre.

Că vorbea stricat româneşte, se poate ; dar e mai probabil că vorbea corect, însă cu accent. Nu putea pronunţa pe ţ şi pe z. Spunea „ceară" în loc de „ţeară" şi „a aloboji" în loc de „a slobozi.

Limba macedo-românilor, influenţată, în pronunţare mai ales, de cea grecească, este un dialect, nu o limbă stricată, precum nu este stricată nici moldovenească, nici ardelenească. Dialectul este un fel de a se exprima localnic, dar obştesc, şi ca atare corect. Aşadar, departe de-a fi străin, Vasile

Lupu aduce dimpotrivă o interesantă notă de etnologie românească în cronologia domnilor noştri

.Tatăl său, Nicolae, a venit din meleagurile macedonene în Muntenia noastră cam pe la sfîrşitul domniei lui Mihai Viteazul. II aflăm mai tîrziu vel agă, ceea ce însemna pe atunci căpitan de oşti. Iar pe fiul său Lupu îl vedem luînd cu el la Iaşi întreaga lui familie, pe mamă-sa Irina, pe fraţii Gheorghe şi Gavril şi pe surorile Măricuţa şi Marga.[51]

Că Irina o fi fost de prin părţile noastre, o dovedeşte înrudirea lui Vasile Lupu cu atîţi boieri moldoveni ; căci, de ar fi fost şi mamă-sa din Macedonia, cum ar fi fost el văr primar cu Iorga postelnicul, cu Stică pivnicerul şi cu surorile lui Stamatie Hadîmbul, marele postelnic ? Dimitrie Cantemir zice că „neamul lui Vasile Arvanitul era mai mult la număr decît toate celelalte".

La aceste înrudiri îşi mai adăugă el pe-ale nevestei, Tudosca, fata vornicului Costea Bucioc şi a Candachiei Şoldan, pe care o luă în căsătorie în timpul domniei lui Gaspar Graţiani (1619—1620), nun mare fiindu-i însuşi vodă.

Bucioc era unui din marii şi bogaţii boieri ai ţării. Pe una din fete, Catrina, o măritase cu Iordachi Cantacuzino, fratele vestitului postelnic din Ţara Românească, şi pe cealaltă, Alexandrina, cu vel comisul Mălai. Pentru a şi-l alege deci pe Lupu ca al treilea genere, mai ales că în. 1619 acesta era abia logofăt al doilea, înseamnă că vornicul Bucioc pipăise ce fel de stofă zăcea în viitorul domn al Moldovei. Şi, în adevăr, atît cronicile ţării, chiar acele duşmane lui, cît şi autorii şi ambasadorii străini îl arată ca un om întreg la trup şi la minte, deştept, cu carte, cunoscînd mai multe limbi şi cunoscîndu'-le bine, vioi, îndrăzneţ, viteaz şi ambiţios, mai cu seamă ambiţios.

Din căsătoria lui cu Tudosca Bucioc s-au născut trei copii, un fiu Ion, şi două fete, Maria şi Ruxanda. A treia fată ce-a avut Vasile Vodă a rămas, astăzi, încă, nu bine identificată.

Despre toate aceste va fi vorba în capitolul următor.

Cît despre Tudosca, deşi fată de boier bogat ajunsă doamna unui mare voievod, ea a rămas în istorie

o figură ştearsă. Nu e vorbă c-a şi fost o necăjită femeie şi foarte fără noroc.

Necăjită a fost din pricina slăbiciunii ce avea soţul ei pentru sexul frumos, de nu mai punea nici un frîu cînd pornea pe povîrnişul patimii. Miron Costin spune că silea casele boierilor „luîndu-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie ; eară oamenii de casa lui, nepoţii lui Vasile Vodă, mai mare silă făceau" — şi urmează o frază care, astăzi, convenienţele sociale nu mai îngăduiesc s-o repetăm.

Dar nu era numai atît. Această activitate extra casnică ar fi făcut-o pe Tudosea să sufere şi să rabde, dar ea mai avea şi alte cuvinte de veşnică grijă. Mereu agitat şi ros de o nemărginită ambiţie, Vasile Lupu s-a expus la toate pericolele posibile în vederea reuşitei planului ce urmărea : domnia ţării. Şi ajuns domn a urmat a se expune şi în războaie şi-n politică la pericole şi mai mari pentru o şi mai mare ambiţie : întrunirea ambelor domnii, a Moldovei cu a Munteniei, iar dacă s-ar fi putut, de ce nu, tronul Byzanţului. În vederea acestui din urmă vis, îndemnat poate şi de fraţii Cantacuzino, el şi-a adăugat în domnie la numele lui de Lupu şi pe acel de Vasile, care amintea pe autocraţii Byzanţului, şi a introdus pravilele rafinate ale dispărutului imperiu într-o ţărişoară care pînă atunci se cîrmuise doar cu obiceiul pămîntului.

Chinuita viaţă a Tudoscăi începu îndată după nuntă. Tatăl şi bărbatul ei, deşi erau oamenii lui vodă, nu se puteau împăca cu politica acestui domn străin, care, după atîtea temenele făcute turcilor, abia ajuns în scaunul Moldovei se dădu din partea polonilor. Gaspar Grazziani, simţind pe aceşti boieri potrivnici politicii sale, hotărî să-i suprime. Lui Vasile Lupu îi găsi pricină că nu dă bine seama de cheltuielile visteriei [52] şi-l bagă în temniţă, su- punîndu-l la chinuri. Iar pe Bucioc, fiind cel dintîi boier al ţării, nu îndrăzni să-l închidă, ci socoti mai cu cale să scape de el prin viclenie. „Oprindu-l într-o zi la masă, spune Miron Costin, în chin în d la Bucioc cu veselie, au pus de i-au dat otravă. în loc s-a simţit Bucioc otrăvit şi s-a sculat de la masă. şi s-a dus la

gazdă, avînd ierburi împotriva otrăvei, date de la un doftor prieten, că aştepta una ca asta de la Gaspar Vodă. îndată cît a luat ierburile, a şi început vărsa otrava, cu mare cumpănă de viaţă. A doua zi s-a făcut răsbolit, şi Gaspar Vodă dînd vina stolnicilor, a zis că au făcut bucatele coclite[41].

Aflînd de legăturile cu polonii, turcii maziliră pe acest domn străin, italian sau sîrb, ce-o fi fost, originar din Gratz, şi ajuns voievod al Moldovei. Cu un curaj pe care nu-l avusese nici un alt domn înainte, Gaspar Vodă porunci gărzii lui să omoare pe capugiul împărătesc şi pe turcii ce-l întovărăşeau,,şi apoi se retrase în cetatea Ho- tinului. Acolo însă, el fu asasinat de boierii Septelici şi Goia, care credeau că vor fi astfel pe placul noului domn numit de Poartă, Alexandru Ilieş. Acesta însă, căruia nu-i plăceau trădătorii, puse să li se taie capetele, iar trupurile lor le aruncară în „eşitoare" (W.C.), ceea ce inspiră lui Miron Costin cugetarea că „după spurcată faptă, scîrnavă moarte vine".

Intrînd în ţară, şi neştiind că vornicul Bucioc fusese potrivnic planurilor trădătoare ale lui Grazziani, crezîndu-l dimpotrivă înţeles şi el cu polonii, turcii îl căutară pentru a-l omorî. Bietul om fugi la Branişte, moşia finului său Teodor Brănişteriul, care, în loc să-l găzduiască şi să-l ascundă, cum s-ar fi cuvenit, îl duse a doua zi, legat, plocon lui Skender Paşa.

,,0 ! să-l bată dumnezeu „hin ca aceia", exclamă inimosul cronicar. „Şi dacă l-a dus la Skender Paşa, îndată a apucat de l-a înţepat pre Bucioc, săracul, cela ce pururea sfătuia pe_ Gaspar Vodă spre bine".

Iată deci cum, abia un an după nuntă, îşi pierdu Tu- dosca părintele. Iar de acum înainte o va duce într-o necurmată grijă pentru zilele bărbatului ei. Sub toate domniile următoare, Vasile Lupu îşi va pregăti pe-a lui.

În 1633, crezu, în sfîrşit, că i-a bătut ceasul. Boierii şi tot poporul se răsculaseră împotriva lui Alexandru Ilieş, fiind nemulţumiţi la culme de favoritismul ce arăta acest domn grecilor, şi în deosebi lui Batiste Veleli. În capul lor se afla soţul Tudoscăi, ajuns acum vornic. Însă „des- frînata prostime, cum îi

zice cronicarul poporului răsculat, odată pornită nu mai ştiu să se oprească. Ea se întoarse acum chiar împotriva aceluia care-o pusese în fierbere, „anume că este şi el unul din greci", zise cronica. „Şi i-a zvîrlit un ţăran cu un os, de l-a lovit în cap, de care lovitură a fost rănit multă vreme Vasile vornicul".

Alexandru Ilieş, dînd pe Batişte Veieli[53] pe mîna răsculaţilor, care-l omorîră, părăsi ţara, întovărăşit fiind pînă la Galaţi de boierii care-l escortau pentru a-l păzi împotriva „prostimei".

Întorşi la Iaşi, boierii se sfătuiră pe cine să aleagă domn. Însă, dacă mulţi din ei strigau „Să ne fie domn Lupu vornicul", alţii îl cereau pe Barnovski, de domnia căruia fusese ţara foarte mulţumită. Lupu, şiret, se dădu din partea celor din urmă şi sfătui el însuşi pe boieri să trimită în Polonia să-l cheme pe Barnovski, care trăia retras la vechea moşie Ustie a Movileştilor, încăputâ în mîinile lui. Pe de altă parte însă, el stăruia din răsputeri, prin oamenii lui, trimişi la Abază Paşa din Silistra şi la Kislar Aga din Stambul, să i se dea lui domnia.

Miron Barnovski, cel care zicea că „dulce este domnia din Moldova", sosi îndată la Iaşi, de unde o şi pomi fără zăbavă, prin Bucureşti, la Stambul, pentru a cerc confirmarea Porţii.

Printre boierii care-l întovărăşeau era şi Vasile Lupu. Însă ajuns la hotarul Ţării Româneşti, el se prefăcu bolnav şi se întoarse la Iaşi, fiindu-i frică de Matei Basarab, care, ajuns de curînd domn şi cunoscîndu-i planurile şi uneltirile, le-ar fi putut dezvălui lui Barnovski. Ceea ce se şi întîmplă. De pe vremea cînd erau tineri amîndoi şi locuia Vasile Lupu încă în Tîrgovişte, oamenii aceştia s-au urît, fără ca să se ştie bine de ce, iar cînd au ajuns domni, au plătit românii cu sîngele lor, în războaie fratricide, duşmănia acestor voievozi.

Cum află deci Matei Basarab de plecarea vornicului Lupu, el repezi o ceată de călăreţi să-l întoarcă. Însă iute de picior, vornicul scăpă : „Se păzise bine cu mersul şi r*u l-au ajuns în cale".

între timp, Miron Barnovski ajunse în Stambul, unde, în loc de domnia Moldovei, i se dădu silnica găzduire în închisoarea Celor Şapte Turnuri. Vasile Lupu, prin oamenii lui, prin daruri, prin făgăduieli, lucrase atît de bine, încît bietul Miron Vodă, care fusese un domn bun şi un om foarte de treabă, îşi pierdu în curînd capul, care-i fu retezat chiar sub ochii sultanului.

Acum, Vasile Arnăutul, din Iaşi unde se afla. nu se mai îndoi de izbîndă. Însă domnia fu dată lui Moise Movilă, care se afla la Constantinopol, şi care, după ce sărută poala padişahului, o şi porni- pe dată spre Moldova.

Vasile Lupu, văzîndu-şi uneltirile zădărnicite, îngălbeni de mînie. Presimţind ce-l aşteaptă şi c-ar putea fi învinuit de moartea lui Barnovski, el fugi din Iaşi înainte de sosirea lui Vodă Moise. Tupilat întîi prin păduri, rătăci o. vreme prin Moldova, pînă putu, travestit în negustor, să treacă Ţara Românească şi de acolo la Constantinopol.

Pe Tudosca, pe copii, pe mama sa Irina, pe fraţi şi pe surori îi lăsase în Iaşi, ceea ce este de mirare, căci îndeobşte familiile boierilor haini nu o duceau bine la schimbările de domnie. Mai de mirare este însă faptul că Moise Movilă nu le-a făcut nimic. Ba, dimpotrivă, Tudosca şi copiii ei fură cinstiţi de noul voievod şi ajutaţi la nevoi, ceea ce este cu atît mai ciudat, cu cît Moise Vodă ştia bine că vornicul Lupu nu se dusese la Constantinopol în plimbare, ci pentru a umbla să-i scoată domnia. Dar era Movilă probabil „fire creştinească", cum zic lctopiseţii, care-i aduc laude la fiece pas.

Nici Vasile Lupu nu se lăsă încă mai prejos. Cînd ajunse în sfîrşit, în primăvara anului 1634, să-şi alunge rivalul din scaun, mai înainte de a sosi în Moldova îi scrise o lungă scrisoare din Stambul, mulţumindu-i pentru felul cum se purtase el cu familia lui, dîndu-i voie să plece din ţară unde o vrea, fără a fi supărat de nimeni, sfătuindu-l să nu vie la Poartă, căci turcii n-au gînd bun cu el, ş! rugîndu-l să nu se supere să i-a suflat scaunul Moldovei, „aşa fiind aceste lucruri, ales al

domnilor, sub orînduiala lui dumnezeu, fără care nu este domnie".

Moise porni în Polonia, unde mai trăi cîţiva ani, liniştit şi cinstit de toţi, iar Vasile Vodă se întoarse la Iaşi, unde-l aştepta o viaţă zbuciumată, dar o glorioasă domnie.

Fata vornicului Bucioc, ajunsă doamna Tudosca, se mută din casa lor boierească la curtea domnească, însă acolo pare a nu-şi fi schimbat întru nimic obiceiurile vieţii sale tihnite. N-o aflăm amestecată nici în politică, nici în operele de binefacere, nici la zidirea bisericilor sau ajutorarea mînăstirilor, şi nici măcar, ca vecina doamnă Elena a lui Matei Basarab, în mişcarea culturală, care marchează atît de strălucit epoca acestor domnii pămîn- tene. Ea avea însă desigur o grijă, pe care ne-o închipuim foarte activă : creşterea copiilor, care a fost atît de aleasă, încît chipul doamnei Tudosca, şters în viaţa publică, apare luminos în viaţa privată. Pentru a face din fetele ei, vestit de frumoase, nişte domniţe atît de căutate de toţi marii aristocraţi vecini, înseamnă că Tudosca era ea însăşi o pricepută educatoare şi o harnică gospodină.

Primii ani de mărire i-o fi petrecut liniştită, precum liniştită a fost şi domnia soţului ei. Turcii, ocupaţi cu războiul din Persia, lăsaseră pe poloni în pace, şi Moldova putu să răsufle. Vasile Vodă ceruse voie de la Poartă să nu plătească tributul timp de trei ani, pentru a putea restabili finanţele ţării, făgăduind că apoi toată suma va fi vărsată dintr-o dată în anul al patrulea. Aşa încît, între 1634 şi 1637, moldovenii au avut în sfîrşit un trai liniştit, iar voievodul lor a putut să vadă în tihnă de treburile ţării.

Rivalizînd cu vecinul şi marele său duşman Matei Basarab, Vasile Lupu înzestră şi el ţara cu instituţiuni folositoare, introducînd limba moldovenească în biserică şi în cancelaria statului, făcînd legi luate după codicele bizantin, precum şi tipografii, tipărituri şi o şcoală în care învaţă latineşte, slavoneşte, greceşte şi româneşte.

Biserica Goliei, reînnoită în întregime de el, şi Trei Erarhi, unul din cele mai frumoase monumente din România, sînt martori bunului gust al acestui domn bogat, cultivat şi înţelept.

Cu apucăturile lui de despot oriental şi nemărginită ambiţie ce-l rodea, Vasile Vodă ştiu să dea curţii lui din Iaşi o strălucire pe care n-o mai cunoscuse nici măcar în fastuoasele timpuri ale lui Radu-Mihnea. Străinii veniţi în treacăt pe la noi rămîneau uimiţi de luxul desfăşurat ide acest voievod şi de eticheta acestei mici curţi, care amintea pe acea din Stambul, sau mai curînd chiar pe acea din Bizanţ,

Ca şi la serai, pentru a pătrunde la curte, trebuia sâ treci întîi printr-o primă împrejmuire, păzită de 500 de puşcaşi, apoi, pe o a doua poartă, intrai în altă ogradă, păzită de 100 de pedeştri, şi de acolo abia în ograda a treia, unde stăteau de strajă 250 de purtători de steaguri. Cînd intrai în sfîrşit în palat, 50 de paznici la uşă şi o armată de boieri şi^de boiernaşi, foind prin coridoare şi prin anticamere, duceau pe străini la marele logofăt eare-i introducea la vodă. De altfel, curtenii locuiau îndeobşte la curte, ca la Versailles. Zece căpitani de serviciu dormeau la uşa lui vodă şi zilnic era curtea plină de lume. Bandini spune că peste două sute de invitaţi se perindau la palat, de la răsăritul la apusul soarelui, ba în audienţe, ba la dejun, la masă, la cafele sau la dulceaţă. Mesele aceste erau de o bogăţie nemaipomenită. Talgerele şi farfuriile erau numai de argint şi de aur; la fel cupele, cuţitele şi linguriţele — la ocazii mari se întrebuinţau chiar şi furculiţe, ceea ce este de mirare, întrucît este ştiut că nici Ludovic al XIV-lea nu întrebuinţa încă această unealtă, astăzi indispensabilă. Domnul stătea în capul mesei într-un jilţ de catifea, spătarul lîngă el îi ţinea cuca, spada şi sceptrul, paharnicul îi turna de băut, vin şi bere (un pahar de bere după 2—3 de vin). Bucatele se aduceau acoperite cu şervete pentru a nu se răci şi înainte de a fi date lui vodă erau gustate de marele paharnic. Ce nu-i plăcea stăpînului era ***pus sub masă*** —■ pentru cîini. Iar

în timpul acesta, uşierii, ţinînd în mînă toiege cu minere de argint, păzeau ordinea, în sală, pe cînd într-un colţ ziceau lăutarii ţigani cîntecc bătrîneşti, iar dintr-alţ colţ cînd înceta taraful cîntau dascălii arii bisericeşti sub icoane aprinse. Vodă, care ştia multe, vorbea de nevoile ţării, de politică, de poezie, de legile bizantine şi de autorii eleni. Vorbea româneşte, după cum am văzut, cu accentul ţinutului său, însă turceasca o poseda bine, iar greceasca la cea mai mare perfecţie.La mesele obişnuite, femeile nu veneau. Ele mîncau, cu un ceremonial cam la fel, în cămara doamnei Tudosca. Însă la ospeţe mari, anul nou, la nunţi mai ales, domnul, doamna, domniţele, boierii şi jupînesele, musafirii străini mîncau toţi laolaltă. În legătură directă cu odăile domnului şi ale doamnei — odăi împodobite cu covoare în fir de aur — era biserica Siîntului Neculai, biserica domnească.

Slujba asculta Vasile Vodă de pe scaunul din dreapta naosului. Pe fiul său, moştenitorul tronului, îl ţinea lîngă el, de-a stînga, iar de-a dreapta stătea vornicul cel mare. Cît despre doamna, o ţinea la cîţiva paşi, în urmă, înconjurată de domniţe şi de jupînesele boierilor şi îmbrăcată În scumpe rochii de mătase, peste care aruncau albastre şaluri de Alep. Ele erau împodobite cu lanţuri de aur şi brăţare bătute în nestemate. Pentru a da o idee de luxul acestei îmbrăcăminte, vom arăta că numai nasturii hainei lui vodă costau 100.000 galbeni, iar îmbrăcămintea doamnei se ridica la peste 400.000.

Ceremoniile mari erau uimitoare. Mai întîi, cînd vodă trecea dintr-o odaie în alta, ostaşii făccau gard de-o parte şi de alta, şi în faţa lor făceau gard boierii. Uşierii mergeau înainte cu toiagurile de argint, un spătar purta sceptrul, un altul spada şi un al treilea suliţa. Toată lumea se pleca în faţa voievodului cu mîinile la piept. Mă rog, parcă ar fi fost Vasile Lupu Arnăutul autocrat al imperiului Bizantin.

De anul nou, de bobotează, de paşti, se desfăşura un fast care umplea de admiraţie nu numai pe misionarul italian Bandini şi pe sirianul Paul din Alep,

dar chiar pe superbii nobili poloni, obişnuiţi cu luxul şi cu măririle.

Cînd pleca să cerceteze ţara, în carete căptuşite cu mătase aurită, Vasile Lupu avea cu el un alai de 3 000 de călăreţi, 2 000 de pedeştri şi 100 de ieniceri, iar pajii lui vodă erau îmbrăcaţi în purpură.

Taberele erau împărţite în străzi de corturi, printre ele foiau negustorii, care, cam la o mie, întovărăşeau aceste alaiuri.

Că acest voievod ţinea pe lîngă şase secretari pentru corespondenţă în diferite limbi, că nu numai cronicile noastre, dar şi străinii îl arată ca pe un om extraordinar de înzestrat „di caractere rizoluto e di spirito franco, capace di realizzare grandi impressi", n-ar fi poate o dovadă îndestulătoare a firii alese a acestui voievod, pe care unii autori (Tanoviceanu) îl tratează de „domn rău şi de trădător", „cu o nevrednică purtare". Că în lunga lui domnie au fost oameni care nu l-au iubit, este firesc, şi c-a omorît în douăzeci de ani 40 000 de oameni — toţi hoţi — este iarăşi adevărat. Însă c-a fost un mare voievod, iubitor al dreptăţii, o dovedeşte felul cum îşi ţinea divanul, *în fiecare zi*, şi uneori de două ori pe zi, dimineaţa şi după-amiază. Dinaintea lui se înfăţişau întîi cei mici şi slabi, şi pe urmă ce! mari şi puternici — altă dreptate decît cea împărţită de Radu Mihnea !. Oricine se poate tîngui împotriva oricui, chiar împotriva fraţilor lui vodă. Gheorghe şi Gavril, fraţii lui după mamă, au stat trei zile la închisoare pentru o vină dovedită din pîra unui străin, căci zicea Vasile Vodă : „Nu-mi pasă de frate, de fiu sau de fiică, ci dreptatea este una şi singură pentru toţi. Eu nu socot omul ci dreptatea, nu lucrul, ci legea, (cea introdusă de el, de altfel). Dacă ar fi ca jumătate din Moldova să fie rea, să piară, numai să rămîie cca bună".

Nenorocirea a fost că acest mare voievod a avut două cususuri care l-au dus la pierderea domniei. Unul, ura lui împotriva lui Matei Basarab ; al doilea o nepotolită ambiţie, care fără mijloace de realizare nu poate niciodată duce la bun sfîrşit.

După abia trei ani de acea paşnică domnie arătată mai sus, Vasile vodă începu să se agite. În 1G38, fiul său Ion avea vreo 16—17 ani, vîrstă, socotea el bună de domnie. Pe do altă parte, la vechile resentimente împotriva lui vodă Matei (dușmănia din tinerețe și trădarea planurilor sale față de Miron Barnovsky) se adăogise unul nou. Pe cînd era el în Constantinopol umblînd după domnie, eheltuise multe pungi de bani pentru a curma zilele lui Curt Celibi, sprijinitorul grecilor şi duşmanul neîmpăcat atît a lui .Vasile Lupu cît şi al lui Matei Basarab. După ce ajunse domn el ceruse vecinului său restituirea jumătăţii acestor sume, dar Matei refuzase, sub cuvînt că nu el îndemnase pe Vasile la acest omor de care se lepăda şi, ca Pilat din Pont, se spăla pe mîini. Toate aceste resentimente întrunite şi hrănite în ascuns izbucniră într-o bună zi în sufletul domnului Moldovei cu o violenţă nemaipomenită. El începu să lucreze pentru a scoate domnia Ţării Româneşti lui Matei Basarab şi a o da minorului său fiu, Ion.

Acest „slab şi deznodat şi de mîini şi de picioare", cum zice cronicarul, era încă una din marile grîji ale doamnei Tudoscăi. Pe fetele ei, frumoase şi vrednice, le-o fi iubit cum se iubesc copiii de viitorul cărora nu-ţi este grijă. Dar pe acest singur băiat slăbănog şi infirm îl răs- făţase maică-sa cu o deosebită dragoste, şi nu i-ar fi plăcut să-l vadă obosindu-se a fi domn. Noua ambiţie a lui vodă o puse în toate halurile. Dar Vasile Lupu nu cerea sfaturi, el poruncea. Pregătindu-şi întîi terenul politic şi adunîndu-şi apoi oştile, porni asupra domnului Munteniei. încercarea lui nu izbuti, după cum este cunoscut.

Cîţiva alţi ani de noi pregătiri, de uneltiri, de nivelări de teren, de pungi de galbeni aruncate cu nemiluita, pînă într-o zi, toate păreau atît de bine pregătite, încît Vasile Lupu îşi trimise fiul la paşa din Silistra pentru a fi întronat de acesta în scaunul ţării vecine. Matei Vodă însă, în Tîrgovişteа lui, nu dormise. Cunoscînd toate mişcările aprigului său duşman, uneltise la rîndul lui şi-şi secase tezaurul pentru a hotărî

Poarta să nu dea ascultare intrigilor voievodului Moldovei. Paşa din Silistra primi poruncă de la vizir să pună mîna pe Ion, fiul lui Vasile Lupu, şi să-l trimită legat la Stambul. Din fericire, trimisul lui vodă, postelnicul Enache Catargi, sosise la paşă înainte de fiul stăpînului său şi prinse de veste despre cele ce se puneau la cale. El trimise pe dată răspuns boierilor care se aflau într-un sat lîngă Durostor să oprească pe fiul lui Vasile Lupu de-a veni la Silistra şi „îndată s-au întors Ion Vodă, cam cu fuga, de grija paşei", zice Miron Costin, care mai adaogă : „şi aşa au ieşit şi a doua ispită pentru domnia ţării muntenești".

Vasile Vodă îşi muşcă pumnii de necaz, dar nu era om să se lase învins. Pe de o parte mai unse, foarte gras, toate roţile carului Stambulului, iar pe de alta strînse oşti numeroase, pedestrime şi artilerie, şi porni cu război împotriva lui Matei Vodă. „în Iaşi, puse domn pe fiul său Ion Vodă în scaunul ţării, cu boieri, cu isprav-nici, cu domnie deplină", zic letopiseţii, iar în Muntenia, se opri la Ojogeni (Prahova), unde aşteptă să pipăie forţele şi intenţiile domnului Munteniei. Nu întîrzie a le cunoaşte, căci aceasta îi sosi în grabă întru întîmpinare, şi din lupta care avu loc, se alese Vasile Lupu cu o bătaie care-i puse toată armata pe fugă. Foarte pitoresc zic aceleaşi letopiseţi, scrise doar de-un moldovean, că oştile lui Vasile Vodă „mai multă gătire la fugă au stătut, decît la război". Bietul domn, necăjit, fugi la Brăila, unde năzăjduia să-şi strîngă oştile risipite, însă, aflînd acolo, prin nepotul său Stamatie Hadîmbul, că a trimis paşa să-l prindă, de la masă cum stătea s-a sculat, şi sărind peste gardul grădinii s-a ascuns la un vecin pînă i s-a adus calul, cu caro o luă apoi în goană pînă la Galaţi.

Sosit în ţară, găsi pe fiul său Ion lepădat de domnie. El îşi strînsese boierii şi le spusese că slaba lui sănătate nu-i îngăduie a fi domn. De altfel, avusese dreptate, după cum vom vedea.

Vasile Lupu, după mai multe hărţuieli şi nesfîrşite uneltiri, făcu în sfîrşit pace cu Matei Basarab, abia în 1645, şi în semn de creştinească înfrăţire, zidi o biserică la Tirgovişte (biserica Stelea), iar Matei Basarab zidi

alta în Moldova, la Soveja. Pe fiul său, de cum se întoarse în Iaşi, îl trimise la Brussa în Asia Mică, unde erau nişte băi, pentru a-i îngriji sănătatea. Însă bietul Ion, „slab şi deznodat" muri pe drum, spre Stambul şi Brussa. Avea abia 18 ani. Gîndul lui vodă fusese, dacă nu se vindeca nici acolo, mai ales de un braţ care i se uscase, să-l trimită în Italia, la Padova. Dar nu mai fu nevoie, căci avu grijă dumnezeu de bietul băiat, mai mult decît tată-său. Trupul lui Ion fu adus la Iaşi şi îngropat în biserica Trei Erarhi, iar mamă-sa, buna doamnă Tudosca, de multă jale şi inimă rea, muri curînd şi dînsa, într-acelaşi an (1639). Pe mormînt, i s-a aşternut acea minunată ţesătură în fire de mătase şi aur, care-i arată chipul şi bogata-i îmbrăcăminte, ţesătură care a făcut ocolul Europei, admirată fiind de toţi iubitorii de frumoase lucruri.

Vasile Vodă nu pare a fi jelit peste măsură, deoarece aflăm că în acelaşi an trimise în Caucaz să i se aducă o nevastă.

Acum, trebuie cercetat pentru ce nu şi-a ales cl vreo fată din ţară sau din vecini, şi i-a trebuit tocmai o caucaziană ca s-o facă doamnă în locul Tudoscăi.

Femeile din Caucaz, circaziene şi georgiene, erau vestite în tot orientul pentru frumuseţea lor. Ele formau contingentul de căpetenie al sclavelor vîndute pe piaţa Stam- bulului. Cadînele imperiale erau în bună parte caucaziene şi nu odată au fost ele mame de sultani. De altfel, de mici copile erau supuse la torturi pentru a căpăta o talie frumoasă şi picioruşe mici, iar fetele urîte erau în ţara lor servitoare, de oricît de bun neam or fi fost ele, căci numai frumuseţea dădea dreptul unei femei la bogăţii, la rang social, la bărbaţi bogaţi.

Vasile Lupu se simţea prea mare voievod pentru a mai avea ' nevoie de o căsătorie strălucită. Pe de altă parte, doamna Tudosca nu pare a fi fost frumoasă. Ce voia el acum era deci o femeie frumoasă care să-i mîn- gîie anii unei maturităţi învecinată cu bătrîneţea. Însăr- cină pe acelaşi Enaehi Catargi, căruia îi încredinţase pe fiul său cînd îl trimisese la Silistra, să cutreiere munţii

Caucazului în lung şi-n lat ***şir*** pe care o va afla mai minunată, să i-o aducă.

Credincios stăpînului său, postelnicul Catargi cutreieră ţara dintre Marea Neagră şi Caspică, pînă puse mîna pe un mărgăritar, care i se păru cel mai de soi din cîte georgiene şi din cîte eircaziene văzuse el în acea ţară a paradisului femeiesc. N-o fură, cum era obiceiul turcilor, ci, nu numai c-o ceru părinţilor, dar mai căpătă şi învoirea hanului tătarilor, sub a cărui stăpînire zăcea ţara Verche- zilor. [1]

De altfel, verbul „a cere" era sinonim în astfel de împrejurări cu „a cumpăra". Tatăl fetei căpăta 1 000 de galbeni, mama 500 şi hanul iarăşi o mie. Acest din urmă tîrg — cu hanul tătarilor — se făcu în chiar capitala acestuia, Baccesarai, în

Crimeea. Şi acum, sigur de el, Ienachi Catargi porni spre Moldova, să ducă lui Vasile Vodă pe frumoasa Eeaterina, care era însoţită de micul ei frate şi de o numeroasă escortă de moldoveni şi de cer-chezi. Acolo, în Baccesarai se întîlniră ei cu călugărul italian Nicolo Barsi, care se înapoia dintr-o

călătorie de prin părţile locului şi care, întors în Italia, îşi publica amintirile, din care extragem cele ce urmează [54]

.Doamna Tvdosca şi fiica ei — pictură murală din sala gotică a mănăstirii trei Ierarhi din Iaşi

Nicolo Barsi da Lucca, căruia îi trebuia o tovărăşie pentru a străbate acele nesigure ţinuturi, ceruse voie lui Catargi să intre în convoiul lui, şi astfel, la 19 august 1639, porniră cu toţii spre Orkapu, unde ajunseră după trei zile, iar de acolo, de-a lungul Mării Negre, timp de 4 săptămîni, prin ţinutul tătarilor nohai, cu inima purice de frica cazacilor, sosiră în sfîrşit pe malul Niprului. Trecînd rîul, ajutaţi de un vînt prielnic, ei sosiră la cetatea Oceacovului (aceea în faţa căreia se înecase feciorul Elisabetei Movilă) în care se găsea vremelnic, pentru motive politice, marele paşa din Silistra.

Petrecuseră cu toţii cîteva cesuri acolo ca să mai odihnească caii şi apoi, fără incident, porniră iar la drum. Însă, după ce străbătură abia trei mile, numai ce se pomeniră ajunşi din urmă de-un om de-al paşei, care, în numele stăpînului său, îi cerea imperativ pe Ecaterina. Se vede treaba că, în trecere, o fi văzut-o vreun turc şi minunat de frumuseţea ei, o fi semnalat-o paşalei. Atît lenachi cît şi solul hanului se împotriviră de-a preda pe logodnica domnului Moldovei, răspunzînd că se vor înfăţişa ei dinaintea marelui paşă pentru a-i da cuvenitele tălmăciri. Formînd din convoi un fel de lagăr întărit pentru a apăra pe Ecaterina de vreo răpire prin surprindere, ei, întovărăşiţi de cîţiva oameni, se înapoiară la Occacov, şi aduşi în faţa paşalei, îşi spuseră păsul, că nu pot preda acea fată, pentru că le era încredinţată de hanul tătarilor pentru a fi dusă domnului Moldovei. Turcul răspunse că n-are nimic de spus, doar că un ghiaur nu poate lua o musulmană de soţie. Catargi ploconindu-se adînc arătă că n-are nici el nimic de spus, doar că circaziana era creştină, nu musulmană. Conversaţia se termină prin întemniţarea solilor şi prin trimiterea unui călăreţ să ridice cu forţa pe frumoasa circaziana. Ascunsă într-un cărucior cu două roate, printre carele cu merinde, şi îmbrobodită la faţă, ea fu totuşi descoperită şi împreună cu frăţiorul ei, ridicată, cu de-a sila şi trimisă la Oceacov.

Frumusețea Ecaterinei era, pare-se, uimitoare. Deşi cînd fu înfăţişată răpitorului era roşie la faţă de atîta plîns, totuşi marele paşă din Silistra îngălbeni cînd o văzu.

Avea ochii negri, mîinile subţiri, dar pline, mijlocul mlădios, gura mică, pielea atît de albă, incit — zice Ni- colo Barsi, — „pareva che la grazie nela di lei persona havessero la loro rezidenza collocata" (părţea că toate farmecele îşi aşezaseră reşedinţa în persoana ei). Netrebnicul de paşă (tot expresia lui Barsi). se'îndrăgosti ca un nebun, îşi pierdu odihna şi pofta de mîncare şi nu-şi mai găsea locul. Cu orice preţ vru să ajungă stăpînul acestei comori. Fu însă nevoit să aştepte răspunsul hanului, care, puternic, şi prieten cu sultanul, i-ar fi putut dăuna, de i-ar fi călcat peste voie.

între timp. Catargi trimise ele olac la VasiLe Lupu veste despre cele întimplate, iar acesta repezi un curier la Stam- bul să ceară dreptate.

Ecatcrina fu închisă în cetate, impreună cu frăţiorul ei şi cu o circaziană. Ea fu dată în grijă unei hogea, care avea însărcinarea s-o convertească la credinţa lui Ma- homed, pentru a putea împiedica astfel însoţirea ei cu domnul Moldovei. Biata fată, cu-toată nenorocirea ei, îşi plăti luxul de a-şi bate joc de hogea. De cîte ori venea el la „şedinţa convertirii[1], o găsea aşezată la masă mîn- cînd carne de porc. La vederea acestei necurăţenii, turcul o lua la goană, şi astfel scăpa circaziana din cursa diavolului.

În sfîrşit, dvfpă două săptămîni abia. în care timp paşa trăia în nădejdea unei veşti bune venită de la han, sosi şi răspunsul acestuia : Să lase pe Ecaterina să pornească în pace. Paşa nu se supuse. Dar după, opt zile sosi trimisul lui Vasile Lupu cu un dar de 3 000 de galbeni şi cu rugămintea să-i înapoieze logodnica.

începu turcul să şovăiască, fiindcă dacă dragostea e de la dumnezeu, apoi banul e darul dracului. Şi pe cînd, pus în alternativă, nu ştia omul ce să facă, iată sosi şi ceauşul sultanului cu poruncă, sub pedeapsă de moarte, să sloboadă pe Ecaterina, ca fiind - logodnica vasalului său, domnul Moldovei. Nu mai era

de şovăit. însă, pentru a mai cîştiga timp, paşa trimise la Iaşi să mai ceară 200 de galbeni, şi anume nu numai de lăcomie, ci, zice Barsi, pentru a se mai. putea bucura, cît de puţin încă, de vederea fetei. În sfîrşit, sosi şi această sumă. Ecaterina fu eliberată şi convoiul se puse din nou la drum, după o întrerupere de mai bine de-o lună.

Prin multe alte primejdii, drumul fiind plin.de cazaci, sosiră în sfîrşit ia Nistru, pe care-l trecură în lotci, şi de acolo prin Giubărciu, ajunseră la Bender. Italianul luă drumul Mohilovului, pentru ca, prin Polonia, să se înapoieze în ţara lui, iar Ienachi Gatargi îşi duse viitoarea doamnă, peste Prut, la Iaşi, dînd-o în primire nerăbdătorului ei mire.

Nunta, despre care nu avem ştiri, trebuie să fi avut loo la începutul anului 1640.

Ca şi călătoria ei din munţii Caucazului, în şesurile Moldovei, viaţa acesteia de-a doua doamnă a lui Vasile Lupu fu plină de peripeţii.

Ecaterina era bună, pe cît era de frumoasă. A fost pentru fetele ei vitrege, Maria şi Ruxandra, o atît de bună mamă, încît a înlocuit lesne în inima lor pe biata Tudosca. Cînd s-a măritat Ruxandra cu Timuş şi a fost să părăsească casa părintească, se spînzură de gîtul Ecaterinei şi-o sărută plîngînd de n-o mai putea despărţi tatăl ei de ea.

Pînă în 1652, cînd începură iarăşi neînţelegerile între Vasile Lupu şi Matei Basarab, traiul doamnei Ecaterina a fost liniştit, se pare chiar fericit. Un an după nuntă, în 1641, i se născu un fiu, botezat Ştefan, care, căzînd greu bolnav, fu dus de mamă-sa la icoana maicii domnului din biserica Goliei şi pe loc se însănătoşi copilul, zice Paul din Alep. Drept recunoştinţă, doamnă îmbrăcă icoana făcătoare de minuni în aur curat şi o împodobi cu pietre scumpe şi mărgăritare.

Acest Paul din Alep, însoţitorul patriarhului Macarie în călătoria lui prin ţările noastre, a văzut şi el pe doamna Ecaterina, în chiar apartamentul ei din palatul domnesc din Iaşi — palat prefăcut în întregime de Vasile Lupu şi împodobit cu grajduri .de piatră şi cu

toate aca- retele trebuincioase. Introduşi de către jupînescle doamnei în odaia ei de recepţie, Macarie şi însoţitorul ei o găsiră aşezată într-un jilţ, avînd capul acoperit cu un calpac de catifea roşie (precum e înfăţişată şi pe peretele bisericii Trei Erarhi) şi îmbrăcată într-o haină blănită cu samur. Cînd intră patriarhul, ca se sculă în picioare, arătîndu-se foarte mulţumită de venirea lui, iar la plecare îl umplu de daruri, precum îl umpluse şi vodă — ceea ce de altfel era scopul îndelungatei vizite ce făcea înaltul prelat asiatic în ţările ortodoxe europene. în schimbul bogatelor daruri ce i se făceau, el împărţea iconiţe de hîrtie şi în cel mai bun caz dulceaţă din Alep şi seminţe, de floarea soarelui.

În anii de linişte care urmară, Vasile Vodă îşi mărită fetele, pe Maria cu prinţul Radziwill şi pe Ruxandra cu Timuş Hmielniţki. Evenimentele acestea vor fi tratate pe larg în capitolul care urmează, aşa încît trecem deocamdată asupra lor.

Toată exasperata rezistenţă ce puse domnul Moldovei de a-şi da pe iubita lui fată Ruxandra după fiul hatmanului căzăcesc nu izbuti faţă de îndîrjirea acestuia de a se încuscri cu de-a sila cu el. În septembrie 1652, nunta avu loc la Iaşi şi Timuş, luîndu-şi nevasta, trecu Nistrul cu ea, dincolo. Iar dincoace rămăseseră Vasile Lupu şi doamna Ecaterina să-şi aştepte destinul mai departe.

El se împlini în curînd. Cîteva luni după nunta Ru- xandrei, Matei Basarab, domnul Munteniei, îmbolnăvin- du-se, Vasile Lupu începu din nou să-i rîvnească scaunul. Se apucă iar să trimită bogate daruri la Stambul, cerînd domnia din Tîrgovişte în caz de moarte a lui Matei şi adăo- gînd că pentru a cuceri acea domnie nici n-avea nevoie de armată turcească, căci avea pe cea căzăcească a ginerelui său. **Însă** tocmai aceste încuscriri ale lui Vasile cu polonii şi cazacii displăceau turcilor, care erau gata să-l scoată din domnia Moldovei, necum să i-o mai dea şi pe a Mun- teniei. Tembeli cum erau turcii, şi guvernaţi atunci de-o

femeie, (sultanul fiind un copil) ei tărăgănară răspunsul, în care timp Matei Basarab se însănătoşi. Sătul de veşnicile pofte ale moldoveanului, el se înţelese cu principele Ardealului, Gheorghe Rakoczi, marele său prieten, să scoată ei de data aceasta domnia lui Vasile Lupu şi să scape astfel de un prea neastîmpărat vecin. La Iaşi, ei se puseră în legătură cu un mare ambiţios, poftitor de măriri, Gheorghe Ştefan, logofătul lui Vasile, şi-i făgăduirâ scaunul domnului său, dacă va voi să intre în complot. Logofătul atît doar aştepta.

În aprilie 1653, armatele munteneşti şi ardeleneşti pătrunseră în Moldova, pe Milcov şi pe la Oituz, înaintînd spre Roman, unde, unindu-se, urmau să calce capitala Moldovei. Gheorghe Ştefan, cu o zi înainte, părăsise Iaşii pentru a alerga întru întîmpinarea oştirilor duşmane, iar bietul Vasile Lupu, aflînd prea tîrziu despre toate aceste, avu doar timpul să trimită pe nepotul Ştefăniţă paharnicul să-i aducă odoarele în cetatea Neamţului, şi apoi, cu doamna Ecaterina, cu copilul Ştefan, cu fraţii, nepoţii, rudele şi toată casa lui, se duseră la Cameniţa.

Prima lui grijă fu, să ceară ajutor de la ginerele său, în care timp, de altfel, armatele aliate intrară în Iaşi şi impuseră ungerea ca domn al Moldovei a lui Gheorghe Ştefan Ceaurul, în lunea patimilor a anului 1653. Bucuria acestuia nu fu de lungă durată. Timuş, în fruntea cazacilor, sosi în ajutorul socrului său, goni pe noul domn din scaun, cu muntenii şi cu ardelenii lui, şi-şi chemă familia la Iaşi. Dar şi ce păţi bietul Vasile Vodă cu nebunul său de ginere în capitala lui, numai Miron Costin o poate povesti. El alese acest prilej al sosirii sale la Iaşi ca salvator al socrului său, pentru a-i răzbuna pe toţi acei pe care-i bănuia a fi fost potrivnici căsătoriei lui cu Ru- xandra. Îşi stabilise lagărul la Galata, de unde îşi repezea oamenii să prindă pe toţi închipuiţii lui duşmani. Astfel pieriră, între alţii, pisarul leşesc al domnului, Cotnariski, şi astfel erau să piară fraţii Toma şi Gheorghe Cantacuzino, din care unul era fostul cumnat al domnului şi cel mai vechi sfetnic al lui. „Ce umblau ei cu zilele în mînă, şi s-au cerut la Vasile Vodă

să-i lase să meargă la ţară. Ci vodă nu-i lasă ; şi a poruncit la ginerele său, că mai bine mort să fie el, decît să fie boierii, pe care-i are el la inima sa cu toată credinţa. Deci, l-au mai mutat de la gîndul lui; însă aceşti boieri tot cu fereală umblau şi tot pe ascuns, noaptea, pe poarta dinspre casele doamnei veneau la curte, de care Vasile Vodă de greu suspina şi-şi frămînta mîinile de ginere ca acesta".

Bine,, rău, cum o fi stat Vasile Lupu, dacă ai' fi rugat pe ginere-său să plece înapoi în Ucraina, ar fi rămas ci singur şi liniştit în Iaşi. Dar acestui om neastîmpărat îi trebuia acum să se răzbune pe Matei Basarab şi pe Gheor- ghe Ştefan. Îşi strînse ostile „dînd ştire ţării să încalece tot omul, iertînd pe toţi de toate greşelile şi împreună cu cazacii lui Timus porni spre Ţara Românească. Intîl- nindu-se cu armata lui Matei la *Finta*, el fu bătut şi pus pe fugă, după cum am văzut în capitolul precedent. De data aceasta Timuş, căruia de altfel se datori în mare parte dezastrul de la Finta, îşi retrase oştirea lui peste Nistru, iar Vasile Lupu se întoarse amărît la Iaşi. Nici una din întîlnirile lui cu Matei Basarab nu fusese norocoasă. Iar de acum înainte, norocul îl părăsi cu totul. Abia stabilit în capitala lui, el află că Gheorghe Ştefan trecuse munţii cu noi ajutoare de la Rakoczi şi că se îndrepta asupra Iaşilor pentru a-l scoate din nou din domnie. Trimise pe nepotul său Ştefăniţă întru întîmpinarea acestuia cu o ceată de orheieni, însă la Valea Seacă (aproape de Fa- raoani în Bacău) izbînda fu din nou de partea duşmanului. O ultimă disperată apărare la Sîrca, lîngă Iaşi, şi Vasile Vodă fu nevoit să fugă şi el peste Nistru, la Rîşcov, reşedinţa fetei lui Ruxandra şi a ginerelui Timuş. În această goană, urmăriţi de inamic, fratele lui vodă, Gheorghe Hatmanul, căzînd de pe pod la un pogorîş, fu făcut prizonier.

. Doamna Ecaterina cu minorul ei fiu Ştefăniţă, luînd cu ea o parte din comorile voievodului şi cîţiva oameni de

casă, printre care şi pe bătrînul Toma Cantacuzino, se retrase la Suceava, unde se închise în vechea cetate a lui Ştefan cel Mare, aşteptînd acolo desfăşurarea evenimentelor.

Paul de Alep, care se afla cu patriarhul Macarie la Iaşi în timpul acestor întîmplări, scrie că această catastrofă finală a domnului Moldovei, a fost vestită „prin semne rele". „Nopţile din urmă erau tunete şi fulgere, pîrîie de ploaie şi de piatră ; trăsnetul căzu pe cupola bisericii din mînăstirea Sfînta Paraschiva şi aruncă jos vîrful cu crucea, înfigînd-o adînc în pămîntun alt trăsnet căzu pe grajdurile curţii domneşti; multe case fură arse, fulgerile flăcărau ca săbiile, iar pe ccr se vedeau nouri care închipuiau bătăliile... !"

De la Rîşcov, Vasile Lupu merse la Volodjin, să ceară sprijinul lui Bogdan Iîmielniţki, care-şi trimite din nou fiul în Moldova cu cîteva mii de cazaci şi de tătari. La So- roca, pe Nistru, acesta învinse armata lui Gheorghe Ştefan şi-l respinse, din biruinţă în biruinţă, pînă în faţa Sucevei. Acolo însă, Gheorghe Ştefan căpătă ajutor şi de la Ion Cazimir, regele Poloniei, încît Timuş Hmielniţki fu nevoit să intre în cetate şi să închidă porţile după el. Doamna Ecaterina şi Ştefăniţă Vodă, copil de doisprezece ani, şi cu ceilalţi boieri ai ei, erau încă acolo, aşteptînd cu nerăbdare, vitejie şi încredere, înapoierea voievodului izgonit.

Asediul începu, anunţîndu-se lung, fiindcă merinde erau îndeajuns şi oastea lui Timuş era viteză. Dar viteji erau şi polonii, care luptau acolo sub comanda castelanului de Cracovia, prinţul Dimitrie Wisznowiecki, acel care, cu trei ani înainte, ceruse mîna domniţei Ruxandra. Şi o ceruse fiindcă o iubea. Aşa încît, asediul acesta lua romantica înfăţişare a unei răzbunări, de la bărbat la bărbat, pentru chipul unei femei.

După trei luni şi jumătate începură asediaţii să simtă lipsa de mîncare, iar asedianţii nu păreau de loc dispuşi a pleca. Dimpotrivă, lor li se vestise sosirea a 6 000 de unguri comandaţi de Kemeny Ianoş şi 600 de nemţi cu cinci tunuri, sub comanda lui Dinoff; iar Timuş nu putea aştepta nimic fiindcă tatăl său era din nou în

război cu polonii şi avea nevoie de toate forţele sale contra lui Ion Cazimir, care pornise cu 40 000 de oameni împotriva-i.

Cînd veniră lui Gheorghe Ştefan ajutoarele anunţate, el părăsi Scheia, unde fusese stabilit pînă atunci, şi-şi înfipse lagărul chiar în faţa cetăţii. începu a o bate cu cele 10 tunuri, însă zidurile erau tari şi cazacii viteji. Miron Costin spune că se băteau ca leii, deşi ajunseseră a frige, pentru a le mînca, piei de cai morţi, opinci şi rădăcini. Iar cînd prea îi rodea foamea, făceau năvală afară, tocmai pe acolo unde băteau tunurile mai tare, căci „aşa este firea lor neînfricată şi neînspăimîntată".

În sfîrşit, căci toate au un sfîrşit — sosi şi tragicul ceas al deznodămîntului

.În noaptea de 16 decembrie (1653) trei prizonieri poloni scăpară din cetate şi alergînd în lagărul lui Wisznowieski, îi arătară locul anume în care obişnuia Timuş să se ţină. Într-o clipă, toate tunurile fură îndreptate într-acolo. Nici n-avu timp bietul Timuş să se desmeticească ; nişte schije de obuz, rănindu-l la cap şi la picior, îl trîntiră la pămînt. Ridicat şi dus înlăuntrul palatului, la doamna Ecaterina, aceasta se apucă să-l spele, să-l îngrijească, să-l doftoricească. A patra zi, Timuş I-Imielniţki îşi dete duhul în dureri, departe de Ruxandra lui, care, la Rîşcov pe Nistru, îl aştepta fără griji purtînd în sînu-i odrasla dragostei lor. Căci ei s-au iubit, după cum, cine are răbdare, va vedea în capitolul viitor.

Şi acum, urmează o scenă demnă de-o tragedie de Schiller.

Doamna Ecaterina ascunse ostaşilor moartea lui Timuş, cel puţin deocamdată. Însă peste cîteva zile vestea izbucni printre soldaţi, şi atunci, fără înconjur, ei declarară că vor depune armele şi vor deschide porţile cetăţii, căci, cazaci fiind, luptaseră pentru fiul hatmanului lor, dar pentru străini n-aveau de ce să mai lupte.

Într-o rochie cernită, cu faţa plînsă, apăru în mijlocul lor frumoasa doamnă Ecaterina. Le aminti că ei sînt ostaşi, care şi-au dat cuvîntul să apere cetatea, că nu-i crede în stare să părăsească biata femeie fără sprijin, că ea, Ecaterina, e mama celei care poartă la sîn un moştenitor cu numele de Hmielniţky, că peste cîteva zile va veni Bogdan întru ajutor şi-i va răsplăti dumnezeu de vitejia şi buna lor credinţă.

Cazacii, care se scaldă în sînge, dar au suflete de copii, o văzură pe această femeie murind de foame alături de ei, o văzură spălînd rănile lui Timuş şi le fu milă de ea. Ca un singur om ridicară mîna dreaptă, jurînd s-o apere pînă la ultima lor suflare. —

Nici foamea, nici setea, nici zilnicele asalturi ale duşmanului, nu-i făcură să-şi calce cuvîntul.

Însă, cînd află doamna că Bogdan Hmielniţky e încurcat în războiul lui cu polonii şi nu le mai vine în ajutor, chemă la ea pe Fedoresko, şeful garnizoanei, şi-l sfătui ea însăşi să capituleze.

Ca întotdeauna eînd se amestecă nenorocul în treburile noastre, capitularea Sucevei avu loc cîteva zile prea devreme. Bogdan Hmielniţky, lăsînd un general de-al său în Ucraina, se îndrepta înspre Moldova pentru a veni în ajutorul fiului său. Nu departe de graniţă, se întîlni însă, cu convoiul care ducea trupul lui Timuş. „Slavă domnului", zise el, „că n-a încăput pe mîna duşmanului". Porunci apoi să fie dus sicriul la Cehin, pînă după terminarea războiului pentru a fi îngropat mai tîrziu, iar el îşi făcu calea întoarsă, să se întîlnească şi să se mai măsoare cu regele polonilor.

Doamna Ecaterina şi fiul ei căzură în mîinile asedian- ţilor. Părăsind cetatea o dată cu cazacii, ea fu dusă pe dată în lagărul lui Gheorghe Ştefan.

Spun letopiseţii că pe eînd era acesta logofăt, Vasile Vodă, om mujeratic, i-ar fi necinstit casa. Se spune chiar că marea ură ce purta logofătul domnului său, de acolo se trăgea. Aşa încît, drept răzbunare, cum puse el mîna pe nevasta lui Vasile Lupu, vru să-şi bată joc de ea — ceea ce, de altfel, nu era numai o bătaie de joc, căci această frumoasă circaziană nu putea să aibă pe atunci mai mult de treizeci-treizeci şi doi de ani. Însă nu degeaba era ea doamna mîndrului Vasile Lupu, nu degeaba rezistase paşei de Silistra, nu trăise luni de zile, singură femeie printre mii de ostaşi, pentru că la urmă să cadă în ghia- rele unui Gheorghe Ştefan.

— „Dulău fără obraz'- îi răcni ea „cum nu te temi de dumnezeu, că ţi-a fost domnul meu stăpîn şi i-ai mîncat pita".

„Şi aşa, zice Ion Neculce, i-a dat pace, dar pe fiul ei Ştefăniţă l-a însemnai puţin la nas, ca să nu mai poată domni".

Apoi, pe toţi cîţi i-a găsit la Suceava, i-a trimis Gheorghe Ştefan la moşia sa Buciuleşti, pe malul Bistriţei, sub straşnică pază. în afară de doamna Ecaterina şi de Ştefăniţă Vodă, mai erau acolo din boieri de bază, nepoţii de frate ai lui Vasile Lupu. Ştefan, Alexandru şi- Enache, pe care fără milă de tinereţele lor, porunci să-i omoare în cele mai îngrozitoare chinuri.

Iar pe Toma vornicul CanLacuzîno intii I-a îmbunat, cum zice cronica, pentru a-l hotărî să cheme pe frate-său lordache din Polonia, jurîndu-le că nu le

face nimic şi că la mare cinste îi va avea. Iar cînd sosi lordache din ţara în care fugise de frica noului domn. fu închis îndat cu ceilalţi la Buciuieşti, în chiar curţile lui Ghcorghe Ştefan, şi după ce-i luă toată averea lui şi lui frate-său, sate, haine, odoare, bucate şi bani gata ,,90 de mii de galbeni ungureşti'- — apoi îşi mai bătu joc de ci, făcîndu-i să creadă, la fiece moment, că vor fi omorîţi. Plăcerea noului domn era să-i urce pe toţi într-o luntre, pe doamna Ecaterina, pe Ştefăniţă şi fraţii Cantacuzino, şi plimbîndu-i noaptea pe apa Bistriţei, să-i sperie că-i va îneca. După atîtea spaime, sosi în sfîrşit porunca să fie omorîţi. Însă noul domn al Munteniei, Constantin Şerban, care luase scaunul lui Matei Basarab, mort de curînd, fiind cumnat cu postelnicul Constantin, fratele acestor Cantacuzino, interveni la vreme şi le scăpă viaţa. Ei fură puşi în libertate însă nevasta şi fiul lui Vasile Lupu rămaseră închişi acolo, în Buciuleşti.

În timpul acesta, Vasile Lupu, rămas la cuscrul său Bogdan Hmielniţky stărui, să capete o armată de cazaci pentru a-şi redobîndi tronul. Însă Hmiclniţky, căruia îi murise fiul, nu mai avea ce să se amestece în trebile Moldovei. El trata acum cu Ţara Moscovei închinarea Ucrainei, pentru a-şi elibera poporul de sub jugul polonilor şi soarta lui Vasile Lupu nu-l interesa cîtuşi de puţin. La tînguirile fostului domn al Moldovei, hatmanul zapo- rojior răspundea : „Lasă, frate 1 ca să-ţi treacă necazul, fă ca mine, bea !"

Amărît, Vasile Lupu îl părăsi, Se duse în Crimeea, la prietenul său Islam Gherei, hanul" tătarilor, eare-i dădu un iagă să-l întovărăşească pînă la Constantinopol şi să pună acolo o vorbă bună la Poartă pentru nenorocitul domn.

Sosit în Stambul, chiar a doua zi, Vasile Lupu fu primit în audienţă de sultan,[53] care-l trimise apoi la Edi Culd „la oprealâ", nu la închisoare. I se puse la dis- poziţie un frumos apartament, cu -camere spaţioase şi luminoase, cu o droaie de servitori, şi cu secretari să-i ţie corespondenţa. Nu putea ieşi, însă primea pe oricine, prieteni turei.şi creştini, ambasadori străini; dădea chiar şi ospeţe. Cinci ani pare să fi rămas acolo pînă fu numit Kiupruliu vizir, care, zicîndu-şi „ruda lui ele sînge" [36] se pune luntre şi punte pe lîngă sultan, nu numai pentru a-i reda libertatea deplină, dar pentru a-i

restitui şi domnia Moldovei. Însă, fie că acum, în 1658, Vasile Lupu se găsea prea bătrîn, fie că-i era în adevăr sănătatea zdruncinată, el nu mai primi a fi domn, rugîndu-se de vizir ca scaunul Moldovei să fie dat fiului său Ştefăniţă.

Ieşirea de la Edi Cule a lui Vasile Lupu coincide cu scoaterca din domnie a lui Gheorghe Ştefan, care fu înlocuit cu capuchihaia acestuia la Poartă, bătrînul Gheorghe Ghica. Cînd, mai mult fără voia lui, fu trimis acesta în Moldova, se zise că Kiupruliu l-ar fi întrebat „Unde sînt doamna şi fiul lui Vasile Lupu ?" — „în Moldova" răspunse Ghica. „Pe dată să mi-i trimiţi aici", porunci vizirul.

Astfel scăpă şi Ecaterina din închisoarea ei de la Bu- ciulcşti. Sosind la Constantinopol, ea avu mîngîierea să-şi găsească soţul, nu numai în viaţă, dar în voia ve- gheată a turcilor. Nu-l mai văzuse de cînd plecase din Iaşi, ea înspre Suceava şi el peste Nistru. îl lăsase cu barbă căruntă, şi-l regăsi cu barba neagră... căci Vasile şi-o cănea, pentru că se vede, firea lui de berbant rămăsese nevătămată de anii care curg.

Cînd un an mai tîrziu (1659) Ştefăniţă s-a înfăţişat vizirului, care spuse : „Mîndru fecior are Vasile Vodă" şi apoi îl trimise domn în Moldova în locul lui Ghica, — ea, doamna Ecaterina, care acum nu era departe de patruzeci de ani, rămase lîngă soţul ei, la Constantinopol.

Ştefăniţă avea abia vreo şaptesprezece ani. Domnia lui nesigură fu tulburată şi de domnul Munteniei, Constantin Şerban, şi de tătari, şi de Mustafa Paşa din Silis- trâ. Mai veni şi o foamete urmată de o ciumă, încît bietul copil, frumos ca o icoană şi inimos ca un viteaz, rămase în istorie cu urîta poreclă de „Papură Vodă", fiindcă în vremea lui mîncau oamenii, sleiţi de foame, rădăcini, frunze şi papură.Vasile Lupu, care din Constantinopol veghea asupra fiului său, se făcu capuchihaia lui Ştefăniţă Vodă. „Singurul exemplu în Istoria Românilor", zice A. D. Xenopol, „al unui agent la Poartă devotat domnului pe care-l slujea". Însă, un an după aceea, în 1660, Vasile Lupu muri de pe urma acelei boli contractate în bejeniile lui. Doamna Ecaterina îi duse trupul la Iaşi, unde, cu domnesc alai şi multă jale, îl astrucă în biserica Trei Erarhi, alături de soţia lui cea dintîi, doamna Tudosc-a.

Ecaterina rămase la Iaşi, pe lîngă fiul ei, pe care avu durerea a-l pierde, un an mai tîrziu, pe cînd se afla el pe Nistru, lucrînd la întărirea unor cetăţi. „Cu chipul ciumei era boala, zice Miron Costin, că i-a ieşit o boltă la mînă, dar nu era ciumă, ci dreaptă lingoare, căreia îi zic doftorii ***maligna,*** şi cît a trecut Nistrul la Tighina, a treia zi a stătut mort[4]. L-au adus boierii la Iaşi, de l-au îngropat alături de Vasile Vodă, în cripta Trei Erarhi- lor. De atunci se pierd şi urmele Ecaterinei.

Femeile acestea apar în istorie alături de soţii lor şi dispar o dată cu ei. La patruzeci de ani viaţa frumoasei circaziene era poate abia la jumătate. Poate a mai trăit alţi patruzeci de ani, bogată sau săracă, în Moldova sau în Caucaz, fericită sau nenorocită, — nimic nu ştim. Sufletele de femei pe care le urmăreşti o vreme, şi apoi bate vîntul uitării peste ele, cînd ţi-ar fi poate mai drag să cobori în adîncimile lor I

Capitolul XX
DOMNIŢELE LUI VASILE LUPU

DOMNIŢA FARA NUME

eşi cronicile noastre nu cunosc decît două fete de-ale lui Vasile Lupu, pe Maria şi pe Ruxanda, totuşi ele au fost trei. Existenţa acestei de a treia domniţe este confirmată de pictura murală din biserica Goliei. Paul din Alep, care a trăit la curtea acestui voievod, spune, vorbind, despre picturi : ,,Lîngă ei (domnul, doamna şi domniţele Maria şi Ruxanda) este Ştefan Vodă cu o a ***treia*** soră, ambii în haine frumoase şi ***foarte asemănători.***" Deci, nu numai c-a existat, dar Paul din Alep a şi cunoscut-o. De altfel, rapoartele băilor vcneţieni către doge vorbesc de ea în numeroase rînduri, încît sîn- tem chiar în măsură a arăta o parte din viaţa acestei domniţe, nedreptăţită pînă acum de istorie, şi al cărei nume a rămas pînă azi necunoscut.

Iarăşi nu încape îndoială că această domniţă a fost cea mai mare dintre fetele domnului, fiindcă pe

dînsa a căutat întîi s-o mărite Vasile Vodă, iar pe vremea aceea fetele se măritau la rînd, după vîrstă. Că baiul Trevisanio o numeşte, într-unui din rapoarLele sale, „una figliola seconda genita[1] nu înseamnă, cum spune Papadopol-Cali- mach, că era „a doua fată", ci mai curînd „al doilea copil" al lui Vasile Lupu cu doamna Tudosca, deoarece copilul ce dintîi fusese un fiu, Ion.

în anul 1641 această domniţă trebuie să fi avut vreo 18—19 ani, cam de-o vîrstă cu mama ei vitregă, circa- ziana Ecaterina, sosită de curînd din Caucazul ei. Cum se însurase a doua oară, Vasile Lupu îşi puse. de gînd să-şi mărite fata mai mare, şi văzînd interesele lui înainte de toate, o propuse lui Antonio Grillo, dragomanul baiului venc ţian la Constantinopol, pentru fiul acestuia, Am- brosio. încuscrirea domnului Moldovei cu dragomanul ve- neţian prezenta două avantagii: acel de-a se lega mai de aproape cu un om care avea mare influenţă la Poartă, şi al doilea de-a se alia cu o familie de vechi patricieni ge- novezi, ceea ce ar fi dat neamului Albanezului o strălucire, care nu-i putea fi decît de folos, mai ales la Stambul şi printre vecini. în adevăr, familia Grillo, care data din secolul al XIII-lea, numărase un ambasador genovez pe lîngă hanul tătarilor (1308), un savant călugăr benedictin, fondatorul Academiei Umoriştilor din Roma (Angelo Gri- llo cca... 1600) şi acum pe Antonio, influentul dragoman veneţian de la Poartă.

Aşadar, în acel an, 1641, Vasile Lupu cerceta printre agenţii hii la Stambul posibilitatea acestei căsătorii, care, către toamnă, **fu** hotărîtă. **În** martie 1642, el trimise la Poartă pe nepotul medicului său italian Scocardi, pentru a pune toate la cale în vederea căsătoriei şi a hotărî ziua nunţii. în august acelaşi an, soseau în Stambul boierii lui vodă pentru a conduce pe Ambrosio Grillo la Iaşi. Nunta domniţei trebuie deci să fi avut loc în toamna anului 1642.

De la început vedem pe ginerele domnului devenindu-i un fel de consilier intim, care face legătura între socru- său, voievodul, şi tatăl său, dragomanul. Această asiduă legătură avea un scop : de-a lucra pe Matei Basarab la Poartă pentru a-i scoate domnia, veşnica dorinţă a neastâmpăratului domn al Moldovei. Duşmănia aceasta a domnilor români şi sforile ce se trăgeau acolo erau periculoase pentru actorii principali ai tragi-comediei ce se juca. în chiar primăvara anului

1643, abia 6 luni după nunta domniţei, baiul veneţian scria dogelui că Antonio Grillo se căia de înrudirea lui cu domnul Moldovei şi că-i era frică pentru viaţa fiului său. Doi ani mai tîrziu, în 1645, nora lui Grillo, fata lui Vasile Lupu, sosea ea însăşi la Constantinopol „pentru afacerile şi complicaţiu- nile politice ale tatălui său". De mirare este că o femeie atît de energică şi singura dintre fetele noastre de domni pe care o întîlnim amestecîndu-se în politică, să nu fi fost pomenită de cronicari şi să nu-i cunoaştem nici măcar numele. Afară dacă baiul veneţian n-o fi confundat, în raportul său, pe nora lui Grillo cu cealaltă domniţă a lui Vasile Lupu, Ruxanda, care la aceeaşi epocă fu trimisă de tatăl ei zălog la Constantinopol.

Nu numai în politică, dar mai ales în situaţia acestei familii italiene faţă de Poartă, afacerile erau în adevăr „foarte complicate". Căci în 1645 se declarase războiul între republica Veneţiei şi imperiul otoman pentru posesiunea insulei Creta ; iar un an mai tîrziu, în 1646, Veneţia şi papa proiectaseră un fel de cruciadă a Europei centrale şi orientale împotriva semilunei, în fruntea căreia se plănuia a se pune pe unul din cei trei voievozi de la noi, al Transilvaniei, al Munteniei sau al Moldovei. Ambiţios cum era, văzîndu-se în închipuire împărat al Bizanţului, Vasile Lupu nu se îndoia că lui i se va da conducerea cruciadei. În ianuarie 1646, el scria lui Antonio Grillo despre aceste planuri politice, iar în iunie aceluiaşi an îl vestea că „la toamnă se vor vedea lucruri mari".

În atari condiţiuni, Antonio Grillo devenise de două ori suspectat de Poartă, întîi ca dragoman al republicii Veneţiei şi al doilea ca cuscru al domnului Moldovei.

O nechibzuită afacere cu un secretar turc al lui Vasile Lupu îngroaşă lucrurile pînă la producerea unei catastrofe. Luînd cunoştinţă de planurile politice ale voievodului pe care-l servea, acest secretar, revoltat, începu să strige sus şi tare că va denunţa Porţii tainicele legături ale lui vodă cu duşmanii sultanului, precum şi pe complicii acestuia, ginerele şi cuscrul domnului. Înimos, dar ne- dibaci, turcul acesta se repezi într-o zi, în chiar curtea domnească din Iaşi, cu pumnalul ridicat asupra lui Am- brosio Grillo. Vasile Lupu îl alungă îndată din ţară şi, ciudată întîmplare, pe drum între Iaşi şi

Stambul, turcul muri. Nevasta acestuia, ce-i trecu prin cap, că Vasile Vodă i-a omorît bărbatul. Şi se apucă să facă o plîngere către vizir, arătînd pricina acestui asasinat, legăturile domnului Moldovei cu străinii şi amestecul familiei Grillo în această chestiune de înaltă trădare.

Un lucru nu i se poate imputa lui Vasile Lupu, c-ar fi fost prost, sau că nu se pricepea în a trage sforile politice. Mai cu vorbe, mai cu aur, el astupă gura văduvei turcului, iar pe potentaţii Porţii îi făcu să creadă că dacă Moldova se înarmase, apoi e că trebuia apărat sultanul împotriva regelui Poloniei. Şi iarăşi nu se poate imputa turcilor că erau oameni deştepţi, sau că nu erau lacomi la bani. L-au crezut pe voievodul Moldovei şi au rămas supăraţi pe dragomanul Veneţiei.

Însă Vasile Lupu, pentru a ieşi din orice prepus faţă de Poartă, hotărî să se desfacă de această încuscrire, care devenea nu numai supărătoare, dar şi primejdioasă.

În chiar vara anului 1646 se vorbea că domnul Moldovei vrea să-şi izgonească ginerele, iar în mai 1648 îl şi bagă la închisoare. Un an mai tîrziu, în aprilie 1649, lucrurile se rezolvară de la sine. Războiul turco-veneţian fiind mai aprins ca oricînd, baiul fu înfundat în închi-soarea de la Hîrsari cu toţi oamenii lui, iar dragomanul Antonio Grillo, sugrumat.

În urma acestei catastrofe familiare, fata lui Vasile; Lupu plecă cu bărbatul ei la Constantinopol pentru a asista la înmormîntarea socrului. Însă ajunsă acolo, de grijă poate de ce i s-ar întîmpla, Vasile Lupu puse, prin prietenii lui, toate stăruinţele pentru a o hotărî să se despartă de soţul ei. Apoi, cu mari greutăţi, căci turcii voiau să reţină fata la Stambul ca o chezăşie a credinţei voievodului, ej reuşi totuşi să şi-o aducă din nou la Iaşi, măritînd-o a doua oară cu un nobil polonez, Koniespolcki.

De atunci pierdem şi urmele acestei domnite. Ştim numai de acest al doilea soţ al ei că era unul din marii boieri ai Poloniei, ofiţer tînăr, inimos şi nepriceput, pe care Bogdan Hmielniţki îl numea „puştiul" şi care, de cîte ori mergea la război, se purta ca un viteaz, dar pierdea bătălia.

" Domniţa Maria era a doua fată a lui Vasile Lupu şi a doamnei Tudosca. Să fi avut, în 1645, vreo 20 de ani. Frumoasă, deşteaptă şi cu o creştere aleasă — ea fu cerută în căsătorie de prinţul Ianus Radziwill, palatinul Lituaniei. Acest cneaz polon mai fusese însurat cu o femeie care avea sînge moldovenesc în vine, Ecaterina Potocki, a cărei mamă, Maria, era fata lui Ieremia Vodă Movilă. Murise tînără de tot, în 1643, la Wilna, unde fu îngropată, iar Radziwill, căruia se vede că-i plăceau moldovencele, sfătuit fiind şi de Petre Movilă, mitropolitul Kiewului, după doi ani de văduvie ceru în căsătorie pe frumoasa domniţă a lui Vasile Lupu.

Că era frumoasă ne-o spun şi mărturiile timpului şi însuşi portretul ei, a cărui copie se află la Academie şi care ne-o înfăţişează nu numai cu trăsături alese, dar fină şi distinsă. Cum despre sora ei mai mică, Ruxanda, se spune că era una din cele mai desăvîrşite frumuseţi din cîte s-au văzut, iar pe mama lor vitregă circaziana Ecaterina, am arătat mai sus cum o descriau contemporanii ; curtea aceea a lui Vasilş Lupu trebuie să fi uimit lumea prin galeria strălucită a femeilor sale.

Vom arăta în rîndurile ce urmează luxul, bogăţia şi bunul gust ce se desfăşura la o nuntă domnească sub domnia acestui vanitos, dar foarte occidental voievod ce l-am avut.

Proiectul de căsătorie dintre domniţa Maria şi prinţul Radziwill, care era luteran, ştîrni în sînul divanului Moldovei o adevărată furtună. Miron Costin zice : „de mirat au rămas veacurilor, cum de au putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă acea cununie". Fraţii Cantacuzino, Toma şi, Iordache," sînt acei cari s-au împotrivit cel mai mult la această însoţire, ca adevăraţi fraţi creştini ortodocşi, ce erau şi despre care tot Miron Costin zice : „capete ca acelea abia a avut ţara cîndva, sau de va mai avea". Însă părerea vornicului Grigore Ureche, potrivindu-se cu a lui vodă, fu cea care prevală. De altfel se vorbea că ţarul Moscovei ar fi avut de gînd să ceară şi el în căsătorie pe domniţa Maria, ceea ce ar fi îngreuiat planurile lui Radziwill. Însă această cerere pare a nu fi avut loc.

După ce pe la sfîrşitul anului 1644, Ion Radziwill se asigură în fine de consimţămîntul părinţilor, el trimise la Iaşi doi nobili polonezi, Mirsky şi Mierzinsky, să ducă domniţei inelul de logodnă. Darurile ce

împărţiră solii cu această ocazie fură cu adevărat princiare. Domniţa Maria primi lăzi-întregi de scule, de manufacturi, de pietre, de tacîmuri de argint, de oglinzi. Lui Vasile Lupu i se dădu o sabie de aur, o minunată puşcă şi diferite capodopere ale. ceasornicăriei. De asemeni primiră frumoase daruri doamna Ecaterina, domniţa Iluxanda şi chiar Ştefăniţă, copil de trei ani. în schimb, solii primiră consimţămîntul cerut şi se înapoiară luînd cu ei portretul logodnicei. Curînd după aceea plecară şi trimişii lui Vasile Lupu în Polonia, anume vistiernicul Catargi (acelaşi care adusese pe doamna Ecaterina din Caucaz) şi spătarul Ivanovici. Ei duceau cu dînşii inelul de logodnă şi scumpe daruri de la vodă.

La 10 ianuarie 1645, Radziwill părăsi Lituania, străbătând toată Polonia pentru a veni în Moldova. Era întovărăşit de 60 de curteni, nobili, din care fiecare avea cel puţin 10 slugi, precum şi vreo 100 de soldaţi şi 400 ostaşi nemţi (muşchetari şi husari), în totul deci 1200 de oameni. La Cracovia, castelanul oraşului, Koniespolki, (poate cel care mai târziu îi deveni cumnat), îl înştiinţă că avînd de străbătut lagărul tătarilor, el îi înlesnise această trecere, adunînd la graniţa Moldovei toată populaţia din partea locului. Astfel ajunse Radziwill, fără a fi tulburat de nimeni, pe pămîntul Moldovei, în ziua de 28 ianuarie, după aproape 3 săptămîni de drum. Pe malul Nistrului, la Hotin, fu întâmpinat de marii boieri ai ţării, în frunte cu vornicul Toma Cantacuzino, şi de o ceată de ostaşi români, patru companii pedestre şi şase călări; iar înainte de a intra în Iaşi, îi ieşi vodă înainte cu 12.000 oameni de diferite neamuri. Vasile Lupu descăleca, sărutîndu-şi ginerele, apoi îi dărui calul pe care venise, şi porniră cu toţii înspre oraş, primiţi fiind de populaţia care, în chiote de veselie, se îndesa pe străzi pentru a vedea trecînd alaiul.

Cînd dară să intre în curte, tunurile începură să bubuie şi o ghiulea rău ţintită plesni lîngă alaiul domnesc, omo- rînd pe unul din servitorii poloni ai prinţului, care umbla pe jos lîngă calul stăpînului său, ceea ce de altfel fu privit ca un semn bun, deoarece mirele scăpase teafăr.

Nunta avu loc abia şase zile mai tîrziu, îiitrucît şe mai aşteptau alţi înalţi oaspeţi străini. Veniră rînd pe rînd, solii lui Matei Basarab, anume spătarul Diicul Bui-

cescu, nepotul domnului, Radu Logofătul şi mitropolitul Ştefan; apoi solii lui Gheorghe Rackozi, principele Transilvaniei, anume Ianos Kemeny, Acaţiu Barcsai şi Ştefan Mariaş, întovărăşiţi de boieri şi de 10p de ostaşi îmbrăcaţi în piei de lup. Printre ungurii aceştia se aflau doi magnaţi, care purtau nume ce se mai găsesc şi azi în ţară Szekely şi Gherghel. Cît despre Kemeny, el este acel- care a lăsat cunoscutele memorii, întrebuinţate cu folos de Gheorghe Sincai în „Cronica Românilor". Veniră apoi la Iaşi solii patriarhului de Constantinopol, ai palatinului de Brandenburg şi solii din Curlanda. Erau care de care mai frumos îrrfbrăcaţi, însă, zice Kemeny el în-, suşi, „la drept vorbind, pe curtenii lui Vasile Vodă nu-i întrecea nici unul cu frumuseţea şi scumpetea veştmintelor, cu hainele lor cele căptuşite cu soboli, cu samur, cu rîşi, cît cele de urşinic şi de mătase era numai de rînd".

În sfîrşit, la 5 februarie, nunta avu loc în biserica Sfîntului Nicolae Domnesc, în care intrai de-a dreptul din apartamentul lui vodă, precum la Bizanţ se intra de-a dreptul printr-o galerie specială, din palatul imperial la hipodrom.

Domniţa Maria era îmbrăcată în alb, cu un văl roz, care o acoperea toată, prins de părul ei cu două săgeţi de aur. Slujba a fost oficiată de mitropolitul Kiewului, Petre Movilă, venit înadins din Ucraina lui pentru a cununa pe fata lui Vasile Lupu.

Deşi Radziwill era luteran, totuşi, pentru a nu strica cheful domnului Moldovei, el se însura după ritul ortodox. Slujba era aceeaşi atunci ca şi azi. Mirele şi mireasa stăteau în picioare în faţa altarului, mitropolitul le citea evanghelia, le schimba verighetele, le punea cununi în cap şi, plimbîndu-i pe la icoane, îi învîrtea împrejurul mesei, cîntîndu-le „Isaia dănţuieşte". În timpul acesta se aruncau în biserică galbeni, pe care călcau mirele şi mireasa, arătînd astfel că nu cer de la dumnezeu decît dragoste şi cinste „iar cealaltă bogăţie şi însumeţare a lumii acesteia pre toată trebuie s-o lepede", zice frumos Dimitrie Cantemir, vorbind de nunţile din ţara Moldovei.

Vasile Vodă şi doamna Ecaterina nu erau în biserică, fiindcă obiceiul nu îngăduia să fie părinţii faţă la cununie, în schimb, după ceremonie, se despărţiră mirele de mireasă. Domniţa Maria merse în apartamentul doamnei, unde o aştepta prînzul, la care

luară parte numai femei, iar mirele intră în sufrageria domnului aşezîndu-se la o masă întinsă pentru aproape 200 de bărbaţi.

E greu să ne închipuim astăzi ce era o atare masă domnească. Am arătat în capitolul trecut cum şi ce fel se mînca şi se bea, cum se slujea, ce muzici erau, ce „toasturi" se ţineau. Despre prînzul acesta la nunta domniţei Maria, ne spune Kemeny Ianoş, martor ocular, că „bucatele de pe toate mesele erau gătite după gustul leşesc (delicată atenţie din partea lui vodă pentru ginerele şi oaspeţii lui) şi pretutindeni erau de toate cu prisosinţă. Blidele, ulcioarele, lingurile şi cuţitele de pe mesele cele lungi, toate erau de argint de cel curat. Iar alt martor ocular, Heppelius, trimisul electorului de Brandenburg, spune că „masa de nuntă ce se întinsese fu mai mult decît regească (mehr dann königlich an gestellet), în aşa fel că nici un monarh n-ar fi avut să se roşească de ea". La locul de cinste stătea solul regelui Poloniei, la dreapta acestuia Vasile Lupu, şi la stînga solului principele Radziwill. După vodă urmau, de-a dreapta lui, toţi nobilii poloni, iar după mire, de-a stînga, mitropolitul Petre Movilă, pe urmă Ianoş Kemeny, solul lui Rakoczi şi apoi ceilalţi soli străini, clerul, boierii moldoveni. Protocolul era atît de bine păzit, încît Kemeny, care vorbeşte în amănunt de el, n-avu de ce se plînge. Ba spune chiar că Vasile Lupu l-ar fi chemat la o parte pentru a-l ruga să nu se supere că-i trece mitropolitul înainte, însă că „după obiceiul nostru se dă cinste nănaşului şi cel ce cunună se ţine în mare cinste, aşa că va şedea la masă Moghilă dinaintea dumitale."

Toate erau atît de bine făcute, încît şi prin casele particulare fiecare oaspete găsea tot ce-ar putea dori. Chiar şi celei din urmă slugi i se dădea în belşug mîncare, băutură şi bani. Heppelius rămîne uimit de tot ce vede, şi doar venea din Berlin, nu din fundul Asiei, ca Paul din Alep, care, cîţiva ani mai tîrziu, se va minuna şi el de această strălucită curte a domnului Moldovei.

După masă, în care timp nu s-a băut prea mult pentru a nu se îmbăta lumea, au început femeile să joace în curte. Erau vreo sută de jupînese, fete şi femei, care jucau dansuri de-ale noastre naţionale. „Prinzîndu-se de mînă, acuş rotogol, acuş de-a lungul, au întins danţul românesc, la care numai s-au uitat bărbaţii, nu s-

au amestecat între ele, şi înaintea lor un stolnic bătrîn cu cumănac pe cap şi cu baston în mînă, sărea cît putea".

Mai pitoresc parcă decît nunta Zamfirei a lui Coşbuc.

După dansul femeilor, urmară jocurile scamatorilor, care nu lipseau de la nici o petrecere. Dar se vede treaba că Vasile Lupu se întrecu de data aceasta, aducînd comedianţi de prin toate unghiurile lumii. Erau acolo urşi luptîndu-se cu lei şi cu elefanţi, oameni cărora li se sfă- rîmau cu ciocanul pietre pe burtă ; pe urmă, firește, jucători pe sîrmă, saltimbanci, ghiduşi. Se făcură în curte şi jocuri de luptă : cetăţi de carton, care apoi erau luate cu asalt şi arse, corăbii şi lupte navale. După fiecare joc. comediantul venea la vodă, sărutîndu-i poala, iar vistiernicul, care stătea lîngă el, îl răsplătea în bani şi-n haine, bani de aur şi haine de mătasă.

Desfătările aceste au ţinut 12 zile, în care timp s-a mîncat şi s-a băut bine — de s-au şi îmbătat înalţii oaspeţi — iar apoi s-au împrăştiat cu toţii, care de. unde veniseră, şi prinţul Ianoş Radziwill îşi luă nevasta, pornind cu ea în ţara leşească.

O duse întîi la Varşovia, ca s-o prezinte regelui, şi apoi se apucară să cutreiere o vreme apusul Europei : „Prima călătorie de nuntă a unei domniţe române în apus", zice Iorga.

După un an de zile, Maria Radziwill îşi revăzu ţara, şi anume în următoarele împrejurări : Veneţia, după cum am arătat mai sus, fiind încurcată în războiul Cretei cu imperiul otoman, pentru a-i da acestuia o lovitură de moarte, se înţelesese cu papa în vederea întreprinderii unei cruciade, în care trebuiau să intre, ca factori principali, Austria, Ungaria şi Polonia, iar ca factori auxiliari, Moldova şi Muntenia. Pentru a nu aţiţa gelozia între statele mai mari, se hotărî ca conducerea supremă a acţiunii să fie dată lui Gheorghe Rakoczi, sau lui Matei Basarab, sau lui Vasile Lupu.

În vederea reuşitei acestui plan grandios regele Poloniei trimise pe Ion Radziwill în apus pentru a se pune în contact cu împăratul, cu principii germani, cu Veneţia şi cu papa. Acesta era rostul călătoriei lui în Europa, îndată după nuntă. întors în Poloni,a şi raportînd regelui c-ele puse la cale de el, fu trimis pe dată în ţările noastre pentru a pregăti acţiunea mai

departe. începu, firește, cu Moldova, și-și lua nevasta cu el, pretextînd că o duce tatălui ei ca s-o vadă.

Întîlnirea avu loc la Suceava. Cînd auzi Vasile Lupu ce se plănuia și c-ar putea el comanda o întreagă oștire de apuseni, îl apucă amețeala. Se și vedea rege, împărat al Bizanțului. Porunci pe dată ca tributul către .Poartă să nu mai fie plătit, și pe aga turc venit să-l încaseze îi trimise cu mîinile goale înapoi la Stambul. Dar un boier din sfatul domnesc, vornicul Petriceico, cel care ajunse mai tîrziu și domn, dar despre care se spunea pe atunci că e „cam prostatic", spuse doar atît : „Eu aș zice să nu oprim noi birul pînă nu vom vedea că trec leșii Dunărea !" Și acel cuvînt, zice cronica, a intrat îndată în gîndul lui Vasile Vodă și au repezit după aga de l-a oprit la Galați pînă a gătit birul, și l-a încărcat, și l-a pornit.

Radziwill, care credea isprava terminată, intră într-o furie nebună auzind cele petrecute și se apucă să se certe atît de rău cu socrul său, încît acesta, de necaz, își chemă fata la o parte și-i spuse că numaidecît să se despartă de bărbatul ei. Dar domnița Maria îi răspunse : „Să fi socotit dumneata întîi lucrul, nu mai pe urmă !" și nu vru să-și lase bărbatul.

După cum știm, trei ani mai tîrziu, domnița mai mare a voievodului fu mai slabă de înger și mai ascultătoare fiică.

Radziwill își trimise îndată nevasta înapoi, prin Snia- tin, în Lituania, iar el porni mai departe în misiunea lui, la Gheorghe Rackoczi, sperînd să aibă mai mult succes în Transilvania, decît avusese în Moldova.

întrevederea de la Suceava ținu trei săptămîni. De atunci Vasile Lupu pare a nu-și mai fi văzut fata.

Veneția nu reuși în acțiunea ce voise să întreprindă, și Radziwill se întoarse fără succes, înapoi la nevastă, în Lituania. Viața mai departe a acestei domnițe n-a putut fi fericită, căci soțul ei și-a petrecul aproape tot timpul pe cîmpul de luptă. Radziwill a luptat ani de-a rîndul împotriva lui Bogdan Hmielnițki, hatmanul cazacilor, și vom vedea mai jos, cum, întîlnindu-se cu acesta la Biela- Cerkow pentru a pune bazele unui tratat de pace, el se supără atît de rău pe Hmielnițki cînd acesta îi spuse că Vasile Lupu este „un trădător", încît s-a vorbit c-ar fi vrut să-l otrăvească — drept dovadă că prințul Radziwill avea o fire iertătoare și se împăcase cu socrul său.

Domniţa Maria muri relativ tînără, în 1661, în acelaşi an în care a murit şi tatăl ei.

DOMNIŢA RUXANDRA

Fata mai mică a lui Vasile Lupu, domniţa Ruxanda, este una din cele mai cunoscute figuri ale istoriei noastre. Nenorocirile ei, precum şi o apreciată nuvelă a lui Nicu Gane, au popularizat-o şi au făcut-o să pătrundă în inima largă a românului, gata întotdeauna să ia partea celui nenorocit sau nedreptăţit.

Multe amănunte ce se cunosc din viaţa ei ar da material îndeajuns pentru alcătuirea unei „vieţi romanţate", această pretenţioasă indiscreţie a literaturii moderne. Dar la urma urmei, toată cartea de faţă nefiind altceva decît o vastă indiscreţie, să lunecăm mai departe pe povîrni- şul pornit şi să vedem cum s-a scurs în adevăr viaţa acestei frumoase femei printre femeile frumoase.

Născută tîrziu din căsătoria lui Vasile Lupu cu Tudosca, cam prin anul 1630, Ruxanda era un copil de vreo zece ani cînd îi muri mama. Bazele educaţiei îi fură deci puse de adevărata ei mamă, care mai crescuse şi pe celelalte două fiice ale ei într-un fel care a atras laudele tuturor celor care le-au cunoscut. Un an şi jumătate mai tîrziu, Ruxanda încăpu pe mîinile celei de-a doua neveste a tatălui ei, doamna Ecaterina circaziana, care, deşi tînără ea însăşi, trebui să se îngrijească mai departe de creşterea acestui copil. Bună şi blîndă Ecaterina se pricepu să cîş- tige inimile fetelor ei vitrege şi să-şi apropie îndeosebi sufletul încă maleabil a celei din urmă născute. Ruxanda iubi pe Ecaterina ca pe-o mamă, ca pe-o soră, ca pe-o prietenă. Educaţia, care-i fu dată de această femeie, fu mai mult o educaţie a inimii, căci altă creştere nu putea să aibă circaziana venită din sălbaticii munţi ai CaUcazului, aecît numai aceea de-a fi frumoasă şi bună. Cum însă toţi cîţi au cunoscut-o pe Ruxanda, au spus de ea că era pe atît de deşteaptă şi de cultivată, pe cît era de frumoasă, bănuim că Vasile Lupu el însuşi fu acel care avu grijă de creşterea oi intelectuală. Şi, în adevăr, domniţa Ruxanda era copilul cel mai drag, cel mai răsfăţat, cel cu care se lăuda mai mult mîndrul domn al Moldovei. O fi avut deci o deosebită grijă de ea, pe care o menea să fie nevastă de rege sau de împărat. Ambiţiile acestui voievod nu mai aveau margini cînd se gîndea la viitorul copilului pe care-l adora.

E şi de neînchipuit cîţi peţitori a avut fala aceasta. Dacă numai noi cunoaştem cinci din ei, rămaşi în istorie, apoi mulţi trebuie să mai fi fost, cari au suspinat după ea şi pe c-are nu-i ştim.

Soarta Ruxandei începu a se pecetlui îndată după nunta surorii sale Măria, în primăvara anului 1645. Noua înrudire a lui Vasile Lupu cu unul din cei mai mari nobili ai Poloniei displăcu Porţii otomane. Pentru a nu cădea în prepus de hainire faţă de turci, el se simţi obligat să le trimită în chezăşie pe unul din copiii lui.

7Cum însă fiul mai mare murise, fiul al doilea, Ştefan, ' avea doi sau trei ani, iar fetele celclalte erau măritate, rămînea numai Ruxandra pe care, cu toată durerea, dai-, ncavînd încotro, o trimise la Constantinopol

.Acolo, ea rămase în haremul împăratului, sub paza sultanei mame, celebra Kiosem, care a condus de fapt trebile imperiului otoman sub patru padişahi, (bărbatul, doi fii şi un nepot de-al ei). Fiind aceasta o femeie deşteaptă, energică şi foarte cultivată, domniţa Ruxanda n-a putut decît profita de înalta ei tovărăşie şi de noua direcţiune ce i se dădea.

în 1648, domniţa era de trei ani acolo, cînd la noi se petreceau următoarele fapte, care o priveau, fără ca ea să aibă cunoştinţă de ele. Gheorghe Raltoczi, principele Transilvaniei, primi într-o zi la el, la Cluj, pe un sol de-al lui Vasile Lupu — logofătul Gheorghe Ştefan, care cinci ani mai tîrziu ajunse şi domn — venit să-i spuie din partea voievodului său că avînd a-i comunica ceva atît de tainic încît nici logofătului nu i-o

putea încredința, ruga pe domnul Transilvaniei să-i trimită în Iași pe sfetnicul și prietenul său Ianoș Kemeni, căruia îi va destăinui cele ce are de spus. Cu aceeași ocazie, și ca în treacăt, Gheorghe Ștefan mai era însărcinat să sondeze dispozițiile principelui și a principesei cu privire la o eventuală căsătorie a domniței Ruxanda cu Sigismund, al doilea fiu al voievodului Transilvaniei. Rakoczi era candidat la tronul Poloniei, devenit de scurtă vreme vacant prin moartea lui Vladislâv al IV-lea. Fiul său mai mare Gheorghe Rakoczi II, fiind însurat, Vasile Lupu își puse ochii pe Sigismund pentru a și-l face ginere, nădăjduind astfel să se încuscrească cu cel care avea multe șanse de-a deveni regele Poloniei.

în privința căsătoriei, Rakoczi n-avea nimic de obiectat. Dimpotrivă, însărcină pe Kemeni să trateze afacerea,, trimițînd și daruri, atît lui Vasile Lupu cît și doamnei Ecaterina, din partea nevestei lui. însă de taina cea mare îi era grijă lui Rakoczi. Trimițîndu-și sfetnicul acolo, îi zise : „Iată mergi, dar eu mă supăr pentru mergerea ta, pentru că mă tem de omul acela viclean, neștiina pentru ce te cheamă[1]. Nu trebuie uitat, firește, că Gneorghe Rakoczi era cel mai bun prieten al lui Matei Basarab. așa încît frica lui de „omul viclean" era oarecum îndreptățită.

, Ianoș Kemeni. porni spre Iași, însă, știindu-și stapinul foarte bolnav și fiindu-i teamă ca acesta să moara cie la o zi la alta, el porunci la toate, granițele să nu lase pe nimeni să pătrundă în Moldova, decît pe oamenii trimiși de-a dreptul lui. Evita, prin chipul acesta, ca Vasile Vodă să afle de eventuala moarte a lui Rakoczi, înainte ca misiunea lui să fie terminată.

Kemeni intra în țară prin valea Trotușului, primit fiind la Tîrgul Ocnei de-o delegație de boieri moldoveni, care-l duseră pînă la Iași. în apropierea orașului îi ieși întru întîmpinare vodă el însuși, în cel mai frumos rădva'n ce avea și-l duse la gazdă „la sălaș", în casa unui boier bogat, care casă, printre alte frumusețI, era împodobită cu „armariuri", adică cu steme, cu herbul familiei, drept dovadă că obiceiul acesta occidental nu este un import nou în țara noastră. .

A doua zi, Kemeni merse la curte, unde după uri strălucit ospăț, Vasile Vodă îl chemă în o'daia lui și se închise cu el poruncind să nu intre nimeni acolo, nici măcar un tâlmaci, așa încît bietul ungur zice „cum am

ştiut româneşte, aşa am vorbit", drept dovadă iarăşi că limba noastră românească era, pe vrfemea acelor strălucite domnii, răspîndită printre vecini.

Iar marele secret ce avea domnul Moldovei de destăinuit principelui Transilvaniei, era că tronul Poloniei e vacant şi c-ar fi bine să candideze Rakoczi la el,— aceasta într-o vreme cînd solii acestuia se şi aflau la dieta din Varşovia în vederea alegerii. Ce s-o fi gîndit Kemeni de această naivă destăinuire, nu ne spune, însă iarăşi nu trebuie crezut că Vasile Lupu „omul viclean" nu ştia ce face. Toată această înscenare n-avea alt scop decît de a pregăti mai cu succes nunta fetei lui cu fiul celui pe care-l şi vedea rege al Poloniei. Pentru aceasta el spuse lui Kemeni că graniţele Moldovei erau deschise lui Rakoczi dacă ar vrea să treacă pe aici pentru a merge în Polonia, şi de asemeni că l-ar putea ajuta şi cu bani şi cu oştirea destul de puternică de care dispunea. După ce hotărîră toate, semnînd Kemeni şi un fel de tratat „pe masa lui Vasile Vodă, cu condeiul lui şi pe hîrtia lui", spune cronicarul ungur în memoriile sale, abia atunci şi tot numai ca un lucru de mai puţină însemnătate, începu vorba despre nunta domniţei Ruxanda cu Sigismund Rakoczi.

Consimţămîntul fiind dat din ambele părţi, nu mai rămînea, zice Kemeni el însuşi, „nimic alta, fără numai să se vadă tinerii laolaltă". Vorbele acestea sînt foarte semnificative. Vasăzică, obiceiul bătrînesc ce cunoaştem, ca fetele să fi fost măritate după voia părinţilor, fără să-şi aibă ele cuvîntul de spus, era mai puţin vechi decît se credea. El a fost introdus probabil la noi o dată cu fanarioţii, care au adus dincoace de Dunăre moravurile orientale de pe malurile Bosforului. însă înainte de ei, starea socială a femeii, mai liberă şi mai demnă, nu îngăduia părinţilor să dispuie de viitorul fetelor, fără prealabilul consimţămînt al acestora.

Aşadar, tinerii trebuind să se vadă, Vasile Lupu trimise fără întîrziere la Constantinopol să ceară pe Ruxanda înapoi. Poarta nu voi să i-o restituie „fiindcă nu-şi potolise prepusul de cînd îşi măritase pe fata lui mai mare după Radziwill". însă cum la Stambul politica n-a luptat niciodată cu banul, Vasile Vodă „cu mari cheltuieli" îşi aduse totuşi fiica înapoi.

între timp, Kemeni Ianoş porni la iaşi, şi pe drum spre Ardeal află, printr-un curier special, moartea prin-

cipelui său. Pînă nu trecu graniţa, el nu trimise această veste lui Vasile Lupu. Sosit la Cluj, scrise Lupului Vodă cele întîmplate, rugîndu-l ca toate cîte le vorbiseră împreună să le ţină cu fiii mortului voievod, Gheorghe al II-lea şi Sigismund Rakoczi. însă domnul Moldovei îi răspunse că „murind prinţul, îngroapă-se toate cîte au fost aşezate".

Vasile Lupu, sigur de alegerea lui Rakoczi tatăl ca rege al Poloniei, nu mai avea aceeaşi încredere în soarta fiului. în consecinţă, încuscrirea proiectată nu-l mai interesa. Pe Sigismund Rakoczi îl interesa dimpotrivă foarte mult această căsătorie cu o domniţă atît de bogată, de deşteaptă, de

cultivată şi de frumoasă. Fără îndoială, primise şi el portretul Ruxandei, cum îl primise Radziwill pe al Măriei înainte de nuntă. Ţineau, şi el şi mamă-sa, ca această căsătorie să se facă şi neîndrăznind să meargă în persoană la Iaşi, îşi trimise trei soli, prieteni, să roage pe domnul Moldovei să-şi ţie cuvîntul dat.

însă Vasile Lupu fu neclintit în refuzul său. Mai întîi, zicea el, cam tîrziu de altfel, „mă opresc popii să-mi dau fata după un om de altă lege" ; iar apoi nici ea nu mai vrea, fiindcă, deşi nu şi-a văzut logodnicul, dar cunoscîndu-i acum prietenii, şi-a mutat gîndul de la această căsătorie, căci prea se purtaseră rău oamenii aceştia într-o rafinată

curte ca aceea a tatălui
ei

.Kemeni Ianoş, care batjocoreşte cît ce se poate pe domnul Moldovei pentru această nestatornicie a lui, le-a dat totuşi dreptate, lui şi Ruxandei, cînd fu vorba de frica ce-ar fi putut prinde ei de Sigismund Rakoczi, dacă ar fi stat să-l judece după oamenii ce trimisese la Iaşi. Căci, zice Kemeni, „cel mai de frunte trimis a fost Ion Boroş (Borş), care era crescut din român prost, şi era beţiv, curvar şi om rău ; al doilea, Nicolae Sebeş, nu era mai bun decît cel dintîi şi al treilea, Gheorghe Ilorvat, omul cel mai credincios al lui Sigismund Rakoczi, încă era trufaş, mîndru şi om rău..."

Iată cum se isprăvi acest prim roman al domniţei Ruxandei, care avea pe atunci vreo 18 ani.

îndată după âceea, noi cereri în căsătorie veniră din Polonia, de la contele Potocki şi de la prinţul Wisznowiecki. Familiile acestor nobili poloni erau încuscrite cu Movileştii, după cum am văzut în capitolul care trata despre domniţele lui Ieremia Vodă.

Despre Potocki nu ştim altceva decît că a cerut pe Ruxanda, fără să ştim pentru ce cuvînt a fost respins.

Cît despre Dumitru Wisznowiecki, care aparţinea uneia din cele mai mari familii din Polonia, cu întinse latifundii în Ucraina şi Volhynia, el făcu un lucru romantic şi frumos, care merită a fi raportat. Auzind de frumuseţea Ruxandei, dar nevoind s-o ceară în căsătorie pînă n-o vedea-o, el sosi în Iaşi cu un nume fals, ca un om aproape de rînd, spre a fi sigur că, dacă ar place domniţei, să placă pentru el însuşi, nu pentru titlul de prinţ ce purta şi pentru imensa lui bogăţie. Jocul era periculos. Wisznowiecki văzu pe Ruxanda, o iubi ca un nebun, însă nu fu iubit de ea. Toate strădaniile lui fură zadarnice. Domniţa nu vru să audă de dragostea acestui necunoscut, care nu-i plăcea. Cînd destăinui în sfîrşit cine era — după multă vreme — fu prea tîrziu, fie că Ruxanda era prea mîndră pentru a se mărita cu un prinţ, pe care-l dispre- ţuise înainte de a şti cine este, fie că încurcătura în care se afla ea din pricina lui Timuş Hmielniţki, nu-i mai dădea răgaz să se gîndească la vreo căsătorie, înainte de-a vedea sfîrşitul dramei care se pregătea. Căci, în adevăr, din primăvara anului 1650, ne aflăm în plină dramă. O scurtă privire se impune însă întîi asupra evenimentelor din vecini pentru a înţelege cele ce urmează.

Cazacii, poporul care locuia Ucraina de trei veacuri, erau supuşii regelui Poloniei, însă fuseseră la început oameni liberi, condu.fi de-un hatman ales de ei. Regele Ştefan Bathory îi atrase într-o cursă, trimiţînd hatmanului un steag şi o pecete, insignele marilor demnitari ai coroanei şi recunoscîndu-le dreptul de-a avea 6000 de oameni înarmaţi, care să fie „înregistraţi" şi care luară numele de armată zaporogă (de unde cazacii zaporojeni). Ei primiră bucuroşi această milă regească, fără a-şi da seama că ea nu însemna altceva decît dreptul ce-şi lua regele de-a numi el pe hatmanul armatei cazace, des- fiinţînd astfel vechiul drept al alegerii libere. Orice cazac neînregistrat devenea, prin faptul acesta, sclav, ţăran $upus corvezii nobililor poloni, care, invadînd Ucraina, luară în stăpînire pămînturile ei. Cum, pe lîngă aceasta, ei mai încercau să convertească pe acest popor ortodox la catolicism, chestiunea, luînd un îndoit aspect, social şi religios, ajunse a fi una din nenumăratele slăbiciuni politice ale regatului polon în declin. Nemulţumirile crescură şn cu an, pînă la mijlocul veacului al 17-lea, cînd ele luară o formă atît de ameninţătoare, încît o răscoală era de aşteptat, dacă s-ar fi ivit omul care s-o facă.

Se ivi în persoana lui Bogdan Hmielniţki.

Fiul unui hatman zaporog, Bogdan, înzestrat cu o deosebită energie, avu o tinereţe furtunoasă. Om de casă de-al lui Potocki, era să-şi piardă viaţa dintr-o glumă, căci, la un chef, stăpînul său vrînd să arate oaspeţilor săi ce iscusit este în arta de a tăia capetele, alese pe al lui Bogdan drept ţintă. Acesta o luă la fugă, ascunzîndu-se în sietşa zaporogilor, unde făcu o îndelungată practică militară.

Mai tîrziu, însurîndu-se şi moştenind de la tatăl său o fermă în Ucraina, un duşman de-al lui, polonul Cia- plinski, ceru voie de la starostele locului să ia pămîntul lui Bogdan în stăpînire. Căpătînd învoirea, el nu se mulţumi să-l deposedeze, îi arse şi casa, îi omorî copilul şi-i răpi nevasta. Bogdan Hmielniţki se tîngui starostelui, care-l trimise în faţa tribunalului, care-l trimise în faţa dietei care-l trimise în faţa regelui — însă dreptate nu află nicăieri. Astfel se furişează vrajba în suflete, pierzînd pe unii şi înălţînd pe alţii. Bogdan era

din acei îndîrjiţi care, cînd nu află dreptatea la cei în măsură a o împărţi, şi-o fac singuri.

De altfel, după cum am arătat, se-inteia era uşor de aprins. în mai puţin de doi ani, de la 1646 la 48, toată Ucraina înarmată, era în picioare, avînd în capul ei pe Bogdan Hmielniţki, ales hatman al zaporogilor. Polonii se înarmară şi ei pentru a pedepsi pe „sclavii răsculaţi" şi războiul începu, crîncen, lung şi dureros pentru mîndrii stăpîni ai cazacilor.

După Korsun, unde acelaşi Potocki, care voise să se joace cu capul lui Bogdan, fu făcut, în calitate de comandant de armată, prizonierul fostului său şerb — urmară victoriile de la Pilava, de la Zbaraz, de la Zborow. Armatele poloneze fură zdrobite pe rînd, generalii învinşi, omorîţi, regele el însuşi pe punctul, de mai multe ori, de a fi prins de cazacii lui Bogdan, uniţi cu tătarii hanului Crimeiei, Islam Gherei.

Hmielniţki deveni un erou, un fel de rege al Ucrainei. Reriumele lui trecu graniţele. Primea acum ambasadori, nu numai de la Vasile Lupu, de lâ Matei Basarab şi de la Gheorghe Rakoczy, ci chiar de la ţarul Moscovei, ba de la însuşi sultanul otomanilor. Se făceau tratate, se încheiau alianţe. Mîndru, dar beţiv, Bogdan Hmielniţki primea pe toată lumea la cartierul său general din Pe- reislavl, silindu-şi oaspeţii să bea votcă din cupe mari de aur. De altfel, curtea lui era foarte patriarhală. Ne vas- tă-sa, pe care, firește, o luase de mult de la bietul Cia- plinski, care cine ştie ce-o mai fi păţit — umbla de ici-colo printre mosafiri, aducea cafea şi dulceaţă, turna de băut, aprindea ciubucele. Ofiţerii cazaci, ameţiţi de vin, băgau în sperieţi pe solii străini, iar Bogdan, neţinînd socoteală de nimic, răcnea la Kissel, care venise din partea regelui Poloniei să propuie pace : „Mîine ! Astăzi sînt beat! Dacă o fi pace, pace să fie, iar dacă nu, domnilor poloni,, la picioarele mele o să vă îngenunchez, şi apoi vă vînd turcilor. Gata ! Noapte bună !"

Astfel stăteau lucrurile, cînd, în primăvara 1650, îi trecu prin cap lui Hmielniţki o nouă năzbîtie, care înnebuni de spaimă curtea domnească din Iaşi.

El ceru în căsătorie, pentru fiul său Timus (Timotei), pe fata lui Vasile Lupu, domniţa Ruxanda.

Ce voia Hmielniţki, nu se ştie precis. Era o simplă vanitate din partea lui, să devie el, fostul rob, cuscrul bogatului şi strălucitului domn al Moldovei ? Sau era un plan politic, care tindea, fie la o alianţă, fie chiar la scaunul Moldovei pentru fiul său ?

Dar, ceea ce se ştie, este exasperarea bietului Vasile „Lupu cînd primi pe solii hatmanului Bogdan cerîndu-i fata pentru fiul său. El, care visase pentru ea regi şi împăraţi, să şi-o dea acum un cazac ?

Cu toată grija ce avea de viitorul liniştei lui, Vasile Lupu trimise pe solii lui Hmielniţki înapoi, în Ucraina, cu un răspuns negativ. Nu-şi putea da fata, zise el, unui om care nu este prinţ, şi apoi, nici turcii nu ar îngădui o atare căsătorie. Nădejdea lui o punea în Poartă, care nu ar suferi, credea el, ca Bogdan Hmielniţki, devenit cuscrul domnului Moldovei, să aibă o portiţă deschisă pentru a se amesteca apoi în trebile imperiului otoman.

Hmielniţki — Hmil, cum îl numesc constant letopi- seţii — era un om de acţiune, zgîrcit la vorbă, dar cu mult duh. El trimise răspuns lui Vasile Lupu că-i pare rău de refuzul său, dar că totuşi Timuş va veni în Mol- dova, „cu o sută de mii de nuntaşi" să-şi ridice mireasa.

Şi se ţinu de cuvînt. în septembrie 1650, intrară întîi tătarii în Moldova şi, scurt după aceea, veni şi armata cazacilor. Curtea domnească, zăpăcită, se răzleţi. Doamna Ecaterina, domniţa Ruxanda, fiul şi fraţii voievodului fugiră de se închiseră în cetatea Neamţului, iar Vasile Lupu el însuşi s-a mutat din Iaşi în nişte poieni, în codrul Căpoteştilor, şi s-a aşezat acolo cu curtea lăsînd în Iaşi puţintei darabani de apărare. „Aceştia, dacă au văzut mulţimea de tătari din ceas în ceas adău'gîndu-se, şi cu cazaci amestecaţi, au lăsat noaptea curtea pustie şi au plecat şi ei. Şi au ars atunci tot oraşul, curtea domnească, casele boiereşti, tot oraşul într-un nimic de ceas de cenuşă s-a făcut." [57]

Sultanul [58], aflînd despre cele întîmplate, trimise un mîr- zac la Vasile Vodă, să-l întrebe de ce a fugit din scaun. Iar Miron Costin, indignat, spune : „De şagă este o întrebare ca aceasta, la o vreme ca aceea".

Dar, şagă sau nu, trebuia făcut pe voia „nuntaşilor" lui Hmielniţki. Vasile Lupu trimise la Timuş pe spătarul său, Ciogolea. Drept mulţumire că i se

pustiit ţara şi i s-a ars capitala, vodă trimitea lui Hmil bogate daruri şi promisiuni de a-i da fata în căsătorie.

Armatele fură retrase, Timuş plecă din ţară, curtea se reîntoarse la Iaşi, iar Vasile Lupu nu se ţinu de cuvînt.

Aşezat din nou în scaun, singurul lui gînd fu cum să facă şi să dreagă pentru a scăpa din încurcătură. Poarta, o văzuse prea bine prin „saga" ce făcuse, era de partea, hatmanului cazacilor. Nu-i mai rămînea deci decît o înţe- cu duşmanii acestuia, polonii.

Gata să rupă pacea de la Sborow, aceştia se înarmaseră din nou, iar generalul Potocki îşi stabilise lagărul chiar lîngă graniţa Moldovei, la Cameniţa. Vasile Vodă se înţelesese cu el să-i înlesnească, prin ce mijloace o crede, izbînda, căci o desăvîrşită înfrîngere a lui Bogdan Hmielniţki era singura scăpare a domniţei Ruxanda de pericolul ce stătea atîrnat deasupra capului ei ca sabia lui Damocles.

Hatmanul cazacilor, om de bună credinţă, conside- rîndu-se acum aliatul viitorului său cuscru, îi destăinui planul său de luptă, pe care Vasile Lupu se grăbi să-l comunice lui Potocki. Rezultatul fu dezastrul armatei căzăceşti în cîmpia de la Beresteczko. învins, umilit, fără armată şi fără curaj, Hmielniţki se retrase în sieţşa za- porogilor, iar Vasile Lupu, triumfător, credea că şi-a scăpat în sfîrşit fata de pericolul care o ameninţa.

însă polonii, cari cunoşteau acum destul de bine pe înverşunatul lor duşman, deşi învingători, propuseră ei înşişi pacea. în cursul primăverii 1652 avu loc acea întîlnire despre care am vorbit mai sus, între Radziwill şi Hmielniţki, la Belaia-Ciarcov, cînd acesta din urmă, exasperat pe Vasile Lupu, îl tratase faţă de ginere-său de „infam trădător" pe care-l va pedepsi cum se cuvine. Şi-n adevăr, pacea odată semnată, hatmanul cazacilor, îşi strînse din nou zaporogii şi se pregăti să pornească împotriva Moldovei. El trimise răspuns lui Vasile Lupu să-şi dea fata după fiul său, căci de nu „îi va tăia în atîtea bucăţi, de nu le va mai putea lipi nimeni la loc".

Speriat — şi cu drept cuvî'nt — Vasile Vodă făcu un călduros şi desasperat apel la Kalinovski, care-şi avea încă oştile adunate la graniţa Moldovei. Fără a mai

întreba pe regele său, dacă e bine sau nu să redeschidă ostilităţile, generalul polon porni înspre Batow cu peste 30.000 de oameni pentru a împiedica pe cazaci să pătrundă în Moldova. Aceştia, vreo 12 000, erau conduşi de Timuş, ajutat fiind şi de vreo 5 000 de tătari sub ordinele sultanului Nureddin, care mergea la Iaşi, în calitate de „nun mare", zicea el.

Bogdan Hmielniţki, cu o foarte puternică armată, urma, mai de departe, pe aceşti „nuntaşi". Figura acestui hatman căzăcesc e irezistibil de simpatică. El trimise lui Kalinovski o scrisoare, datată din Cehrin, ca şi cum s-ar fi deplasat din capitala sa, în care-i spunea următoarele :

„Hmielniţki lui Kalinovski, hatmanul russian hatmanului polon, salut ! Fiul meu, băiat încăpăţînat, întovărăşit de cîteva mii de prieteni, s-a pornit să-şi ia de nevastă pe fata voievodului Moldovei. Aflu, spre mirarea mea, că o numeroasă armată polonă vrea să-i curme calea. Rog pe excelenţa voastră, pentru binele patriei, să-şi retragă trupele, cu atît mai mult cu cît ele se află într-o proastă poziţie militară. Mă tem că tinerii nuntaşi, din prostie poate, să nu s-apuce să se certe cu oamenii dumneavoastră".

Lîngă Batow, bătălia avu totuşi loc. Bogdan Hmielniţki interveni, evident, la vreme, şi polonii pieriră pînă la unul, de la Kalinovski, generalisimul, pînă la cel din urmă soldat. Revanşa de la Beretsteczko, mai strălucită, mai grozavă, mai crîncenă, mai crudă. Iar după ce, două zile şi două nopţi, au curs rîuri de sînge, după ce cazacii au cumpărat de la tătari „dreptul" de-a măcelări şi pe prizonierii lor, hatmanul Bogdan trimise o umilă scrisoare regelui Ion Casimir :

„Fiul meu mergea la nuntă, cînd deodată Kalinovski i-a tăiat drumul, pe care dumnezeu îl lasă slobod pe pămînt pentru cei buni ca şi pentru cei răi. Eu sfătuisem pe domnul hatman al d-voastră să stea binişor, dar n-a vrut să mă asculte. Rog pe majestatea voastră să ierte pe cazacii mei. S-au cam prea întrecut cu gluma" 1

Ion Cazimir, înghiţind hapul, îşi pregăti o nouă oştire. Dar Vasile Lupu, ce era să mai facă ? Trimise de zor soli peste soli lui Timus să-i spuie că-i dă fata, şi că-l

poftește cît mai curînd la nuntă la Iași, însă îl roagă, mult și frumos, să-și lase nuntașii dincolo de Nistru. Hmielnițki răspunse că va veni singur dacă i se vor trimite ostatici, căci încredere nu mai avea în domnul Moldovei. Niculai Buhuș și Ion Prăjescu fură trimiși ză- logi la Cehrin, dar hatmanului nu-i ajunseră aceşti boieri, moldoveni. El cerea pe nepoții lui vodă, feciorii hatmanului Gavrilă și ai logofătului Gheorghe, cari porniră deci și ei în Ucraina, pînă s-o isprăvi nunta aici.

Se zice că Vasile Lupu începu să se împace cu gîndul să aibă de ginere pe fiul unui ostaș atît de vestit, care, la ocazie, i-ar putea fi de folos.

Am arătat mai sus că războiul dintre cazaci și poloni pornise — din nemulțumirea celor dintîi, firește — dar din punct de vedere al faptelor, din revolta sufletească a lui Bogdan Hmielnițki cînd văzu că nu poate căpăta nicăieri dreptate împotriva acelui Ciaplinski care-i omo- rîse fiul și-i luase înapoi soția, care era numai mamă vitregă a lui Timuș.

Și, în sfîrșit, sosi. Era în vara anului 1652. Prin Soroca și Sculeni, întovărășit de 3.000 de cazaci, apăru, vineri 26 august, în fața Iașilor, unde-i ieși întru întîmpinare Vasile Vodă, urmat de 8 000 de ostași și de toată curtea. Văzînd acea mulțime de oameni, Timuș îngheță, temîn- du-se mereu de-o cursă. Cînd socrul descăleca, sărutîn- du-l pe amîndoi obrajii, el de-abia putu să facă sforțarea de a-l strînge moale la piept.

La vorbele, multe și repezite, de bun sosit ce i le spunea vodă, el rămînea mut, sugîndu-și buzele. Wyshow- slti, în locul lui, răspunse cîteva cuvinte de mulțumire, și apoi, încălecînd din nou cu toții, intrară în oraș, îndrep- tîndu-se spre curtea domnească.

Zaporogii lui Timuș erau slabi, dar foarte frumos îmbrăcați în haine polone luate de la morții din război, iar caii lor erau înșeuați în ștofe scumpe, brodate cu mărgăritare. Tovarășii avea, printre oamenii mai de seamă, pet Fetera și pe Wyshowski, generalii tatălui său. Cît despre el însuși, doi martori oculari ni-l descriu într-un fel puțin măgulitor. Miron Costin spune că ***„avea numai singur chip de om,*** iar toată firea de hearăˮ !, iar un neamț, care era la nuntă (poate Adersbach), zice că este „un flăcău tînăr, stricat de vărsat, nu tocmai mic,

destul de voinic şi grosolan (ein junger pockennarbichter Kerdel, nicht gar klein, sondern ziemlich stark unnat grob). Purta o haină cărămizie şi pe deasupra o mantie roşie căptuşită cu samur.

Alaiul care-l întovărăşea era caracteristic. În afară de generalii tatălui său şi de cei 3 000 de zaporogi, mai erau cîteva rădvane îmbîcsite cu „druşte", femei cazace care se spuneau rudele mirelui, precum şi 40 de care încărcate cu sare, căci fiul hatmanului căzăcesc înţelegea să profite de nuntă pentru a face comerţ în Moldova.

Astfel sosi alaiul la curte. La fereastră, de după perdea, trebuie să fi stat la pîndă domniţa. Muzicile cîntau, tunurile bubuiau, socrul şi mirele descălecară şi, ureînd scara palatului, intrară amîndoi în apartamentele lui vodă, care erau mobilate şi împodobite foarte luxos.

Vasile Lupu îi prezintă pe fiul său Ştefăniţă, copil de zece ani, apoi rugîndu-l să stea, îi dădea zor mereu de bucuria ce are de a-l avea ginere, de una, de alta, de Moldova şi de Ucraina. Dar nimic; Timuş rămînea mut, de-ai fi crezut că-i este limba legată. Enervat, voievodul se scula în picioare, rugînd pe ginere-său să treacă în apartamentul ce-i rezervase, pentru a se odihni puţin şi a se curăţa de praful drumului.

Timuş se retrase. După ce se ferchezui, intră în anticamera lui,- unde-l aşteptau generalii cazaci şi mari boieri ai Moldovei, care se uitau la dînsul „ca la un lup din stufiş" (alss wie ein Wolff im Gestrauch). Fără altă ce- remonic, cl le întoarse spatele, şi scoţîndu-şi briceagul, începu să-şi taie unghiile „în faţa unor oameni atît de subţiri ca boierii modoveni", spune, indignat, neamţul, care pare a fi fost de faţă.

La banchetul de seară nu fu nici o veselie, fiindcă Timus urmînd a nu scoate o vorbă, Vasile Vodă, după mai multe încercări de a-l dezgheţa, foarte supărat tăcu şi el, aşa încît nimeni nu mai îndrăzni să vorbească. Părea mai curînd un praznic de înmormîntare, decît unul de nuntă.

Nu se ştie în care anume moment al zilei se întîlniră în sfîrşit iogodnicii. Dar se ştie cu toată siguranţa un lucru „extraordinar. Că atunci cînd se întîlniră, Timuş plăcu Ruxandei, şi de la început,

împotriva oricărei aşteptări, ea îl iubi. Omul acesta, ciupit de vărsat, necioplit avea probabil o înfăţişare bărbătească şi o mutră simpatică. care plăcea femeilor. Căci nu numai domniţa Ru- xanda dar şi doamna Ecaterina îl găsi pe gustul ei. O sorginte polonă ne-o asigură, şi trebuie să-i dăm crezare, fiindcă nu văd de ce polonii, duşmani de moarte ai cazacilor, ar fi spus-o dacă n-ar fi fost şi fiindcă viitorul, aşa cum s-a scurs, stă martor colea că aşa a fost.

Aşadar, la urma urmei, iată că această temută tragedie se isprăvea cu bine.

A doua zi, sîmbătă, sub pretext că se găteşte de nuntă, Timuş nu veni la masă şi nici nu ieşi din odaia lui. De acolo, de la o fereastră, privi el în curte la horele întinse de jupînesele şi fotele boierilor, care-l vedeau stînd singur la geam, bînd şi fumînd, ceea ce era în ochii lor o nemaipomenită necuviinţă. În pitoreasca germană arhaică a secolului al 17-lea, neamţul, care era de faţă, ne descrie lucrurile astfel : „Ale Bojaerinnen undt Frauenzimmer, sehr kostlich und praechtig geschmuecket, tanzten im Schloss undt Herr Timoschek soff im (am) Ferester, fuer (vor) allen Leuten. Rauchtabaek, unde sahe den vala- chischen Getaenze zu".

În sfîrşit, duminică 1 septembrie, avu loc nunta. Ca şi la cea precedentă a. lui Radziwill, mirele şi mireasa merseră. la biserica Sfîntului Nicolae (domnul şi doamna nefiind de faţă), îngenunchiară pe covor, primind bine- cuvîntarea preoţească, dănţuiră împrejurul mesei, sărutară icoanele, călcară galbenii, şi apoi, bărbat şi nevastă se întoarseră la palat unde Timuş, conform obiceiului, îşi sărută pentru întîia dată soţia, în faţa tuturor. Domniţa Ruxanda Hmielniţki izbucni în plînseţe. Dar nu era cum au crezut-o toţi cîţi erau de faţă, din cauză că se vedea acum prizoniera acelui om, ci era mai curînd o destindere de nervi şi un plînset de mulţumire că s-a isprăvit cu necontenitele îndoieli ale celor doi ani din urmă. [1] După această ceremonie a sărutului şi a plînsului, soţii se despărţiră iarăşi pentru a merge la masă, el în apartamentele lui vodă, ea într-ale doamnei.

La ospăţ, dascălii se rugau, muzicile cîntau, tunurile bubuiau, se bău foarte mult şi Timuş, înveselit, în sfîrşit, deschise gura. Se aplecă către Cotnariski, pisarul domnului, şi-i spuse încetişor, în limba polonă, cîteva cuvinte menite a fi traduse lui vodă : „Mulţumesc foarte mult măriei tale. Totul e din belşug, ce-mi mai trebuie ? Să ascultăm binecuvîntarea dumnezeiască. Să cînte muzica turcească ; să bem în sănătatea lui Hmielniţki şi pentru unirea caselor noastre ; în semn de bucurie, să dea drumul tunurilor." Acum, înveselindu-se de-a binelea, el porunci să vie muzica lui, şi zaporogii întinseră nişte căzăceşti . care avură darul să nu placă neamţului. Cheful, cu beţie mare, ţinu pînă la unu din noapte.Dincolo, în cămările doamnei, lucrurile nu se petreceau mult mai decent. Ea fu nevoită, fireşte, să cheme la masă pe rudele mirelui, *druşlele*. Cînd însă porniră logofeţii doamnei după ele la gazdă ca să le aducă la curte, nu le găsiră acasă. începură a le căuta prin tot oraşul şi, după multă bătaie de cap, le găsiră unde s-ar fi aşteptat mai puţin : la circiumă, bînd rachiu. Cherchelite cum erau, au fost aduse la masa domnească. Se purtară obraznic. Una din ele, cea mai de frunte, *Hasca Carpiţa,* grasă şi beată, spuse rînjind doamnei Ecaterina : „Am venit aici după pradă. Veţi fi voi mai subţiri decît noi, dar nu aşa că v-aţi dat domniţa după un cazac ?" Cînd fu să plece, Hasca, încurcînd cărările, se rostogoli din susul scării pînă jos, treaptă cu treaptă, şi fu urcată, rănită. în rădvan.'Celelalte cică se mai ţineau pe picioare, şi aşa, bete cum erau, fură duse la gazda lor înapoi. Pe la unu după miezul nopţii Timus se sculă deodată repede de la masă merse să se schimbe, şi apoi se duse să-şi ia nevasta. Se pare că apartamentele ce li se rezervaseră tinerilor căsătoriţi nu erau la curte, ci la mînăstirea Frumoasa. Acolo rămaseră ei închişi trei zile, fără a mai ieşi din casă decît doar miercuri, ziua a treia, pentru o scurtă plimbare prin împrejurimi. Apoi, joi, a patra zi, merseră la curte să . ia masa „în familie". Nu erau la dejunul acela decît Timus, Ruxanda, Vasile, doamna Ecaterina, fraţii, surorile, nepoţii şi verii mai aproape a lui vodă. încolo, nimeni nu intră în sufrageria domnească fiindcă, conform ceremonialului, mirele şi mireasa erau serviţi

la masă de înşişi domnul şi doamna, cari, după felul întîi, se aşezară şi ei, urmînd celelalte rude a servi cu rîndul. După masă, Timus şi Ruxanda_ dansară împreună, şi pe urmă uşile fură deschise tuturor pentru împărţirea darurilor.

Vineri, 6 septembrie, plecarea. Au mers cu toţii, voievodul, doamna, toată curtea, pînă la locul unde fusese întîmpinat Timus la sosire. Acolo, bărbaţii au descălecat, femeile s-au dat jos din rădvan, şi, pe cînd Vasile Vodă dădea ginerelui său cele din urmă sfaturi, domniţa Ruxanda ţinea îmbrăţişată pe mamă-sa vitregă, şi plîngea pe înfundatele. în sfîrşit, ultimele săruturi, ultimul rămas bun şi însurăţeii plecară, iar Vasile Lupu ,,a stat cu capul descoperit multă vreme", uitîndu-se după fata lui, cum se duce cu altul, aiurea, departe, cine ştie înspre ce destine.

Ce scurtă a fost fericirea acelei femeii O duse soţul ei în Ucraina, unde, nu departe de Nistru, se întîlniră amîndoi cu hatmanul Bogdan Hmielniţki, pornind apoi cu toţii înspre Cehrin, capitala lor. Acolo petrecu Ruxanda toamna, iarna şi începutul primăverii. în april 1533 Timus fu nevoit să-şi părăsească nevasta. Plecat cu o mînă de cazaci fntr-ajutorul socrului său, care fusese alungat din scaun de către logofătul Gheorghe Ştefan, el nu se mai întoarse în Ucraina decît trecător, în luna iunie, după

bătălia de la Finta. Abia dacă avu vreme s-o mai îmbrăţişeze o dată pe Ruxanda, şi Vasile Lupu, alungat a doua oară din scaun, îl chemă din nou cît mai grabnic. Intrat în Moldova, el găsi, după cum am arătat în capitolul precedent, pe Vasile Lupu fugar, iar pe doamna Ecaterina, cu fiul, cu rudele, cu boierii cei veliţi, închişi în cetatea Sucevei. Ajutorul pe care încercă să i-l dea îi fu nefast. Omorît de schija unui obuz — din artileria condusă de rivalul său Dumitru Wisznowiecki, care nu-i putea ierta că-i răpise pe Ruxanda — trupul lui fu îmbălsămat, acolo în cetate, şi păstrat pînă după capitulare. Trecem repede asupra tuturor acestor evenimente, fiindcă au mai fost expuse o dată.

Doamna Ecaterina, Stefăniţă, nepoţii lui vodă şi Can- taeuzinii fură prinşi de Gheorghe Ştefan şi băgaţi în închisoare, iar cazacii zaporojeni se întoarseră în

Ucraina, ducînd cu ei trupul mortului lor căpitan. Pe drum, convoiul se întîlni cu Bogdan Hmielniţki, care, cu o puternică armată, venea, dar prea tîrziu, în ajutorul fiului său. Se zice că întîlnind acest lugubru convoi, viteazul hatman căzăcesc, muşcînd din buze, ar fi spus doar atît : „Mulţumesc ţie doamne, că nu l-ai lăsat să cadă în mîna duşmanului". Apoi, întorcîndu-şi din nou armele împotriva polonilor, el porunci ca trupul fiului său să fie dus la Cehrin, şi păstrat acolo în catedrală, pînă s-o întoarce el acasă după încetarea războiului, cînd se va proceda la înmormîntare.

Între timp, domniţa Ruxanda dădu naştere la doi gemeni — de-a căror soartă, de altfel, nu s-a mai putut afla niciodată nimic... Era lehuză cînd, la 22 octombrie 1653, sosi în Cehrin corpul bărbatului ei.

Prin urmare, un an abia după căsătorie, domniţa Ruxanda era văduvă. Şi nu putea avea mai mult de 23 sau 24 de ani. Atîta grijă cu creşterea ei, atîta zbucium înainte de nuntă, pentru a-i da — poate — 6 luni de fericire, 6 alte luni de îndoială, şi apoi în floarea tinereţii, s-o izbească deodată soarta atît de crud, încît nu-i mai putea lăsa nici iluzia măcar a unei fericiri viitoare.

Şi-n adevăr, domniţa Ruxanda rămase o nemîngăiată văduvă. Socrul ei, Bogdan Hmielniţki, îi dărui cetatea Rîşcovului, pe malul Nistrului, uncie î.şi petrecu zilele — copilăria ei de o parte şi fericirea-năruită de alta.

Peţitorii nu lipsiră nici acum, cînd era o femeie părăsită, avînd pe mamă-sa în închisoare şi pe tată-său în exil. Se pare că frumuseţea şi inteligenţa ei tot mai ademeneau curtezanii. Wisznowiecki o ceru iarăşi, stăruitor. Dar îl respinsese ea înainte, şi cum era să-l ia acum, după ce aflase că-i omorîse bărbatul ?

Un alt pribeag prin străinătăţi, ajuns în Ucraina, o văzu, se amorezâ de ea şi-o ceru în căsătorie. Era nepotul lui Mihai Viteazu, fiul lui Nicolae Pătraşcu şi al domniţei Ancuţa a lui Radu Şerban. Acel tînăr, numit Mihai după bunicul său, era inimos şi- viteaz, dar şi el fără noroc. Născut şi crescut la Viena, la curtea habsburgilor, se apucă mai tîrziu să colinde ţările străine pentru a căpăta tronul Ţării Româneşti, pe care

nici n-o cunoştea. Interesele lui îl' duseră la Bogdan Hmielniţki unde, văzîndu-i nora, o ceru în căsătorie. Dar Ruxanda îl respinse şi pe el, căci era hotărîtă să rămîie văduvă, în amintirea celui pe care se vede acum lămurit că l-a iubit.

Ba mai mult chiar, pentru a rămînea cît mai credincioasă memoriei lui Timus, ea nu mai voi să părăscască Ucraina. Cînd, în 1658, Gheorghe Ştefan fu alungat din Moldova şi doamna Ecaterina ieşi din închisoare, plecînd cu Ştefăniţă la soţul ei, la Constantinopol, Vasile Lupu murind, doamna Ecaterina se mută din Stambul la Iaşi, la curtea fiului ei. Stăruiră amîndoi, şi mama vitregă şi Eratele, să se întoarcă Ruxanda în ţară. Însă ea refuză din nou, cu îndîrjire, să părăsească ţara ei adoptivă. Se în- tîmplă atunci un lucru ciudat şi aproape unic în analele istoriei. Ştefăniţă Vodă, băiat tînăr, inimos şi — aşa se pare — cam într-o urechc, îşi strînse câteva mii de ostaşi şi porni să-şi ridice sora cu de-a sila. Cum ea locuia la Rîşcov, pe malul Nistrului, îi fu uşor să treacă rîul, fără a prinde cazacii de veste, să înconjoare cetatea şi s-o asedicze. Dar Rîşcovul avea ziduri puternice şi aprovizionare din belşug. O zi, două, o săptămînă, porţile rămî- neau închise şi asediul devenea ridicol. Un frate împre- surînd pe soră-sa pentru a o scoate dintr-o cetate din care nu voia. să iasă. Ştefăniţă plecă şi Ruxanda rămase.

Rămase multă vreme. În 1662 Ştefăniţă Vodă muri, iar doamnei Ecaterina, după cum am arătat, i se pierdură urmele. Poate merse ea atunci la fata ei în Ucraina şi în tot cazul, timp de cîţiva ani, nu mai ştim nimic de ele. Atît doar că socrul Ruxandei fiind mort de mult (1657), ea rămase în bune legături de prietenie cu soţia hatmanului, Ana Zolotarenko, precum şi cu fiul ei, Iurie, care după moartea lui Bogdan fu ales hatman al zaporo- gilor. Abia tîrziu, după moartea cumnatului ei Iurie, se hotărî în sfîrşit domniţa Ruxanda să părăsească Ucraina, deci abia atunci cînd nici o legătură n-o mai ţinea strînsă de ţara aceea pe care altădată o iubise. Atunci se întoarse în Moldova stabilindu-se la o moşie ce o avea în dar de la tatăl ei, Deleni, în judeţul

Botoşani — moşie care încăpu mai tîrziu pe mîinile Cantacuzinilor, şi mai apoi într-ale familiei Ghica.

De altfel, toată viaţa domniţei Ruxanda, de cînd a rămas văduvă şi pînă a murit, e învăluită într-o taină care nu ne-a fost încă dezvăluită. S-ar putea că acolo, în cetatea de pe malul Nistrului, să se fi desfăşurat o lungă şi misterioasă dramă, al cărei deznodămînt s-a înfăptuit abia peste vreo treizeci şi cinci de ani, într-o altă cetate, a Neamţului. S-ar putea ca fata lui Vasile Lupu să fi rămas la Rîşcov, nu de bună voie, ci silită, ca prizonieră a cuiva, şi, ca atare fratele ei Ştefăniţă să fi venit la cererea ei s-o scape din închisoarea în care o ţinea un bărbat cu de-a sila. Astfel s-ar tălmăci mai uşor asediul întreprins şi neizbutit al cetăţii Rîşcov de către Ştefan Vodă.

Dar cine o fi fost acel bărbat, care o teroriza pe frumoasa Ruxanda ? S-ar fi putut bănui că era Iurie, fratele lui Timuş, — şi poate că, în adevăr, o fi fost chiar el, cel puţin la început. Dar mai în urmă, s-a ivit în viaţa Ruxandei un alt om, care a jucat un rol însemnat, cel mai însemnat din toate, deoarece a ajuns a fi ucigaşul ei. 11 cheamă Vasile Krupenski şi era, după bunică-său, polon, poate eu legături de pămînt în Ucraina. Iar în Moldova era proprietarul moşiei Feredeni din ţinutul Botoşanilor, învecinată cu Delenii. El a fost mai tîrziu, de altfel, mare postelnic sub Duca Vodă şi sub Cantemir, şi era fiul cămăraşului Andronic Krupenski.

Pomelnicul Feredenilor ni-l arată însurat „cu domniţa Ruxandă, fata lui Vasile Vodă", iar despre fiul său Sandu, pomelnicul glăsuieşte astfel: „fecior postelnicului Vasi- lică Krupenski şi al domniţei Ruxanda, fiica lui Vasile Voievod albanitul". Cum acest pomelnic dă întreaga spiţă a neamului Krupenski riguros exactă după acte şi documente, căsătoria aceasta de a doua a domniţei Ruxanda ar părea posibilă de n-ar fi alte argumente împotriva ei.

Domniţa se întoarce în Moldova tîrziu, cam douăzeci de ani după nunta ei cu Timuş, şi se stabileşte la moşia ei Deleni. Despre viaţa petrecută de ea acolo — vreo 14 ani — nu ştim nimic. Ştim însă că în anul 1687, cînd regele Poloniei, Ion Sobieski, care se afla în război cu turcii intră în Moldova devastînd şi arzînd tot ce

întîlni în cale-i, domniţa Ruxanda, .cuprinsă de groază, fugi din Deleni, cu cîteva slugi, cu bucate, cu scule, cu aurul ce de bine de rău putu strînge în grabă înainte de plecare. Ea se ascunse în Cetatea Neamţului, care în vremea aceea era mînăstire şi fusese chiar înfiinţată de tatăl ei, Vasile Lupu. „Acolo[1], zise Ion Neculce, cronicarul, o găsi o ceată răzleaţă de cazaci şi cu multe munci au muncit-o pentru avuţie, iar pe urmă i-au tăiat capul pe prag cu toporul. Spun cum să fi găsit la dînsa, 19. 000 de galbeni".

însă amănuntele acestui omor le aflăm din dosarul unui proces din chiar anul următor, 1688, cînd Iordachi Can- tacuzino, moştenitorul domniţei Ruxanda, întors din pribegia sa din Muntenia, cerea lui Vasile Krupenski averea furată de el de la fata lui Vasile Lupu. întreaga afacere este nespus de interesantă.

Constantin Vodă Cantemir părăsise Iaşii în grabă şi se coborîse la vale, cu boierii lui, cu. slujbaşii, cu armata toată, înspre Huşi întîi, de unde apoi trecu Prutul în Bu- ceag. Ca întotdeauna însă, o samă de boieri rămase în Iaşi, dîndu-se de partea învingătorului, ba făcînd încă haz pe socoteala bietului voievod fugar şi cîntînd în batjocura eîntece despre el. Printre aceşti boieri era şi postelnicul Vasile Krupenski. El întovărăşi pe Sobieski în urmărirea acestuia. împotriva lui Cantemir pînă la Huşi, iar la întoarcerea lor spre Iaşi ceru regelui o ceată de cazaci pentru a merge să asedieze cetatea Neamţului. Pentru a convinge mai uşor pe Sobieski, îi spuse că fata lui Vasile Lupu stă ascunsă acolo, că ea are bogăţii fără număr şi că va merge el să i le aducă pe toate. Regele Poloniei îi dădu deci o mînă de cazaci, care merse la Cetatea Neamţului — nu în „ceată rezleaţă", ci un scop bine definit — sub conducerea postelnicului Krupenski. Ajunşi acolo, ei începură asediul cetăţii, care deşi era mînăstire avea totuşi o mică garnizoană, şi chiar pare-se destul de viteză, căci ea rezistă mult pînă fu nevoită, poate din pricina foamei, să deschidă porţile cetăţii. Şi atunci se întîmplă acea grozăvie despre care vorbesc cronicarii, furtul averilor întîi şi apoi omorul domniţei, pe pragul uşii, cu toporul.

Acum se naşte întrebarea, de ce a făcut Krupenski nelegiuirea aceasta ? Căci, în tot cazul, după

prădarea unei femei bătrîne şi rămasă fără apărare, omorul pare nu numai odios, dar şi inutil. Aşa încît singurul răspuns acceptabil, e că Vasile Krupenski postelnicul a săvîrşit fapta lui din răzbunare. Dar răzbunarea de ce, împotriva căror fapte ?

Că domniţa Ruxânda să fi fost nevasta lui, pare puţin probail, cu toate aserţiunile pomelnicului din Feredeni. Mai întîi, un inel de-al ei din anul 1680 purta încă iniţialele R.T. (Ruxanda Timuş), şi al doilea, dacă ar fi fost ea măritată cu Vasile Krupenschi şi ar fi avut cu el un fecior legitim, pe Sandu, averea ei ar fi rămas fiului, nu nepotului Iordachi Cantacuzino.

Atunci ce s-a întîmplat ? De ce a căutat Krupenski, vecinul de moşie, să afle ascunzătoarea domniţei, de ce a descoperit acea ascunzătoare lui Sobieski „prin trădare", cum zic actele procesului sus pomenit, şi de ce s-a

dus s-o asedieze, de ce a omorît-o

?Acolo, în castelul de pe Nistru, o fi fost ea timp de 20 de ani prizoniera unui om pe care nu-l voia ? i-o fi lăcut un copil, pe Sandu ? O fi chemat pe fratele ei s-o despresoare ? O fi fugit în sfîrşit în Moldova ? Şi după alţi 14 ani, fiind ţara toată în bejănie, i-o fi căzut acum lui Krupenski prada în mînă, de s-a dus să-şi răzbune, s-o jefuiască şi s-o omoare ?

Ce taină pluteşte în jurul acestor intîmplări de demult, şi cine le va desluşi vreodată

?Capitolul XXI

DOAMNA SAFTA A LUI GHEORGHE ŞTEFAN

ŞI PRINCIPESA MIHAILOWA

ată, în sfîrşit, o căsătorie romantică, făcută împotriva oricărei reguli stabilite, fără peţire, fără foia de zestre, fără cheful de trei zile şi trei nopţi, obligator în casele boiereşti

Să dăm cuvîntul bătrînului cronicar Ion Neculce, cel ce ştie. să povestească cu atîta farmec toate nimicurile

vieţii, nimicuri care, atunci cînd trăieşti în ele, sînt de fapt esenţiale

„Gheorghe Ştefan Vodă, cînd era boier, murindu-i ju- pîneasa, a rămas văduvoi ; şi întîlnind o jupîneasă săracă, frumoasă, tînără, anume Safta de neamul Boeştilor, au întîmpinat-o pe drum mergînd cu rădvanul la Iaşi şi a oprit rădvanul cu sila, şi s-a suit fără de voie înlăuntru, şi a întors rădvanul înapoi la casa lui. Şi pe urmă a primit şi ea şi s-a cununat cu dînsul, care a ajuns de-a fost şi doamnă".

Gheorghe Ştefan era fiul logofătului *Dumitraşcu* ***Cea-*** *urul* din Buciuleşti pe Bistriţa, şi a jupînesei sale Zinica Mogîlde de la care moşteni, împreună cu fraţii lui, Vasile şi Grigore, o foarte mare avere. întreaga vale a Şiretului, dinspre munte, era a lor, de la Buciuleşti pînă dincolo de Trotuş : Răcăciuni, Valea Rea, Boqdana, Caşin, cîte şi mai multe. Ridicat la rangul de mare logofăt, cel dintîi boier al ţării, el era în acelaşi timp şi cel mai bogat din toţi, afară poate de vestitul Ursachi, despre care se zice că nu-şi mai putea număra moşiile.

Nu se ştie cine a fost întîia lui nevastă, cu care n-a avut copii, precum n-a avut nici cu a doua. Aceasta — Safta furată din rădvan — era fiica visternicului Toader Bou şi a Agafiei Prăjescu [59].

în timpul boieriei soţului ei, nu se ştie de fapt nimic despre ea, decît felul cum a fost furată, la drumul mare, şi învoirea silită ce-a dat-o pe urmă la căsătoria ei cu răpitorul.

Gheorghe Ştefan, înălţat mereu în ranguri, ajunse logofătul lui Vasile Lupu şi omul lui de încredere. Pe el îl trimitea voievodul prin ţările vecine de cîte ori avea ceva de comunicat lui Matei Basarab sau lui Gheorghe Rakoczi. Se zice că, profitînd de desele lipse din ţară ale logofătului său, Vasile Vodă, care era foarte mujeratic, s-ar fi legat de jupîneasa Safta. Şi c-o fi sau nu adevărat, în tot cazul Gheorghe Ştefan răspîndi el însuşi zvonul acesta. Punîndu-şi de gînd să răstoarne pe Vasile Lupu din domnie, el atrase o parte din boieri în conspiraţie, îndeosebi pe fraţii Ciogolea şi pe serdarul Ştefan, spunîn- du-le, între altele, că vodă i-a necinstit casa, fapt care nu suferea să rămînă nerăzbunat. Profitînd în acelaşi timp şi de reînnoitele lui solii la Bucureşti şi la Cluj, el se înţelese cu voievozii Munteniei

şi Transilvaniei, neîmpăcaţii duşmani ai lui Vasile Lupu, pentru a căpăta sprijinul lor.

Planul era prin urmare bine chibzuit. înlăuntrul ţării el trăsese din parte-i pe Ştefan serdarul, comandantul efectiv al oştirilor, iar în afară se asigurase de sprijinul, voievozilor vecini, care trebuiau să-j trimită două corpuri de armată, ce urmau să intre în Moldova, unul de la Focşani şi celălalt pe la Oituz. La Iaşi, în afară de conspiratori, nimeni nu bănuia nimic, nici măcar fraţii Canta- cuzino, care de altfel, au stat totdeauna cu ochii în patru pentru a apăra domnia voievodului lor. Unul din ei, marele vistiernic Iordachi, văzînd într-o zi pe Gheorghe Ştefan stînd în Divan cu toiagul la gură, îl întrebă în glumă : „Ce zici în fluier, dumneata, logofete ?" Iar el, atît era de sigur de taina lui încît îşi permise să răspundă : „Zic în fluier să mi se coboare caprele de la munte, şi nu mai-vin". El a răspuns-în pildă, spune Ion Neculce, şi alţii nu s-au priceput că aşteaptă ostile ungureşti să vie de peste munte.

În sfîrşit, în preajma paştilor, joia înainte de duminica floriilor, îi veni vestea că au păşit străinii în ţară. Dis-de- dimineaţă, pe cînd se pregătea vodă să meargă la biserică, logofătul se şi înfăţişă la curte, rugîndu-l să-l lase să plece îndată la moşie, căci îi zace acolo jupîneasa bolnavă de moarte. Şi învoirea fiindu-i dată, Gheorghe Ştefan, a cărui nevastă era sănătoasă tun, porni în toată, graba în josul ţării să întîmpine armatele ardelene.

A doua zi, spătarul Costea Ciogolea, cuprins de o tîrzie remuşcare, urca dealul mînăstirii Aroneanului şi luînd la o parte pe egumenul Iosif, îi încredinţă o scrisoare către vodă, făcîndu-l întîi să jure că niciodată nu va destăinui cine i-a dat răvaşul. Acest egumen era duhovnicul lui vodă şi al tuturor boierilor. El porni îndată la curte şi dete plicul domnului, care nebănuind nimic, îşi poate închipui oricine cu ce mirare citi rîndurile următoare, ce ne-au fost păstrate întocmai : „Milostive doamne, eu, unul din slujitorii măriei tale, mîncînd pîinea şi sarea măriei tale de atîţia ani, ferindu-mă de osîndă să nu vie asupră-mi, îţi fac ştire măriei tale pentru Ştefan Gheorghe logofătul cel mare, că-ţi este adevărat viclean, şi s-au ajuns cu Rakoczi şi cu

domnul muntenesc, şi sînt gata ostile să vie asupra măriei tale, de care lucru adevărat să crezi măria ta că nu este într-alt chip".

Abia atunci înţelese bietul Vasile Lupu se însemna boala jupînesei Safta, a cărei grijă te pomeneşti c-o şi purtase. Toată osteneala ce-şi dădu, toate ameninţările ce întrebuinţă pentru a afla cine a încredinţat lui Iosif scrisoarea, fură zadarnice, căci egumenul jurase că va păstra taina. Vodă trimise atunci după mitropolitul Varlaam care dezlegă pe egumen de jurămînt „ca pentru un lucru care se atinge de domnie şi de atîtea case". Abia atunci se înduplecă popa să destăinuiască numele celui care-i dădu-sei scrisoarea. Vasile Vodă îşi repezi oamenii acasă la Ciogolca şi-l duse legat la curte, precum şi pe frate-său şi pe serdarul Ştefan. Îi bagă apoi la închisoare, pînă va pune mîna şi pe Gheorghe Ştefan, pe urma căruia trimise în grăbă pe vătafii de aprozi Sculi şi Iacomi. Între timp însă, Gheorghe Ştefan se împreunase cu ostile ungureşti şi munteneşti, care întîlnindu-se cu vătafii lui vodă la Roman, deschiseră focul asupra lor. Iacomi fu împuşcat, iar Sculi, scăpînd cu fuga, se întoarse într-un suflet la Iaşi, pentru a istorisi acolo cele văzute şi întîmplate.

Pricepînd astfel vodă că cele destăinuite în scrisoare sînt adevărate, el porunci seimenilor săi să omoare pe Ciogoleşti şi pe Ştefan serdarul, chiar atunci, în noaptea aceea, dinaintea jitnitei domneşti din curte.

Iordachi Cantacuzino, cumnatul lui Vodă, stăruise din răsputeri ca boierii aceştia să nu fie omorîţi întrucît lor le datora Vasile Lupu descoperirea complotului. Cînd aşadar, la miezul .nopţii, fu trezit din somn, adueîndu-i-se vestea că domnul omorîse pe foştii conspiratori, vistiernicul Iordachi, suspinînd din greu zise : „Au pierit boierii ? Ah ! ce s-a făcut!" Aceste sînt amănunte care pot părea fără interes. Dar istoria noastră duce lipsă de micile amănunte ale vieţii zilnice, cele care dau colorit şi relief dispărutului trecut. E bine. să se ştie vorbele morţilor de demult, pentru a cunoaşte felul cum grăiau şi simţămintele de care erau stăpîniţi. Prin vorbele aceste, rostite în spaima nopţii : „Au pierit boierii ? Ah ! ce s-a făcut!" cunoaştem noi sufletul acestor atît de lăudaţi boieri cantacuzini, mai bine decît din toate tămîierile ce le-au făcut cronicarii.

Ce-a urmat pe urmă, cunoaştem din capitolele precedente. Fuga lui Vasile Lupu, înscăunarea noului voievod, alungarea lui din domnie de către Timus Hmielniţki, victoria de la Finta, a doua fugă a lui Vasile Vodă şi în sfîrşit grozavul asediu de la Suceava, în care doi oameni din afară pîndeau pe doi oameni dinlăuntru pentru nişte ambiţii, nişte răzbunări personale : Wisnowiecki pe Timuş din pricina Ruxandei, şi Gheorghe Vodă Ştefan pe doamna Ecaterina din cauza Saftei.

Am arătat de asemenea cum a înţeles, lipsit de orice mărinimie, să se răzbune noul voievod, vrînd întîi să-şi bată joc de doamna lui Vasile Lupu, care-l „sudui", spune cronica, tratindu-l de „dulău fără obraz", cum o închise apoi împreună cu fiul ei şi cu Cantacuzineştii, la Buciuleştii lui de pe Bistriţa, ameninţînd-o c-o s-o înece în apele rîului, şi ţinînd-o apoi acolo la opreală în tot timpul domniei lui.

Această domnie n-a fost nici strălucită, nici măcar întru nimic însemnată. Dacă figura acestui voievod interesează astăzi, ca ne atrage mai mult prin nenorocirea lui- după ce n-a mai fost domn, decît prin faptele ce-a făcut pe cînd era. A domnit vreo patru ani şi jumătate, din 1653 la 1658, în care timp nici despre doamna Safta nu putem afla nimic.

O coaliţie a Suediei, a Prusiei, a Transilvaniei, a Munteniei şi a Moldovei împotriva Poloniei — primul plan de împărţire a Poloniei ce s-a născut în mintea vecinilor ei — a făcut pe Gheorghe Vodă Ştefan să ia armele împotriva regelui Ion Cazimir. Războiul, nenorocos, a întors pe fieştecare de unde venise, iar voievozilor noştri le-a sosit destituirea din Stambul, căci Poarta nu voia să aibă aerul de-a fi sprijinit această nechibzuită acţiune. Domn al Moldovei fu numit bătrînul Gheorghe Ghica, care era capuchihae la Poartă. Însă Gheorghe Ştefan nu se supuse poruncii padişahului. El trecu în Transilvania, de unde, luînd ajutor de la Rakoczi, se întoarse în ţară cu o armată de unguri, însă fu bătut la Strunga de către Grigore Ghica, fiul voievodului, care, în amintirea acelei izbînzi, ridică o movilă, ce se mai vede şi astăzi în faţa stabilimentului băilor.

Gheorghe Ştefan se retrase la Caşin, moşia lui, luînd pe doamna Safta cu el, precum şi pe frate-său

Vasile hatmanul. În curtea acelei mînăstiri cu ziduri puternice avea un palat domnesc, clădit de el, ale cărui ruine astăzi nici nu se mai văd. Fiind urmărit, nu putu zăbovi mult acolo. O luă mai departe prin munţi, înspre graniţa Ardealului. Sus, pe Clăbuc, se opri cu ai lui să ia masa pe-o stîncă mare, pătrată, ce se afla acolo, şi, ridicîndu-şi cupa cu vin într-un ultim adio Moldovei, porni apoi fugar prin străinătăţi şi nu se mai întoarse. Noi toţi cîţi am făcut războiul prin meleagurile acelea am trecut pe la stînca Clă- bucului pe care au bombardat-o nemţii în 1916, trei săptă- mîni de-a rîndul. Dar masa lui Vodă Gheorghiţă a rămas intreagă, nebiruită nici de vreme nici de ghiulele neamţului. Sătenii din partea locului mai vorbesc astăzi încă, după 300 de ani, de Masa lui Vodă şi de pribegia „unui bătrîn moldovean" al cărui nume nu-l mai ştiu.

La curtea lui Rakoczi, fugarul voievod nu rămase mult. Principele Transilvaniei, învins de poloni, simţea acum clă- tinîndu-i-se tronul sub picioare. Avea destulă grijă pentru el însuşi, ca să se mai încurce cu necazurile altuia. Gheor- ghe Ştefan porni deci mai departe, dueîndu-şi cu el cala- balîcul: nevasta, fratele şi o întreagă curte.

Pribegiile acestea, care au ţinut zece ani, sînt extrem de interesante, însă nu intră în cadrul studiului nostru. Le vom arăta numai, pe scurt, întrucît ele sînt atingă- toare de vreun amănunt ce-am putea culege despre doamna Safta şi despre o rivală de-a ei, ce se ivi deodată, în zbuciumul acelei vieţi petrecute în ţări străine.

Ioan Ncculce, în „O seamă de cuvinte", spune că Gheor- ghe Vodă Ştefan prinse a urî pe doamna Safta şi o alungă de la sine. Informaţia cronicarului este greşită. El şi-a iubit nevasta pînă la urmă, iar dacă s-au despărţit, vina nu a fost a lui, după cum voi arăta mai jos.

Peregrinările acestea ale foştilor voievozi nu erau simple călătorii. Erau deplasări în bloc ale unui întreg aparat de curte : boieri, secretari, medicul, duhovnicul, servitorii, bucătarii, grădjarii, un ghiduş, ca piticul Bolea al lui Petru Schiopul sau cocoşatul lui Radu Şerban. Mai veneau rudele : fraţi, surori sau veri ; şi apoi doamna, care-şi avea şi ea curtea ei.

Din tovarăşii lui Gheroghe Ştefan cunoaştem mai întîi pe frate-său Vasile Ceaurul, fost hatman, pe cumnatul său Alexandru Iuliu Torquato, baron de Frangipani, pe Constantin Nacu, care-şi zicea „colonelul Nacolowitz", pe boierul Gaspar Hidi, pe ieromanahul Antonie din Molo- viţa duhovnic şi secretar pentru limba românească, şi pe Iacob Harsany (din Hîrşani, Făgăraş), secretar pentru limba germană şi latinească. Iar dintre tovarăşele doamnei Safta, cunoaştem pe Ştefana Mihailowa, o tînără circaziană, care-i servea, să zicem aşa, de „doamnă de onoare".

În anul 1662, aflăm întreagă această curte colindînd Germania, la. prinţul Wenzel von Lobkowitz, la contele do rtothal (în Moravia, la moşia Bclcsow), apoi la Vicna, unde Vasile Ceaurul pare a fi părăsit pe frate-său, căci nu-i dăm de urmă în celelalte peregrinări. Lîngă Viena, convoiul exilaţilor o prădat de hoţi, iar în Viena Gheorghe Ştefan încape în mîinile unui cămătar Iacob Frănkl, cu care pe urmă, pentru un juvaer amanetat, se ciorăvă- ieşte ani de zile. În sfîrşit, la începutul anului 1663, fostul domn se hotărăşte a pleca la Moscova, spre a cere ajutorul ţarului pentru a-şi recăpăta domnia. Cum el nu putea trece prin Polonia, unde era privit ca un trădător, ocoleşte acest regat îndreptîndu-se prin Prusia în ţările baltice. La Berlin, cu cîteva luni mai înainte, văzuse pe electorul de Brandenburg kurfurstul Friederich-Wilhelm, care, în amintirea serviciilor ce-i prestase domnul Moldovei în timpul războiului împotriva Poloniei, îl primise ca pe un prieten, ajutîndu-l şi cu bani de drum. Între timp, sărăcia începuse a se face simţită. Boierii şi servitorii îl părăseau căci cercau lefurile lor în fiecare lună, şi bietul om nu le putea împlini. Ajuns în ţările Baltice, la Dorpat, în golful Riga, se dezlănţui şi drama familiară. Doamna Safta, sătulă de atîta du-te vino, hotărî să-şi părăsească bărbatul. Voia să se întoarcă în Moldova, să caute acolo odihnă pentru bătrîneţile ei. Poate — nu putem şti — legătura dintre soţul ei şi Ştefana Mihailowa, începuse. Poate era geloasă, poate numai trudită. Dar în tot cazul, este sigur că nu a plecat alungată de soţul ei. Dimpotrivă, acesta o rugă cu stăruinţă să rămîie, după cum se vede dintr-o scrisoare de-a lui, în care se plînge amar că Safta l-a părăsit. Tînără, ea se lăsase furată de

rădvan, însă bătrînă a fugit dînsa, lăsîndu-şi culcuşul slobod pentru cine o vrea să-l ia. I l-a luat Ştefana circaziana, de nu cumva i l-o fi suflat de mai înainte. Iar de atunci încolo, această ibovnică rămase credincioasă şi neclintită pe lîngă pribeagul domn, de-a ajuns mai tîrziu să-şi zică şi doamnă, fiind printre străini întotdeauna privită ca atare.

Doamna Safta, în schimb, se întoarse în Moldova, unde trăi, după dorinţa ei, singură la ţară. În timpul pribegiei sale, fiul lui Vasile Lupu, Ştefăniţă Vodă, ajunsese domn al Moldovei. Una din primele lui griji fusese, firește, să-şi răzbune toate neajunsurile suferite de el şi de ma- mă-sa de la Gheorghe Vodă Ştefan. Confiscă deci toate moşiile acestuia, printre care şi Răcăciunii (Bacău), sub cuvînt că fostul voievod datora, de pe cînd era boier, 200.000 de taleri lui Vasile Lupu. Răcăciunii fu apoi vîndut lui Istrati Dabija (viitorul domn), care dădu moşia în zestre fiicei sale Maria, căsătorită cu postelnicul Iordache Ruset.

Această Maria Ruset, care muri de altfel mai tîrziu în facere, era fina doamnei Safta, şi poate din această pricină putu bătrîna doamnă, întoarsă din pribegie, să capete înapoi o moşie care trecuse între timp prin diferite mîini. În tot cazul, aflăm pe Safta stabilită acolo, la vechea aşezare a soţului ei, trăindu-şi bătrîneţile, liniştită şi nestingherită de nimeni pînă în 1675, cînd, urcîndu-se Antonie Ruset în scaunul Moldovei, moşia fu revendicată din nou, şi anume de chiar Iordachi Ruset, fostul bărbat al Măriei Dabija. Se naşte un proces lung şi gălăgios, pe carc-l cîştigă, firește, nepotul noului voievod. Biata Safta, alungată de pe moşia ei, ceru să i se plătească cel puţin cei 2000 de taleri ce i-ar fi datorat Dabija-Vodă, şi în tot cazul să i se restituie lucrurile ce dăduse ea, cînd plecase în pribegie, în păstrarea rudei şi prietenei sale, doamnei Dafinei (nevasta lui Dabija). Aceste lucruri erau : o caretă, care a fost oprită la curtea domnească, şi o pe- reche de ceprage cu mărgăritari. Însă careta se dovedeşte a fi fost dăruită, nu împrumutată, iar cepragele, pretindea Iordachi Ruset că ,,nu-i cum zice ea, numai că fiind fiica doamnei Dafina, Maria, botezată de dînsa, fostu-i-le-au dăruite încă de cînd a venit din pribegie, ca pe-o fină a sa". Safta, exasperată, e gata să

jure că nu este adevărat, şi atunci Iordachi Ruset „văzînd cum este ea bucuroasă a merge să jure fără nici o cale şi să-şi puie sufletul pentru nemică, datu-i-au ceprazele înapoi la mîna ei, ca să nu aibă ce mai zice alta".

Unde a mai trăit doamna Safta pe urmă, nu ştim. însă, douăzeci de ani după moartea soţului ei, o rnai aflăm în viaţă, iscălind încă „doamnă a Ţării Moldovei", şi pu- nînd pe scrisorile ei pecetea domnească cu stema ţării, însă în 1699, bătrînă de peste 80 de ani, ea pare a mai fi fost în viaţă.

Pe cînd doamna Safta îşi ducea de-acum în ţară un trai mai mult amărît, pribegiile lui Gheorghe Ştefan urmau, multe, variate, grele. În Rusia nici un noroc. Ţarul primi cu deosebite onoruri pe acest voievod detronat care, tre- cînd pe străzile Moscovei cu 75 de persoane ce-l întovărăşeau, venea „nu pentru a cere pîne", ci pentru a fi de folos creştinităţii, propunînd din partea împăratului Leo- pold, zicea el, o cruciadă împotriva turcilor. Însă propunerea sa, ascultată politicos şi rece, fu respinsă.

întors în Germania, Gheorghe Ştefan se stabili, ca să zicem aşa, definitiv la Szczczin pe marea Baltică, trăind întîi luxos în frumosul castel de. acolo, din mila kurfurs- tului Friederich-Wilhelm. O corespondenţă de cîţiva ani între fostul domn al Moldovei şi palatinul din Brandenburg ne arată oarecari amănunte din viaţa de pustnic ce ducea exilatul în acele îndepărtate meleaguri. îi plăcea băutura moldovanului nostru. „Vreau, vin bun, potrivit temperamentului meu", scria el într-un rînd. Dar în genere predominau cererile de bani. „N-aş vrea să fiu la vîrsta mea batjocura oamenilor". Kurfiirstul îi făcea întotdeauna pe plac, afară de-un lucru care nu stătea în puterea lui, anume restituirea scaunului Moldovei. în vederea acestei ambiţii, Gheorghe Ştefan plecă şi la Stockholm, la regele Suediei (1655), unde rămase 6 luni, tot fără nici un rezultat practic. întors prin Danemarca, iarna, făcînd şi o bucată de drum cu sania, se stabileşte din nou la Szczczin, de unde începe o corespondenţă cu regele Angliei şi cu regele Franţei. La Londra, la Curtea lui Carol al II-lea, trimite pe „colonelul" Nacu, iar la Paris, sau mai curînd la Versailles, la Ludovic al XlV-lea purtătorul scrisorilor sale era spătarul Milescu, cel ce fu

mai tîrziu învăţătorul lui Petru cel Mare al Rusiei, cel ce călători în Mongolia şi în China, mîncînd la masă cu împăratul de la soare răsare, cel ce deveni unul din marii geografi ai Europei cu reputaţie mondială.

Din toţi monarhii pe care-i imploră bietul Gheorghe Ştefan, cel mai binevoitor îi fu Ludovic al XIV-lea, care în diferite rînduri şi cu stăruinţă interveni pentru el la Poartă. E ciudată această corespondenţă din care rezultă că marele rege al Franţei, unul din cei mai puternici monarhi ai lumii, *Le Roi Soleil*, considera pe accst „pauvre prince", cum îl numea De la Ilaye [80], ca un suveran decăzut, dar totuşi ca un suveran, deci un egal de-al lui, un văr. Iată una din scrisorile sale din iulie 1667 :

„Mon cousin, J'ay reçu par les mains du Baron Spata- rius [C1], cy-devant vostre général, la lettre que vous m'avez escritte, et aussitost J'ai expedié l'ordre au Seigneur de la Haye, mon ambassadeur à la Porte Ottomane, afin qu'il employe efficacement mon nom et mes offices pour votre restablissement de la manière qu'il jugera plus propre pour vous estre utile.

J'ay beaucoup d' estime et d'affection pour vostre personne. Je souhaiterais bien d'estre en estât de pouvoir vous soulager dans vos malheurs que je prie Dieu de faire bientost cesser et de vous prendre, monsieur mon Cousin, en sa sainte et digne garde. Louis".

Intervenţiile lui Ludovic al XIV-lea nu fură eficace. De altfel, ambasadorul său puse puţină rîvnă în execu-tarea ordinelor regale.

Pe de altă parte, banii trimişi din Berlin la Sczeczin se împuţinau din an în an, şi sănătatea lui Gheorghe Vodă Şerban se împuţina şi ea. Suferea de podagră şi, poate, şi de bătrîneţe. Ar fi vrut să plece iar în Rusia, unde-l poftea acum ţarul să locuiască „pînă la sfirşitul zilelor sale, pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credinţă". Boala îl

împiedică însă se întreprindă această nouă călătorie. La 28 ianuarie 1668, presimţin- du-şi sfîrşitul, fostul voievod al Moldovei scrie palatinului din Brandenburg o duioasă scrisoare de mulţumire şi de rămas bun, şi cîteva zile mai tîrziu îşi dete acolo, în castelul de pe malul Balticei, obştescul sfîrşit, în braţele credincioasei

lui tovarăşe a ultimilor ani, Ştefana Mihailowa

.Cîteva scrisori anterioare acestui eveniment, ne-o arată pe Ştefana într-o lumină favorabilă, femeie deşteaptă, harnică şi curajoasă. A îndurat căderile iubitului ei, boala acestuia şi sărăcia, cu resemnare. Însă deznodămîntul fatal o zdrobi, luîndu-i toate puterile. Un apel desperat către Kurfurstul Friederich-Wilhelm ne-o înfăţişează zăpăcită de durere şi de grija viitorului ei : „...Vă rog să mă iertaţi şi să mă găsiţi demnă de compătimirea, ajutorul şi sprijinul vostru, lăsînd să strălucească mila şi mărinimia voastră şi asupra-mi, sclava voastră prea supusă, acum de toţi părăsită". Îi cere mai departe învoirea de-a transporta trupul „soţului " ei în Moldova, sub înal- ta-i protecţie, solicitînd bilete de liberă trecere, pentru a fi sigură de făcătorii de rău. Şi iscălcşte (pe latineşte) „a serenităţii voastre serva prea obligată, Ştefana Mihailowa, rămasă văduvă şi *principesă* a preaînalţatului domn al Moldovei".

Dar „văduva de toţi părăsită" devine ţinta invidiei şi a răutăţii omeneşti. Grigore Ghica, — cel pe care l-am arătat mai sus învingînd pe Gheorghe Ştefan la Strunga, — după ce ajunsese el însuşi domn al Munteniei, era acum mazil la Vicna. De acolo începe o campanie de nesfîrşite uneltiri pentru a pune mîna, pe ce brumă de scule ş; juvaere ar mai fi rămas de pe urma defunctului voievod. Printr-un prieten al său, care se afla la curtea din Berlin (Koln am Spree, cum se spunea pe atunci), ol intră în legătură cu marele kurfiirst, căutînd a-i dovedi că averea hii Gheorghe Ştefan i se cuvine lui, întrucît el ţine de soţie pe Maria Sturdza, nepoata lui Gheorghe Ştefan. Iar cît despre pretinsa principesă Ştefana Mihailowa, arată curat că „ea pretinde"a fi soţia principelui, precum nu poate fi în nici într-un chip, întrucît cea dintîi soţie este încă în viaţă, în a cărei casă se afla Ştefana ca sclavă, iar în urmă fu răscumpărată".

În timp ce doamna Safta trăia la o moşie în Moldova, iar hatmanul Vasile Ceaurul la Iaşi, neştiutori de cele ce se petreceau în străinătate, Grigore Vodă

Ghica reuşi să despoaie pe biata Ştefana de ultimele lucruri, de preţ sau fără valoare, rămase moştenire de la cel pe care-l iubise şi căruia îi rămăsese credincioasă pînă la moarte.

Electorul n-o putu ajuta decît cu ceva bani de cheltuială şi cu paşapoarte, şi văduva Ştefana porni cu coşciugul, aproape singură, prin Germania, prin Austria, prin Ungaria, pînă la graniţa Moldovei, intrînd în ţară pe la Ghimeş şi mergînd să-şi îngroape soţul la mînăstirea ctitoriă de el, Caşinul. Prin proasta îngrijire a călugărilor de acolo, mormîntul acestui bătrîn voievod a dispărut fără urme.

Ştefana rămase puţină vreme în Moldova. Folosindu-se de învoirea ce se dăduse soţului ei de-a pleca în Rusia, merse la Kicw întîi şi pe urmă la Moscova (1669). Tînără şi frumoasă, ea plăcu ţarului Alexei Mihailovici, care, văduv de curînd, se

gîndi s-o ia de nevastă
şi ar fi putut fi astfel
oropsita Ştefana nu
numai „doamnă", cum
îi plăcea să-şi spuie,.
dar încă ţarina Rusiei.
Proiectul nu se
realizează, încît
nenorocoasa femeie se
retrase amărîtă într-o
mînăstire din Moscova,
pentru a-şi isprăvi
păcatele lumeşti —
căci e de bănuit că
precum nu fusese
„doamna" lui Gheorghc

Ştefan, astfel n-a fost numai „logodnica" ţarului

Capitolul XXII DOAMNA MARIA CHICA

mane de ale lui Mauriciu Jokai,doamna Maria Grigore Ghica este, prin faptul acesta, mai cunoscută şi mai populară în Ungaria decît la noi în ţară. Ba, aş putea spune că la noi, în afară de specialişti, nimeni nu mai ştie cine a fost această zbuciumată doamnă, frumoasă poate, vanitoasă desigur a cărei viaţă i-a fost dat s-o trăiască în salturi, cînd în măriri şi avuţie, cînd în scăderi şi sărăcie.

Istoria vieţii ei nu poale fi tratată independent de furtunoasele evenimente petrecute în ţările noastre în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, în care a jucat ea însăşi un rol, dacă nu preponderent, în tot cazul hotărîtor pentru începutul acelei lupte ce-a ţinut în Muntenia vreo 20 de ani, lupta dintre Ghiculeşti şi Cantacuzini, care a luat caracterul nu numai al unei certe de familie, ci a căpătat un mai adînc înţeles istoric şi naţional.

Pentru a înţelege mai bine cele ce vor urma, va trebui să luăm firul povestirii de unde-l lăsasem, de la moartea lui Matei Basarab.

Am arătat în ce împrejurări, la moartea lui Matei Vodă, urmată după o grea boală, Constantin Şerban zis Cîrnul, înlăturînd pe prezumtivul moştenitor Diicul Buicescu, nepotul domnului, luă, cu ajutorul neastîmpăratei

gărzi domneşti (seimenii şi dărăbanii), puterea în mînă, încoronîndu-se pe îndată domn al Ţării Româneşti, acolo la Tîrgovişte, şi sărbătorind cu pompă mare înscăunarea lui în faţa cadavrului încă neîngropat al bătrînului voievod.

Diicul Buicesctl, care se afla la moşia lui din Romanaţi, la căpătîiul fiului său bolnav, fu dus la Tîrgovişte, însemnat la nas pentru a nu mai putea domni, şi apoi, dîndu-i-se drumul, el fugi cu familia lui în Ardeal, la Gheorghe Rakoczi II. Scurtă vreme după aceea, fata lui se măritä cu Drăghici Cantacuzino, fiul mai mare al vestit ului ^postelnic al Ţării Româneşti.

Astfel ajunse Buicescu cuscrul postelnicului, pe cînd noul domn Constantin Şerban era cumnatul său, fiind fratele Ilincăi'Cantacuzino, copii amîndoi de-ai lui Radu Vodă Şerban. Dar postelnicul, care în 1653 avea vreo şaizeci de ani, n-a luat niciodată parte nici pentru cumnatul, nici pentru cuscrul, căci viata publică îl dezgustase şi nu mai avea altă dorinţă decît să träiască departe de zbuciumările lumii, în tihna frumosului său conac de la Filipeşti, Prahova.

Familia Cantacuzino, care se trage din împăraţii Bizanţului, a intrat în ţară la noi la începutul secolului al XVII-lea. Sătui de binele turcului — bunicul lor Mihai Şaintanoglu fiind sugrumat din porunca padişahului şi tatăl lor Andronic omorît dintr-un capriciu al vizirului patru fraţi Cantacuzineşti, fiii lui Andronic, fugiră din locurile unde altădată stăpîniseră strămunii lor, găsindu-şi adăpost, unul în Crimeea (Dumitru) şi trei din ei în ţările noastre. Un al cincilea frate, M'hai, rămase singur în Constantinopol. Cît despre cei veniţi la noi, Toma şi Ior- dache, se stabiliră în Moldova şi a fost deseori vorba de ei, cînd am vorbit de domniile lui Vasile Lupu şi a lui Gheorghe Ştefan. Al treilea, Constantin, şi par-se cel mai mare din toţi, se stabili în Muntenia, unde sosi prin anii 1615, la vîrsta de vreo douăzeci şi cinci de ani. înălţat repede la rangul de boierie, el ajunse vel postelnic sub
Matei Basarab, care făcu din el omul său de încredere şi-l însură, după cum am văzut cu Elena Basarab, fiica lui Radu Şerban Voievod.

Această domniţă, a cărei viaţă am urmărit-o cînd am vorbit de domnia tatălui ei, se născuse în pribegie, în cetatea Sucevei, la anul 1611, fu dusă acolo, de mică

la Viena, unde fu crescută cu o deosebită grijă de mamă-sa doamna Elena, şi dusă apoi, după moartea tatălui ei, în Ţara Românească, în primii ani ai domniei lui Matei Basarab. Ea avea deci pe atunci vreo douăzeci şi doi de ani şi nu-şi cunoştea încă ţara. Matei Vodă, care era văr cu mamă-sa, o mărită îndată cu favoritul său, postelnicul Constantin.

Soţii aceştia Cantacuzino au rămas în istoria noastră luminate chipuri de oameni de treabă, suflete curate şi firi cinstite. Din căsătoria lor, se născură şase fii şi cinci fete. Toţi unsprezece copii se căsătoriră numai cu membri din familiile cele mai mari şi mai bogate din ţară, astfel încît neamul lor ajunse a fi primus inter pares. Urcîndu-se acum fratele Uincăi în scaunul. Munteniei, era firesc ca vaza Cantacuzineştilor să crească şi mai mult. Însă, după cum am arătat, bătrînul postelnic, înţelept şi prudent, nvuccru de la cumnatul său nimic, decît să fie lăsat să trăiască în tihnă.

Noul domn era un om ambiţios, energic chiar, însă lipsit de o anumită fineţe, fără care în politică nu o poţi duce departe. Domnia lui se ilustră prin multe nedibăcii. Ajuns în scaun cu ajutorul răsculaţilor seimeni, prima lui grijă fu, o dată confirmat de Poartă, să desfiinţeze acest corp de ostaşi, ceea ce-i pricinui nenumărate încurcături care, punîndu-l rău şi cu armata şi cu boierii şi cu Rakoczi, era să-l coste domnia.

în sfîrşit, cînd voievodul Ardealului împreună cu domnul Moldovei, întreprinse acea nechibzuită acţiune împotriva Poloniei, despre care am vorbit în capitolele precedente, el se împreună cu ei, plecînd să scoată din scaun pe regele Ion Cazimir. Dar grozava înfrîngere ce suferiră aceşti trei voievozi de la sud, costă scaunul a doi din- tr-înşii. Poarta, pentru a nu fi bănuită de poloni c-ar fi sprijinit acest război purtat de nişte domni vasali ei, trimise îndată firman de mazilire, atît lui Gheorghe Ştefan cît şi lui Constantin Şcrban. Pe Rakoczi nu-l putea mazili, pentru că de ani de zile se luptau cu el şi nu-l puteau înfrînge.

Aşadar, la începutul anului 1658, Constantin Vodă Şerban îşi părăsi scaunul din Tîrgovişte, refugiindu-se în Transilvania.

Constantin Şerban fu înlocuit în Muntenia cu un ciudat personaj, despre care se spune c--ar fi fost şi

mahomedan, Mihnea, care iscălea Mihai şi se pretindea fiul lui Radu Vodă Mihnea. Ar fi fost deci Basarab, dar contemporanii îi negau această ilustră filiatiune, zicînd c-ar fi feciorul unui cămătar grec din Constantinopol, Iani Surdul, şi că înălţarea lui s-ar fi datorat unui anumit fel puţin demn de-a se purta în viaţa privată, „căci fiind el frumuşel", zice cronica, spun unii să fi fost giuvan lui Chinan Paşa, iar mai virtos Validei (mama sultanului) **a** slujit, că zic unii să-i fi căutat de treabă cîteodată". Miron Costin îl numeşte „un tiran fantastic, adică bîiguitor în gînduri". Cît despre el însuşi, se intitula : Io Mihai Radu, cu mila lui dumnezeu domn al Ungrovlahiei şi al părţilor megieşe *arhiduce*.

De altfel, titlul de arhiduce al Făgăraşului şi al Alma- şului îl ceruse el formal de la Poartă, care nu i-l acordase, ceea ce nu l-a împiedicat să-l poarte. Şi în tot cazul, bîiguitor în gînduri sau nu, şi batjocorit cum a fost şi de contemporani şi de posteritate, Mihnea Radu avea o marcată personalitate, care l-a făcut să-şi piardă tronul după abia un an de domnie. Se entuziasmă deodată de acţiunea comună întreprinsă împotriva turcilor de cei trei principi proscrişi : Rakoczi, Gheorghe Ştefan şi Constantin Şerban, şi se uni, el, domn în scaun numit de Poartă, cu cei ce fuseseră alungaţi din scaunele lor. Cînd seraskirul turcesc sosi cu o puternică armată în Tîrgovişte, în drumul lui spre Transilvania, unde mergea să zdrobească coaliţia foştilor domni, Mihnea Vodă propuse boierilor să omoare pe turc. La vorba accastă nebună, boierii, înspăi- mîntaţi, o rupseră la fugă, iar domnul de frică ca nu cumva ei să-l pîrască turcului, se apucă să-i taie, unul după altul, pe cci mai mari boieri ai ţării, printre care şi pe Preda Brîncoveanu, bunicul viitorului domn. Pe lista neagră se aña şi postelnicul Cantacuzino cu fiii săi, însă ei prinseră de veste la vreme, şi fugiră cu toţii la Braşov, de unde apoi se adăpostiră în Moldova, la Gheorghe Ghica Vodă, care-i primi, după cum se va vedea mai jos. Mihnea Vodă, descotorosit de boierii lui, îşi dădu pe faţă, la vreme oportună firește, planurile sale, însă coaliţia aceasta de mici voievozi împotriva unui imperiu cu care lupta în zadar Europa de trei sute de ani, fu zdrobită, aşa încît Mihnea Vodă fu nevoit să treacă şi el munţii, adăugind la numărul fugarilor domni

încă unul. Tocmai în nordul Ardealului, la Satu Mare, acolo unde se mai vorbeşte astăzi încă o românească atît de latinească [62], fu primit, găzduit şi ospătat de Constantin Şerban. Dar foştii voievozi mîncară şi băură cu atît de puţină măsură, încît la unul din aceste ospeţe (cam pe la 5 aprilie 1660, zice Gheorghe Şincai) Mihnea Vodă muri deodată, de apo- plexie. Cu dînsul se afla şi o femeie, pe care voia s-o ia de nevastă, o frumoasă circaziană, care în meleagurile noastre a purtat numele de Domnica, dar pe care o chema de fapt Nedelca. Era poate sora lui Mehmed Gherai, hanul tătarilor, şi că era tătară sau cerchează, în tot cazul avea inimă largă, căci abia îl îngropă pe Mihnea Vodă Radu, că şi se logodi cu Constantin Şerban. Trecu uşor de la unul la altul, şi în scurtă vreme deveni doamnă (postumă) a fugarului Basarab. Acesta îşi mai încercă norocul în Moldova, ajutat fiind de 40.000 de cazaci, dar, fiind respins, îşi luă tînăra nevastă şi plecă cu ea în Polonia. Au trăit foarte bătrîni. În 1675 îl aflăm, împreună cu alt domn fugar, Petriceicu Vodă al Moldovei, la Rîşcov pe Nistru, în Ucraina, unde pare a se fi stabilit definitiv. în 1681, „cu doamna mea Nedelca" dăruieşte lemn din crucea lui Iisus unei mînăstiri ucrainene. Moare, probabil, abia prin 1684 sau 1685.

Aceştia fură, după moartea lui Matei Basarab, domnii care s-au perindat în scaunul din Tîrgovişte, pînă în zilele cînd începe povestirea ce avem de gînd să facem.

În timpul acesta, în Moldova, au fost cele trei domnii ale lui Gheorghe Ştefan, Gheorghe Ghica şi Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu, din care cunoaştem două, din capitolele precedentt.

Bătrînul fost vornic Gheorghe Ghica, care înlocui pe Gheorghiţă Vodă în scaunul Moldovei, a avut, de la început, o viaţă ca din poveşti.

El era albanez. Nu român macedonian ca Vasile Lupu, sau grec macedonian cum a fost Duca Vodă. Albanez curat, arnăut din coborîtorii vechilor ilirieni. Era originar din satul Kiupru, de unde, luîndu-şi sărăcia de coadă, porni într-o zi, copil, să-şi caute un rost în lume. Tovarăş de drum avea pe un pui de turc, care mergea şi el în lume — lumea, pentru ei, era Stambulul ! Pe drum, cum mergeau amîndoi, creştinul

spuse turcului : „Tu eşti mahomedan, poţi să ajungi om mare, şi ce mă faci pe mine atunci ?". Iar celălalt îi răspunse : „De mă voi face mare, te fac şi pe tine om, bre !".

Ajunşi la Stambul, copiii se despărţiră. Turcul a nimerit la un agă, şi slujind, aşa, din stăpîn în stăpîn, a ajuns paşă, şi apoi vizir, marele Vizir Kiupruliu, unul din cei mai vestiţi din istoria imperiului otoman.

Şi astfel, micul nostru turc ajunse vizir. Iar micul creştin şi-a urmat pe de altă parte drumul lui, mai aşternut cu spini decît cu trandafiri. Intrat slugă la capuchihaia Moldovei, el părăsi în curînd Constantinopolul pentru a veni la Iaşi,' unde se apucă de negoţ. Sub Vasile Lupu, care cu orice prilej îşi ajuta compatrioţii, tînărul albanez fu adus la curte, boierit, însurat, înălţat în grad pînă la vornicie, deci spre măriri.

Mai tîrziu, către sfîrşitul domniei lui — era şi Ghica, acum om de vreo cincizeci de ani — Vasile Vodă îl trimise la Poartă, capuchihaie a lui, ajungînd acum cel mai mare acolo unde fusese cel mai mic. Rămase acolo şi sub Gheorghe Ştefan Vodă, care apreciindu-i meritele, îi păstra în aceeaşi funcţiune. Aflîndu-se deci - el într-o zi la divanul vizirului, pentru nişte treburi ale ţării, acesta, în- trebînd de numele lui, recunoscu în bătrînul capuchihaie pe fostul său tovarăş de drum. Deci, chemînd pe haznatar îi zise în taină : „Vezi cel bătrîn boier moldovean, să-l aduci la mine că-mi trebuieşte". Ridicat de haznatar, Gheorghe Ghica intră la mare grijă „căci nu ştia povestea ce este". Însă ridicîndu-se divanul fu dus la vizir, care-l cercetă, cine este, de unde vine, ce-a făcut pînă acum. Apoi, văzînd că nu se înşelase, îl întrebă : „Mă cunoşti tu pe mine, au ba? !". Iar Ghica răspunse că ştie doar numai că este marele vizir şi mai mult nimic. Kiupru- liu îi spuse : „Ţii minte ce-am vorbit cînd veneam amîn- doi pe cale ? De-ai uitat tu, dar eu n-am uitat. Şi iată te voi face domn în Moldova". Ghica, om foarte de treabă şi fără poftă de nemărginite măriri, sărută mîna vizirului, şi-l rugă pentru stăpînul său să-l lase să fie domn, să nu-l mazilească. Iar vizirul a răspuns : „Acum deodată îl las să fie, iar mai pe urmă cuvîntul meu jos nu-l voi lăsa, ci te voi face pre tine !".

Şi l-a făcut pre el. L-a făcut atunci cînd, după dezastrul din Polonia al voievozilor noştri coalizaţi,

Poarta mazili pe Constantin Şerban şi pe Gheorghe Ştefan. Dar s-ar fi aşteptat moldovenii la orice alt domn, afară de bătrînul vornic, pe care de altfel îl primiră bucuroşi, ca bun român ce se făcuse albanezul în scurgerea anilor.

Aceasta era în 1658. întors în Moldova cu titlurile domneşti, Ghica Vodă, care era să devie tulpina unui numeros neam de domni români, îşi asocie la domnie pe tînă- rul său fiu Grigore. Era însurat cu Ecaterina, probabil o greacă din neamul Vlasto. Dar aceasta trăia mai mult la Constantinopol. Acum feciorul lor, Grigore, era el un tînăr însurăţel, a cărui nevastă putea, neavînd soacră în ţară şi fiindu-i soţul coasociat la domnie, să-şi zică doamnă, doamna Maria Ghica.

Căsătoria aceasta, care — dădu multă vază Măriei, deoarece făcu dintr-însa o doamnă, fusese totuşi la început mai imult în avantajul lui Grigore decît al Măriei, fiindcă el era fiul unui vrednic străin, fără legături cu boierii ţării, iar ea era dintr-un vechi neam moldovenesc, înrudită şi prin mamă-sa cu toată floarea boierimii.

Tatăl ei era vel vistiernicul Mateiaş Sturza, fiul lui Dumitru, mare vistier şi el. Iar mama ei era sora lui Gheorghe Ştefan Vodă, o Ceaurească, sau poate sora doamnei Safta, o Bouleasă. în tot cazul Gheorghe Ştefan şi doamna Safta, neavînd copii, îşi luară nepoata la ei, pe Maria Sturza, o crescură în casa lor, o ţinură pe urmă la curtea domnească şi prin anii 1656 sau 57 o măritară cu Grigore Ghica, fiul bătrinului capuchihaie de la Poartă.

Cînd deci, în aprilie 1658, cu o săptămînă înainte de paşti, sosi noul voievod la Iaşi, doamna Maria avu desigur bucuria de a-şi vedea socrul domn, însă avu durerea de a vedea pe unchiul care o crescuse apucînd calea pribegiei. Pusă cum era între ciocan şi nicovală, ea avu, în curînd, o şi mai mare neplăcere, care trebuie să o fi tulburat mult. Gheorghe Ştefan năvăli în ţară pentru a scoate din domnie pe Ghica, iar acesta trimise împotri- vă-i pe fiul său Grigore, care era deci silit acum, să lupte în contra unchiului şi binefăcătorului nevestei lui. învins la Strunga, bătrînul Vodă Gheorghiţă fugi din ţară, apu- cîndu-se să colinde străinătăţile, pînă tîrziu, cînd, în sărăcie, îşi dete duhul tocmai pe malul

Mării Baltice la Sczeczin. Am văzut în capitolul precedent, cum în clipa aceea Grigore şi Maria Ghica, care se aflau la Viena, îşi amintiră deodată că erau nepoţii mortului „principe", re- clamînd cu insistenţă sculele rămase pe urma nenorocitului domn.

Domnia lui Gheorghe Ghica în Moldova ţinu abia un an. Însă, pentru povestirea ce va urma, se întîmplă în acest scurt răstimp un eveniment foarte important, anume refugiul în Moldova al familiei postelnicului Cantacuzino.

Am arătat mai sus cauzele acestei pribegii. Constantin Cantacuzino venise la Iaşi împreună cu soţia lui, jupî- neasa Ilinca, cu toţi fiii săi, precum şi cu unele din fete şi gineri. În capitala Moldovei trăiau încă pe atunci fraţii postelnicului Toma şi Iordachi, cărora cîţiva ani mai înainte fratele lor mai mare le scăpase viaţa. Drept mulţumire, ei nu numai că-şi primiră familia cu bucurie, dar o introduseră la curte, făcînd pe Ghica Vodă şi pe fiul său s-o cinstească cum i se cuvenea. Cu încetul, legăturile dintre Ghiculeşti şi Cantacuzini se transformară în cordiale şi prietenoase, bătrînul voievod prinzînd o deosebită stimă pentru bătrînul postelnic, iar fiul său Grigore legîndu-se cu Drăghici de-o prietenie, care părea că nimic în lume n-ar mai putea-o dezlega. Spre confirmarea acestor simţăminte ce purta Grigore Ghica lui Drăghici Cantacuzino, el crezu de datoria lui să-i dea şi un zapis la mînă, nu ştim dacă din pricină că nu avea el însuşi încredere în statornicia sentimentelor sale, sau poate fiindcă ar fi fost obiceiul pe atunci ca prieteniile să se lege prin zapise. În tot cazul, iată ce-i scria el : „Noi, Grigore Ghica Vodă, fiul lui Gheorghe Vodă, dat-am această a noastră carte credinciosului dumnealui spătarul Drăghici Cantacuzino, căruia întîmplîndu-se de a pribegit şi pentru scăparea lui a venit în ţară... am poftit a-l trage la noi, adeverindu-i prin această scrisoare ca să fiu şi eu cu inima curată, şi de se va întîmpla vremea de a ne despărţi cu trupul, iar cu sufletul şi cu credinţa să fim nedespărţiţi unul de altul".

Aceasta ar fi, ca să zicem aşa, actul întîi din drama ce va urma.

Pîrîle lui Mihnea Vodă, domnul Munteniei, împotriva boierilor fugari, pe care de necaz că nu-i putuse

omorî îi tot ponegrea la Poartă, făcură ca aceasta într-o zi să trimeată doi capugii la Iaşi pentru a ridica pe Cantacuzino şi a-l duce la împărăţie să se dezvinovăţească. Acolo îl aşteptau boierii lui Mihnea cu minciuna în gură şi cu pungile de aur care fac de obicei din minciună adevăr; însă, spune N. Iorga : „Postelnicul Constantin era el însuşi prea bogat şi prea meşter prin isteţimea şi lunga lui experienţă de douăzeci de ani sub Matei Vodă ca să poată fi învins. El birui la judecata vizirului". Între timp de altfel pîrile lui Mihnea Vodă se adeveriră cu atît mai neadevărate, cu cît el păşi hotărît şi pe faţă împotriva Porţii, dîndu-se de partea lui Rakoczi. Fuga lui în Ardeal lăsă scaunul Munteniei neocupat, iar vizirul, din îndemnul postelnicului cu care se împritenise acum, îl dădu lui Gheorghe Ghica, care timp de cîteva luni a fost deci domnul ambelor principate. în vara anului 1660, Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu, fu numit domn al Moldovei, iar Gheorghe Ghica rămase în Muntenia, unde se întoarse în sfîrşit şi Cantacuzino cu toată familia lui.

Precipitarea tuturor acestor evenimente şi necontenitele tulburări din ţările noastre păreau a fi luat în chipul acesta sfîrşit. însă era numai o părere. Marele vizir Kiu- pruliu[63] socoti că singurul mijloc de a pune capăt neîncetatei fierberi din meleagurile noastre şi marcatei înclinări a domnilor români către împărăţiile creştine, era transformraea Moldovei şi a Munteniei în paşalîcuri. Cum pe de altă parte Ţara Românească era bîntuită de foamete şi de ciumă, Kiupruliu găsi acest prilej nimerit şi, pretextînd că populaţia este nemulţumită de domnul ei, trimise pe Mustafa Paşa din Silistra să ridice pe Ghica Vodă din scaun şi să-l ducă în fiare la Constan- tinopol. Astfel se isprăvea, după vreo jumătate de veac, prietenia puiului de turc cu puiul de creştin.

Postelnicul Cañtacuzino părăsi şi el Tîrgovişteа, întovărăşind pe domnul său la Stambul, căci îi purta de grijă, pare-se. Cît despre Grigore Ghica, el se afla cu doamna Maria la Adrianopol, unde tată-său îl trimisese capuchihaie al lui la împărăţie. împărtăşind soarta lui tată-său, care fu aruncat la închisoare, el fu reţinut dacă nu închis, în. tot cazul zălog, la Odrii (Adrianopol). Om energic şi isteţ, departe de a se înfricoşa, Grigore Ghica

făcea dimpotrivă planuri de domnie. Tatăl său fiind mazilit, de ce n-ar ajunge el domn ? Şi se apucă să scrie o foarte lungă scrisoare postelnicului Constantin, „nenea" cum îi zicea, ştiindu-l pe acesta acum în graţiile marelui vizir. într-un fel subţire, pentru a nu-l jigni, îi aminti găzduirea ce i-o dăduse la Iaşi, banii pe care îi împrumutase (şi pe care, în parte, îi ierta), prietenia care-l lega cu fiul acestuia, Drăghic-i şi respectul pe care-l purta lui însuşi, terminînd toată această pologhie cu rugămintea să se puie postelnicul în patru pentru a obţine domnia Ţării Româneşti pentru el. Iată un crîrripei din această scrisoare :

„Dumneata postelnice, mult îmi era dor de dumneata să te văd, şi nu lăsă dumnezeu să fi venit ca să vorbim două, trei cuvinte împreună. Ce voi face ? De cînd te-ai dus dumneata de la mine am rămas surd şi mut şi făr' de om... Eu din cuvîntul dumitale nu voi ieşi, nici de la mine să aştepţi învăţătură, că eu las asupra dumitale toate lucrurile, cum vei socoti, aşa să faci. Numai scoate-mă din gura neprietenilor. Foarte să-ţi pui poalele în brîu şi iă te nevoieşti pentru mine şi pentru dumneata, că noi amîndoi una sîntem".

Iar postelnicul foarte îşi puse poalele în brîu şi se nevoi pentru tînărul Grigore, de-i căpătă domnia Ţării Româneşti.

Acestui bătrîn înţelept am datorit noi românii faptul că, acum vreo trei sute de ani, n-au făcut turcii din ţările noastre paşalîcuri. S-a căznit Constantin, cu toată elocvenţa lui, pentru a convinge pe vizir că mai rău de-o sută de ori ar fi, pentru turci, nu pentru noi, dacă ar face din ţările noastre raiale, în loc de-a ţine pe români, aici la Dunăre, ca un tampon între semilună şi cruce. Convins de argumentele postelnicului, Kiupruliu renunţă la planul său, şi întrebă scurt pe postelnic : „Pe cine să pun domn în Tîrgovişte ?" Iar răspunsul ce-ar fi dat oricare altul, şi pe care desigur îl aştepta şi vizirul, ar fi fost : „Pe mine !" Însă bătrînul înţelept răspunse : „Pe Grigore, feciorul lui Ghica Vodă !"

Astfel ajunse Grigore Ghica domn şi soţia lui Maria, doamnă.

În schimb, Cantacuzino ceru de la noul său stăpîn o singură favoare, pe care o mai ceruse cu şapte

ani mai înainte de la cumnatul său Constantin Vodă Şerban, anuma aceea de a fi lăsat în pace. Nu boierie, nu treabă, nu nimic — odihnă pentru bătrîncţcle sale. Iar Grigore Vodă — Gligoraşcu, cum se numea el însuşi — îi dete o carte la mînă, prin care-i făgăduia : „Să nu am a amesteca pe dumneata la luatul banilor, şi nici la chezăşii... Şi nici o bîntuială să nu aibă de la domnia mea, ci să aibă a se răpoza la casa lui, ca o slugă bătrînă a noastră şi a ţării... şi nici să cred cuvintele cuivaşi, de ar pîrî ce-ar pîrî, că domnia mea mă odihnesc. în credinţa lui. Iar de mă voi lepăda şi voi călca aceasta ce scriu mai sus, dumnezeu şi pe mine să mă lepede şi să mă calce într-această lume şi în lumea ce va să fie. Şi pentru credinţă am întărit cu iscălitura şi cu pecetea mea. Anul 1660".

În octombrie 1660, erau cu toţii în ţară, Grigoraşcu Vodă şi doamna Maria, instalaţi în vechea curte domnească din Bucureşti, iar postelnicul Cantacuzino şi bătrînă lui domniţa Ilinca, la Filipeştii Prahovei, în frumoasa lor casă care minunase cîndva pe Paul din Alcp, şi din care au rămas astăzi abia cîteva bolţi de pivniţă.

Trei ani se trecură, mai mult sau mai puţin liniştiţi. Pace din toate părţile şi belşug în ţară. Legăturile dintre Ghiculeşti şi Cantacuzini rămaseră cordiale, fiii mai mari ai postelnicului îşi îndeplineau boieriile la curte, Drăghici fiind pe atunci (1660—1665) mare paharnic şi Şerban logofăt al doilea. Grigoraşcu Vodă, al cărui tată fusese slobozit din închisoare însă rămăsese la Stambul, urma să arate postelnicului aceeaşi dragoste de fiu, aceeaşi supunere şi ascultare a sfaturilor sale, iar doamna Maria, care-i spunea jupînesei Ilinca „mamă", petrecea deseori, cu săptămînile, la Filipeştii de Pădure. De fapt, bătrînul postelnic, care nu se amesteca în nici o treabă a Divanului, era totuşi cel care, în linii generale, ducea polilica ţării, deoarece sfatul lui era precumpănitor.

în vara anului 1663, această viaţă de patriarhal „dolce farniente" se schimbă, brusc la înfăţişare. Pricina erau tulburările din Ardeal, care de la moartea lui P,akoczi (1660), era frămîntat de ambiţiile a doi potrivnici pretendenţi, Kemeny susţinut de nemţi şi Apafi, omul turcilor. Lupta dintre împărat şi sultan

pentru cucerirea acestui Ardeal, ţinea de mai bine de o sută de ani.

Voievodului numit de. turci i se opunea regulat prinţul susţinut de germani. Adunînd oaste puternică, vizirul şi-o primise împotriva lui Kemeny pentru a sfîrşi o dată cu necontenitele hărţuieli dintre cei doi rivali. Grigore Ghica domnul Munteniei şi Istrati Dabija al Moldovei, primiră poruncă să-şi strîngă şi ei ce brumă de armată o fi avînd şi să pornească în Transilvania unde urma să se unească cu armatele imperiale otomane.

Pornind la război, Grigoraşcu Vodă lăsă pe doamna Maria să vadă de trebile ţării. — înlocuitoarea lui, regentă. Sfetnici pe lîngă ea, caimacani, numi pe doi oameni de încredere de ai lui, pe vistiernicul Stroia Leur- deanu şi pe cămăraşul Dumitraşcu Cantacuzino, nepotul postelnicului.

De ce, cum, din care anume necunoscute ale ecuaţiei vieţii a urmat ce a urmat, nici astăzi, nu s-a lămurit.

Stroe şi Dumitraşcu îşi întinseră mîna pentru a pierde pe postelnicul Cantacuzino.

Urziră un complot, în care atraseră numai ambiţioşi, pe Gheorghe Băleanu, pe Constantin Vărzaru (fiul ar- maşului Radu de sub Matei Basarab), pe alţii care rămaseseră în Bucureşti, precum şi pe unii care erau cu vodă la oaste, ca pe Pîrvu Vlădescu, căci aveau şi acolo nevoie de „atmosfera" ce trebuia creată. Iar complotul n-ar fi putut avea sorţi de izbîndă, cîtă vreme doamna Maria — regenta — s-ar fi împotrivit. Aci s-a arătat iscusimea lui Stroe Leordeanul, capul complotului, şi aici zace taina întregii afaceri, cum de-a putut această femeie, care cunoştea firea postelnicului mai bine decît oricare altul, care zicea Ilineăi „mamă" şi fiilor ei „fraţi", cum a putut ea, şi de ce, să se dea de partea ponegrito- rilor împotriva celui ponegrit. „Vreo daraveră de rochii sau de cercei", zise N. Iorga. Nu se omoară un om pentru o pereche de cercei — cînd eşti doamnă.

Bănuiala noastră se îndreaptă spre cu totul alt simţă- mînt care zace mai adînc în firea omului decît vanitatea podoabei : dragostea. Vreun simţămînt de, iubire jignită pentru unul din fiii postelnicului cerea răzbunare, sau poate vreo legătură cu unul din

conspiratori impuse celei din fire mai slabă voinţa celui mai tare. Firește, aceste .sînt simple bănuieli, dar trebuiesc formulate pentru a tălmăci fapta doamnei Maria.

Tot atît de neexplicabilă este purtarea lui Dumitraşcu Cantacuzino, fiul acelui Mihai care a trăit şi a murit în Stambul. Adus de tînăr de către unchiul său în Muntenia, Dumitraşcu a fost crescut, hrănit, boierit de bătrînul postelnic. Ce l-a împins să-şi răzbune de aceste bine- - faceri ?

Mai uşor de înţeles e purtarea celui care a născocit toată drăceasca conspiraţie, vistiernicul Stroe Leordeanul. Omul acesta, din Leordenii Argeşului, se însurase cu Visa din Goleşti şi dădu naştere neamului Golescu. Unul din fiii săi, Istrati, se însură cu Elena, fata lui Nicolae Vodă Pătraşcu şi a domniţei Ancuţa, sora Ilineăi Cantacuzino. Istrati Golescu. venea deci văr primar, prin nevastă-sa, cu fiii postelnicului. În curînd o nouă încuscrire îl legă şi mai strîns pe vistiernicul Leordeanul de postelnicul Cantacuzino.

Fata lui, Maria, se mărită cu al doilea fiu al acestuia, Şerban, cel care mai tîrziu va fi domn. În 1663 căsătoria aceasta era desfăcută, Şerban reînsurîndu-se cu o altă Mărie, fata boierului de origine bulgărească (din Ni- copole) Gbencea Rustea.[94] Aici trebuie căutată originea duşmăniei lui Stroe împotriva Cantacuzinilor, o răzbunare pentru fata părăsită. E cea mai firească şi mai omenească din toate tălmăcirile ce s-au dat asupra acestei neîmpăcate uri a bătrînului vistiernic. La acesta mai trcbuieşte adăugată şi cauza arătată de Xenopl şi de N. Iorga, cauza atribuită în comun lui Stroe Leordeanul şi cămăraşului Dumitrescu, poate şi celorlalţi conspiratori, anume aceea că în lipsa domnului din ţară, boierii rămaşi s-o cîrmuiască ar fi fost împiedicaţi de postelnic s-o jefuiască. Firește, o atare faptă este şi ea susceptibilă de-a deştepta ura.

Deşi tustrei fiii mai mari ai postelnicului, Drăghici, Şerban şi Constantin, se aflau la oaste pe lîngă domnul lor în Ardeal, totuşi, Pîrvu Vlădescu, prietenul lui Leordeanul, nu se sfii, în faţa lor, să pîrască pe bătrînul tată al acestora, că umblă, în lipsa lui vodă din ţară, să-i sufle domnia. Această calomnie fu confirmată lui Ghic-a prin scrisori sosite din Bucureşti,

de la caimacami lui. Iar dacă Grigoraşcu Vodă ar mai fi putut, poate, să se îndoiască de spusele acestea nebune, apoi ce mai putea el zice, cînd însăşi doamna lui îi scrisese că postelnicul adună pîri împotrivă-i, că oprea ţara de-a plăti dările şi că ea însăşi nu este ţinută în seamă, ,,că este batjocorită de acest trufaş supus !".

La toate aceste, ar fi putut totuşi Grigore Vodă în- tîmpina ceva. Anume că postelnicul, cu trei ani mai înainte, putea lua pentru el domnia pe care i-o dăduse lui, şi era deci puţin probabil să se fi răzgîndit acum. Şi ar mai fi putut întîmpina că el, Grigore Vodă, cu mîna lui scrisese postelnicului vorbele

acestea : „nici voi crede cuvintele cuivaşi, de-ar pîrî ce-ar pîrî, căci domnia mea mă odihnesc în credinţa dumitale"

.Dar Grigoraşcu Vodă pe toate le uită, şi vorbele acestea, şi recunoştinţa ce-i datora, şi repetatele jurăminte, şi prietenia cu Drăghici, ticluită prin zapis. Fiindcă, mai întîi, nimic nu se furişează mai uşor în sufletul omului decît îndoiala născută din bîrfclì. Al doilea, fiindcă Vodă Grigore Ghica era un om (spune N. Iorga) „care înfăţişa în figura lui chinuită de păreri de rău, în ochii lui tulburi de gînduri şi de fapte rele, ca şi în sufletu-i de necredinţă, pentru care a trăda, a minţi, a înşela, era o trebuinţă". Şi, în sfîrşit, al treilea — precumpănitor motiv după părerea mea — fiindcă turcii fiind învinşi în Ardeal, Grigore Vodă se întoarse în iarnă la Bucureşti cu frica în spinare, ca nu cumva această neizbîndă să fie pusă de vizir pe socoteala domnilor români, şi, drept răzbunare, să urmeze mazilirea, dacă nu chiar moartea.[65]

Aflîndu-se într-o atare stare sufletească, vorbele de bîrfcală mai uşor pătrunseră în inimă. Cînd îl văzu întîi pe bătrînul postelnic, venit ia C-raiova întru întîmpinare?. lui Vodă Grigore „i-au arătat un chip foarte posomorit, vorbindu-i cam alăturea cu calea", învinuindu-i fiii că sînt „răi şi vicleni".

Atît deocamdată. Însă a doua zi. aţîţat poate şi de sfetnicii lui, îi răcni în obraz : „Oh ! bătrîn de cîne, ce-ai făcut împotriva mea ?". Vorbe auzite de un ungur ce era de faţă, pe care le transcrise în cronica lui, ***pe româneşte.***

Postelnicul, care avea cugetul curat, îi răspunse liniştit că nu făcuse nirnic, că de s-ar spune ce s-ar spune, toate numai vorbe sînt şi domnul să nu se încreadă în ele.

Atunci chemă vodă pe fiii postelnicului, cari, sub paza vătafului de aprozi, fuseseră aduşi de la oaste în fiare, poruncind să vie şi boierii acei, cari , acolo în Ardeal, pîrîse pe Cantacuzini. Şi se începu un simulatru de judecată. Unul din pîrîtori, Alexandru, feciorul Gheormii Banul, spuse : „Aşa, doamne, ne-au zis, să mergem să tc pîrîm la vizir, şi să puie pe Şerban logofătul domn !" Iar Marcş Băjcscu, care mai tîrziu se încuscri cu Drăghici Cantacuzino „fiind mai obraznic şi mai îndrăzneţ", răspunde : „Doamne, acest Alexandru, în zilele Mihnei Vodă, pre gura lui multă boierime s-a omorît, nefiind vinovat nimic ; ci de-l vei asculta măria ta, fă din noi ce vei vrea şi vei da seama înaintea lui dumnezeu, iar noi nu sîntem vinovaţi !".

Această sumară judecată se isprăvi prin însemnarea la nas a lui Şerban Cantacuzino, pentru a-l pune în neputinţă de-a domni, copilăresc procedeu, care n-a împiedicat niciodată pe nici un însemnat să domnească — nici pe Şerban, a cărui poftă de-a domni se născu de altfel mult mai tîrziu.

A doua zi după această întîmplare, toată lumea părăsi Craiova. Domnul şi curtea lui se. întoarseră în scaun la Bucureşti, iar postelnicul Cantacuzino, luîndu-şi fiii, porni la moşia lui, Filipeşti, fără ca să bănuiască măcar că toată această pricină ar mai putea avea vreo urmare. El ar fi putut fugi, evident, în Moldova sau în Ardeal. Însă era prea tare de nevinovăţia lui pentru a lua calea pribegiei. Cel mult dacă, după tăierea nasului lui Şerban, s-ar mai fi aşteptat să fie nevoit să-şi deschidă cămara cu bani, pentru a răscumpăra o vină ce n-avea.

Dar lucrurile fură altfel.

În Bucureşti, Stroc Lcordcanul stătu, de capul domnului să ia măsuri mai energice. „Chiar clacă, zicea el, ar fi postelnicul nevinovat, deşi e dovedit că este, o data că s-a pornit măria ta să-i zică «t-îne bătrîn» în faţa tuturor boierilor, apoi, repede, trebuie să-i curme şi viaţa, altfel o s-o curme el pe-a măriei tale'-'.

Şi aici, din nou, intervine enigmatica purtare a doamnei Maria care măcar atunci ar fi putut răcni

soţului ei în faţă că nimic nu e adevărat din cîte se puseseră la cale. Dar ea, sau l-a învinuit din nou, sau, în cazul cel mai bun, a păstrat o vinovată tăcere. Şi atunci, ce era scris să fie, fu.

în noaptea de vineri spre sîmbătă, 20 decembrie, de Sf. Ignat, — iarnă grea, zăpadă, ger — sosiră la Filipeştii Prahovei dărăbanii lui Ghica şi ridicară din aşternut pe postelnicul Constantin, care şi-o fi închipuit, bătrînul, că-l cheamă vodă la curte pentru vreo dezvinovăţire. Însă pe la jumătate de cale între Ploieşti şi Bucureşti, rădvanul întoarse la stînga, în mijloc de codru, pe un drum aproape nebătut, şi un sfert de ceas mai tîrziu se opri la malul bălţii Snagovului, în faţa Ostrovului în care zăcea în noapte bătrîna mînăstire a lui Vlad Vodă Basarab.

Amintirea multor grozăvii, a multor crime şi neispăşite păcate apasă pe acel lăcaş pe care cu altfel de gînduri, mai cucernice, l-o fi ridicat acolo Vlad Dracul °[6], fiul lui Mircea cel Bătrîn, cu două veacuri şi jumătate mai înainte. Astăzi, n-a rămas din acea mînăstire decît biserica ruinată din mijlocul insulei, clopotniţa şi cîteva şanţuri, care arată locul unde erau ehiliile şi zidurile dimprejur. Astăzi, Snagovul a devenit un loc de petrecere al bucureştenilor, cu „stranei", cu bărci cu motor, cu restaurante şi muzici. Dar altădată, (a fost acum o sută de ani şi închisoare), altădată era o tăcută mînăstire într-o insulă părăsită.

Oprit la mal, fostul mare postelnic fu dat jos din răd- van, urcat în barcă şi dus la mînăstire. Se crapă de zi. În biserică, călugării aprindeau luminările, preotul îşi punea odăjdiile — slujba începu. În genunchi în faţa icoanelor, Constantin Cantacuzino asculta evanghelia. Şi în această ieculegere nu s-o fi gîndit el numai la dumnezeu, s-o fi gîndit la oameni, la ce înseamnă prietenia şi binefacerea şi recunoştinţa şi ingratitudinea, s-o fi gîndit că turc sau creştin, omul e om, şi că în zadar părăsise el malurile Bosforului pentru a veni în plaiurile Carpaţilor unde îşi închinase viaţa lui curată dreptăţii şi bunătăţii,. căci din nepătrunsele taine ale veşniciei era scris că trebuia el, ca tată-său, ca bunicu-său, să moară asasinat de mîna neprietenilor. Bătrîn cum era, şaptezeci de ani, nu-i era de viaţă, ci de murdăria ei.

La ora cinci după prînz fu dus în faţa trapezei mînăs- tirii ®[7], legat de un stîlp şi sugrumat.

Dăngănitul de clopote trecu peste apele lacului şi se pierdu în frunzişul codrului Vlăsiei.

De la Bucureşti la Snagov sînt, dacă e calul bun, două ceasuri de drum. Pe la şapte seara ştia deci capitala că vel postelnicul Constantin Cantacuzino fusese omorît din porunca lui Grigoraş Vodă Ghica.

La curtea domnească, zarvă mare. Boierii fură chemaţi la Divan şi mitropolitul ţării adus în toată graba în cămara domnului.

Se deşteptase, deodată, vodă, din beţia parcă în care căzuse, şi-n faţa boierilor şi a ţării, începu să se vaiete că „fără ştirea lui a fost omorît postelnicul". Apoi, trecind în iatac, îngenunchie în faţa icoanelor şi spovedindu-se mitropolitului Ştefan, „la mare căinţă căzu pentru moartea postelnicului, căci cunoscu pe vînzătorii aceia că nu pentru alta fu a lor vînzare, fără numai ca să poată jăcui ţara şi pre dînsul a-l fura".

Porunci atunci ca trupul lui Cantacuzino să fie predat familiei, care îl ridică din Snagov şi-l duse la moşia ju- pînesei Ilinca, Mărgineni, lîngă Filipeşti, unde fu îngropat cu mare cinste, jurînd fiii pe cosciugul tatălui lor, că omorul acesta nu va rămîne nerăzbunat. Căci, spunea însuşi mitropolitul : „Sfînta scriptură zice că sîngele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui dumnezeu !"

Dar, cu trei ani mai înainte scrisese doar Grigoraşcu Vodă lui „nenea" : „de mă voi lepăda şi de voi călca aceasta se scriu, dumnezeu şi pe mine să mă lepede şi să mă calce".

În primăvara anului următor (1664), se redeschise focul în Ardeal pentru vechea pricină dintre nemţi şi turci. Domnul Moldovei şi domnul Munteniei porniră, ca în vara dinainte, să lupte pentru semilună împotriva crucii; iar Ghica Vodă se dete din nou de partea nemţilor, dar atît de făţiş, pricinuind turcilor prin fapta aceasta, o înfrîngere atît de mare (la Leva), încît, după terminarea războiului, el nici nu mai îndrăzni să dea ochii cu vizirul. Fugi, peste graniţa Moldovei, în Polonia, dînd de ştirQ nevestei lui să băjenească şi ea,

cît mai în pripă, în Transilvania, unde va fi primită şi găzduită de principele Apafi, prietenul lor.

Şi acum începea dar şi pentru doamnă răsplata nelegiuirii sale. Dinaintea istoriei doamna Maria n-a fost martiră, cum ne-a înfăţişat-o Jokai; a fost o păcătoasă.

Mai întîi, în octombrie a aceluiaşi an, îi muri băiatul, singurul copil ce avusese pînă atunci. Şi cum murise, mititelul, în chinurile unei epilepsii, — sărea şi necheza ca un cal — zicea poporul că e mînia lui dumnezeu, care răzbuna moartea postelnicului. Iar curînd după aceea, abia îşi îngropase odrasla în biserica lui Mihai Vodă, că iată îi vine ştire de la soţul ei să fugă cît mai grabnic din ţară pentru a nu încăpea în mîna turcilor.

„La 2 noiembrie 1664, doamna Maria cu oamenii caseì sale" trecea prin strîmtoarea Branului; în Ardeal, rămî- nînd la Zărneşti, în ţara Bîrsei, oaspetele lui Apafi, care-i trimise şi cîţiva soldaţi s-o păzească. Puţină vreme ma. tîrziu, ea fu ridicată de acolo şi dusă la Racoşul de Jos, unde, dîndu-se drumul ostaşilor, rămase doamna singură cu cîteva femei într-o frumoasă locuinţă ce i se puseso la dispoziţie.

La sfîrşitul lui noiembrie, ea născu acolo, la Racoş, un fiu, căruia îi dete numele de Matei. La auzul acestei veşti, Grigore Vodă, din Polonia unde se afla, fu apucat de mare neastîmpăr, făcînd tot ce-i sta în putinţă pentru a merge să-şi vadă soţia şi copilul. Însă lucrul acesta nu-i fu îngăduit. Apafi nu putea să-l lase să pătrundă în Ardeal, fiindcă, conform tratatului de pace încheiat de curînd între împărat şi sultan, ar fi trebuit în cazul acesta să puie imediat mîna pe el, şi să-l trimită, legat, la< Stambul. Grigore Vodă vru să încerce să se strecoare nevăzut, prin marginile ţării, pînă la Racoş, însă chiar oamenii lui îl sfătuiră să nu facă lucrul acesta, căci era Transilvania încă plină de turci. De altfel, Apafi îi trimise a doua oară răspuns că era în interesul său să nu cugete măcar a veni la soţia lui, căci abia pe aceasta dacă o putea ţine în ţară, ea fiind reclamată cu insis- tenţă de către Poartă.

În adevăr, în preajma crăciunului, — exact un an după omorul lui Cantacuzino — veni la Apafi poruncă de la Poartă să predea unui capugiu pe doamna Maria, îm-

preună cu comorile ei, trimiţînd-o fără răgaz la Stambul. Marele vizir asigura de altfel pe voievodul Transilvaniei că nu i se va face doamnei nici un rău, că va fi dată în grija socrului său Gheorghe Ghica, care mai trăia, bătrîn, la Constantinopol, şi că singurul lucru care voiau turcii de la ea, era să afle cîtă avere au scos din ţară Vodă Grigore şi boierii pribegi. Ba mai mult decît atît, vizirul felicita pe Apafi pentru omenia sa „de-a fi primit în ţară o sărmană femeie fără sprijin".

Însă nici Apafi, nici doamna nu se mere-/,ură în vorbele turcilor. Ea arătă „jurînd cu suflet curat în faţa episcopu • lui român şi a solului turc" că venise în Ardeal cu 4 000 de poli imperiali, din care jumătate se eheltuise cu traiul ei de toate zilele. De altfel, doamna fiind lehuză şi alăp- tîndu-şi copilul, Apafi, cu mii de scuze, refuză s-o predea. Capugiul se întoarse singur la Stambul, însă în Ianuarie 1665 era din nou în Ardeal, cu ordin să fie trimisă doamna la Belgrad.

înnebunită de spaimă doamna Maria începuse să se roage de toată lumea să nu fie predată turcului, ceea ce ar echivala cu o condamnare la moarte. Puse pe Mihai Telelri, atotputernicul cancelar, ba chiar şi pe Ion Rothal, căpitanul de Satu Maro, să stăruie pe lîngă principele Ardealului să-i fie milă de soarta ei. Dar stăruinţele nu erau necesare, căci Apafi, cu riscul de a-şi atrage ura vizirului, n-avea nici un gînd să calce dreptul de ospitalitate ce acordase doamnei lui Ghica. Străduinţele sale de a o păstra în Ardeal fură rău interpretate de unguri care şopteau că voievodului lor îi pasă mai mult de „co- moarele" doamnei decît de soarta ei. Calomnia aceasta o respinse Apafi cu energic, spunînd că cl „n-a văzut o lescaie de la doamna" şi dacă se străduieşte de-a o ţine în ţară e pentru că astfel îi dictează lui conştiinţa şi datoria.

Doamna Maria scrise însuşi paşei din Belgrad, ru- gîndu-l să „privească soarta ei tristă" şi s-o lase să ră- mîie în Ardeal. În martie viitor veni în sfîrşit poruncă de la Poartă că doamna poate rămîne, dacă însă va preda sultanului odoarele soţului ei.

Se zice că extrădarea aceasta fusese cerută cu atîta insistenţă, nu atît din cauza comorilor, cît din pricina „frumuseţei doamnei". în corespondenţa

diplomatică a vremii se strecurase ştirea că dragomanul Porţii, vestitul Panaiotachi, voia să aibă pe doamna Maria la Gon- stantinopol pentru a şi-o lua de soţie, ceea ce nu poate fi adevărat, deoarece el era însurat. Panaiot Nicusios cunoştea pe Maria Ghica de cînd aceasta fusese cu soţul ei la Stambul, cînd el era capuchihaie acolo. Dacă în adevăr dorea dragomanul s-o atragă acum pe lîngă din- sul apoi alte or fi fost gîndurile lui, mai vinovate decît acele de a vrea s-o ia de soţie. De altfel, că doamna Maria plăcea dragomanului e un lucru sigur, deoarece vedem pe Grigoraşcu Vodă îngrijorat la culme de cererea aceasta ce se făcea de a-i porni nevasta la Constantinopol. El interveni pe lîngă împăratul Leopold s-o ducă la Viena, ceea ce împăratul refuză, temîndu-se ca turcii să nu cumva să privească o atare faptă ca o rupere a tratatului de pace. Grigoraşcu, mîhnit, se stabili în Polonia, deocamdată la Scepuzia, moşia contelui Lubomirski, de unde trimitea regulat scrisori nevestei, precum şi mulţumiri lui Apafi şi lui Rothal pentru felul cum îngrijeau ei de iubita lui doamnă.

Dar cu atare platonică corespondenţă nu se putea mulţumi Grigore Vodă. într-o bună zi, în martie 1665, e] părăsi pe prietenul său Lubomirski şi sosi pe neaşteptate la Viena, rămînînd incognito într-o mahala afară din oraş, cu treizeci de oameni care-i compuneau „casa". A doua zi, ceru audienţă la împărat, însă nu fu primit. Repetînd cererile de mai multe ori, întotdeauna în zadar, el începu să urmărească, cu o rară energie, pe împărat în deplasările sale, şi izbuti în sfîrşit, pe cînd acesta se afla la Luxemburg, să se prezinte în faţa marelui Leopold, pentru a-i mulţumi „de îngrijirea graţioasă ce-i arătase" (după cum, cam ironic de altfel, se exprimă ambasadorul Veneţiei Cornaro într-una din scrisorile sale). În tot cazul întrevederea aceasta avu un rezultat favorabil, împăratul învoind pe Grigore Ghica să rămînă în ţara lui, orînduindu-i găzduirea la Budweis în Moravia şi' dîndu-i şi o rentă anuală, hrană pentru oameni şi nutreţ pentru cai.

Grigoraşcu Vodă căuta de fapt să-şi recapete domnia, dar se mulţumi deocamdată şi cu atît. Abia sosit lâ Budweis, scrise lui Apafi cu rugămintea să-i

trimită în grabă soţia, căci căpătase învoire de la Leopold să poată veni şi ea în Germania. Aşadar, pe la mijlocul lui mar, doamna Maria părăsi în sfîrşit Raeoşul de Jos, unde suferise mai bine de şase luni, şi, luîndu-şi mica odrasla în braţe, porni cu femeile ei în carete trase de 66 de cai, prin Sighişoara, Bistriţa, Lembcrg şi Craiova, la Budweis în Moravia, unde se întîlniră în sfîrşit, după un an de despărţire, mult încercaţii soţi.

De aici încolo, începe viaţa de pribegie, care ţinu încă aproape 7 ani. Renta ce o dădea împăratul scădea mereu, sau sosea cu atît de mari întîrzieri, încît oamenii lui vodă, pentru a se putea întreţine, erau nevoiţi să găină- rească prin oraş, ceea ce pricinui necontenite plîngeri ale cetăţenilor. Grigore Ghica fu mutat de la Budweis. la Olmuetz, apoi din nou în Moravia la Neustadt, de foarte numeroase ori el mersese şi la Viena (Beciu, cum spuneau românii pe atunci) şi sfîrşi la urmă prin a se stabili din nou în Ungaria la Loecse, unde rămăsese multă vreme cu soţia şi copilul lui. Acolo, în Loecse, născu doamna Maria pe al doilea copil al lor, domniţa Maria, care fu botezată de Episcopul de Oradea Mare, Gheorghe Barsony (Iunie 1669).

între timp, Grigoraşcu Vodă nu înceta a unelti fie pentru a-şi recăpăta domnia, fie pentru a-şi îmbunătăţi soarta. Văzînd că nădejdile ce-şi pusese în împăratul Germaniei erau zadarnice, el îşi întoarse privirile aiurea, la regele Franţei, Ludovic al XlV-lea, la dogele Veneţiei, la papa. La Viena se împrieteni cu Cornaro, ambasadorul Veneţiei, şi propuse acestuia trecerea lui la catolicism, în caz că republica ar fi dispusă să-l ajute în planurile sale de recăpătare a domniei. La 10 aprilie 1667, în ziua întîia a pastelor, el semnă chiar actul de trecere la confesiunea catolică, act care se află azi în biblioteca Academiei Române. însă pentru o greşeală de formă, acest act a fost anulat, aşa încît Grigoraşcu Ghica pare a fi rămas ortodox.

Două lucruri mai importante se pe trecură în timpul acestei pribegii, care fac să fie relevate. Una este goana după averea, închipuită de altfel, ce-ar fi rămas de pe urma morţii, la Sczecziu, a voievodului Moldovei Gheorghe Ştefan, unchiul şi poate chiar tatăl adoptiv al

doamnei Maria. Cealaltă este urmărirea pribeagului domn de către fraţii Cantacuzino pentru a căpăta de la el scrisorile de pîră. ale lui Stroe Leordeanul împotriva tatălui lor.

Constantin Cantacuzino, al treilea fiu al postelnicului, cel pe care l-am văzut în 1663 la oaste în Ardeal alături de Grigoraşcu Vodă, se afla acum în Italia, la Padova, pentru completarea studiilor sale °[8].

De acolo urmări el pe Grigore Ghica, luni şi luni de zile, prin emisari trimişi la Viena, pentru a obţine scrisorile Loreanului, de care aveau Can,tacuzinii nevoie pentru a da apoi în judecată pe cel ce fusese de fapt instigatorul omorului tatălui lor. Strîns cu uşa de atîtea nevoi băneşti, Grigore Vodă se hotărî *să vîndă* acele scrisori — şi astfel comise după mişelia omorului, nevrednicia trădării. În posesiunea acestor preţioase documente, stolnicul Constantin Cantacuzino se întoarse la Bucureşti, iar felul cum s-a folosit de ele, îl vom vedea mai jos.

Toate neizbutitele încercări ale lui Grigoraşcu Vodă printre străini, îl a'duseră în sfîrşit la simţul realităţii, anume acel de-a încerca o împăcare cu Poarta, singurul mijloc eficace de-a recăpăta domnia Ţării Româneşti. Toţi domnii pribegi, de mai bine de 150 de ani, au urmat aceeaşi cale dar le-a trebuit la toţi experienţa întîi pentru a-şi da seama că împăraţii şi regii Europei nu se amestecau în trebile dinlăuntru ale turcului, nu în mod eficace în tot cazul şi sigura posibilitate de-a ajunge domn în ţările noastre era să fie cineva tare la Poartă. Aşadar, Grigore Vodă începu să lucreze în această direcţie, şi c-înd primi răspuns că sultanul e gata să-l ierte, fără a mai şovăi, se puse la drum. Pentru a nu atrage luarea aminte a celor ce nu-l ajutase, dar nici nu voiau să-l lase să plece, el pretextă o călătorie la Roma pentru a vedea pe papa. Luîndu-şi nevasta, copiii şi casa, printre care se afla şi cumnatul său Toader Sturza, porni în iulie 1671, din Viena în Italia. Sosit la Padova, merse să se închine sfîntuluî Anton, cei care te face să-ţi regăseşti obiectele pierdute, cerîndu-i înapoierea tronului Munteniei — iar de la Padova, în loc de-a merge să sărute papucul papei, se

duse la Veneţia, unde avea o treabă mai urgentă decît' cea din Roma, anume să-şi gătească o corabie pentru a trece în Turcia^

Cele cîteva săptămîni petrecute în Veneţia fură pentru el şi pentru doamna Maria o încîntare, o compensaţie pentru anii de suferinţă din Germania. Bine primiţi şi sărbătoriţi de către doge, senat şi aristocraţia veneţiană, ei se desfătară în acel oraş al tuturor minunilor pînă a uita aproape pentru ce veniseră. Doamna, de altfel, rămase acolo cu copiii pînă s-o alege în Stambul soarta soţului ei. Iar el, îmbarcîndu-se, ajunge după cîteva zile la Durazzo, iar de acolo, la sfîrşitul lui noiembrie, la Constan- tinopol.

Sultanul aflîndu-se la Adrianopol, la 3' decembrie îl aflăm şi pe Ghica acolo, tratînd cu vizirul, obţinînd audienţă la padişah şi căpătînd de la amîndoi făgăduiala că-şi va recăpăta scaunul domnesc. Se întoarse dar la Constan- tinopol aşteptînd ziua cea mare, care, după cum vom vedea, nu întîrzie mult.

înainte însă de-a păşi mai departe, cîteva vorbe se impun despre avenimentele petrecute în ţară în timpul acestei pribegii a lui Grigore Ghica, care ţinu de la 1664 la 1672.

Fiindcă „sîngele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui dumnezeu", juraseră fii postelnicului pe cosciugul tatălui lor că-i vor răzbuna moartea. Şi s-au ţinut de jurămînt.

În locul lui Grigore Ghica trimisese Poarta domn în Muntenia pe Radu Leon, zis Tridia, fiindcă ar fi fost în Stambul vînzător de stridii. Deşi drept moldovean, fiu, nepot şi strănepot de domni (Leon Tomşa, Ştefan Tomşa II şi Ştefan Tomşa I), el, născut şi crescut pe malurile Bosforului, se grecizase întru atîta, încît, las că abia vor- bea româneşte, dar veni în ţară cu o droaie de grecotei după el, lacomi de bani şi gata la jupuială. Pentru Can- tacuzini, nici o scofală. Lor le trebuia un om cinstit, cu dragoste de ţară şi de dreptate, care să le priceapă păsurile şi setea lor de răzbunare. Lui Radu Leon, dimpotrivă, îi trebuia oameni cari să-l ajute a se îmbogăţi, şi pe cine putea găsi mai nimerit decît pe acelaşi Stroe Leordeanul care-şi arătase iscusinţa în timpul domniei lui Ghica Vodă. Mai luă pe lîngă el doi

meşteri în arta socotelilor, doi greci, un rumeliot şi un ţărigrădean, Sofialăul şi Bala- sache. Cu aceşti trei boieri şi cu vodă în frunte, mergea ţara de rîpă de-i plîngeai de milă. Dar nemulţumirile mocnesc în tăcere şi . răscoalele sufleteşti la umbră înfloresc.

Pe cînd vodă benchetuia, pe cînd la logodna fiului său Ştefan cu domniţa Catrina, fata lui Duca Vodă al Moldovei, se risipeau banii îi nesfîrşite petreceri, Cantacuzinii lucrau. Ei obţinură de la obşteasca adunare o mărturie că părintele lor fusese nevinovat, cerînd de la Leor- deanu să o iscălească şi el, ceea ce visternicul nu putea refuza fără a-şi dezvălui vina. Merseră apoi la vodă şi-i cerură darea în judecată a iubitului său sfetnic. Radu Leon le făgădui dreptate, dacă vor stărui ei la Poartă să i se prelungească domnia pe încă trei ani, ceea ce Can- tacuzinii, prieteni cu vizirul, obţinură uşor. Însă, odată domnia reconfirmată, Radu Vodă, după foarte mari şoväieli, nu găsi altă cale de-a scăpa de încurcătură, decît dînd o carte la mîna Cantacuzinilor (1668), prin care recunoaşte nevinovăţia tatălui lor şi vina Leordeanului, fără însă a se hotărî să dea pe acesta în judecată. Nemulţumiţi, fiii postelnicului începură atunci o propagandă, în boierime şi în popor, împotriva înstrăinatului domn şi a grecilor lui.

Şi astfel începu lupta aceea între români şi greci, care mai ţinu 11 ani de acum înainte, şi care a prezentat această ciudată anomalie că în capul românilor a stat o familie, de greci, Cantacuzinii, iar în fruntea grecilor stăteau românii neaoşi, ca Stroe Leordeanul şi Radu Vodă Leon.

Lupta se înteţi pînă într-atît, încît boierii cerură alungarea grecilor din ţară, iar Cantacuzinii personal aţiţau poporul la neplata haraciului. Exasperat, într-o dimineaţă de iarnă, miercuri 3 decembrie (1668), Radu Leon convocă în grabă Divanul şi o dată boierii adunaţi la curte, puse să se închidă porţile, poruncind gărzii, ca- n vremea lui Lăpuşneanu, să măcelărească pe toţi potrivnicii lui.

Dar boierii prevăzuseră lovitura. Ei veniseră la curte armaţi, iar poporul de afară, din stradă, sparse porţile, pătrunse în palat şi scăpă boierii din ghearele morţii.

Apoi cu toţii împreună merseră la mînăstirea Radului Vodă, trăgînd toate clopotele a primejdie, de se adună într-un ceas toţi Bucureştenii laolaltă. Răzmeriţă ! Cuprins de groază, vodă ceru sprijinul mitropolitului, alergă împreună cu el la mînăstire şi jură boierîlor pe evanghelie că va izgoni pe toţi grecii din ţară, „dar mai vîrtos pe acel Necula Sofilău ce-a fost clucer şi pe Balasache ce-a fost paharnic".

Toate se liniştiră, lumea merse fiecare la casa lui, dar vodă, firește, nu făcu nimic din cîte făgăduise. Grecii rămaseră în ţara. Sofilăul, Balasache, Leordeanu triumfau.

Cantacuzinii din partea lor nu se dădură învinşi. O deputăţie de treizeci de boieri merse la Larissa, unde se afla împărăţia, şi se jăluiră sultanului de cele ce se petreceau în ţară, cerînd extrădarea grecilor şi un domn pe placul lor, un domn român, un boier de-al lor. Jalba aceasta fu ascultată, Radu Leon cu oamenii lui alungaţi din ţară, şi bătrînul Anton din Popeşti numit voievod al Ţării Româneşti (1669).

Anton Vodă era de viţă veche — din boierii eraioveşti — feciorul lui Mihai "ot Tîrşor, şi înrudit cu Cantacuzinii. Cum se urcă în scaun, una din primele lui griji fu să cheme pe Leordeanu în faţa judecăţii Divanului domnesc. Acesta tăgădui, firește, să fi îndemnat el pe Grigoraşcu Ghica la omorul postelnicului. Dar Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui de pîră, cele pe care, la Viena, le vînduse Ghica Vodă stolnicului Constantin, şi i le vîrîră sub nas. Nici el nu mai avu ce să zică, nici Divanul nu se mai putu îndoi. Fu osîndit la moarte, sînge pentru sînge, sînge nevinovat pentru sînge nevinovat.

Dar în taina acestei lumi, pe care încă nici o minte omenească n-a pătruns-o, este un lucru care *este*, şi care se cheamă norocul. Postelniceasca Ilinca, cu o mărinimie care apare aproape din poveşti, fu cuprinsă de mila acestui ucigaş al bărbatului ei, şi stărui pe lîngă vodă să-i dăruiască viaţa. Pedeapsa fu deci îndulcită şi Stroe condamnat a fi călugărit. În huiduielile poporului, fostul mare vistiernic în picioare, într-un car, aproape dezbrăcat, cu scrisorile de pîră spînzurate de gît, fu plimbat prin faţa curţii domneşti, pe dinaintea mitropoliei, pe drumul Ploieştilor înainte, pînă la

mînăstirea Snagovului, unde-l aşteptau fraţii lui întru Hristos pentru a-l învăţa ce înseamnă pocăinţa. Dar cînd i se puse scufia în cap, el se apucă să strige : „Fără voia mea este !". Iar cînd aceiaşi călugări, cari cu şase ani înainte văzuseră sugrumîndu-se în faţa lor pe postelnicul Constantin, îi spuneau ucigaşului : „Pocăieşte-te Silvestre", el le răcni în faţă : „Decît Silvestru, mai bine Mahomed !".

Rău făcu jupîneasa Ilinca să ceară iertare pentru un om ca acesta. Un an mai tîrziu el scăpă, noaptea, din mînăstire, şi fugi în Ardeal, de unde intrigile lui se transformară într-o veşnică ameninţre plutind deasupra capului bieţilor Cantacuzini.

În atare condiţiuni ne pare parcă aproape bine să citim în cronica Filipescului, că Sofilăul fu spînzurat în ocnă, că Balasache Filipescu : ,,cu ochii mei, zice, cînd îl scotea din cămară şi-l ducea în palme, care de dese şi de multe nu mai aveau număr".

Urmă în timpul domniei lui Antonie Vodă o luptă cîn3 pe faţă, cînd mai pe ascuns, între românii Cantacuzinilor şi grecii Leordeanului. Sfetnicii domnului erau acum Şer- ban Cantacuzino vel spătar, logofătul Radu Creţulescu şi banul Mareş Băjescu. Iar duşmanii lor de moarte erau Gheorghe Băleanu, vornicul, ginere-său, Hristea Caridi şi Radu Ştirbei (un grec şi doi români). Toate intrigile acestora din urmă nu putură însă clinti credinţa bătrînului voievod în rudele şi prietenii săi Cantuzini, aşa încît, în anii domniei lui, fiii postelnicului putură trăi în pace, văzîndu-şi de moşiile şi de trebile lor.

Cînd însă se împliniră cei trei ani, deveniţi acum reglementari pentru o domnie la noi, Antonie Vodă trebui să plece la Adrianopol[69] pentru a căpăta reînoirea. În ţară începu de pe atunci să se şoptească cum că Grigore Ghica întors din pribegia lui din Germania, se află în Turcia, din nou în graţiile sultanului. Fraţii Cantacuzini cei mai mici (Mihai, Matei şi Gheorghe) se şi porniră la Con- stantinopol pentru a afla ce-o fi adevărat din zvonurile aceste. Pe cînd se întorceau înapoi, se întîlniră în drum, la Dunăre chiar, cu Antonie Vodă, cu fratele Şerban şi cu toţi boierii din partida lor, şi le deteră atunci vestea cea proastă că într-adevăr Ghica era la Poartă şi că foarte s-ar putea să

le vie iar domn. Şerban, cel mai iute din fire din toţi fiii postelnicului, se aprinse grozav la auzul acestei veşti şi răcni acolo, în faţa tuturor : „De-o fi să fac pod de pungi de la seraiul românesc pînă la al vizirului, totuşi îmi va fi după voie. Să mergem numai şi vom vedea !".

însă, o dată ajuns la Adrianopol, cel mai prudent fu tocmai el. Pe cînd Antonie Vodă merse la Divanul vizirului să îmbrace caftanul, întovărăşit de toţi credincioşii lui, Şerban se opri la Caragaci, un sat din apropriere şi făcîn- du-se că-i este rău, zăcea lîngă foc, trimiţînd numai pe Ieremia comisul să vadă ce vor să facă la Poartă domnul şi boierii. E inutil, credem, să mai adăugăm că alergaseră la Adrianopol şi toţi prietenii Ghicăi Vodă, în frunte cu fostul călugăr Silvestru, Stroe Leordeanul.

Ieremia Comisul se întoarse în grabă la Caragaci să înştiinţeze pe stăpînu-său vel spătarul Şerban că Antonie Vodă a fost mazilit, boierii lui închişi, şi Grigoraşcu Ghica numit domn al Munteniei (20 martie 1672).

Trimis la Constantinopol, Antonie Vodă muri în curînd de bătrîneţe şi de inimă rea; Şerban Cantacuzino fugi în Moldova, iar Grigoraşcu Vodă porni triumfător, să-şi ocupe din nou scaunul după care suspinase opt ani de-a rîndul

În Bucureşti, toate lucrurile se răsturnară din nou. Stroe Leordeanul cu ai lui erau iar mari şi tari. Din prima noapte, la lumina făcliilor, că nu-i mai răbda inima să aştepte, chemară pe fiii postelnicului să le ceară bani. Apoi îi închiseseră în turnul de la poarta curţii, pe tustrei într-o singură odaie, de la fereastra căreia ei puteră vedea cum au fost omorîţi, din porunca lui vodă, doi căpitani, prieteni de-ai lor.

Toţi ceilalţi boieri, socrii, veri, prieteni de-ai Canta- cuzinilor fură închişi şi jupuiţi de bani, dar Grigoraşcu Vodă nu îndrăzni să-i omoare, căci prea erau mulţi şi prea puternică partida lor. Numai pe Şerban — care era de fapt capul tuturor — tocmai pe el nu putea pune mîna, căci îi scăpase printre degete. Trimise, ce e drept, în toată graba şi cu mari stăruinţi la Duca Vodă la Iaşi, să-l ceară, însă domnul Moldovei răspunse că n-are ştiinţă să fi pribegit spătarul în ţara lui. Ştiinţă avea

firește, domnul, dar își ținea prietenul ascuns la mînăstirea Hangului și nu voia să-l dea pe mîna lui Ghica. Iar ce-a ieșit mai tîrziu și din această prietenie, se va vedea.

Acum, cît de haină o fi firea omului și de rea, — că acest Ghica Vodă a ajuns de-a oprit și convoiul mortuar al unui boier, a scos mortul din sicriu și l-a spînzurat — tot este ceva care zace ascuns în fundul sufletului, de te-n- trebi de unde mai iese și cîte o floare din atîta buruiană.

Grigoraș Ghica își iubea nevasta și copiii. Prima lui grijă cînd căpătă domnia, fiind încă la Adrianopol, fu să trimită pe cumnatul său Toader Sturza la Veneția să-i aducă familia. Domana Maria, din nou însărcinată, aștepta cu înfrigurare vești de la bărbatul ei. Prin april (1672) știa acum că el a fost numit domn și că fratele ei va veni s-o ia. La 24 mai Sturza era la Veneția. Ospitalierii vene- țieni îl primiră frumos, ca un cumnat de domn ce era. L-au plimbat cu gondola, i-au arătat Arsenalul, i-au oferit un banchet. La 3 iulie doamna Maria, cu copiii, cu fratele, cu femeile „casei" părăsiră perla Adriaticei și la 6 ale lunii era la Spalato, unde fu găzduită în frumosul palat de pe malul mării. De acolo se porniră, cu caretele, prin munții Macedoniei, pînă la Giurgiu, unde veniră întru întîmpinarea ei jupînesele bucureștene — nu ale Canta- Cuzinilor desigur — care mult se minunară văzînd-o îmbrăcată în scumpe haine occidentale, cum nu mai văzuseră ele pe nimeni nicăieri. Purtată prin Ungaria, Austria și Italia, doamna Maria adoptase portul statelor civilizate, căci nu era să umble la Viena și la Veneția cu năframă în cap. Dar rochiile acele cu corsete, cu crinoline, cu horbotărie de sus pînă jos, pe perucile buclate à la Madame de Sevigne nu le-a putut purta doamna lui Ghica în capitala noastră, unde nu era îngăduit pe atunci să-ți bați joc de datinele țării. Ajunsă la București, Maria Ghica se îmbrăcă iar românește, ceea ce însemna, în veacul al XVII-lea, a purta un fel de haină bizantino-tur- cească, foarte asemănătoare cu a bărbaților : o rochie lungă de mătase, încinsă cu-n colan încheiat cu o frumoasă pafta, și deasupra o altă rochie de atlas sau brocart, care era în formă de manta, cu sau fără mîneci, dar întotdeauna garnisită cu blană, de vulpe sau de urs, după punga fiecăruia. Pe cap purtau femeile o

broboadă, (năframă, văl) care le acoperea o parte din spate şi umerii, însă, în ultimii ani, începură, doamnele mai ales, a purta căciuliţa împodobită cu pene. Juvaierele erau iarăşi după punga fiecăruia : lanţuri de aur, inele, paftale, brăţări.

În Bucureşti, doamna nu-şi găsi soţul, care plecase la război, căci era ca un făcut că de cîte ori intra el în scaun să aibă turcii bucluc cu vreun vecin. De data aceasta se războiau cu polonii din pricina Ucrainei, şi Grigore Vodă trebuise să plece, împreună cu Duca al Moldovei, tocmai la Camenița. În locul lui lăsase caimacani în țară pe Leor- deanu şi pe Băleanu, aşa încît îşi închipuie oricine ce avură de pătimit fiii postelnicului. Scoşi din închisoare, fură duşi în beciuri şi bătuţi la talpă, ca hoţii de drumul mare, iar care nu mai putea umbla, era tras cu funiile. Constantin Stolnicul, al treilea fiu al postelnicului, cuprins de mila frăţiorului Gheorghe, cel mai mic din toţi şi copilul răsfăţat al jupînesei Ilinca, se rugă de călăi să i se dea lui lovituri îndoite pentru frate-său. Aeordîndu- i-se acest hatîr, el suferi bătaia fără a crîcni „cosa stu- penda narrata mi da persone degni di fide che vi şi tro- vanno presente", spune Del Chiaro, care, douăzeci de ani mai tîrziu, află aceste la curtea Brîncoveanului.

Ce-o fi zicînd doamna Maria de toate aceste, ea care avusese timp să se obişnuiască acum cu altfel de moravuri în străinătăţile ce colindase, ce i-o fi şoptit conştiinţa, ei, care purta o atît de grea răspundere în ura aceasta dintre Stroe şi Cantacuzinii ei, care între timp pătimise destul pentru a putea pricepe în sfîrşit ce înseamnă nedreptatea omenească ? Cronicarii tac. Singur Constantin Filipescu, omul Ghiculeştilor, înseamnă laconic, că în- torcîndu-se vodă de la oaste „au găsit pe doamnă-sa şi coconii şi s-au bucurat; şi aşa, domni cu pace şi cu linişte".

Doamna Mana născu în curînd o fată, al treilea copil. O botezară Cristina, care fu mai tîrziu nevasta lui Gheor- ghe Rosetti, fiul lui Anton Vodă Ruset.

Cît despre pace şi liniştea de care vorbeşte cronicarul iat-o :

Şerban Cantacuzino fugise de la Hangu, atunci cînd intrase Ghica în Moldova pentru a merge la Cameniţa, nesimţindu-se în siguranţă pe acelaşi pămînt pe care trecea şi neîmpăcatul său duşman. Prin creierii munţilor trecu în Ardeal, şi apoi prin Banat şi Macedonia merse la Adrianopol, unde începu să lucreze, cu vorba şi cu

punga, pentru a scoate pe fraţii săi din închisoare. Kara — Mus- tafa, caimacanul, de fapt întotdeauna binevoitor faţă de fiii "postelnicului, trimise un capugiu la Bucureşti cu porunca către Ghica Vodă să sloboadă din temniţă pe Cantacuzini. Jupîneasa Ilinca merse se zice, noaptea la curte să arate turcului turnul şi odaia din turn

în care zăceau fiii ei. Necăjită femeie mai fu şi fata aceasta de domn, menită să ispăşească în lunga şi chinuita ei viaţă păcatele nu ştiu cui. Nici acum nu se putu bucura ea de odihnă, căci capugiul primise ordin s-o ducă, împreună cu fii ei, la Stambul. Totuşi, ştiindu-l pe Şerban acolo, se putea mîngîia bătrîna că copiii ei au

scăpat de închisoare şi de bătaie şi vor putea duce, acolo, printre turci, un trai mai omenesc decît în ţara lor

.Bătrîna jupîneasa, cu feciorii ei mai mici, cu fetele şi ginerii, rămase o vreme mai îndelungată la Constantinopol. Însă Şerban, Constantin şi cumnatul lor Creţulescu, fură trimişi în exil în insula Creta — la Crit, cum se spunea pe atunci. Surghiunul acesta nu se poate tălmăci în alt chip, decît că vizirul, neîncrezîndu-se în Ghica Vodă, dar nici voind a-i deştepta bănuielile, păstra pe Cantacuzini în raialele otomane pentru a se servi de ei la nevoie, însă îi trimise de formă într-un exil pentru a linişti grija la care căzuse Grigoraş Vodă cînd văzu că-l sileşte Poarta să sloboade pe duşmanii lui din închisoare. De altfel, o grijă bine întemeiată, căci cîteva luni mai tîrziu, el primi poruncă să-şi trimită nevasta şi copiii zălogi la Constan- tinopol, întrucît campania din Polonia reîncepuse şi Poarta cerea o chezăşie a credinţei lui. Grigore Vodă încercă în toate chipurile să-şi reţie nevasta în Bucureşti. Nu fu chip. Pe cînd lua el, în fruntea micii lui oştiri, drumul Moldovei, doamna Maria cu fetiţele ei şi cu micul Matei, puşti de nici zece ani, plecară spre Stambul. Nu ştia, mult încercata doamnă, că părăsea pentru totdeauna pămîntul ţării ei.

Bănuielile Porţii asupra relei credinţe a domnului Munteniei erau bine întemeiate. La Hotin, 11 noiembrie 1674, Sobieski, care pe atunci nu era încă regele Poloniei, învinse pe turci, omorînd o bună parte din oştirea lor, iar cealaltă parte făcînd-o să fugă ruşinos, în neorînduială, pînă în inima ţării Moldovei. Iar pricina acestei înfrîngeri fu iarăşi trădarea Ghicăi Vodă. El, cu

cei cinci mii de ostaşi ai lui, se lăsă prins de poloni, care-,1 primiră în tabăra lor cu cinste şi alai.

Dar doamna Maria şi plozii erau în mîna turcului. Grigore Vodă fugi din lagărul lui Sobieski, şi apăru, deodată, cînd era cel mai puţin aşteptat, în faţa viziru-lui. începu el deci să învinuiască pe comandantul turc, Hussein Paşa, că de-ar fi ascultat sfaturile sale să fi făcut aşa şi pe dincolo, victoria ar fi fost a lor. Se vede treaba că Grigore Ghica era bun de gură, căci vizirul îi dete crezămînt şi porunci să i se taie capul lui Hussein. Ba mai mult, doamna Maria fu scoasă din închisoarea în care zăcea, restituită soţului ei, care primi făgăduinţa de a fi trimis din nou domn în Muntenia. Din nefericire pentru el, peste puţin sosiră la Adrianopol soldaţii scăpaţi din măcelul de la Hotin. Ei restabiliră faptele aşa cum fuseseră, învinuind pe Ghica de trădare, şi cerîndu-l vizirului pentru a-l sfîşia.

329

Prin bani, probabil, scăpă nenorocitul de această groaznică moarte. Şi mai avea încă nădejde c-o să-şi recapete tronul. Însă sultanul numi domn în Moldova pe Dumi- traşcu Cantacuzino, acel nepot al postelnicului care fusese amestecat în omorul lui şi în Muntenia numi pe Gheorghe Duca, despre care va fi vorba în volumul viitor, în care yom fi siliţi să vorbim mai pe larg despre aceste ultime

evenimente. Atunci abia, pierzînd orice nădejde, Grigo- „raşcu Vodă ceru învoire de la împărat, care se afla la Adrianopol, să se retragă la Constantînopol, „în casa lui". Într-o scrisoare către un prieten, spune : — „M-am lăsat de domnie, căci sunt bolnav". Dar nici o boală din lume, zice cu dreptate N. Iorga, nu l-ar fi făcut să lase de bună voie puterea.

Totuşi Grigore Vodă Ghica era în adevăr bolnav. **În** campania din 1672 răcise atît de rău, încît credea că va muri acolo în lagăr. A doua campanie şi toate emoţiile ce-au urmat nu erau făcute să-l îndrepte. El muri în curînd, la Constantinopol, „în casa lui".

Rămasă văduvă cu trei copii mici în cîrcă, doamna Maria, care în 1674 nu putea avea mai mult de 35-40 de ani, rămase la Constantinopol, unde pare a-şi fi petrecut restul vieţii. Aşa s-ar explica şi căsătoriile copiilor ei numai cu greci (Matei cu Ruxandra Mavrocordat, fata Exaporitului, şi Cristina cu Gheorghe Rosetti, fiul lui Chiriţă Dracu.)

Cît despre Cantacuzini,
îi vom întîlni din nou în
paginile ce urmează,
cînd vom urmări lupta
dintre ei şi greci, care
nu luă sfîrşit decît abia
cu urcarea în scaunul
ţării a lui Şerban Vodă

.NOTE EXPLICATIVE

1) Vicina era probabil Isaccea de azi.

2) Vlaicu Vodă, care şi-a spus numai Vladislav Voievod, era însurat cu fata lui Ştefan al Bosniei. (St. Greceanu I Genealogii. Tabla Basarabilor)

3) După N. Iorga. Dar după Sever Zotta ar fi fost nevasta lui Simion, regele Serbiei. Arhiva Genealogică. Anul I 2—3. Idem St. Greuceanu, Genealogii.

4) P. P. Panaitescu; Hruşenscki (Kiew >1927) dovedeşte ne- existenţa lui Juga Koriatovici ca domn al Moldovei. N. Iorga s-a raliat acestei păreri (Revista Istorică. XIV. 1928, p. 320).

5) După P. P. Panaitescu (Alexandru cel Bun) acest Juga ar fi fost fiul lui Petru, văr deci cu Alexandru v.v. (p. 6).

6) După I. Nistor, iar după alţi istorici, tatăl lui Petru, bărbatul Muşatei, ar fi fost Costea.

7) După P.P. Panaitescu (Alexandru cel Bun) acest Ştefan, care a domnit de la 1394—99, n-ar fi fost fiul lui Costea (sau Ştefan) şi al Muşatei, ci un uzurpator (p. 6).

8) Ana fu mama lui Ilie v.v. precum şi a unui fiu Roman, mort copil şi a Vasilisei.

9) Al. cel Bun ar fi avut şi o ţiitoare Stanca, ce ar fi fost mama lui Ştefan (Steţcu). Vezi P. P. Panaitescu, Al. cel Bun p.35,

EI a mai avut cu Marina, pe Alexandru şi pe Chiajna, care mal trăia încă pe vremea lui Ştefan cel Mare.

10) Ştefan era frate cu Ilie numai de pe tată, fiind fiul lui Alexandru cel Bun, cu Stanca ţiitoarea.

11) Charles Diehl, celebrul bizantolog francez, expune faptele diferit. (Hist. de l'Empire Byzantin. Paris 1—20 p. 218 et suiv.). După el, ultimul împărat din Trebizonda (mort tot în 1461) ar fi fost David Comnen. Despre Olobei nu pomeneşte. Iar familia sa ar fi fost internată din ordinul sultanului, la Seres, în Macedonia. Xeno- pol şi Iorga vorbesc însă de Mangup, şi trebuie să aibă dreptatea lor. Căci Maria era din Mangup, nu din Seres.

12) Si ale Paleologilor. Pe pînza mortuară stă scris : „Marias Pal“. Nu se poate lămuri de ce Paleolog şi nu Comnen, cînd ştiut este că Comnenii au domnit în

Trebizonda, începînd de la Alexis I. 1204—22. (Charles Diehl. o.c.p. 217). Afară doar dacă — lucru pe care bizantologii de azi poate nu-l ştiu — Comnenii şi Paleologii, înrudiţi, formau în secolul al XV-lea o singură familie.

13) După „Cronica Germană a lui Ştefan cel Mare", această nuntă ar fi avut loc la 1 decembrie 147fi, dată arătată de Letopiseţul de la Bistriţa ca fiind aceea a. morţii Măriei din Mangop. Rămîne în această, privinţă o controversă. De asemenea din nepotrivirea acestor izvoare, rămîne controversată data morţii lui Bogdan I ţi aceea a naşterii lui Bogdan II: •

14) 'Această afirmaţie a lui Wisnowiecki e singurul izvor cu privire la această căsătorie a fetei lui Ştefan cel Mare. Documentar, ea nu e dovedită.

15) Samonidă era mama lui Radu cel Mare 1496—1508.

16) Foarte interesantă în această chestiune este părerea lui P. P. Panaitescu, care crede că Bogdan-Vodă nu era nici chior, nici orb, nici încrucişat,, ci bolnav de ochi şi nimic mai mult. El dovedeşte că Bogdan-Vodă trimisese în străinătate după doctori de ochi şi că la fel a făcut şi fiul său Alexandru Lăpuşneanu, precum şi fiul acestuia, Bogdan al Vl-lea. Trei generaţii, tată, fiu şi nepot, suferind de ochi.

17) Radu de la Afumaţi mai fusese însurat o dată cu fiica lui Vlaicu Vornic.

18) Constanţi n Căpitanul.

19) Doamna Miliţa-Despina a murit în chinurile ciumei, în anul 1554, la Sibiu.

20) Radu Paisie, care a purtat în boierie numele de Petre, Petre din Argeş, fusese însurat cu o fată de boier, jupîneasa Stana. După moartea acesteia, el se călugări la mănăstirea Argeşului, luînd numele de Paisie. Cînd în 1535, după moartea lui Vlad Vintilă (însurat eu Rada) i se oferi coroana Ţării Româneşti, el părăsi mînăsti- rea lui pentru a veni domn în Tîrgovişte, unde fu uns sub numele de Radu, (Istoricii i-au zis Paisie, dar el s-a intitulat în hrisoave cînd Petru şi cînd Radu Vodă).

însurat a doua oară cu Ruxanda, fu alungat din scaun de Laiotă Vodă, se refugie cu nevasta la Nicopole, şi cu ajutor turcesc se aşează din nou în scaun. Amestecat apoi, împreună cu Petru Rareş, în omorul lui Gritti în Ardeal, el fu scos din scaun de turci şi exilat tocmai în Egipt, la Alexandria. Nu ştim dacă frumoasa lui doamnă îl însoţi acolo sau dacă rămase la Constantinopol sau în ţară. Urmele ei se pierd, iar el muri acolo, în oraşul reginei Clecpatra.

21) Doamna Elena era fiica despotului sirb Ion Brancovici şi a Elenei Iaxici, care era fiica lui Gh. Iaxici, despot şi el.

22) Constantin moare în timpul domniei lui Ştefan Vodă, căci pe cînd sub Ilie Voievod îl aflăm în documente întotdeauna trecut alături de frate-său, sub Ştefan Vodă el nu mai apare. (Vezi şi Gh. Ghibănescu, Surete şi Izvoade, voi. 19).

23) Ştefan Vodă Lăcustă n-a fost însurat. El era logodit cu Maria Gritti, fiică naturală a cunoscutului aventurier Alois Gritti. Fata avea un renume dubios şi mai fusese logoditã cu un italian Gigogna, ceea ce nu împiedică pe Ştefan Vodă s-o dorească de nevastă, fiindcă Gritti era pe atunci candidat al tronului Ardealului, om influent la Poartă şi foarte bogat. Căsătoria nu avu loc.

24) Care se pretindea fiul lui Bogdan Vodă cu nevasta unui boier Cornea.

25) Acesta era vestitul Cozma Şarpe, frate cu Costea Gane sau Gănescu, pîrcălab de Neamţ. El era însurat cu Draga Ilărman, fata pîrcălabului lui Ştefan cel Mare.

26) După moartea lui Bogdan Vodă, căci în timpul domniei acestuia el e întotdeauna citat de tatăl său în documente, alături de celălalt fiu al său, Ştefăniţă, şi întotdeauna după el, eeea ce este o dovadă că era frate mai mic al lui Ştefăniţă (vezi Surete şi Izvoade de Gh. Ghibărrescu voi. XIX).

Doamna Chiajna n-a fost mama decît a unui singur domn Petre, mort în floarea tinereţii, şi supranumit din această pricină cel Tînăr. Eroarea a venit de la confuzia ce s-a făcut intrş asemănarea numelor, Petre fiul Chiajnei şi al lui Mircea Ciobanu şiPetru zis Şchiopul, fiul lui Mireea Vodă nepot al lui Mihnca cel Rău. Chiajna, fiind luată drept mama lui Petru, nu cel Tînăr, cum de fapt, era, ci drept a lui Petru Şchiopul, ea devine astfel, în cugetul istoricilor, mamă şi lui Alexandru care era fratele lui Petre Şchiopul, şi devine deci bunica lui Mihnea, fiul lui Alexandru. Iar de-aici s-a clădit o întreagă fantasmagorie pe socoteala Chiajnei, care ar fi făcut şi desfăcut domnii, la care în viaţa ei nici nu se gîndise.

27) Patriarhul Iosif Paleologul (de neam împărătesc şi el) se Incuscrea cu Cantacuzinii, căci Muselim Paleologu ţinea pe sora lui Mihai Şaitanoglu, iar fiul său, Constantin Paleologu, ţinea pe fata lui Antonie Constantin Monoret.

28) La nunta care avu loc în iunie 1582, braşovenii trimiseră nuntaşilor în dar o frumoasă cupă de argint.

29) Nu ştim dacă era în acest convoi şi soacra fostului voievod, jupînea6a Armanca a lui Lupu Huni. Dar ştim că 7 ani mai tîrziu, sub domnia lui Iancu Sasu, ea era în Iaşi şi, ajunsă probabil la sărăcie, vindea pe 30 de zloţi tătăreşti, moşia sa din Oteşti (G. Ghibănescu, S. şi I. XIX p. 144).

30) În Arhivele Braşovului d5m de urmele lui Weiss Iorg, cismarul (der Schuster), care în 1532 făcea parte din sfatul celor 100 de cetăţeni ai Braşovului (un fel de consiliu comunal).

31) II chema Alexandru, despre care au scris unii istoriei că n-ar fi fost fiul lui Iancu Sasu. însă, într-un document din 1581, april 21, acest voievod spune : „credinţa prea iubiţilor fii ai doamnei noastre, Alexandru Voievod şi Bogdan Voievod", astfel, încît filiaţiunea lui Alexandru este stabilită (Gh. Ghibănescu Surete şi Izvoade, XIX, p. 142).

32) În 1589 ea trimise la Roma pe un văr, Mihai Cipriotul, cu o scrisoare pentru Papa, cerîndu-i sprijinul pentru urcarea fiului ei Bogdan în scaunul Moldovei. Acest fiu avea atunci 14 ani. Papa nu primi solia.

33) Pătrașcu cel Bun era fiul Radului Vodă, dar nu se știe exact al cărui Radu. Nici Onciul, nici Grecianu nu sînt de aceeași părere.

34) Pătrașcu Vodă a mai avut doi fii care par a fi fost legitimi / Marcu (Vodă) și Vlad (pretendent). Dar ciudat că tocmai acești fii legitimi n-au ajuns la domnie, pe cînd cei nelegitimi au domnit.

35) Doamna Stanca mai fusese măritată cu banul Dumitru din Vîlcănești. Mihai Vodă o luă văduvă.

36) Lui Ion logofătul din Pitești, (zis și Ivan vornic) i s-a mai zis Norocea, Ivan Norocea Dvornic, proprietar în Răzvadul-de-sus.

Nevasta lui, jupîneasa Stana, a mai fost măritată înainte cu Datco stolnic, cu care a avut un fiu, pe jupînul Datco, mort tînăr,' (însă însurat și cu copii). (Vezi Bul. Com. Ist. a Rom. X 1931. N. Iorga : Documente privitoare la Ion Norocea, p. 95—102).

Din cuprinsul accstor documente se constată că jupîneasa Stana a avut de surori pe Maria, Neacșa și Voica. Cum aceste numiri nu corespund cu acele ale fetelor Doamnei Chiajna, care se chemau Stana, Maria, Anca, Alexandra și Dobra, rămîne de cercetat dacă este adevărat că jupîneasa Stana a logofătului Ion din Pitești (zis Ivan vornic din Răzvad) era fata lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna. Din informațiile documentare ale lui G. D. Florescu, genealogist, rezultă că Mircea Vodă Ciobanul ar fi avut o primă soție, pe Maria și că domnița Stanca era fata lor. E deci probabil că jupîn Datco, Maria, Voicu și Neacșa erau de asemeni copiii Măriei și nu ai Chiajnei.

37) Această afirmație a lui Ștefan Nicolaescu (Portrete istorice : domnița Florica) a fost combătută de C. Kogălniceanu, eare afirmă la rîndul lui că Florica n-a fost nici la Viena nici la Praga, că ea a întovărășit pe mama ei în Transilvania și că de altfel la finele anului 1600, Florica era măritată cu Preda din Greci. în orice caz, e lucru sigur că împăratul Rudolf, poate chiar fără a fi văzut-o, s-a gîndit la o atare căsătorie, după refuzul

arhiducelui Carol do a-i da fata. Siguranţa aceasta provine din textul unei scrisori din Memoriile contelui Khev6nhueller, care zice: „în- trucît priveşte ceea ce scrie împăratul despre fiicele moscovitului şi a românului împărăteasa (mamă) e de părere deoarece naţiunile acelea sînt barbare, iar fetele nu aduc altceva decît propria lor valoare, ca împăratul să nu se îngreueze cu moravuri barbare, care îl vor servi mai mult spre rău, decît spre mîngîiere". Scrisoarea fiind de la începutul anului 1600, nu priveşte epoca cînd era Mihai la Praga (1601), ceea ce nu exclude totuşi călătoria Flo- ricăi acolo.

38) Acest Purice totuşi a existat. („Cronica germană a lui Ştefan cel mare"). Dar că l-ar fi făcut Ştefan Vodă din purice movilă şi c-a fost străbunul viitorilor domni, e departe de a fi dovedit.

39) Erau toţi înrudiţi cu Movileştii. Dumitru Buhuş e viitorul soţ al doamnei Dafina Dabija.

40) Fiul hatmanului Balica şi al Scheucăi Movilă, sora lui Eremia Vodă.

41) E celebrul erou al romanului lui Sienkiewicz : Prin foc şi prin sabie.

42) în paginile Istoriei, mai apar, ce e drept, peste vreo 3—1 decenii, fiii acestor domni, Mihnea-Radu şi Ilieş-Alexandru. însă, lasă că filaţiunea primului n-ar fi sigură, dar domniile lor au fost atît de efemere, încît e ca şi cum n-ar fi fost.

43) Unul din ei, Mustafa bei, trăia în Silistra, unde tată-său avusese un palat. în 1636 îl văzu acolo solul polon Krasinski, în trecerea lui spre Constantinopol. „Era uri om în vîrstă, gras, înalt", (însă un renegat, după cum credea solul) care se prezintă polonului în stare de completă ebrietate, mort de beat din cauza „masticii" ce înghiţise, care băutură, zice secretarul solului, „îmbată aşa fel, încît cel ce-o ia îşi pierde minţile". Din vorbele lui Mustafa, solul polon nu putu înţelege nimic şi audienţa se termină fără nici un rezultat. (P. Panaitescu. Călătorii poloni).

44) Alexandru Coconul, primul bărbat al Ruxandrei, fiul lui Radu Mihnea, a fost deseori confundat cu Alexandru Ilieş, fiul lui Ilieş, nepot al lui Petru

Rareş. O ameţitoare confuzie face Xenopol în „Istoria Românilor", (volumul IV, ediţia I), iar printre istoriografii moderni mai sînt încă unii care n-au desluşit bine confuzia, amestecînd domniile acestor doi voievozi (I. Moga în Anuarul Institutului de Istorie Naţională voi. IV 1926—27, p. 417). Nici afirmaţia lui Moga că nunta lui Alexandru cu Ruxanda a avut loc în 1632 nu poate fi exactă. Ea a avut loc în vara anului 1624, după cum am arătat. Prin 1632 trebuie să se fi măritat Ruxanda cu Nicolo Mavrocordato (Nicolo, nu Pândele cum îl numeşte Cantemir), iar Alexandru Exaporitul s-a născut prin 1641—42. O scrisoare a lui Delahaye către superiorul colegiului grecesc din Roma, datată prin Pera 28 april 1656, (publicată de d. Moga în Anuarul de mai sus p. 416), ni-l arată pe Mavrocor- dat elev la acea şcoală, la care mai învăţase, în 1585, Marcu Voievod, fiul lui Petru Cercel. În acea scrisoare, Delahaye, vorbind de tînărul elev de 14 ani, spune superiorului : „che quel giovinetto e d'otima nascita e d'una de piu nobile case tra Greci, essendo figlio di Nicolo Mavrovordato e di donna Rossanda, fi- gliola del S. Scarlato, un de piu S-ri Greci de Const-poli, e la quel puo goder se titolo Principesa per haver, în primo nozze, sposato Alessandrio Radoulo, Principe di Valachia".

Faţă de această mărturie contemporană, eroarea raportată de Cantemir şi urmată apoi la Carra şi de Sincai, cum că Ruxanda a fost nevasta lui Matei Basarab, este suficient dovedită.

45) Agă, boierie necăftănită, introdusă de curînd la noi (din Turcia) însemna pe atunci „căpitan de oaste". Aga Matei era generalul unor rămăşiţe de oştiri (sîrbi, croaţi şi români), rămase la vatră din vremea lui Mihai Viteazul (generaţia a doua desigur), stabilite în Oltenia.

Matei Basarab. i-a mobilizat şi cu ajutorul lor a luat domnia ţării. Ajuns domn, el a dat acestei oştiri numeie de „seimeni" (după noul corp din Stambul, menit să înlocuiască pe prea tulburătorii spahii şi ieniceri), iar .funcţiunea de agă o introdusese în Divan, de unde n-a mai ieşit pînă la 1858.

46) Aceste versuri, care evident nu sînt geniale, au fost răs- pîndite de Hasdeu. Unii istorici moderni contestă autenticitatea lor, bănuind pe însuşi Hasdeu de a fi autorul lor.

47) Regnier către împărat.

48) Această mînăstire a ars în întregime în anul 1930.

49) Arvanitochori.

50) Numele de familie al lui Vasile Lupu era Coci (de unde poate Cocea).

Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, este acel care ne dă amănunte asupra familiei lui, spunînd că el este din „satul arnăuţesc" sau arvanitocori lîngă Tîrnovo din Bulgaria, dar că venise din Macedonia. Cum pe de altă parte un document cu privire la pomenile ce s-au făcut la moartea celui din urmă Ştirbei arată că Vasile Lupu, cu fii şi nevasta lui, au clădit o biserică în Morea (Peloponez) la Kalavryta, N. Iorga crede că ar fi cu putinţă ca originea familiei să fie din Morea (dar tot de origine româno-macedoneană, întrucît locuitorii Kalavrytei erau albanezi şi macedoneni. (Vezi N. Iorga, Studii şi documente, voi. XI, p.p. 113—117).

51) El era vistiernic al doilea.

52) De la care se trage numele străzii Bati.ste din Bucureşti.

53) Manuscris descoperit de C. <5. Giuroscu în Biblioteca Naţională din Paris abia în 1925.

54) De altfel o simplă ceremonie, căci sultanul era un copil de 12 ani.

55) Fiind amîndoi de prin părţile macedonene, lucrul acesta poate fi adevărat.

56) Miron Costin în Letopiseţi.

50) Sultanul Mahomed al IV-lea era tra copil de opt ani. Prin urmare nu despre el, ci despre marele vizir vroia să vorbească cronica.

59) Agafia era fata lui Ion Prăjescu şi a Nastasiei Gane, fiica lui Cozma Şarpe postelnicul. Cît despre Toader Boul el era strănepot lui Dragoş Bou, vornicul lui Ştefan cel Mare. Familia Boul se numea şi Bour, Ştefan Bour, fratele doamnei Safta, fost clucer în

1639, era ginerele lui Ştefan Vodă Tomşa, (Revista Ion Neculce, 1931, p. 63), iar surorile Saftei erau Paraschiva, măritată cu baronul Iuliu Tarquato Frangipani, Aniţa, nevasta lui Pătraşcu Ciogolea, şi Maria a stolnicului Niculachi Siachil.

60) Ambasadorul Franţei la Constantinopol.

61) Milescu a fost cunoscut în străinătate numai sub numele de Spatarius.

62) Farină pentru făină, robie pentru rochie, oi (alium) pentru usturoi, etc.

63) El domnea la Stambul, sultanul Mahomed al IV-lea fiind încă copil.

64) Sau Gheţea, cum îl numesc cronicarii.

65) Că avea acest Grigore Vodă o fire neliniştită şi ciudată o mărturiseşte el însuşi într-o scrisoare ce-o trimite postelnicului Cantacuzino în 1660, şi în care îi destăinuieşte că „...ştii dumneata că sînt cam melancolic..." (Arhiva taşi anul 13).

66) Nu Vlad Ţepeş.

67) Sala de mîncare a călugărilor.Studenţi români la Padova mai fuseseră la sfîrşitul secolului al 16-lea : Radu-Mihnea după cum am arătat mai sus; iar după Constantin Cantacuzino vor mai merse acolo şi alţi membri ai acestei familii, pînă în secolul al 18-lea. Casanova, care prin 1736 era şi el student acolo scrie că atunci cînd se spunea de un tînăr „vine de la Padova, unde şi-a făcut studiile", toate uşile il erau deschise, părinţii de familie îi făceau complimente şi bă- trinele îi sărutau. (Memorii, cap. IV).

69) Sultanul rezida cînd la Stambul, cînd la Adrianopol

.CUPRINS

Cap. I Primele doamne ale Munteniei şi ale Moldovei *Cap. II* Muşata şi nevasta lui Alexandru cel Bun *Cap. III* Doamna Marinca a lui Ilie Vodă . *Cap. IV* Familia lui Ştefan cel M a r e . . . . *Cap. V* Doamnele muntene din veacul al XV-lea ; *Cap. VI* Doamna şi domniţele lui Neagoe Basarab *Cap. VII* Doamna Elena a lui Petru Rareş . *Cap. VIII* Doamna Ruxanda a lui Lăpuşneanu *Cap. IX* Doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanul *Cap. X* Doamna Ecaterina a lui Alexandru Voievod *Cap. XI* Doamnele Maria şi Irina ale lui Petre Şchiopul *Cap. XII* Ultimele doamne din veacul al XVI-lea *Cap. XIII* Familia lui

Mihai Viteazul ; . . . *Cap. XIV* Doamna Elisabeta
M o v i l ă . . . . *Cap. XV* Domniţele
M o v i l e ş t i l o r . . . . . *Cap. XVI* Doamnele şi
domniţele lui Radu Vodă Şerban *Cap. XVII* Familia voievodului
Radu Mihnea . *Cap. XVIII* Doamna Elena a lui Matei Basarab .
Cap. XIX Doamnele Tudosca şi Ecaterina ale lui Vasile
Lupu.....
Cap. XX Domniţele lui Vasile L u p u . . . . *Cap. XXI* Doamna
Safta a lui Gheorghe Ştefan şi princi
pesa Mihailowa.....
Cap. XXII Doamna Maria G h i c a . . . . . .

Note exvlicative

>

>Redactor : VIRGIL. CUTITARb Tehnoredactor : CONST. FLOREA

Tiparul executat sub comanda nr. 10 437 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scîntei nr. 1, Bucureşti — R.S.R

.EDITURA **JUNIMEA IAŞI**

Lei 8,75